Zdravko KORDIĆ

DJELA VIII.

Zdravko KORDIĆ

DJELA VIII.

–Naklada Vlado VLADIĆ

Urednik
Dr. sc. Vlado Vladić

Recenzenti
Đuro Vidmarović, književnik i diplomat
Dr.sc. Vlado Vladić

Lektor
Dr. sc. Zdravko Kordić

Grafička obradba i tisak
FRAM-ZIRAL, Mostar

Copyright © Zdravko Kordić

ISBN 978-953-50154-7-5

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001148531.

Zdravko KORDIĆ

DJELA VIII.

(Drugi o Zdravku Kordiću)

Zagreb, 2022.

ŠUMOVI VREMENA

ZBORNIK KRITIKA I RAZGOVORA

Povodom 30. obljetnice književnoga stvaranja Zdravka Kordića

O KNJIGAMA PJESAMA

Enes DURAKOVIĆ

SVJETLOST SNOVIDJELA

***

Prva knjiga pjesama Zdravka Kordića *Svjetlost snovidjela* prinova je onom toku naše suvremene poezije u kojoj se pokušava pronaći puna sinteza intimno-lirskog doživljaja svijeta i refleksivne opservacije o temeljnim pitanjima egzistencije i smisla pjevanja. Čitava zbirka ispjevana je u povišenoj atmosferi lirske egzaltacije, patosom bespredzivnog predavanja magiji stavaralačkog smisla pjesme i to ne u vidu lično-ispovijednog lirizma, nego povjerenja u demijuršku snagu Riječi, njen mistički korijen i smisao.

Iz recenzije

Ivan LOVRENOVIĆ

SVJETLOST SNOVIDJELA

***

Ova zbirka svjedoči o znatnom i nezanemarljivo zrelom naporu da se vlastiti pjesnički profil pronađe u sintezi *budnoga uma i lirskih snohvatica* — sintezi koja uvijek iznova strasno zaokuplja izvorno nadahnute duhove i čije mogućnosti uvijek nanovo ostaju nedosegnute...

U tom naporu Kordić pokazuje, osim vlastitosti nadahnuća i nepatvorenog tragičnog osjećaja, visok stupanj pjesničke kulture i opće erudicije. Uz pojmovni i misaoni repertoar antičkog svijeta i tradicije europske filozofije, u ovim stihovima prepoznaje se, u trenucima, i boja ujevićevske pjesničke sintakse, i ezoterični titraj rilkeovske eksklamacije, i nabijenost šimićevske elipse... No, ono što učvršćuje uvjerenje u izvornost Kordićeva stiha jest to što su svi ovi elementi u njegovoj poeziji vrlo rijetko lektira, utjecaj, slijeđenje, a najčešće su izraz zrele i samosvojne pjesničke transpozicije.

Iz recenzije

Željko IVANKOVIĆ

BLISKOST PJEVANJA

Marinko Soldo: *Između kuće i predvečerja,*
Svjetlost, Sarajevo, 1979.

Zdravko Kordić: *Svjetlost snovidjela,*
Veselin Masleša, Sarajevo, 1980.

Nema se baš tako često prilika reći da su se pojavila dva mlada pjesnika, dva darovita pjesnika i k tomu još veoma bliska u pjevanju, u poimanju poezije. I još kad kažemo da su im se knjige pojavile u skoro isto vrijeme, onda se slika kompletira. Međutim, ni to nije sve. Zajedničko im je i to da se obojica bave esejom, da su nagrađivani, da su obojica rođeni iste godine (1955.), da im je u vokaciji i poetskom izrijeku dominantna

poetska filozofičnost i dr. što nas je sve skupa navelo i da ih u ovom prikazu zajedno predstavimo.

***

Za Zdravka Kordića smo rekli, kao i za Soldu, da je u njegovoj poeziji naglašena filozofičnost. Ipak, želimo razlikovati ove dvije knjige jer one su i pored svih bliskosti različne, na svu sreću pjesnika mlađe bosanskohercegovačke poezije. Prva razlika je ona izvanjska; Kordićeve pjesme su kraće i bliže su poetskim zapisima nego poetskom razmišljanju koje je kod Solde naglašeno. S druge strane, Kordićeva je poezija utemeljena u slici, mada je prisutno i ono drugo - utjecanje riječi, kao i kod Solde. *Svjetlost snovidjela* je dala obol i mislenosti i liričnosti. Ispisujući svijet oko sebe i svijet u sebi, vodeći svojevrstan lirsko-meditativni dnevnik, Kordić je stvorio četrdesetak pjesama koje potpuno određuju kako njegovo viđenje svijeta, tako i njegovo viđenje poezije. Nešto povišeni ton kojim pjesnik ispisuje svoje stihove ne možemo uzeti kao slaboću jer je izrazom jedne specifične poetike koja, reklo bi se, plaća dugove antičkom i biblijskom patosu. Otuda na pojedinim mjestima unutar knjige susrećemo i neku vrst deklamacije. Autor plaća dugove i retorici, ali je sve to nenametljivo i zato smo skloniji govoriti o drugačije utemeljenom pjesništvu nego o slaboćama kojih, istini za volju, ima.

Kordić u svojoj knjizi korespondira s vlastitom intimom, s bezvremenošću nekog čija se nazočnost tek pomalo naslućuje. Taj *netko* je deideologizirani suveren povijesti i identificirati ga značilo bi u malom predstaviti pjesnikov pogled na svijet, njegova stvaralačka

opredjeljenja, što je naprosto nemoguće. I s te strane Kordićeva je knjiga osvježenje, jednako koliko je i njegov jezik osvježenje, koliko je njegova slika jasna. Osnovni ton knjige je obilježen blagotragičkim poimanjem svijeta, ali kad bismo rekli da je unutar knjige i neka čudna smjesa antičko-kršćanske nade, ne bismo nimalo pogriješili. Zapravo je to ona nada koja ne propovijeda i ne obećaje, prije se može govoriti o nekom biološkom porivu koji je neznatno modificiran, gdje se o modifikaciji može govoriti kao o svojevrsnom oplemenjenju.

Bliskost pjevanja Soldina i Kordićeva je vidljiva i u utjecanju mitskom koje je svojevrsni tumač življenja jer se javlja kao konvencionalno. Doduše, kod Solde je mitsko ukorporirano u tkivo pjesme i potrebno gaje slutiti, Kordić eksplicira, mada je kod njega pomak ponegdje vidljiv.

Zaključimo, na kraju, da je u ovogodišnjoj produkciji prvih knjiga izuzetno mjesto pripalo dvojici pjesnika koji imaju prepoznatljiv poetski profil, koji su čak bliski u pjevanju i pored toga što ih odjeljuje mnogo toga. Iz njihovih knjiga, iz Soldine posebno (kad već vrjednujemo, da onda budemo i konkretniji), progovara autentičan pjesnički glas - jer knjige ne samo da pokazuju darovitost nego su već sad nadmašile prosječnost prvijenaca.

"Odjek", sv. 12/80., str. 20.

Ivan LOVRENOVIĆ

PLAVET I PRETKAZANJE

***

U prvoj svojoj pjesničkoj zbirci *(Svjetlost snovidjela)* Zdravko Kordić je manifestirao izrazitu sklonost k filozofijski zasnovanom izricanju, što je bilo vidljivo koliko po eksplicitnim referencama, toliko i po karakterističnoj pjesničkoj sintaksi. U zbirci *Plavet i pretkazanje* vidljiv je pomak od ovog koncepta k prodoru u *neposredno* poetsko formuliranje i artikuliranje emocionalnih iskustava i misaonih zapitanosti. No, treba reći da se osnovni fon i tonalitet Kordićeva pjevanja bitno ne mijenja: naglašena in-trospektivnost, inspiriranost dilematičnim stanjima, pjesničko ispitivanje noći mikrokozmosa s notom tragičnog patosa u artikuliranju stiha - osobine su koje ovog pjesnika čine prepoznatljivim od prve njegove knjige. Valja, svakako, apostrofirati i vidnu Kordićevu kultiviranost; dvosmjernu: i u smislu izričaja i u smislu očite pjesničke i filozofske erudicije koja se razaznaje kontekstualno.

Iz recenzije

Kasim PROHIĆ

PLAVET I PRETKAZANJE

***

... Iako je zbirka *Plavet i pretkazanje* podijeljena na nekoliko ciklusa, i uz to, s *pridodatom* uvodnom pjesmom, rukopis nije ni tematski, ni prozodijski unutarnje *razlomljen,* iako se samo ritmička struktura pjesama i njihov stihovni grafizam /geometri-zam/ ponegdje različito lirski modeliraju. Jedinstvo je postignuto dosljedno provedenim doživljajnim tonalitetom, onom *glazbom noćne tmine* /Kordić/ koja izbija iz svake pjesme kao duhovno otkrivalačka. Ona je, paradoksalno, utoliko naglašenija ukoliko je *riječ više oku no uhu bliska* /Kordić/.

Zdravko Kordić je pjesnik istančanog čula za dohvatanje one granice na kojoj se jedine Biće i Nebiće, gdje se tek u slutnji obznanjuju obrisi onog iskustva koje u bukvalnom smislu možemo imenovati kao primordijalno perceptivno iskustvo.

Iz recenzije

Milka BOŽIĆ

ŽIVOT KAO TIHA STREPNJA

Zdravko Kordić: *Plavet i pretkazanje,* Veselin Masleša, Sarajevo, 1984.

Zdravko Kordić spada u onaj red pjesnika za koje bi se moglo reći da ne slijede nijednu od standardnih i vladajućih stilsko-književnih orijentacija unutar mlađe bosanskohercegovačke poezije. Već u prvoj knjizi *Svjetlost snovidjela* (1980.) ovaj pjesnik je označio težište svog pjesničkog govora. To je poezija koja imenuje ontološku čistinu stvari, gdje je pjesnikov personalitet cjelokupnim čovjekovim intelektualnim iskustvom, iskustvom u kojem se brišu granice između prirodnog i artificijalnog, ali isto tako poezija u kojoj je pjesnički subjekt u potpunosti potisnut.

Nova Kordićeva knjiga *Plavet i pretkazanje,* za razliku od prve knjige, donosi jednu novinu i jedan pomak k neposrednijem pjesničkom govoru u kojem (s dosta opreza) pjesnički subjekt postaje svjestan svojih mogućnosti i granica, te progovara o svijetu oko sebe ne više kao o objektu i apsolutnom predmetu interesiranja, nego pokušava da sam sebe pjeva, te na taj način čulni intenzitet doživljenog suprotstavlja misaonom i eruditivnom.

Mada je Z. Kordić *Plavet i pretkazanje* podijelio u pet ciklusa *{Glazba noćne tmine, Alkemija sna, Odgađanje konačnosti, Plavet i pretkazanje, Prepoznavanje)*, knjiga ni tematski ni stilsko-jezički nije podijeljena. Nema odstupanja od uvodne pa do završne pjesme, uzimajući

u obzir jedan izuzetno kultivirani jezik, misaonu zapitanost, pa čak je i ritmička struktura pjesama gotovo identična. Što je to što Kordića zanima u svijetu i unutar kojih koordinata on ucrtava svoju poetiku? Prvo, on nije pjesnik koji ostaje ravnodušan prema mitskom predanju, nastojeći da mu da jedan novi smisao ili jedno novo značenje. U pjesmi *Čuvši za Rahelin plač* Rahela postaje ona koja svojim plačem i ljubavlju unosi nemir u pojave zemaljske i nebeske prirode.

Uvijek iznova začuđen pred tajnom ljudskoga postojanja Kordić će jedan broj pjesama ispjevati u znaku velikog pitanja. Pogotovo u ciklusu *Alkemija sna,* sve je u znaku pitanja, od *srušenih snova povijesti Grčke* pa do ponovno *živog srca Herakleje*. Svjestan činjenice da bi jedan odveć određeni odnos prema stvarnosti pjesnika bacio u kategoriju intelektualca-neumjetnika, Kordić u ovom ciklusu, koji je možda i najautentičniji ciklus u knjizi, povijesno zbivanje promatra kao veliki i neprestani san, u kojem su neke epizode blijede, gotovo prebrisane, a neke opet lirski intonirane i obojene tamnim bojama. Uopće, u ovom ciklusu granice realnog i imaginarnog su pomjerene, ali se pjesnički subjekt opet raspoznaje putom imenovanja stvari, u kojem se život predočava kao tiha strepnja, tišina, a ponekad i očaj. *Treba se uvjeriti u čimbenik davnih snova! Pozdraviti svako umiranje sebe, preko trave i preko groba prerasti svoj lik, kao plamen voštanice.*

Za Zdravka Kordića svijet nije samo kruta predmetnost, u kojem bi pjesma egzistirala kao čin kultiviranog sentimenta, već je pjesma predočena kao spoj dezintegriranog bića i prisustva svijesti o raznolikosti spoljnih svjetova. Neprestano upućen na ove dvije krajnosti,

Kordić možda najljepše stihove ispisuje kada lirski percipira ona stanja u kojima se tek naslućuje oblik, tamo gdje osvaja cjelinom slike u kojoj je samo naznačeno jedno od mogućih značenja, kao u pjesmama *Davna priča, Treba se uvjeriti, Čujem glas smrti.*

Jer, ma koliko ovu knjigu karakteriziralo literarno jedinstvo, izuzetno kultiviran jezik, sklonost k refleksivno usmjerenom izricanju, pjesništvo ovoga pjesnika moglo bi se kretati k novim temama i izražajno-jezičnim mogućnostima u kojima bi neposredni pjesnički izraz i autentična imaginacija više došli do izražaja.

"Oslobođenje", Sarajevo, 1985.

Munib DELALIĆ

PLAVET I PRETKAZANJE

Zdravko Kordić: *Plavet i pretkazanje,*
Veselin Masleša, Sarajevo, 1984,

Nakon zbirke pjesama *Svjetlost snovidjela* Zdravko Kordić se, evo, javlja novim poetskim ostvarenjem. *Plavet i pretkazanje,* to je ponajprvi dojam, nastavlja onu liniju poetskoga govorenja koju je pjesnik ubjedljivo zacrtao prvom knjigom. I u ovom rukopisu je, dakle, prisutan Kordićev stanoviti napor k što funkcionalnijoj iskorištenosti izričajnih potencijala. Pred nama je nanovo pjesmotvor s mnoštvom misaonih tokova, sa svim svojim ponorima i uzdignućima, rasplinutošću i tekstualnim zgušnjavanjem... Kordić je, to je očito, izuzetno ambiciozan (čak pretenciozan) stvaralac, njegovo

bavljenje umjetnošću riječi graniči s akribijskom prilježnošću. *Plavet i pretkazanje* potvrđuje autora eruditu koji, mora se to priznati, izuzetno vješto koristi lektiru. Zavidnim intelektualnim poniranjem i «upotrebom» znanja Kordić osvaja čitatelja prikazujući se stvaraocem koji, u najmanju ruku, zna što hoće.

U odnosu na prethodni rukopis knjiga je, valja i to reći, umnogome dobila na «prohodnosti» i izričajnoj čistoti, čitkosti. Kao da je pjesnik odbacio pojedine manire koji su, ranije, opterećivali njegov tekst i činili ga podosta zatvorenim, nekomunikativnim. Čak u ovim pjesmama Kordić određenu pažnju posvećuje i zvukovnu sloju, *u mojoj riječi,* kako najednom mjestu veli, *tisuće zvukova se preznojava / od silnih muka i mogućih značenja.* Pa ipak još uvijek je to poezija koja, bar na prvi pogled, ne oduševljava, ne uznosi lepršavom metaforičnošću ni «izravnim» obraćanjem, niti se čitatelju tako lako otvara. A to autoru, zasigurno, i nije prevashodno cilj. Treba istaći i koherentnost Kordićeva rukopisa jer sve tekstove, u biti, uokviruje srodno ozračje, čak i srodna le-ksičko-stilska aparatura. «*Sva naša lica*» su u ovoj poeziji rekao bih, u opticaju, sva prisuća i raskrižja, «*u strašnoj osami uma*». Po Kordiću, smisao bivstvovanja je «*ograđen prostor*», čovjek je pritiješnjen «*rascjepom prašnjave historije*». Mnoge stranice ovog rukopisa predstavljaju prave traktate o riječima i smislu bavljenja njima. «*Riječ orošena krvlju požude*», iznikla iz «*bezdane dubine i tmine*» mjera je svemu, «*divni besmisao*». Njena nejasnost objašnjava i svijet koji izriče, i izvanumište, način *prerastanja svojega lika.* Ona osvaja, kako veli K. Prohić u povodu ove knjige, «*onu granicu na kojoj se jedine Biće i Nebiće*». I baš

ta stapanja s neistraženim ponorima bića «*trenuci su vječnosti*», povlašteno stanje kada pjesnik može uistinu reći da je «*sav u sebi*», posve svoj. Na kraju još jedanput bih istakao da je Kordićev hod tajnovitim hodnicima, listanje stranica (sopstvene) historije koncept koji je u knjizi dosljedno sproveden. Bit će, u svakom slučaju, vrlo zanimljivo pratiti daljnji poetski razvoj ovoga mladog autora.

"Most" br. 55-56., Mostar,
prosinac 1984. – veljača 1985.

Željko IVANKOVIĆ

TRAGOVI I SNOVI

Treba li govoriti o Kordićevu svijetu koji je mišljenjem dovršen u okvirima vlastitoga intelektualnog zrenja, gdje je mišljeni svijet svjestan sebe, a pjesnički subjekt, unatoč ukupne tragične vizure, ipak *realistički indiferentan*. Ova distanca kao zadata, kao poza ili kao stvarnost, svejedno je, omogućuje pjesniku pogled odozgo, dakle pomak do impersonalizacije.

Iz recenzije

Omer TIPURA

TRAGOVI I SNOVI

Tragovi i snovi oslobađaju se iz duše iz *tamnih predjela srca* iz onog što nas omeđava i što čini *svoj krug* i *svoju kugu*. Ponekad Kordić zađe u suviše tamne vode bivstvovanja sukobljavajući optimizam pjesnika s nužnim, što se ostvaruje poradi stvaralačkog ishodišta.

Iz recenzije

Munib DELALIĆ

VRTOVI OTAJSTVA ZDRAVKA KORDIĆA

Odavno već pratim pjesnički rast i razvoj Zdravka Kordića. Nakon tri objelodanjene zbirke pjesama, rukopis koji je pred nama predstavlja prirodan nastavak poetskih i drugih promišljanja koja su odranije karakteristična za tog autora. *Vrtovi otajstva* nam, dakle, nude pjesnikova prevashodno intelektualno-filozofijska «razmatranja» o životu i smrti, o nedokučivim i tajnovitim putovima ljudskoga saznanja. U prvom planu je misao o nedostupnosti i nedostatnosti, o sićušnosti čovjekovoj pred silama nemjerljivim. Toj i takvoj misli je «podešen» i jezično-stilski instrumentarij gdje dominira tamna metaforika, počesto zgomilana i prenaglašena slika, isjeckano stihovlje, razno-razne interpolacije i slično. Opčinjen thanatosom, pjesnik nas

vodi kroz mračne hodnike i odaje svoje uobrazilje, svojeg «*izgnanstva na vlastitim stranicama*». Pojedinac i historija, posve razgolićeni, zagledani jedno u drugo; usud, kako individualni tako i kolektivni - eto velike teme Kordićeva pjesništva! Smješten posve u domaji, u svom duhovnom zavičaju, lirski subjek vjerno slijedi mediteranski put trasiran generacijama, prevashodno hrvatskih, pjesnika. Tu gdje je izvor svega, pod lampom ili križom - a oboje gori! - na pradjedovskoj zemlji, pjesnik iznalazi sve svoje razloge, pa i „*utherus riječi*“. Cjelovitost Kordićeva pjeva izgrađena je, ponajvećma, na dualizmu; na jedinstvu suprotnosti. S jedne strane, tako imamo askezu, stegnutosti i uzdržanosti (i u izričaju), svjesno i namjerno (da li?) prigušivanje svojeg glasa i bijeg od raspjevanosti. U takvim ostvarenjima govori onaj što «*ćuti sveopću* tamu», i to slikom ogoljenom do kostura; do nepostojanja. S druge, pak, strane, u rukopisu su i pjesme drukčije intonirane koje su, u manjini, kao pjesma *Blagost samoće*, ili *Mostovi, Pjesma i snovi* ili pjesme iz ciklusa *Neka te zvijezda prati*.

U tim pjesmama pjesnikov pogled unutra je oblikovan «*čistom misli*», plodonosnim «*uzbuđenjem riječi*», ali i „*izvansebnim uzbuđenjem*“, da se poslužim Kordićevim sintagmama. Tu je samoća secirana blagim preljevima, nijansom, uspjelim poetskim suzvučjem. «*Visoka temperatura*», toliko karakteristična za ovoga pjesnika, posve je lirski oplemenjena i obogaćena. Vraćajući se na misao o cjelovitosti Kordićeva pjeva, indikativna je, čini mi se, pjesnikova upotreba mita o Perzefoni: red stvari je, dakle, dvojstvo, sklad u nesuglasju; vrisak ljudski sačinjen od porođajnih i samrtnih muka istodobno. Amplituda pjevanja Zdravka Kordića

prostire se od zanosa, egzaltiranosti, do razočaranja i kajanja. Između toga: snovi upleteni u krvavo kolo historije, ruže u raljama sveopća usuda, zle vojne... Čitava mala historija tuge! Ne, ne znam da je netko od suvremenika o usudu i smrti takvim zanosom pjevao! Na kraju, još bih kazao da se radi o poetici koju treba, ako ne ljubiti, a ono zasigurno štovati, jer ona je ubjedljivo izgrađena i već sad čini jednu dovršenu cjelinu.

Pogovor

Krešimir ŠEGO

VRTOVI OTAJSTVA ZDRAVKA KORDIĆA

U hrvatskom pjesništvu hercegbosanskog prostora pjesništvo Zdravka Kordića ima osoben status i prepoznatljivu, samo njemu karakterističnu, aromu. Ono što ga izdvaja između ostalih, sudeći i spram objavljenih knjiga i spram ovoga rukopisa, u kojemu se nastavlja ranije prepoznata poetika, jest misaonost, oslonjena na metafizička iskustva pjesništva. *Vrtovi otajstva* samim svojim naslovom upućuju na takvo pjesnikovo opredjeljenje, a sadržajem se to opredjeljenje i potvrđuje, bez obzira na motive i poticaje nastanka pjesmotvora. Zaronjenost u značenja manifestacije suvremenosti, okupiranosti šumovima stvarnosti dominiraju ovim rukopisom, bez obzira koliko ti glasovi bili razgovjetni, ili naznačeni samo kao slutnja. Treba podosta čitalačkog napora, i pozornosti, da bi se bilo sudionikom i

suodgonetačem tajni za kojima pjesnik Zdravko Kordić traga, iz stiha u stih. Pogledajmo npr. pjesmu *Accord vremena,* u kojoj se sažeto iskazuje takvo pjesničko traganje; iskustvo *ušutkano sivom zmijom i tutnjom munje*. U ruševinama je nazočno vrijeme prošlo, i buduće, a čovjek je samo svjedok koji u malenim zahvatima (gotovo nevidljivim) pokušava osmisliti vremenski tijek. Ne bi se moglo reći da je pjesnik pesimist, on je samo onaj koji dobro osjeća znakove vremena koji su često tamni i nerijetko zastrašujući. Od početka do kraja rukopis *Vrtovi otajstva* je napisan u istim izričajnim koordinatama, bez padova, što ga čini do kraja izvedenim. Osjeća se dugotrajan rad, pažljivo bdjenje nad svakom pjesmom, pa rukopis stvara dojam poeme ispresijecane naslovima. Takav je postupak manjkao nekojim prethodnim Kordićevim zbirkama, posebice posljednjoj.

Pogovor

Jago MUSA

MISAONI PJESNIČKI VRTOVI

Zdravko Kordić: *Vrtovi otajstva*,
HKD *Napredak*, Sarajevo, 1992.

Knjiga poezije *Vrtovi otajstva* pjesnika Zdravka Kordića svojim naslovom i svojom poetikom nije u cijelosti primjerena vremenu u kojem živimo, ne korespondira s ovim nametnutim nam povijesnim usudom i zlom, koji nam oduzimaju riječ i paraliziraju duh. Ali iz više

razloga raduje njena pojava, jer poezija je - da parafraziram velikog Tina - ipak jedna svetkovina. A svetkovina je u tradiciji našeg hrvatskoga bića uvijek okupljala našu rasutu čeljad, preobražavala njihova umorna lica, liječila žuljeve, krijepila često umorne sanje i poticala našu vitalnost.

Ulazak u *Vrtove otajstva*, u svijet jedne metafizičke poetike, lišene estetskog hedonizma - poetike *čiste misli* i *izvansebnog uzbuđenja* - nije nimalo lagan. Riječ je o svojevrsnom labirintu u kojemu radoznalog čitatelja uhode upiti poput onih *čemu ima smisla pjesma* i *što ti o smrti znaš*. Odajama tog labirinta rimbaudovskom opijenošću i mističnošću, ali i šimićevskom smirenošću lutaju ljubavnici i pjesnici, mirišu bilje, uskršnji ljiljan, crne ruže, vino i duhan; zrcale se obično cmi odbljesci predmeta i bića, komešaju zvuci zvona, mora, klavira, teče i razlijeva se glazba... i sve sliči pokušaju usklađivanja božanstva i pojedinca, teži susretu upita i odgovora.

Govor nejasnoće u ovoj Kordićevoj poeziji čini suptilnu stilizaciju odnosa izvanjskih svjetova, projiciranih u naše duhovno biće. Čar te nejasnoće, zagonetnost stiha i oblika, čudovišnost riječi i zvuka opčinjava naš svijet i našu svijest novim značenjima, treperenjem i iskoracenjem iz strogih koordinata našeg identiteta.

Kordićeva je poezija potvrda jedinstva složenosti života i potvrda sklada poetskoga i filozofskog. Ta složenost, čini se, ovdje počiva na biblijskom predlošku o ograničenosti fizičke, intelektualne i duhovne ljudske konstitucije koja često zatreperi u igri uzroka i posljedice u svemiru, u težnji da se on, bilo racionalno ili intuitivno spozna i iskaže. Misaonost Kordićevog pjesničkog vrta potaknuta je uzbuđenošću pred mitom

koji je ovdje samo metafora svih naših bajki u životu *{U raljama ruže).*

Uzbuđenost i zbunjenost prisutne su pred našom poviješću, u pjesmama *Mostovi* i *Pjesniče hrvatski,* npr. Pjesme *Krist i Angelus* naša su duhovna i moralna iskustva i putokazi. Jug je u ovoj poeziji zamjena za sve naše ljubavi *(Jug* i *Miris mora i dragane).* Priroda je ovdje naš sveopći strah, naša bol i naša radost *(Miris katarke).* Čin rađanja i čin smrti sudbinske su točke našeg puta (pjesme *Na početku* i *Pepeo sna).*

U nizovima arhetipskih prizora, smjelih sintagma, metafora i simbola do svijesti dopire podsvjesno ili se iskazuje kolektivno ljudsko iskustvo odnosa prema životu, postojećem i prolaznom. Naći ćemo tu i lirskog suočavanja s dualizmom, s apsurdom nepomirljivosti vječnih životnih suprotnosti srca i uma, vremenitosti i vječnosti, pojedinačnog i općeg. U takvoj jednoj dvojbi *vrijednosti pjesme ostaju nejasne i onkraj grobova i onkraj križeva {Uzbuđenje riječi: na kraju).*

Kordić pjeva šifriranim jezikom transcendentalnog, jezikom koji više sugerira, upućuje, fascinira nego što izrijekom govori ili izaziva estetski užitak.

Svojom neinformativnošću i zagonetnim konotacijama ovdje se umnogome iskazuje Kordićeva pjesnička modernost u eksperimentu, obuzetost novim jezičnim iskustvima čini ovu poeziju prividno hladnom i mirnom, ali se u njoj naslućuju bogati emotivni i iskustveni kodovi i pjesnička zrelost. Neka mi, umjesto vlastitog odgovora, bude dopušteno navesti misao o poeziji barda hrvatske kulture, pjesnika Vlade Gotovca:

Pjesništvo je jedini preostali oblik u kojemu čovjek još govori o cjelini svijeta cjelinom svojih moći To je carstvo

pojedinca koji jednako ozbiljno uzima vidljivo i nevidljivo, racionalno i iracionalno, dušu i tijelo, svemir i tratinčicu... Ničim nisu ograničena prava sna, prava mašte, prava igre. Svijet u pjesništvu bez prestanka počinje i završava. Vrijeme je istina koja ne postoji i obmana koja vas užasava.

(Hrvatski list", br. 19., 29. rujna 1993.).

Nenad Valentin BOROZAN

O KNJIZI *VRTOVI OTAJSTVA*

...Odlučiti se za čitanje ovih stihova ujedno znači i opredijeliti se za strpljivo i pozorno odgonetanje metafizičkog, prostora iz kojih se izdvajaju nespokojni odjeci dugo osluškivane i glačane pjesme. Od prvog ciklusa *Vrtovi Mediterana* do posljednjeg, devetog, *Uzbuđenje riječi; na kraju*, strpljivo se razlaže dramatsko slućenje nespokojnog bića, između dvije zadatosti: rođenja i smrti.

...Onaj koji se vinuo iz šutnje i zorno svjedoči svoj korak u otajstvo - postao je u isti tren i uho i glas, preveliko iskušenje koje je na trenutak zaboravilo *mrtve more djetinstva* i *pjenušanja vremena smrti.* Očaj je ostao samo prolazna postaja, jer *zrcale se dubljine žívota. A* one su iskazane jezikom koji plijeni. I kada je reskost otvorena rana, onaj ostrašćeni uzvik, čudotvorna polnost - ona je jednostavno tiha i tako potrebita svečanost. U jeziku prebiva nespokojnik, koji će vinuti svoj glas dok *lampa sveudilj gori*, na *zemlji koja diše, kao jahač konja koji, barzdi svomu cilju.* Značenjski

višeslojna: slutnja i tvoraštvo, izazov pozornosti, knjiga *Vrtovi otajstva* novi je Kordićev iskorak u hrvatskom pjesništvu.

(Hrvatska radiopostaja Mostar i "Svjetlost plodovi praha", Ceres, Zagreb, 1996., str. 148.).

Vladimir PAVLOVIĆ

KAO CRNE GRAFIKE

(uz zbirku pjesama *Miris olovne kiše* Zdravka Kordića)

Opsegom povelika zbirka pjesama *Miris olovne kiše* Zdravka Kordića, hrvatskoga pjesnika srednjega naraštaja, učvrstila me u uvjerenju da je njezin autor dosegnuo onu razinu na kojoj se trajno opskrbljuje mjesto u književnosti. Već nakon prve zbirke *Svjetlost snovidjela* bilo je bjelodano da se radi o talentu koji je jasno naznačio svoj put, a zbirke *Plavet i pretkazanje, Tragovi i snovi* te *Vrtovi otajstva* bile su samo snažne potvrde te naznake i procesa pjesnikova zrenja. Na neki način one su značile vertikalu uz koju se pjesnik uspinjao jer je Kordićevo pjesništvo stalno u uzlaznoj putanji. Uspon nije nagao; naprotiv! On je slijedio spoznajnu i iskustvenu potpunost u svojemu sazrijevanju te je mudroslovna i poetska artificijelnost, što je dominirala u prvim zbirkama, postupno iščezavala i ustupala mjesto doživljajnom: iz Kordićeva pjesništva sve su se češće zrcalile životne naplavine.

Mada ni ova zbirka nije bez izričaja, pače i cjelovitih pjesama, koje nisu drugo do mudroslovne glose pa je teško odrediti granicu na kojoj prestaje filozofija da bi ustupila mjesto poeziji, ipak je u njoj više konkretnoga, spoznajnoga i slućenoga, što bi pjesnik mogao atribuirati kao osobno iskustvo. Zato je zbirka *Miris olovne kiše* u nekom smislu otklon od prethodnih. Razlog treba tražiti u zbiljskim zbivanjima prema kojima pjesnik nije ostao ravnodušan.

Ona su se ispoljila u tako surovu obliku da ne bi mogla ostaviti ravnodušnim nikoga, a navlastito presenzibilno pjesničko biće. Tako se u ovoj zbirci sljubljuju duhovne sastavnice sa stvarnosnim slikama koje su iritirane samim svojim naturalizmom. Zdravko Kordić stoga ne prolazi ravnodušno kroz «olovni pljusak» koji se sručio na nezaštićeno ljudsko biće; njega omamljuje miris tih kiša što mu zastiru horizonte; one ga smućuju i ne daju mu spokoja. Stoga je cijela ova zbirka zapravo zatomljena tragika hrvatske ratne zbilje i nemoć pojedinca koji se našao usred nje same. Poezija Zdravka Kordića ostvaruje se na dvije razine. Prva je - Kordićeva sklonost k filozofijskome diskursu i, svakako, hermetizmu koji je bitno naglašen u ranijim njegovim zbirkama. Ne ulazeći u pjesnikove razloge za tu sklonost, mislim da je k o n k r e t i z a m, koji se oslanja bilo na stvarnosna ili duhovno-egzistencijalna iskustva, ono čemu više vjerujem. Upravo to približavanje stvarnosnim motivima, koji imaju uporište u životu, druga je razina na kojoj se «zbiva» Kordićevo pjesništvo. Taj postupak dovodi do jasnijega emotivnog odnosa prema «predmetu» poetskog zanimanja. Mislim da je to «nosiva» sastavnica zbirke *Miris olovne kiše*. U njoj se pjesnik udaljava od metafizičkoga svjetonazora te mu pjesništvo postaje «prohodnije» i komunikaciju s njim

jednostavnije je uspostaviti. Larpurlartistički segment postaje nesvrhovit i tako poezija prestaje biti sama sebi svrhom.

U prvom krugu pjesma *Blistaju crne kiše* taj hermetizam, koji je moguće i drukčije imenovati, također je dominantan, ali on je tu kao spona sa zbiljskim konkretnim ostvarenjima. U tome smislu uspostavljen je neki interni ekvivalent među pjesmama. Kao paradigma mogu se uzeti stihovi:

Vratite se iluminacijama; u šumne vrtove!
Svjetiljci i šumu smaragdnoga tepiha!
Valovima crnog ognjišta!

(Valovi crnog ognjišta)

i/ili:

Moj brat i ja na krhkoj plimi
u hvatanju kaplja svjetlosti.

———————————

Ja i moj brat...

———————————

...u vinu, blatu, krvi:
sav izvan sebe
u čitava desetljeća
odsutan
i vraćam se u naš vinograd.

(Moj brat i ja)

Ako i nije odviše tipičan, prvi primjer dostatan je da se nasluti Kordićeva sklonost k «zamagljivanju» onoga što bi inače trebalo biti jasno. Drugi je primjer također netipičan: premda govori o konkretnom, iskustvenom, doživljenom, on *uprizoreno* ponešto zatamnjuje. Pjesnik se, međutim, katkad toliko približuje realitetu da nam, primjerice, vizure zgarišta ili razorenih veduta napaćenoga grada predočuje *kao crne grafike (Miris olovne kiše, Okamine Mostara)*. U krugu pjesama pod zajedničkim naslovom *Ulazim u kuću ogrnut strahom* najjače se doimaju egzistencijalne dvojbe koje se u ovim pjesmama amalgamiraju s biblijskim inkantacijama. One se bave pitanjima ljudske vezanosti za *tlo* svedeno na simboliku *ognjišta, zavičaja* ili *domovine*. Sva tri ova leksema značenjski se dopunjuju i prostiru se znatno šire nego obično jer se uzdižu na razinu ideala. Stoga bi se neke među ovim pjesmama mogle nazvati domoljubnim: *Kroz miris mošusa,/ kroz dim, / kroz okućnjake na prag dolazim,/ Domajo sjajna i krvava!* (Na prag dolazim). To što domoljublje nije transparentno i izravno ispoljeno, izdiže ga iznad efemernosti. Ratni usud cijelog naroda u pjesničkome postupku Zdravka Kordića oslobođen je suvišne patetike, ali ima ponešto naglašenijih emotivnih impulsa koji spadaju u normalnu ljudsku ćutilnost *(Hrvatska, moja domaja; Pepelom tuge zasilju moju zemlju; Barbari i Dubrovnik)*. Ovdje nema govora o ispraznoj retorici, jer su ranija Kordićeva iskustva ponešto zatomila izravnost.

Ciklus *Kroz blijedu i plavu večer* čine pjesme načinjene od nostalgičnih slika koje su isplivale iz uspomena. One odvode u davne dane što su puni otajstva obiteljskoga ozračja *(Kroz sutonski vrt; Križ od*

rođenja). A ciklus *Da umrem noćas u patnji* iznenadan je povratak prvotnim traganjima, povratak irealnome, a tako se ostvaruje i ciklus *U vlastitoj sjeni.*

Pogovor

Šimun MUSA

METAFIZIČKA ZAGLEDANOST ZEMALJSKIH NEMIRA

Ovo je peta zbirka Zdravka Kordića, suvremenoga hrvatskog pjesnika, koji poetskim tkanjem kroz pet lirskih odjeljaka svoje knjige (I *Blistaju crne kiše,* 2. *Ulazim u kuću ogrnut strahom,* 3. *Kroz blijedu i plavu večer,* 4. *Da umrem noćas u patnji,* 5. *U vlastitoj sjeni)* stvara svijet svojstvene mu kontemplativnosti, metafizičke okrenutosti nebesima - «vrtovima otajstva», gdje lirski subjekt duboko dirnut vremenom, u svojim mukama suživljen s kolektivnom patnjom, traži smiraj sebi i «izginulim pjevačima» vremena.

Na tom putu, dok se probija davidovskom hrabrošću i susprežući bol snagom jobovskog trpljenja, ukaže mu se, bar na tren, spasonosna *svjetiljka.* Ovaj lirski notturno nastaje *u vrijeme predratnog komešenja, ali i u vrijeme ratnog razaranja,* kako kaže autor, stoga se i onako grči jezovitom slutnjom i dramatičnim zgusnućem živa aktualiteta zahvaćena destrukcijom.

Ogromna tenzija ovih pjesama potencirana je bolnim doživljajem podvojenosti svijeta:

na jednoj strani sumpor,
a na drugoj obali rijeke cvatu ljiljani
i miriše kadulja

te sukobljenošću dobra i zla; kozmosa i kaosa, a sve otkriveno kroz uskovitlane vizije u vrtlogu čuvstvenih struja i u misaonom nemiru. Ti pjesnički nemiri, slike i simboli do čitatelja se probijaju bogatsvom asocijacija, šarolikošću aluzija ukazujući na bogatu imaginaciju i sugestivnu moć pjesničke riječi.

U ovim *vrtovima mediterana* na prostoru nemirna mora i škriljca kamena; omamljen mirisom tamarisa, diže se južni vjetar i vida ožiljke vremena. Ostvarena pjesnička ljepota u magičnoj moći i začudnosti jedina je nagrada pjesniku za žrtve što ih, uporno i ponosno, podnosi epifanijski potaknut svetošću *izginulih pjevača* vremena.

Snagom opomene i spasonosnom nadom u izbavljenje odzvanjaju posljednji stihovi zbirke:

kišom će se sprati nevrijeme i
novi pupoljak će dovršiti zrenje.
(Zora i pupoljak)

Tako u dozrelu poetskom iskustvu kroz probranu, sugestivnu riječ, konotativna naboja i tenziotvorna učinka, iskrenim motivom nošen i imaginacijom darivan, javlja se originalan lirski svijet metafizičke zagledanosti a zemaljskoga nemira.

“Miris olovne kiše”, pogovor.

Antun LUČIĆ

PROSTOR, PAD PROSTRANSTVA

Zdravko Kordić: *Miris olovne kiše,* HKD Napredak, Mostar, 1994.

Pjesme uvrštene u opsežniju knjigu *Miris olovne kiše* Zdravko je Kordić (1955.) pisao u burno i društveno i osobno vrijeme od 1990. do 1993. Auktor je svoj pjev usklađivao na razmeđu prevrtljiva, pretresajućeg iskustva i filozofijske duhovnosti u ranijim knjigama pjesama: *Svjetlost snovidjela* (1980.), *Plavet i pretkazanje* (1984.), *Tragovi i snovi* (1987.) i *Vrtovi otajstva* (1992.).

Unakrsna prožimanja pojedinačnog i kolektivnog praksisa očituju se u novim Kordićevim stihovima kao prizori zatečenih i pritom mahom nerješivih ograničenja životnoga prostora, određujućeg mjesta bez prostranstva. Ovaj pjesmotvor je uvidio bezrazložno prostranstvo onostranoga, ali se svesilno uvjerio u bezdušni prostor ovostranoga! Spojnica između bezrazložnog i bezdušnog, između pregolemog i pretijesnog, između tuđega i osobnoga, između neostvarljivoga i ostvarljivoga te, najposlije, između prijeteće oluje i krvave igre - doima se kao skala čovjekove tupe nazočnosti u ratnom propuhu.

Težinu ili gravitaciju pjesničkog uprizorenja daje fenomen olova koji Zemljane straši i postiđuje, a u predmetnom svijetu te stihozbirke predstavlja jezgrovitu metonimiju. Bilo da osjetimo ili nas presreće streljivo ili se sučeljavamo s anarhičnim krhotinama ostataka, bilo da je na djelu ubijanje ili rušenje, količina olova

koja se izlije u čovjeka ili da napoji *okamine Mostara*, svakako je dijagonala ponašanja čovjeka u rastrojenu svijetu. Otuda kao motto, zapravo kao preludij za svoje prijeratne i ratne verse, za zveckanje i usijavanje oružja, pjesnik priziva stihovlje Petra Gudelja:

Hvala ti na olovu kojim si kosti moje nalio da u zemlju propadnem od stida što sam čovjek

Nisu li i Gudelj i Kordić, koji barata dramaturgijom pada i naturalističkim stanjima umiranja (toplokrvna bića), uvenuća (nevine biljke) i gareža (neovisni predmeti), pouzdaniji nasljednici Rilkeove poetike pada izražene epilogom:

Ipak Netko beskonačno nježno
padanju ovom daje
smjer i sklad.

Na tu varijaciju «poigrao» se i Ilija Ladin u pjesmama o pticama:

Newton vidi jabuku
kako pada s grane,
vidi i računa: Prilično se poklapa –
reče on gazdarici.

Što se zapravo poklapa s čime? Je li astronomija s gastronomijom? U bijesu rata život se može poklapati sa smrću ili, kako je Kordić naziva, *srebrenom smrću* kad se uz prozorsku plavet zrcali srebrni kostur kao u fantazijama Krležinih *Kraljeva*.

Mojsijevski zadan, nalik Kranjčevićevim uzletima, impresivno suzdržan, kako je to činio Matoš, ili nemiran poput Ujevića te ekspresivno obojen po Šimićevim nebosvodima brijega, Kordićev stih kao da je doliven crnilom tih prijelomnih hrvatskih pjesnika. Zračenja s Kranjčevićeva rodoljubnog Olimpa prihvaćena su Kordićevim prvim stihovima:

Evo kličem pronađenu putu
u sumornoj prašini vremena;
izginulim pjevačima mladosti.

Nije nam dalje zabačen Matoš ako zaronimo u čežnje koje pjesnik mirisa, poglavito nastalih iz olovne kiše, izlaže stihovima:

Želiš li mekoću plača
i gustiš tame u mojim očima?

Potvrda takve želje gotovo da se javlja na Ujevićev način:

Da umrem noćas u patnji,
u sivom kršu polomim kosti.
(Želiš li)

Kada se pak upustimo u pejzažne izmjene koje uočava Kordić, onda ponegdje osjetimo Šimićeve personificirane odjeke. To se «pogdjegdje» otkrije u noćnim valerima: *blijeda i plava večer, mrtvi san mjesečine, noć izlazi u predvečerje.*

Moglo bi se reći da je Kordićevo poetsko izjašnjenje, zacijelo, u dozivima pjesme i odzivima stvarnosti, u pomaljanju prethodnika i odlasku bliskih koji su mladošću zasvođeni. Dok čitamo Kordićeve listove, istodobno prebiremo po duhu antologijskoga istupa «Iza spuštenijih trepavica». Treba još biti dovoljno inficiran i na «zdravstveni karton» pjesme upisati Georga Trakla. U *postojbini sebe* auktor se Traklom zanima prvenstveno zbog mutne europske bolesti i ludosti.

Prema pjesmi kao obliku čovjekova odnosa spram zbilje, naročito ratne, auktor ove koherentne knjige izražava sumnju. Pjesmu nadvikuje sve ono što je uzelo maha da slavi samo svoju slavu:

Čemu ima smisla danas pjesma?
Kada topovi pucaju,
kada odjekuje rika pomahnitale Sotone!?

Osvrćući se potom u drugom fragmentu na svoju pjesan, on će odrješito kazati da pjesme će biti ako je odgovor zlu:

Ako ikad zapjevaš: to mora biti pjesma bola i čežnje.
Pjesma olova i kiše; pjesma krvi!

(Zora i pupoljak)

Uz prostor i pjesmu usko je povezano vrijeme. Uspostava temporalnosti dolazi u obzir samo ako je, tvrdi pjesnik, *božanska moć*. Takve moći nema kad je *vrijeme ispjevano*, već samo u trenu spoznajnoga udara kad nas obuzme *kratkoća vremena*.

Da bi stoga izbjegao nihilizam, pjesnik proširuje i bogati svijet *slutnjama nadolazećeg*. Spokoj je moguć u

vrtu, u arhetipskom smiraju sutonskog ili biblijski Genezaretskog vrta. Kao što na nas pada trag istine, tako se zadržava i miris u sudaru subjekta i objekta. Useljava se pritom nerazumna pukotina kao preostali susret dobra i zla nad kojima bdiju, slikao ih je Salvador Dali i stavio Kordić na naslovnicu knjige, «Božje ruke». Beskućnici su oborili nadu kao što se i Danteov Lucifer strmoglavio u zaleđini pakao. Ako već Čovjek stječe ili želi stjecati grad, s mirisima olovnih kiša u takvom prostornom uređenju gubi svoje lice. To postaje sve izvjesnije ako je zanesen ratnim jadom, od čijeg olova drhturimo u podnožjima muklih građevina.

"Hrvatska obzorja", br. l.$_t$ Split, 1995.

Jago MUSA

IZMEĐU KOZMOSA I KAOSA

Zdravko Kordić: *Miris olovne kiše,* HKD *Napredak* Mostar, 1994.

Miris olovne kiše (HKD Napredak, Mostar, 1994.) najnovija je, peta, knjiga poezije Zdravka Kordića (Tihaljina, 1955.) i očekivani kontinuitet pjesnikova filozofsko-poetskog promišljanja tema egzistencijalne slobode i tjeskobe čovjekove. U heraklitovskim jezičnim asocijacijama i metaforama promiče svijet u kretanju i propnju, a antropocentrični sklad zbivanja i opstojnosti remete zlo, kaos, rat, smrt i prijeteće tehniziranje našega življenja.

Uz naglašeni doživljaj nacionalnoga, povijesnog i zavičajnog, uz molitveni naboj i vapaj za slobodom i smislom svega, u knjizi se sljubljuju mediteranski lirski zanosi, jezično *filtrirane* kantilene i *mudroslovne glose* o vječnim temama. Iz znakovitog lirskog hermetizma izbija osjećaj iskorijenjenosti i samoće, snažan tragalački poticaj i romarski impuls za putovima na kojima bi se našlo olakšanje i na čijim bi se krajevima zatekao smiraj. Retoričko i gorko Kristovo pitanje s križa neosjetno zaokuplja sve nas, a planetarnu strjepnju umnažaju dvojbe *(o čemu će pjevati budućnost, čemu ima smisla pjesma, zar su nas napustile bajke, jesu li progonstva budućnost?)*. Sloboda koja se ovdje žudi znači istinsku zajednicu ulaženja u druge svjetove i drugih svjetova u naš svijet. Sloboda je način egzistencije u istini, u ljepoti i ljubavi, gdje kuća neće biti praznina, gdje brat neće biti samo supatnik, gdje Pindar neće biti posljednji idealni pjesnik i gdje (domovina) Hrvatska neće biti samo čežnja.

Vrtovi otajstva iz prethodne zbirke ovdje su i samotni i šumni i ljetni i sutonski. Arhetipski pojmovi poput kućnoga praga, vrta, okućnjaka, maslinjaka, vinograda... najsnažnije potiču egzistencijalne dvojbe *koje se u ovim pjesmama amalgamiraju s biblijskim inkantacijama i bave se pitanjima ljudske vezanosti za, tlo svedeno na simboliku ognjišta, zavičaja, domovine. Sva tri ova leksema značenjski se dopunjuju i prostiru se znatno šire nego obično, jer se uzdižu na razinu ideala.* (V. Pavlović).

U jezično-simboličnim traganjima autor se na trenutke oslobađa pojmovnoga jezika, koji ustupa mjesto tenziotvornosti, slikama začudnog sjaja

etičko-moralnoj gustoći, bogatstvu asocijacija i sugestivnoj moći lirike. Cjelini i skladu misaonog i estetskog ugođaja, međutim, pridonijele bi diskretne lektorsko-korektorske intervencije, osobito u interpunkciji čija uporaba u pjesmi ne pridonosi suglasju emocije, ritma i značenja.

Najnovija Kordićeva knjiga nesumnjivo je još jedno zrelo pjesničko ostvarenje na ovim prostorima, značajan doprinos suvremenom hrvatskom pjesništvu i, dakako, poticaj i obveza novih pjesnikovih (moguće i svjetlijih) ekspliciran]a.

"Hrvatski list", br. 27., 17. kolovoza 1994.

Vesna ZOVKO

OTKRIVANJE TAJNI I STREPNJI

Zdravko Kordić: *Miris olovne kiše,* HKD *Napredak,* Mostar, 1994.

Po boji slika, po šumu njihova razlijevan]a, po oblicima zvučnosti (pre)uzvišenih sintagmi, metafizičkih naslova - od prve knjige poezije *Svjetlost snovidjela,* preko *Plaveti i pretkazanja, Tragova i snova, Vrtova otajstva* do *Mirisa olovne kiše,* prepoznajemo nešto Kordićevo: poetičnu kontemplativnost - tako potrebnu onima koje unervozuje suha filozofičnost iliti cmizdrava poetičnost suvremenog stiha.

Miris olovne kiše - osvaja i iznenađuje jednostavnošću, razumljivošću, jezikom povjeravanja i otkrivanja tajne straha, strjepnje, ranjivosti ali i nade. Nada

i nije tako uvjerljiva - zbog nemoći vremena u kojem živimo da na svijet donese žive oblike, te nas stalno uništava svojim *mrtvorođenčetom*. Kada tijelo više ne može, kada misao više ne može, kad razum niti srce više ne mogu da je začnu, ožive - pjesma može. Posebično ona koja zna razgolititi, a ne navesti na grijeh (ni na kušnje čak).

Hvala ti na olovu kojim si kosti moje nalio
da u zemlju propadnem od stida što sam čovjek
Hvala ti što sam čovjek.

Ove znamenite stihove velikana hrvatske poezije Petra Gudelja kao da je Kordić izabrao da bi nas, ma koliko već pripravljene sličnim iskustvima, pripremio za ulazak u svijet, vrijeme, zakone, kobnost, i što je najvažnije, na pobunu protiv olova. Ali i u opipljivosti njegova apsurda što se razlijeva snagom i zračenjem *kiše* i ukrućujući tlo i tkivo prostora, čovjeka, misli, čuvstva; Domovine i dopire do sigurnosti duhovna prostora, ali i do pustoši. Sigurnost je nada *daleke i neizmišljene pjesme*.

Na motive iz iste pjesme, utješna i poetski svjesnog simbolično-vizionarskog naslova *Zora i pupoljak*, slikar Vlado Puljić je znalački preveo jezik poezije na jezik likovnosti. Osmislio je grafike uskrsnuća kroz pupoljak na kojemu se skupno s laticama rascvjetavaju mirnoće što lebde između svanuća i ne/usamljenih golubova.

Nijedan povod olovnoj trenutačnosti; ali usprkos tomu: imaginacija, nada, bunt i vjera! Zbog nečega vjerujemo pjesniku kada proriče vrijeme novih pupoljaka, jer radi se o nama samima, a ne o onima koji *ako budu* - oni nikada ne mogu imati rane, raščupanost od koje

umiremo još živeći! Pjesnik proriče i vrijeme zrenja, ali tek nakon sučeljavanja kiša, onih olovnih koje prljaju i onih koje oduvijek peru.

Miris olovne kiše - jest knjiga poetsko-filozofijskih molitvi i samoća u okruženju gluhih ispovjedaonica - i to na bilo kojoj postaji, ciklusu knjige; tamo gdje *bli-staju crne kiše,* gdje se *ulazi u kuću zaogrnut strahom; umire noću u patnji* ili *vlastitoj sjeni;* svejedno.

Riječi koje teku Kordićevim pjesmama nisu prenijete iz jezika glasnosti i svakodnevnosti u jezik stiha, pa da tako dotjerane, (o)mudrene, prilagođene i sastavljene po mjeri onih koji stih nose kao odijevni predmet - budu vrsta usiljene, oduljene poante. One su nastale unutra, žive unutra i traže susret i odgonetku - unutra.

U pjesniku su se nataložile nade, čežnje, zanosi, ideali, čekanja, pa vreline gorčina koje kolaju nutrinom i progovaraju na mjestima iz kojih najlakše pljusne neka nutarnja nevidljiva ali sumanuta kiša, koja od silovitosti i blizine one izvanjske olovne, preplavi crvene accorde teškim olovnim bolom s kojim se ne može komunicirati u svagdanjosti, njegova bezglasnost našla je sugovornika u pjesmi i čovjeku koji će, privučen njezinim utočišnim oblikom, razumjeti njezin začuđeni jezik.

Zdravko Kordić se više nego ikada *Mirisom olovne kiše* usidrio u vinogradskim zavičajnostima i u njihovoj nepogrešivoj simbolici naslućuje snagu koja se može oduprijeti besmislu ubojitog čelika iliti *rici pomahnitale Sotone.* Dirljiva je nježnost kojom im se obraća i pobožnost koja ga poput nekog blagog suvremenog *Dioniza* preobraća u pjesnika *Ampela.*

A svijetu koji se ruši, umire, nestaje u svojoj sebičnosti iliti zbog nje, u bezumnosti i blatu, pjesnik suprotstavlja svijet vinograda, maslinjaka, smokava,

murava, lipova cvata, nara, ljiljana - jednom riječju svijet poetičnoga, mirisnog, zelenog, zlatnog Juga, Sredozemlja - oživjele mitologije starih naroda.

Iz raznih će razloga pjesma *Ja i moj brat* biti možda najčitanija, najcitiranija; razumijevana na stotine načina! Pjesnik je pomalo lucidno, ako se gleda na zvučni efekt sintagme *ja i moj brat navikli na rat*, suprotstavio sličnozvučnim riječima različnoznačne pojmove: *brat* i *rat*. Pjesnikovo drugo ja jest brat; brat koji i ne može biti nešto drugo do li kao i pjesnik - mučenik rata i blata kroz vrijeme *hvatanja kaplja svjetlosti*.

"Tomislav", veljača 1995.

Nenad Valentin BOROZAN

O KNJIZI *MIRIS OLOVNE KIŠE*

... Mrak, raskrižja, pjevači, put – točke su ne samo pjeva i obrane protiv zla već i odgovor izgubljenu vremenu, *prašini stoljeća, kruhu nasušnom* – dok se raspoznaje tiha *glazba* a djetinjstvo *silazi starom murvom*. I pored svega *šumi vrijeme, izrasta očaj, korak je okamenjen*, a počesto se ponavlja vrt: *genezaretski vrt pjesme, vrt pun tamnog srebra*, obrvan *tmicom*, te *pjena vrtova*. Vrt, taj simbol raja zemaljskog, svijeta kojemu je on središte; raja nebeskog čija je on slika, duhovna postaja vječnog blaženstva – samo je tamna zbilja, odbjeglo utočište u kojem se traže ljepota i utjeha. *Blijedo svjetlo voštanice, tmina* i *cmilje;* između života i pepela - stvarnost u kojoj se strjepi za Hrvatsku dok miris tuge hrvatske razašilja plač i *krik hrvatskih majki*...

...Sugestivnom, višeznačnom i napučenom pjesmom Kordić je još jednom potvrdio da dublji silazak u središte bola kod odličnika polučuje moćniju pjesmu. Prevelika plaća; ali zadaća je pjesnika ponad svih računica. Kordićeve pjesme su, da se poslužimo u malo drukčijem kontekstu njegovim završnim stihovima, pjesme bola i čežnje, pjesme olova i kiše, pjesme krvi. Uzvišeni prinos hrvatskom domoljubnu pjesništvu.

(Hrvatska radiopostaja Mostar i "Svjetlost, plodovi praha", Ceres, Zagreb, 1996., str 153.-154.).

Ante STAMAĆ

O PJESNIŠTVU ZDRAVKA KORDIĆA

Motren kao cjelina, svaki je pjesnički opus splet posve određenih, poetički predvidljivih potencija i mnoštva nepredvidljivih realizacija. Mogućnosti se nadaju i predajom naslijeđenih točaka promatranja; ostvaraji iz spontane porabe njihovih očitovanja. Mogućnosti lirskog izraza «propisala» je mnogostoljetna tradicija pjesničkog stvaranja; ostvaraji tog izraza uvijek su nova proizvodnja kakva individualnog tvorca.

Svaki je lirski opus zapravo presjecište mogućnosti i mnoštva realizacija. Mogućnosti ima onoliko koliko se jasnih instancija komunikacijskog kanala zatječe nadanu povijesnom presjeku. Njih je, iz aspekta današnjega našeg znanja, sedam: lirsko jastvo, izražen svijet, kristalizacija u primatelja, medij u kojem je ostvaren izraz, jezični standard, njegova povijest i, nipošto na

kraju nebitno, sređen niz oblikovanih, posebno oblikovanih jezičnih podataka. To su, dakle, konstante. Njih valja ispuniti da bi pjesničko djelo bilo djelom. Kako će biti ispunjene, stvar je svakog individualnog talenta posebno. Njegove nepredvidljive i mnoštvene silnice predstavljaju varijable u odnosu prema konstantnom sustavu. Varijable su promjenljive veličine. U pjesništvu se one pojavljuju kao neočekivane inačice, kao vazda drukčiji jezični ostvaraji. Jastvo poetike, primjerice, nije jastvo pojedinih opusa, nego samo splet apstraktno postavljenih uvjeta. Jastvo pak svakog pojedinačnog djela jastvo je njegova pošiljatelja, njegova zakonitog tvorca; njegova autora. S druge strane, primatelj kao instancija apstraktna je usmjerenost djela čitatelju, ali je taj čitatelj uvijek iznova individuum do kojega je doprlo djelo, više ili manje jasna poruka, i t.d. Valja uvijek imati na umu dvojstvo između potencije i realizacije; dvojstvo između metafizičkog temelja i konkretne pojave.

Naše je materijalizirano doba zaboravilo na tu razliku; na „ontološku diferenciju“, rekao bi Heidegger. Zaboravilo je da uvijek postoje prethodni uvjeti, koji tek omogućuju pojavu, lijepu kao cvijet ili ružnu kao crkotina. Naše doba više voli crkotinu negoli cvijet, što znači da mu prethodni uvjeti, potencije, govore o nemogućnosti opstanka, o smrti. Naše doba više voli nekreaciju negoli kreaciju. Nažalost.

A da bi se zbila kreacija, u pjesništvu, potrebno je da se zbude susret već spomenutih konstanti. Lirsko jastvo svakako je polazište; ono svojim raspoloženjem, makar i pritajenim, dakle zatomljenim nagonskim silama, govori o susretištu sebe i svijeta, sebe i bližnjega, sebe i jezika. Izražen pak svijet, tzv. objektivna sfera,

pokazuje se samo predmetnom očitošću iza koje stoji čitav niz psiholoških, metafizičkih, društvenih i predmetnih realnosti. Primateljevo pak jastvo, „iskustvo čitateljevo“, mjesto je vazda drukčijih perspektiva naziranja na primljenu poruku i njome indiciran „svijet“: čitatelj uvijek iznova i drukčije doživljuje pjesnikovu poruku. Među njima dvojicom pak stoji nešto materijalizirano: lijep oblik knjige (što skromnija oprema knjige, to teže čitanje!), poruka elektroničkog medija, nipošto na kraju kakva vizualizirana plaketa, na kojoj se u našoj grafijskoj kulturi ističu lijepo oblikovana, pa i industrijski, crna ili kako drugačije obojena slova. Ali i jezični kod, zakon jezika, upravo sustav, ravna i upravlja lirskim slogom. Iz njegove beskrajne protežnosti lirik izabire one jezične podatke koji igraju ulogu lijepih vitica, ili grozomornih apokaliptičnih vizija, kako je to upravo u suvremenih pjesnika, izloženih ratu, pustošenju i osobnom stradanju. A taj jezik ima i svoju pretpovijest, upravo niz likova koji, znalcu jezika, sutitraju pored aktualnog izgleda riječi. I, ne na kraju - pjesnički, lirski zapis posjeduje nešto od graditeljske djelatnosti. Posebno je konstruiran, uvijek na drugi način. Variatio delectat, i to je valjda razlog s kojega očekujemo da svaka pjesma bude nova, neobična, dotad nečuta.

Pjesništvo Zdravka Kordića «ispunja uvjete» što ih naznačuje ocrtana opća problematika. Ono se kreće unutar zadanih okvira, i po tomu je pjesništvo. Pjesništvo nije, naime, kakva pretenciozna, u sebi zaigrana redukcija: na manijakalno sebeističuće ludovanje, na propovijedanje i uvjeravanje, na precizno izvješćivanje o zbilji, na konkretan list papira, na ispisivanje jezičnih paradigma, na leksičko historiziranje, na kakvo

konstruiranje beskrajnim eufončkim opetovanjem. Nego je slobodno kretanje lirskog jastva između tih očitih ponora: oprezno kretanje do ruba. I u tome je njegova plodna opasnost. Tko se god lati lirskog hoda, mora biti svjestan da ga samo opasnost kretanja između ponora redukcije može prevesti preko jezično-estetičke visoravni.

Ispjevavši pet zbirki pjesama, Kordić je dosad pokazao svoje mogućnosti. One tvore njegov vlastiti sustav. Valjalo bi ga pozorno pročitati. Lirsko jastvo oko kojega se sve kreće, koje je svakako dominantno, tu je jasan put. Kordić pjeva iz svoga «ja». U njega je to prednost, u kakvu egotičkom nagnuću svakako nedostatak. Lirik je zasanjan, i misaon, nenametljiv svojom, recimo, svakodnevnom fotografijom. Lirik je skroman pješak među usopljenim trkačima.

Tako i ovaj mostarski pjesnik polako ispisuje svoj lirski opus. Tijekom petnaestak godina objavljivao je svoje zbirke slijedeći unutrašnje zrenje. Zbirke su to: *Svjetlost snovidjela* (1980.), *Plavet i pretkazanje* (1984.), *Tragovi i snovi* (1987.), *Vrtovi otajstva* (1992.), *Miris olovne kiše* (1994.) i dosad *Neobjavljene pjesme*. Taj niz pokazuje stanovito kretanje «iznutra prema van», iz zasanjane pounutrašnjenosti prema jasnim slikama razorene zbilje i mogućeg duhovno-prožetog svijeta. Put koji nije nov, jer su ga prošli, gotovo zakonitom istovjetnošću, mnogi dobri pjesnici. Ali je karakterističan za pjesništvo našega doba. Put tipičan i zato lirski značajan.

Obraća se, to pjesništvo, nama, imaginarnim sugovornicima, ekstatikom sna. Kao da nam pokazuje svoja unutrašnja viđenja, u kojima bismo, možda slični vidioci, mogli naći smisao i nadu. Obraća nam se to pjesništvo kad pokazuje i slike razora, upravo «olovne

kiše» što mirišu na propast i mrak. Iz mraka unutrašnjosti u mrak zbilje, iz svijetlih i tamnih trenutaka lucidne mašte u svjetlo i tamu naše današnje življenje povijesti, u kojoj se isprepleću mrtvaci i kršćanska nada. Iz sna o kulturi, gdje se miješa antičko poganstvo, istočna mistika i kršćanska naivnost, prema bistrovidnu uvidu u postojeće stanje naše današnje duše. Iz bližnjega koji je isprva sam lirik, Zdravko, i komu se obraća kao neko malo dijete, prema bližnjemu koji smo svi, «braća», u stanovitu «pobratimstvu lica u svemiru»; ili na ovoj namučenoj zemlji. Bližnji je Kordićeva intencija, što se više njegov pjev, u unutrašnjohistorijskom smislu, kreće putem izraza. Kao takav, on se sve više disciplinira.

Govoreći književnoestetičkim nazivljem, Kordić se od prikrivena nadrealista pretvara u očita «pjesnika jezika», u pjesnika koji svakodnevnu sintaksu pretvara u zlatnike stihova. Nauk je to, u hrvatskom pjesništvu, Tadijanovićev i Mihalićev.

A svijet što ga izražava Kordićevo pjesništvo? Mi Hrvati sjevernjaci, skloni smo u hercegovačkom krajoliku doživljavati ono što vidimo: prostor napučen najraznovrsnijim bojama što sugeriraju svjetlosne prizrake i crne jame, povijesni mrak i budućnosnu nadu, ljude kremenih uvjerenja i njihove oči uvrnute u tamne predjele svojih uspomena. Te su uspomene, u Kordićevu slučaju, pretvorene u snove. Tumačenje snova, međutim, nije njegova nakana. Snove on iznosi kao čežnju kulture i čežnju za slobodom. Tek prigušeni očaj zgažena bića Kordić pretvara u otvorene vidike sredozemnih krajolika, svakako morskih, plavih; u davne slike u kojima se pomiruje subjektivno i objektivno iskustvo. Neka *unio mystica* istočnjačke, ali i kršćanske provenijencije.

Sređenom mišlju iz uvoda u ovo kratko predstavljanje izabranih Kordićevih pjesama mogli bismo ukratko sažeti njihovo cijelosno ustrojstvo:

Zdravko Kordić cjelinu svog jastva izražava jedinstvom misaone i osjetilne njegove protege. Misaona mu je povezana s arhetipima mističnog spoznavanja, osjetilna pak s čuđenjem nad ovim lijepim, ali i tragično zbrkanim svijetom. U njemu se ljepota pretvara u krhotine, kako je to, uostalom, s cjelinom naše slike svijeta. O svijetu predodžaba što se rađaju u snu, a kasnije preslikavaju iz zatečena rasporeda svakodnevne panorame, bilo je već spomena. Svakako valja reći da se zbiljski podaci u Kordića «utapaju» u njegovu misaonom prebiranju po duhovnim realnostima. U te pjesmotvore mi ne možemo prodrijeti slijedeći kakvu jasnu ideju, odnosno kakav ideologem; odnosno, svakako neočekivano, kakvu domovinsku misao čvrste političke koegzistencije. Za takvo što ovaj je pjesnik, srećom, prenježan. Uronjeni smo u proces potaknut djelom kao «objektivnim korelativom», rekao bi Eliot: misaona strana Kordićeva pjeva pobuđuje u nama emocije, emocionalna pak snažnu misao o rađanju i umiranju. U tom smislu Kordićev pjev ima nešto od psalma: mudrost svakodnevice i zanos vječnosti. Objektivna, pak, konstrukcijska i kompenzacijska postava njegovih pjesama ne računa s kakvim čvrstim gradbenim planom. Kadšto su to pjesme koje podsjećaju na vezane oblike, kadšto čisti nizovi rečenica, kadšto pak leksičko reduciranje na tragu ponajboljih pjesnika hercegovačkog podneblja. Govor svakako protejski, Kordićev se idiom granulira od slučaja do slučaja u nepredviđene oblike. Tako se događa upravo talentiranim pjesnicima, koji ne

iskazuju težnju prema hotimičnu konstrukcijskom načelu, osim ako ono nije intendirana forma koja prenosi više duhovne težnje. A jezik? Kordićev je jezik hercegovački dijalekt suvremenoga hrvatskog jezika, upravo leksička pohrana «govora kraja», istodobno, međutim, i realizacija matičnog standarda. Tu, na tom prijeporu, i leži čudo jezika: standardu pridati arhaiku, arhaici postaviti suvremeni standard kao uzor.

Zdravko Kordić, "Svjetlost, plodovi praha" (Izabrane pjesme), Ceres, 1996., Zagreb - predgovor, str. *5.-77.*

Krešimir ŠEGO

FILOZOFSKO URANJANJE U SVAKODNEVICU

(Zdravko Kordić: *Svjetlost, plodovi praha*, Ceres, Zagreb, 1996.)

Knjiga izabranih pjesama jednoga pjesnika u svakoj je književnosti blagdan za tu književnost. Ponajprije stoga što izbor iznova predstavlja pjesnika, rekapitulira njegovo pjesništvo, stavljajući ga na nov način, premda se radi o poznatim pjesmama, u suodnos s vremenom, u suodnos s pjesništvom koje u tom razdoblju nastaje. Blagdan je i poradi toga što malen broj pjesnika doživi izabrane pjesme. Pjesnik, kritičar i autor znatna broja često i polemičkih tekstova u kojima na izvanknjiževan način promišlja naše vrijeme, ne samo ratno, dakle

Zdravko Kordić predstavio se, i to u ugledna nakladnika *Ceresa,* knjigom izabranih pjesama *Svjetlost, plodovi praha,* još jedanput ukazujući na svoj opus, sjedne, i u svakom pogledu zanimljivo pjesništvo koje nastaje na ovim prostorima, s druge strane. Nije mi nakana zboriti o odnosu duhovne metropole i provincije, ali sam uvjeren da u budućim izborima hrvatskog pjesništva i onima rađenim po najzahtjevnijim estetskim kriterijima pjesme Zdravka Kordića ne će biti zaobiđene niti izostavljene. Jednostavno stoga što ovo pjesništvo - poznajući ga u njegovu gotovo četvrt stoljeća dugom nastajanju i, evo, sada ga ponovno doživljavajući - spada u bolje stranice suvremenoga hrvatskog pjesništva.

Od samih početaka, dakle u prvoj svojoj knjizi *Svjetlost snovidjela,* Kordić čini otklon od standarda uobičajenih za naš prostor. I motivski, i stilski, i izričajem predstavlja se autorom svježa iskaza, s filozofskim uranjanjem u svakidašnjicu. Metafizičko, svakako, ukoliko je i pjesničko, nikako nije mana, manjkavost, nedostatak stvaralačke snage, već je onaj obogaćujući segment koji pjesmu čini znakovitim izrazom. Dostatno je prisjetiti se Valerya, Kocbeka ili Mihalića ili, još bliže, velikih majstora riječi, Vladimira Pavlovića ili Veselka Koromana. To je filozofsko/metafizičko trajnom sastavnicom Kordićeva pjesništva, doduše u knjigama *Vrtovi otajstva* i *Miris olovne kiše* manje vidljivo, što je i razumljivo znamo li da su one nastajale u zubatom vremenu, vremenu koje se ponajviše manifestira zlom, stradanjem i poništavanjem humaniteta. Ne začuđuju čudesa, napisao je jedan književnik, no začuđujuće je stoga što Kordićev rukopis u *Vrtovima otajstva* i *Mirisu olovne kiše* sažimlje svu našu povijest u krik, u prosvjed

protiv njezinih potirača, te onih koji potiračima daju za pravo, mimo svih moralnih kriterija, a koji opet te svoje postupke opravdavaju moralnim zasadama zapadnoga, kršćanskog svijeta.

Ovakav Kordićev pomak ponajbolje je naznačen u uvodnoj pjesmi knjige *Miris olovne kiše,* ne bez razloga nenaslovijenoj, dalekovidnoj pjesmi: *Evo kličem pronađenu putu/ u sumornoj prašini vremena/ izgubljenim pjevačima mladosti!/ Put svjetiljke noćne/ na raskrižjima/ pjeva ptica mraka,* snažnim nas stihovima uvodeći u novi Kordićev pjesnički svijet, ali nas istodobno postavlja u situaciju koja u svakom od nas odavno bilježi tjeskobu. Ima tu i ironije, ali još ponajviše ima samosvijesti o stanju u kojemu se našao narod.

Izginuli pjevači mladosti, noćna svjetiljka, raskrižje, mrak - a prije toga pronađeni put i s njime prašina vremena. Elementi, dakle, onoga stanja u kojemu smo svi na početku, ali na početku koji, da bi se ostvario, da bi započeo, mora biti spremnost na žrtvu, na neizvjesnost, na mogućnost različita svršetka. Nestalo je u kasnijim Kordićevim pjesmama one, makar i dvojbama bremenite, sigurnosti. On više nije filozof koji zna svoj put, sada je pjesnik koji put traži, svjestan koliko to traganje može biti i bolno i neizvjesno.

Sve knjige Zdravka Kordića, uvjeravamo se evo čitanjem knjige izabranih pjesama, imaju jednu, uvjetno rečeno, već i izvanjsku nit koja ih povezuje. Ta je nit ponajbolje vidljiva u naslovima njegovih knjiga, a oni glase: *Svjetlost snovidjela, Plavet i pretkazanje, Tragovi i snovi, Vrtovi otajstva, Miris olovne kiše.*

U sintagmama od kojih su naslovi Kordićevih knjiga obvezatno je, i to u svakoj knjizi, prisutna tajnovitost,

otajstvo, svjetlost za kojom žudimo, pretkazanje, tragovi koje možemo a ne moramo slijediti, snovi, mirisi, kiša, dakle oni neuhvatljivi, prisutni a fizički nedodirivi trenuci, ozračje koje nas sve, vjerujem, u različitim stanjima, dodiruje, obuhvaća. Ipak, u ranijim je knjigama manje gorčine, manje zemnih snova, a više nebeskih sanja, što je i prirodno imamo li na umu u kojem su stanju nastale pjesme dviju zadnjih knjiga.

Životno i književno iskustvo Zdravka Kordića dozrelo je, to će ova knjiga potvrditi, do stanja kada može, gotovo bez patetike, napisati:

Uporaba riječi! To je božanska moć!
Prepustimo se toj najizvrsnijoj moći!
U neizvjesni labirint zapisanih slogova:
To je božanska moć!

I, svakako, da nije toga protoka vremena, da nije dozrijevanja i taloženja onoga što ono donosi, ova bi pjesma mogla stajati na početku prve Kordićeve knjige, kao njegova *ars poetica.*

Pokušao sam ukazati na najbitnije sastavnice pjesništva Zdravka Kordića, uvjeren da je puno toga ostalo nespomenuto i da će kritičari, koji vole i kojima je to posao, analizirati njegove stihove, pjesme i cjeline, ponajprije zato što je riječ o autoru koji to u potpunosti zaslužuje, a i stoga što mu je kritika ostala dužna, premda nije zanemariv broj onih koji su o Kordićevim knjigama pisali.

Nema u Kordića radikalnih obrata, promjene poetičkoga sustava, što je, uz ostalo, znak njegova zrenja, širenja i produbljivanja vlastita iskustva s rukopisom.

Evo samo jednoga primjera - korištenje pravopisnih znakova, poglavito uskličnika, u ovoga je pjesnika često, i u prvoj i u svim ostalim njegovim knjigama.

Potreba za naglašavanjem, i ovim znakom, međutim, u kasnijim je pjesmama nešto smanjena jer sami stihovi, i leksik koji koristi, i raspored riječi, naglašavaju ono do čega Kordić najviše drži.

U prvoj svojoj knjizi, u *Svjetlosti snovidjela*, Kordić je mimoišao početničke muke i, zanimljivo je, gotovo potpuno izbjegao zavičajne teme više vjerujući lektiri nego vlastitu iskustvu. Filozofska nota, koju sam istaknuo u početku, dominira, ali što dalje i dublje ide Kordićev rukopis, to je stvarnost nazočnija, a njegova pjesma uvjerljivija, sve do čvrstih ostvarenja, pjesama koje će se pamtiti. Ponajbolje se to vidi u ovako predstavljenu njegovu djelu i izabranim pjesmama.

"Motrišta", br. 3., 1997.

Leona BAUMAN

RIJEČ, CRTA ŽIVOTA I SMRTI

Zdravko Kordić: *Svjetlost, plodovi praha*, Ceres, Zagreb, 1996.

Ovaj izbor Kordićevih pjesama iz pet ranijih zbirka uokviren je dosad neobjavljenom pjesmom *Prah*, kao i, također, dosad neobjavljenim ciklusom pjesama pod nazivom *Hrvatska cvjetnica*.

Kordićeva se poezija ljulja između zanosnoga mladenačkoga povjerenja u nju i pragmatičnoga uvjerenja da je poezija u zbilji glas zaludnoga.

Tema i motivi ove Kordićeve zbirke strogo su duhovno unutarnji. Fizičko je biće tu pretopljeno u duhovno, svedeno čak na kostur koji se rastapa. U ozračju poetskog njegovo biće premješta se iz pepela u vatru. Iz toga se procesa rađaju njegove riječi pune šutnje. A njegova duša traži svoj put.

Ona često nalazi utočište u mitskoj ljepoti južnoga pejzaža, predstavljenoj posrednim poetskim slikama. Pjesnikov doživljaj prirode nije neposredan, nego se u slikama predmetnosti zrcali ljepota žive prirodnosti - *okrajci okupanoga neba u čaši.*

Kordićeve su metafore često pune suprotnosti - *vino naših zora iscijeđeno u kamenolomu mračnom.* Priroda je za njega doista živo biće do te mjere da je vraća njezinim mitskim grčkim korijenima - to je Demetra, Dionizijeva ljubavnica, koja se javlja sa svakim proljećem. A pjesnik *plovi oceanima njezina tijela bez vjetra i bez borbe sa sobom, potpuno predan ljubavnom zanosu,* sposoban tek posredno, slikovnošću grčke mitologije, istinski se predati majci - koja ga obujmljuje - prirodi.

Pjesnikove su metafore spoj apstraktnoga i konkretnog. Kako sam kaže - to je *zvuk zapleten u uhu.* U njegovoj se *riječi tisuću zvukova preznojava od silnih muka i mogućih značenja.* Baš sva ta moguća značenja i ubrzavaju tempo njegovih riječi, a same riječi tjelesno se preobražavaju i pružaju se kao bršljan zidom. Pjesnik je do te mjere riječ - da je čak i on sam *podloga za*

neki smisao. On stvara *zabadajući pero u vlastito srce.* Time sebi daje novu snagu, daje srčanost riječi.

Funkcija je pjesme da *skida krinku,* da *izbriše učmalu nemoć jave* i *izmijeni biće i dan.*

Bitak je uvijek ponovno pjevanje i u njemu se događa čista zbiljnost. Kao i Šimić, i pjesnik u osnovi svake riječi biva nazočan novom rađanju. Izričaj je ponovno rađanje, smrt je nemogućnost imenovanja. To je savršena identifikacija između pjesnika i riječi.

Pjesnikova je funkcija magična. On je putnik u *tamno, neizrecivo.* On donosi i *dotiče smrt.*

Htio je *izbrusiti čisti jezik, pretočiti se najprije u uho,* a *potom u glas,* i to u glas koji dolazi iz čiste tjelesnosti, iz *arterijskoga impulsa.* Tu svoju vlastitu tjelesnost pjesnik želi odmaknuti od sebe, pretvoriti u *izvanjsko uzbuđenje,* u *utherus riječi,* želi biti kao *jahač koji* barzdi *svome cilju.*

Pjesnik je, jer je tu, u našoj povijesti, *sav u vinu, blatu, krvi,* sav *izvan sebe* i u *cijela desetljeća odsutan,* a kao čarobno središte njegova bića kao ono što bi moglo biti, čeka ga vinograd i on se u nj vraća.

Uporaba riječi je *božanska moć,* magijska moć koja omogućuje *lijeru da miriše na papiru.* Pjesnik se pišući otiskuje u neizvjesni labirint zapisanih slogova. Kroz riječ proviruje noć koja pjeva pjesnika, koja pjeva kroz pjesnika, jer je riječ sama - jasna crta između života i smrti.

"Hrvatsko slovo", br. 107., 9. svibnja 1997.

Veso VEGAR

ZDRAVKO KORDIĆ:
SVJETLOST, PLODOVI PRAHA - IZABRANE PJESME

U ediciji *Poezija danas* zagrebačkog nakladnika Ceres pojavila se knjiga *Svjetlost, plodovi praha - Izabrane pjesme* suvremenog hrvatskog pjesnika Zdravka Kordića. Šesta knjiga ovog pjesnika načinjena je od odabranih pjesama iz do sada objavljenih knjiga, te od do sada neobjavljenih pjesmotvora *Hrvatska cvjetnica.*

Predgovor ovoj zbirci pjesama napisao je Ante Stamać, predsjednik DHK, a na kraju knjige su izvatci iz prije objavljenih kritika o Kordićevu pjesništvu. Ova knjiga predočuje presjek, ali i kontinuitet pjesnikova stvaranja od dva desetljeća.

Stamać u predgovoru kaže: *Zdravko Kordić cjelinu svoga jastva izražava jedinstvom misaone i osjetilne njegove protege. Misaona mu je povezana s arhetipima mističnog spoznavanja, osjetilna pak s čuđenjem nad ovim lijepim, ali i tragično zbrkanim svijetom. U njemu se ljepota pretvara u krhotine, kako je to, uostalom, s cjelinom naše slike svijeta.*

Kordićevo pjesništvo napučeno je slikama arhetipskih odaja, prostora i vremena. Filozofska pozadina i čistoća (hrvatskoga jezika) temeljnice su ovoga pjesništva. Polazeći od toga da se bitak iskazuje riječima i jezikom - u jeziku se ovoga pjesništva nalaze iskovani zlatnici u koje treba duboko uroniti kao u nečujne šumove glazbe sfera da bi se razumjeli.

Uz domoljubnu tematiku, ratni kaos je dao obol i pjesništvu Zdravka Kordića. Rat je uzburkao pjesničke vode, ali ni ratna tematika ni domoljublje, na sreću, nisu transparentni u ovoj poeziji. Ovo samozatajno pjesništvo kroz slutnju, kroz pozornost jest i u kriku, u patnji hrvatskog naroda i Hrvatske domovine.

"Slobodna Dalmacija" - 11. rujna 1996., Split.

Vjekoslav BOBAN

SKICA ZA PORTRET: ZDRAVKO KORDIĆ

Izraziti utjecaj mudroslovlja u maticu modernističkoga hrvatskog pjesništva već se snažno odrazio na krugovašima. To je posebice vidljivo u poetikama koje su se svjetonazorski doista oduprle zagrebačkim praxisovcima, i to prvenstveno onima Vlade Gotovca i Vesne Krmpotić. Na tragu prvoga, a izražajno se opirući o razlogaše, svoje pjesmotvore gradi Zdravko Kordić, rođen 29. rujna 1955. u Tihaljini, gdje je pohađao osnovnu školu, a gimnaziju je pak završio u Ljubuškom te filozofiju u Sarajevu. Ovakav kritičarski smještaj Kordićeva pjesništva ishođen je već u prvoj zbirci pjesama *Svjetlost snovidjela* (1980.) za koju je Enes Duraković s pravom uopćeno rekao da je *sinteza intimno-lirskog doživljaja svijeta i refleksivne opservacije o temeljnim pitanjima egzistencije i smisla pjevanja.* Doduše, potonju naputnicu mogli bismo povezati s gotovo svakim quorumašem, pa je glavno pitanje, bar s hrvatskog

književnokritičkog aspekta, kako Kordić predočuje ili predušuje svoje refleksije o temeljnim egzistencijalnim problemima otuđenoga čovjeka, odnosno što predstavlja njegovu umjetnosnu razlikovnicu naspram sjevernih i zapadnih naraštajnika.

Jedno od izvanjskih, a pokazat će se presudno, sadržajno obilježje koje Zdravko Kordić ljubomorno njeguje i u ostalim zbirkama pjesama *Plavet i pretkazanje* (1984.), *Tragovi i snovi* (1987.), *Vrtovi otajstva* (1992.), *Miris olovne kiše* (1994.) pa sve do *Zipka i smrt* (1999.) jest kontrapunktiranje. Ono, sukladno konkretistima s jedne strane ili egzistencijalistima s druge, ne podrazumijeva impresionističko glačanje nabora, otupljivanje vrhova, sfumatiziranje kontrasta. Naprotiv, pjesnik kontrapunktira zato da bi istaknuo nesklad svijeta, da bi uperio pogled na paradoksalne pojave, nagodbenjačke oksimorone, da bi naglasio suprotnosti koje nas razdiru, razvlače, ali istodobno i sapinju, zbijaju i priječe. **U** tom konglomeratu različitih utjecaja, ćutilnih implozija i misaonih eksplozija naše **žice** utopljeno u kupku *budnoga uma i lirskih snohvatica* mora svjedočiti *spoj dezintegriranoga pjesnikova bića i prisutnosti svijesti o raznolikosti vanjskih svjetova* (Milka Božić) jer umjetnikova osobitost danas ne može a ne biti opsjednuta sveukupnim ljudskim intelektualnim iskustvom na kojega inače pjesnik reagira ekspresijom čulnih doživljaja. Tu nema uljepšavanja. Dapače, pjesnik - filozofijski erudit kakav je referencijalni Kordić u svojim stihovima koji nemaju jedinstvenu prozodijsku okosnicu, ali su prožeti jednim vitalističkim optimizmom što proizlazi iz spoznajnog hedonizma -posve protivno svakoj artificijelnoj lučbi, mora biti „realistički indiferentan“,

da ne kažemo znanstveno hladan ili misliteljski objektivan. Svaka romantičarska subjektivnost je nepoželjna. Ona može iskriviti sliku pronalazačkog zanosa ili otkrivateljskog samozadovoljstva. Kao što će se na sjeveru i zapadu Kordićevi vršnjaci sadomazohistički igrati jezikom, ispitivati njegove komunikacijske mogućnosti i semantičku izdržljivost, tako će on bojevati s nihilizmom kojeg će pretenciozno otkriti u svakoj dvojbenošću obojenoj stvari ili pojavi, naravno i u jezičnim igrarijama, te ga pokušati pobijediti u semantičkom istjerivanju na ontološku čistinu gdje daleka slutnja jest poezija, to će reći i spoznaja i rješidba svrhovitosti svakoga «ega». Kordićeva poezija se ne sluša uhom niti gleda okom. Makar egzaltacijski intonirana, jer je nabijena retorskom baštinom, ona do nas dopire putem pojmova s kojih je svučeno zvučno i pigmentno ruho. Kad ju takvu prihvatimo, ne smeta nas ni kakofoničnost, ni apsurdnost, niti paradoksalnost izrečenoga. Nju doživljavamo kao zavjetnu ispovijed otuđenika čije molitve zaglušuje bučna osama. Važna je samo poruka, poruka koja često u sebi nosi početak kraja i kraj početka. Tako je kad imate posla s filozofima. Uvijek vas iznenađuju višeznačnostima bilo da sebe i nas pitaju *Ima li tuge veće od izgubljena grobišta /do izgubljena domišta?*, bilo da nas osvješćuju nepobitnom protimbom *A ljubavi je toliko bilo /da vječnost bi u nju stala.*

Stihovi Zdravka Kordića pripadaju drugoj potenciji, a to će reći da njihov naoko nepopustljivi hermetizam zahtijeva ako ne učenoga, a ono bar recepcijski susretljivog konzumenta. Poezija, po svojoj uzaludnosti najapsurdnija umjetnička vrst XX. stoljeća, nikome ne podilazi. Ona je rebusno superiorna. Ne obazire se na

populističke primjedbe. Jedna od veličanstvenih potvrda tome bio je Kordićev uzor - Janko Bubalo.

("Hrvatsko slovo", br. 202., 5. ožujka 1999.)

Vlado VLADIĆ

OTPOR PREMA PARADOKSU

U više sam navrata kao krsni kum vodio ovakav razgovor s tada dvogodišnjim Krunoslavom:

- Kume, crtaj krug! Crtaj krug, kume!

Ja bih uzeo prutić i u pijesku nacrtao trokut.

- Nije to krug, nije krug! - povikao bi Krunoslav prosvjedno i ponavljao bi to sve do plača. Potom bi otrčao tati Zdravku i nastavio plačno ponavljati: - Nije krug, tata, to nije krug! - pokazujući na nacrtani trokut u pijesku koji je neumoljivo prkosio njegovim očekivanjima.

Ne znam je li to bio najbolji pedagoški način da se dijete počne učiti paradoksalnosti života, ali znam da je to za Krunoslava bio prvi, možda preuranjeni, susret s paradoksom. Njega bi svaki put taj paradoks odveo u plač.

Tako je to kada se dijete susretne s paradoksom, ali u toj dječjoj reakciji možemo prepoznati obrazac koji čovjeka prati tijekom cijeloga njegovog života. Paradoks je najveća smutnja čovjeku kao misaonom biću - za čovjeka, biti ravnodušan prema paradoksu znači biti ravnodušan prema vlastitom misaonom temelju. U tom smislu, prva reakcija na paradoks je istovjetna Krunoslavovoj reakciji, a to je plač, plač kojeg misao ne

može utješiti, jer paradoks prkosi svakom čovjekovom misaonom nastojanju.

Ono što zrelost donosi čovjeku za njegovo suočavanje s paradoksom možda je samo formalne naravi - zrelost čovjeku ne donosi nikakvo dokinuće paradoksalnosti svijeta i života, već se čovjekova zrelost sastoji samo u osmišljenim reakcijama na paradoks. Paradoks i čovjek supostoje i uzajamno se dozivaju. Kada je u pitanju paradoks, sazrijevanje čovjeka ne znači jednosmjerno udaljavanje od njega, već je paradoks, obrnuto, ono što čovjeku ne dopušta da nikada sazori, odnosno tjera ga da trajno ostane u raspoloženju djeteta, kako u plačnoj reakciji na paradoks, tako i u dječjoj nevinosti spram svijeta i spram života.

Susret s paradoksom moguć je na dvije osnovne razine: na misaonoj i doživljajnoj razini. Većina ljudi za svoga života stekne iskustvo samo doživljajnoga paradoksa, dok samo suptilni duhovi iskusuju paradoks na misaonoj razini i prije nego što ga dožive. Misaoni paradoks ne znači nekakvu suhoparnost niti intelektualnu pozu, već istinsku zauzetost cijeloga čovjekova bića oko antinomija vlastitoga života kao jedinstvene cjeline. Doživljajni paradoks je to što jest samo po njegovom doživljaju, dok misaoni paradoks nije to što jest samo po svojoj misaonosti, već je to trajanje i življenje s paradoksom i u paradoksu - gdje je svaki trenutak istovjetan sa samim doživljavanjem paradoksa bez njegova stvarnoga doživljaja.

Lirski izraz je samo jedan od „osmišljenih" načina kako čovjek reagira na paradoks - koji kao i svaki drugi način reagiranja svoje korijenje ima u plaču. Međutim, u lirskom izrazu plač je tako malo preobražen da

u susretu s njim plač doziva samoga sebe i ne dopušta izmicanje. Tako su u lirskom izrazu najtješnje isprepleteni on sam, plač i paradoksalnost, ali istodobno su u najoštrijoj uzajamnoj protimbi. I danas je među laicima rasprostranjeno mišljenje da lirski izraz nastaje na osnovi pretakanja doživljajnoga paradoksa u misaoni, „osmišljeni" paradoks - štoviše, misli se da stvarni doživljajni paradoks u obliku neke tragedije nužno mora ishoditi analognim lirskim izrazom, kao da je to stvar pukog automatizma. Iz paradoksa tragedije se, prema tom mišljenju, najlakše rađaju pjesnici. To je A. B. Šimić raskrinkao kao predrasudu - tragičnost neke ljubavi, koliko god ona bila stvarna, ne mora uopće roditi analognim lirskim izrazom. Lirski duh, njegova neutješivost i njegova moć izraza - to su stvari koje dolaze prije i neovisno od stvarne životne pozadine, premda su u pravilu njome unazadno poticane.

Razmišljanja o paradoksu su možda najbolji uvod u razumijevanje i interpretaciju pjesničkog života i pjesničkog djela Zdravka Kordića. Kod njega možemo razabrati prisutnost paradoksa na njegovim svim mogućim pojavnim razinama. Paradoks u slutnji, paradoks lirskoga duha, lirskoga izraza, paradoks života. Stoga je pristup preko paradoksa možda najbolji način da se razumije i doživi (suživi s njim) Kordićevo pjesništvo u svim njegovim slojevitostima (stilskim, semantičkim itd.), njegov život, ali i duhovna pozadina koja ih je omogućila.

Kordića odmah na početku možemo svrstati u one duhove koji su se s paradoksom „suživjeli" na lirskoj misaonoj razini i prije nego što su istinski, doživljajni paradoksi nahrupili u njegov život. Njegova profinjena

sjetila nisu mogla ostati otupjela na paradoksalnost čovjeka kao čovjeka, ljudske zajednice i života u njoj i on kao lirski duh nije mogao ne poistovjetiti se s tom paradoksalnošću i izraziti je kao svoju.

Svaki lirski duh se ipak s vremena na vrijeme čudi jednoj stvari - zašto tolika sveopća suživljenost s paradoksom oklijeva dati mu potvrdu i u stvarnom osobnom iskustvu. Iz tog čuđenja rađa se slutnja takvog događaja koji bi bio sažet zbroj svih na lirski način proživljenih i izraženih dotadašnjih paradoksa, a kojem bi još bila dodata dimenzija stvarnosti i osobnoga iskustva i pogođenosti. Lirski duh na ovo čuđenje i ovu slutnju odgovara povećanom plodnošću i autentičnošću, ali ona dimenzija stvarnosti i osobne pogođenosti stalno ostaje visjeti u zraku. Zdravko Kordić, kao lirski duh, dugo je posrtao pod neizbježnosću vlastitoga poziva - osluškivati paradoksalnost i bilježiti je - jednako dugo se na njega obarala slutnja paradoksa koji će ga nemilosrdno ošinuti dodatnom dimenzijom paradoksa - stvarnošću i osobnošću. Imati ili nemati dijete, imati dijete nakon imanja ili nakon nemanja, nemati dijete nakon nemanja ili nakon imanja - na misaonoj razini mogu funkcionirati kao anitetički sinonimi, na misaonoj razini protkanoj lirskom slutnjom ove antiteze mogu unijeti zebnju, ali doživljaj ovih antiteza povlači za sobom početak vlastitog nestajanja.

Kada se paradoks pretoči u stilske figure, onda se dobije oksimoron. Oksimoron, kao spajanje nespojivog, na dva je načina prisutan u Kordićevom pjesništvu - na slikovni i semantički način; premda je oksimoroničnost protegnuta sve do same strukture pjesama. Riječ je o uzajamnom dozivanju jednog te istog - paradoksa - kroz različite oblike izraza.

Uistinu je začudan, teško razabirljiv, teško prepoznatljiv kao cjelina - slikovni svijet Kordićevih stihova. Njihova recepcija najprije je odbačena u nerazumijevanje, da bi se potom rodilo njihovo razumijevanje na jednoj višoj razini - Kordićev poetski slikovni svijet nužno odbacuje naše interpretacijsko nastojanje u njegovo „nad-razumijevanje[u], koje se ne može verbalizirati, a kad bi se to i pokušalo, ishod bi bio jadan, gori od ničega. Poetske slike, njihove kombinacije i njihova usvrhovljenost trag su majstorske ruke, a njihova smislenost i vrijednost otkriva se onom tko o njima ustrajno kontemplira, promatra ih i prepušta se njihovu djelovanju.

Oksimoroni zasnovani na semantici jedva da su prebrojivi u Kordićevu opusu, a oni prodiru i u Kordićev kritički izraz. U povijesti hrvatske književnosti stvoreni su mnogi oksimoroni, kao prostor književnoga izraza (npr. *Zimsko ljetovanje* V. Desnice), ali mi nije poznato da je stvaralački poriv nekog pisca stvorio tako snažan oksimoron kao što je onaj iz naslova najnovije Kordićeve pjesničke zbirke - *Zipka i smrt*. Svaki oksimoron je po definiciji spajanje nespojivog, nespojivost kao oprečnost i protuslovnost je teško komparirati - pa ipak mi se čini da je u oksimoronu *zipka i smrt* spojeno nešto „najnespojivije", kudikamo nespojivije nego što je to *zimsko ljetovanje*. Evo još nekih oksimorona iz iste zbirke: *vrište tišine, osmijeh smrti, odzvanja šutnja, cvjetanje tuge, prah zvijezda isijava smrt, svjetlost smrti, vječna šutnja govora*. Kao što se vidi, a to je još bjelodanije na nekim drugim mjestima, kod Kordića oksimoron nije dvorječan, već se proteže kroz cijeli stih, cijelu strofu ili cijelu pjesmu.

Kada smrt i zora
kucaju na vrata
pogaženo srce
pjeva pjesmu ljubavi.
(Smrt i zora kucaju)

Obadva pola koja istupaju u oksimoronu nisu opravdana samo u kontekstu samog oksimorona, samog stiha, već se njihovo opravdanje i njihov doseg protežu preko cijele pjesme i cijelog ciklusa pjesama, sve do Kordićeve poetike koja je uvijek stvar njezinog unazadnog isčitavanja, a ne unaprijednog odmjeravanja. Ovi polovi, na žalost, nisu proizašli „samo" iz lirskoga patosa već i iz stvarnoga života. Zipka ovdje nije samo zipka-simbol, premda i to jest, nego je to i zipka Kordićeva sina Krunoslava, a smrt nije samo bezimena prijetnja, već najstvarnija stvarnost, to su smrti koje su se ugnijezdile u područje Kordićeve intime, smrti V. Pavlovića, fra A. Antunovića, dida Luke u Antofagosti, ali opet to je, prije svega, smrt istoga sina Krunoslava.

Tek je pelene napustio
a pelin je počeo brati,
{Skamenjena smrt)

U ovoj zbirci, a možda i u cijelom Kordićevu pjesništvu, prevaga možda ipak pada na negativni pol oksimorona (na smrt, a ne na zipku):

Visovi su potonuli
Ljeskaju se na dnu mora
...

Sve je samo sumrak, svjetlost smrti
(Nikad više)

...ali upravo to trenje između tendencije da negativni pol naruši ravnotežu oksimorona i tendencije da se oksimoron ipak sačuva izaziva jednu dimenziju njegove prepoznatljivosti.

Korištenje oksimorona kao pristupa Kordićevu pjesničkom djelu svoje uporište ima ne samo u njegovom sadržajnom dijelu nego i u njegovoj uformljenosti, odnosno njemu kao nerazlučivoj cjelini - a to se izvrsno uklapa u suvremena estetička postignuća.

Osim oksimorona u ovoj knjizi možemo istaknuti i prisutnost intertekstualnosti, ne kao postmodernoga hira, već više kao poetske komunikacije sa srodnim poetskim dušama, čime se sugerira nedostatnost sadašnjih duhovnih snaga za aktualizaciju vrijednosti za koje se zauzima, ali i relativnost razlikovanja između nekad i sad i relativnost količine za kakvoću. Kordićevi duhovni srodnici i sugovornici su Nikola Šop, Mak Dizdar *(Čisti oblik duše)* i A. B. Šimić *(Na koncu tisućljeća)*.

U prvom i površnom susretu s Kordićevim pjesmama čitatelj može steći dojam da ono više obećava nego što pruža, ali to je predrasuda proizašla iz krivog pristupa. Slikovno bogatstvo ovog pjesništva obećava i bogatu i plodnu recepciju, a ako ona to ipak nije, onda je to poradi toga što se do nje dolazi posredno preko slikovnoga svijeta, a ne neposredno preko misaone sugestije - a svijest o tomu kod čitatelja odmah na početku možda ne postoji.

Upravo je ishod recepcije, koja nastoji oblikovati sud o nekom umjetničkom djelu, presudan za prepoznavanje djela kao umjetničkoga, kao onoga kroz kojeg

se očituje lijepo kao takvo. Naime, ishod takve recepcije, odnosno sud zasnovan na njoj, ne može nadići paradoksalnost, ne može odoljeti da ga njegov predmet, lijepo kao takvo, deformira u nedokidivu antinomiju. U tom smislu poetika paradoksa, pjesništvo koje gradi na oksimoronu, još uvijek nije dovoljno jamstvo da će biti medij uprisutnjena ljepote - bez obzira kako ona danas u umjetnosti bila široko shvaćena (sve do njezine protimbe - ružnoga). Stoga na kraju treba istaknuti da paradoks i oksimoron kod Kordića nisu samo polazište, samo sredstvo, samo okrutna stvarnost - već da je sve nabrojeno samo vanjsko očitovanje, samo izvanjski znak vlastite nutarnje preobrazbe kao i preobrazbe života u pjesništvo, u umjetnost, u „ljepotu". Stoga Kordićevo pjesništvo nužno izaziva i preobrazbu recepcije, preobrazbu recipijenta kao i njegova nastojanja da sudi o njemu.

(Pogovor knjizi "Zipka i smrt").

Sanja MILOLOŽA

GEJZIR BOLA

***Zipka i smrt,* K. Krešimir i**
Naklada DHK HB, Zagreb - Mostar, 1999.

Ovu knjigu posvećujem tebi sine. Svečano si se pojavio a potom brzinom svjetlosti tragično nestao.// Cijeli svoj život posvetio sam tebi, tvojoj mami i umjetnosti.// Bio si savršenstvo umjetnosti za svoga kratkoga ovozemnoga boravka.//

Ovim riječima počinje bolni život pjesničkoga teksta istaknutoga hercegbosanskog-hrvatskoga pjesnika, utemeljitelja mostarske Matice hrvatske, aktualnog predsjednika Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne, filozofa i nesretnoga čovjeka koji je tragično izgubio najdragocjeniju vrijednost koju uopće može imati ljudski život - život vlastita djeteta. Smrt svakog djeteta tragedija je čovječanstva, a smrt vlastita djeteta... živa rana živoga čovjeka koji s takvim gejzirom bola mora trajati do osobna tjelesnoga ugasnuća. Iznimna je moralna jakost osobe koja umije svoju crnu patnju preobraziti u bjeline pjesničkoga teksta koji će plakati, izricati, istisnuti krvavu suzu oca, čovjeka, filozofa i pjesnika hrabre duše.Vrijeme se bezdušja već umorilo, dolazi li nam konačno doba hrabrodušnih? *Zipka i smrt,* zbirka lirskih pjesama Zdravka Kordića, svjetlokaz je našim nadanjima.

Knjiga sadrži devet pjesničkih ciklusa: *Na jugu tmine* (5), *Zaboravljena zemlja* (4), *Tamni svijet sjenici* (4), *Arka i Bosna* (2), *Put u nepovrat* (6), *Nopuštenost u zavjetrini* ((9), *Glas otvorene kuće* (9), *Zipka i smrt* (7), *Odlaze kasni noćni sati* (6), te *Pogovor (Otpor prema paradoksu)* koji potpisuje kum autorova tragično stradala sina, književnik Vlado Vladić - sve u svemu 52 Kordićeve pjesme - i eto nam formalnoga opisa zbirke. Ali, vjerujte, ništa nije tako neprispodobivo ovim liptajima lirske krvi kao štura, suha, škrta riječ «formalno». Jer kako time protumačiti sljedeće stihove:

Bezbroj rana neprebolnih/ U tijelu mi raste smrt/ Kao runo očajno/ kao vrutak/ tuga izbija/ iz zemlje plačne,/ krik djeteta/ plinovi ugušiše/ Bol u utrobi raste/ kao novorođenče// Mrtvozorno sunce pada/ u planetarij besmisla/ Nema koraka,/ nema prohoda,/ kucnuo je crni

aparat/ umjesto srca/ Krunoslave,/ odziv je moj suh// Crne rupe pred očima/ Zipka i mrak/ Nema koraka,/ nema zova/ U oceanu suza/ nemušti krik// Tisuću rana neprebolnih/ hrvatskom zemljom tutnji/ Ocean kopni/ Na dnu hropac/ Mir/ Mir tuge/ Planetarij je stao/ Skamenjen/ svod nestaje/ Cvjetnica posiplje groblje/ u srpnju/Zdenac smrti otvoren/ Srpnjevanje uzima zrna,/ uzima sve/ i ostaje/samo mrak, mrak, mrak

(“Zipka i smrt”, str. 88-89. s nadnevkom 10. srpnja 1998.).

Ovo ovdje piše čovjek koji živi smrt svoga sina, malodobna dječarca kome pod suncem Gospodnjim nije bilo dano rascvjetati se (cvjeta zato tuga u pjesnika mu oca); ali osjeća i sve smrti svih hrvatskih sinova i kćeri koji premladi umriješe za domovinu, u bolestima, tragičnim slučajevima, prometnim nesrećama, bilo na koji način... Velika sablasna Smrt dolazi po malu djecu Sunca... a u utrobi pjesničkoj vrište tišine: *tišine vrište,* a pero bilježi. Hrabar je onaj autor koji u sveopćim smrtima - i tjelesnim i duhovnim - iznalazi oksimorski život riječi kao ključ ne/otključanoga, poput suputničke naravi filozofa i pjesnika koji sljubljeno rastu u njegovu duhu, rastu u patnji. Nije li svemirski naš Kranjčević već izrekao poznatu istinu koju mnogi naši suživotnici ne žele osvijestiti: *Okovi su krila da se brže leti?*

Ima te svemirske patnje u Kordićevim stihovima, bilo je nje i prije smrti troipolgodišnjeg Krunoslava, ima je i danas i bit će je dok diše roditelj i pjesnik u osobi Zdravka Kordića. Svi smo mi tinjanici, voštanice i svjetalca su naša tako sitna u Svemiru: pa ipak, neke su svijeće trajnije i razgorijevaju snažnijim, blistavijim, višim plamenom, upravo jablanskim. A pelin je sok zemlje koju krvavo vuče u korijenje svoje *pojablanjeni čovjek.*

Pozvali ste već u svijest Ujevića, zar ne? Eto, mlađi mu brat po pjesmi živi roditeljsku patnju koju Tin nije konkretno propatio. Uz svu našu filozofiju, hermeneutiku, oksimorone, metafore i metaforme, mi ipak živimo svoj rast kroz vrijeme, društvo, i obitelj i samoću svakodnevice, samoću koja je - sad ću parafrazirati talentiranoga filozofskog pjesnika koji, poput tolikih hrvatskih mladih književnika, ni sam nije doživio 28. rođendan, Sinišu Očuršćaka — *ušivena u naše biće poput krvava znoja koji ne možeš obrisati jer dolazi iznutra...* Ali golo trajanje ne smije biti samo sebi svrhom! Ima još onih koji vjeruju u esencijalnu uzvišenu vrijednost bitka, u živi život, pa bio on i posthumnim, u život *traga...* U *pojablanjenje čovjeka.* Družeći se s Kordićevom *Zipkom i smrću,* osjetit ćete kako se ono i vama događa.

"Hrvatsko slovo", 16. srpnja 1999.

Kristina Matica STOJAN

NIČEGA NEMA NAKON ZIPKE SMRTI

Zdravko Kordić: *Zipka i smrt*

Kordićevo pjesništvo nužno izaziva preobrazbu recepcije, preobrazbu recipijenta kao i njegova nastojanja da sudi o njemu, posljednja je rečenica pogovora Vlade Vladića, zapisanog u zbirci poezije *Zipka i smrt* Zdravka Kordića. Možda je baš ta posljednja rečenica dobar početak za promišljanje o pjesništvu tog hrvatskog autora. U čemu je tajna Kordića da zapisanom riječju tjera čitatelja na preobrazbu, koja su to obzorja što ih otvara snaga zapisa, je li riječ o filozofiji, poeziji, poeziji

kao filozofiji, psihologiji...? Ili, pak, o istini s kojom nas Kordić suočava i od tog trena, tog susreta ogoljenja stvarnosti, prodiranja do biti više ništa nije jednako? Postoje trenuci kad svatko od nas prekriva oči da ne vidi, pokušava začepiti uši da ne čuje, no bez obzira na sve napore, i vidi i čuje bolje nego inače. Što bismo tada dali u zamjenu za istinu? Bolje rečeno, polulaži. Stavljamo naslage misleći uzaludno kako nešto mijenjamo, kako utječemo, kako odlučujemo... Želimo biti mali bogovi. A oko nas - istina.

Istina s kojom se suočio Zdravko Kordić, koju je morao prihvatiti, s kojom mora živjeti, koju, ma koliko to htio, ne može promijeniti, gubitak je sina, troipolgodišnjaka. U srpnju. Netko tko je bio ono najvrjednije, a sada praznina. Razumjeti žrtvu.

Koji nesklad,/ koja nepravda/ dira/ bolno srce/ i samo što ne stane/ A ljubavi je toliko bilo/ da vječnost bi u nju stala/...

/Ničega nema na početku puta/ prekinuto sve/ Sve niti iščupane/ Nakon zipke smrt/ Nakon zipke smrt/ (Muškost) zapisuje Kordić i progovara o mrtvozornom suncu i planetariju besmisla, o otvorenom zdencu smrti koji uzima sve i ostaje samo mrak, govori o praznini, izgubljenosti i samoći svijeta.

Ima li većega gubitka od gubitka djeteta i ima li veće tuge od one koja se u čovjeku zauvijek nastanjuje, koja je neutješna i koja je vječna?

Pjesme iz ove zbirke nastale su uglavnom u razdoblju od 1994. do kraja srpnja 1998.

Radna verzija naslova knjige *Labirint* promijenjena je u naslov *Zipka i smrt* nakon tragične smrti pjesnikova sina 4. srpnja 1998.

"Velebit", 15. travnja 1999.

Nenad Valentin BOROZAN

PJESNIK SAMOĆE SVIJETA I SMRTI

Zdravko Kordić: *Zipka i smrt*, K. Krešimir i Naklada DHK HB, Zagreb-Mostar, 1999.

Zdravko Kordić je svoju devetu knjigu *Zipka i smrt* posvetio sinu Krunoslavu za kojega je u spomenu, uz ostalo, zapisao: *Svečano si se pojavio a potom brzinom svjetlosti nestao. Bio si savršenstvo umjetnosti za svoga kratkoga ovozemnoga boravka.* Upravo nenadni i tragični odlazak sina u četvrtoj godini naveo je Kordića promijeniti radni naslov knjige *Labirint* u već spomenuti. U *Zipku i smrt* uvrstio je pjesmotvore nastale uglavnom u razdoblju od 1994. do 1998. godine, tek nekoliko ih je s nadnevkom prije 1994. godine. Pet pjesmotvora nastalih poslije tragedije uvrstio je u odjeljak *Zipka i smrt.*

Sam naslov *Zipka i smrt* zrcali nespojivošću. Zipka, kao simbol, uz ostalo, sjećanja na početak - poveznica sa srećom bezbrižne sigurnosti, na jednoj, i smrt kao apsolutni svršetak nečega pozitivnog i živog, na drugoj strani. Smrt je konačni i uništavajući aspekt postojanja, kako će sažeti mudre knjige. Označuje ono što iščezava u neizbježnom razvoju stvari: nadovezuje se na simboliku zemlje, ali u uvodu u nepoznate svjetove. Smrt je otkrivenje i posvećenje. Kći noći i sestra sna: oslobađa snagu duha što uznosi.

A tu snagu što uznosi Kordić je susreo davno. Ne računajući ranije pjesmotvore bližim nadnevkom, 1993. godine, spominju se smrti. Tek kao posljedak rata,

moglo bi se pomisliti. Međutim, s njom pjesnik odavno razgovara, *društvo mrtvih pjesnika* i predšasnici Šop, Šimić, Pavlović..., samo su udjenuli u one obzore što pokadšto skutreni, a ponajviše kao vječni nad usudom glas, slijede: *sučelice igraju smrt i čestice bezdana*. Smrt se zrcali i smije *svojim zlatnim zubima*.

U svojoj općosti jahači apokalipse ozvučuju put hrvatske kalvarije. Nespokoj i sezanje slutnjom u svjetove i zbilju, što tek će doći, kao da obnavljaju put između *sjekira i strijela odapetih/ već čitavo tisućljeće. Gorke trave i gordi plač,* krv, ponor, krik, iznad svega *tuga,* smrt, stostruka trulež, *kostur zavičajnosti,* niz su što udijeva u *svemirske crne rupe*. Pa je i *dan sjećanje na mrtve*. Kamo krenuti i kamo se udjenuti kad biblijski ulančen niz rasklapa nesmirenost pjesnika:

Bi svjetlost danja
Ništa postade Riječ i posvemašnja noć.

Tvorba zasvođena s početkom. Sraslost s tragizmom nasljedovanim ili, bolje reći, protegom iz prošlih Kordićevih knjiga. Silazak u tamne hodnike i zakutke, ma koliko bio bolan, poput usuda s nekih viših obzora, neobjašnjivih kao štošta u stvarateljstvu, poslanje je, označnica iz kojih zrcali Kordićeva bit poetike. U takvoj oslonjenosti šumi *nek vječno bdije na usudom glas*. On uistinu rasklapa gorkost, neravnine i paradokse zbilje svijeta. I iz mraka iznosi sažetak, dok sučelice, opetujemo, igraju *smrt i čestica bezdana*. U narisanom licu svijeta *nasred livade je smrt,* malo dalje *brod natovaren tminom*. Kamo će u svojoj plovidbi, hoće li ispod vjeđa zahuktale i nepravedne zbiljnosti samo potvrditi jahače

apokalipse. Dok vatra plamti i pjeva u pjesnikovoj krvi. Čime se suprotstaviti, ljubavlju?: krhkim obiljem, ili onom što konča *dahom proljeća/ u crninu, u nigdinu.*

Što god uradio, srubio ili ozvučio slike, zasvodio upite, *vrijeme curi/ kao sok crne naranče.* Ništa ne odmata sjenu postaje, predah, tek prepoznato je *vrijeme bez sna trajat će vječno.* Nespokojnik i samotnik, sabrao je samoću svijeta, a *tišine vrište.* U uzbuđujućoj praznini dalek od cjelovitosti. Neimanje i ljubav u crnini, tragični za čovjeka, darežljivi za pjesnika davno su uspostavljena cijena koja uratke potpisuje krvlju. Sve je samo sumrak. Pjesnik se sjeća budućnosti naslonjen na iskustvo *jutra straha,* glasne točke rađanja, što će patnju i osipanje pjesmotvora, zaleđena krika prevesti u gradivo i iskustvo općega. Razapeto nepce jecajući će u slutnji sljubiti osobni tragizam: smrt sina.

Na bezimenu smrt iz pjesmotvora, ne računajući Kordiću bliske hrvatske odličnike duha, naslonila se najbolnija. Gdje je mjera, što je riječ i kako pjevati kad čednost i svrha svijeta, dijete što je tek počelo osluškivati zbilju, anđeoska slika milosti i ljepote, snaga i izvor, ufanje u posvemašnjoj krletki, poput lista s darežljive grane nestane. Lučenje prijepora, izmičućih točaka poput uboda igle kao da je navijestilo glasnika smrti još 1995. godine, kada je Kordić u pjesmotvoru posvećenu sinu Krunoslavu ozvučio:

Ja ljubim tebe
sumorni i mračni svijete.
Ljubim tebe, moje blijedo dijete.
I samoću,
dok smrt koraca u moju sobu,

nepozvana,
pod modrim sjajem zvijezda
razliježe se njezin krik.
/Pjevam samoću svijeta/

Krik koji je udjenuo prije vremena ključ u bravu zbilje. Ma kako ga kušali odjenuti. Predložak općega zauvijek je napustio bijele tišine u *krvava jutra osvita*. Kušat će opetovani sumrak, a sapeti i raspeti pjevač nastaviti pjevati samoću svijeta i smrt. Kako vratiti smisao i svrhu u rasprostrtu paradoksu? Kako razložiti bitnosti *kad nikada više tvoga smijeha*, onoga kojega se bezgranično ljubilo, kad:

sve je samo sumrak
svjetlost smrti
Ništa više
/Nikad više/

Iako preostaje samo mrak u kojemu se uspostavlja, središte svijeta i svijet središta, srce ostaje govoriti, sabirati zrna, crne slike u kojima je krik gradivni most po kojemu koraca korotno srce, *srce koje se može zamijeniti prepariranom pergamenom što je utonulo u znakovlje*. Zbilo se iz tisuću neprebolnih rana u riječi, svemirsku tugu kojom diše i prored, ona kratka i prividno krotka bjelina. Vinuta gradnjom bola u gradnju stiha, pjesmotvor kao izbavljenje: glasna točka razgovora. Pjesmotvor kao sjenoviti, onaj drugi glas. Jek i odjek. Dok otkucava sunča*ik - buduće sjećanje svijeta*, opetovani korak smrti koji ne napušta ni san. Eto vječne slike koja prazno zvoni.

Kako, kuda? - upitat će Kordić. Upiti opetovane igle nespokoja i tjeskobe, ophodnje budnoga i snovitoga, bez zastora koji će na tren skriti prah i krik u dolini suza.

Ma kako se kušala nazvati slutnja pjesnika, neprijeporno, risao je što će mu se zbiti *(Na koncu tisućljeća)*, te navijestio već spomenuta krvava jutra osvita. U vremenu bez sna ostaje mu tragati, obnavljati smisao, lučiti i rubiti vrijeme skutrenosti. Jer *nema vremena iz kojeg bih mogao pobjeći.*

"Motrišta", br. 10./99.

Jozo JEZERČIĆ

ZIPKA I SMRT

Zdravko Kordić: *Zipka i smrt*,
K. Krešimir - Zagreb i
Naklada Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne - Mostar, 1999.

Nedavno je iz tiska izašla sedma zbirka pjesama Zdravka Kordića, pjesnika rođena u Tihaljini (Hercegovina). Zbirku je uredio Mile Maslać, a recenzije su napravili Dubravko Horvatić i Vlado Vladić. Pjesme su, kako sam autor piše na str. 113., nastale uglavnom u razdoblju od 1994. do konca 1998. godine. Radna verzija naslova knjige *Labirint* promijenjena je u naslov *Zipka i smrt* nakon tragične smrti njegova sina Krunoslava, kojemu je i posvećena ova zbirka pjesama.

Po svojoj strukturi zbirka je sastavljena od devet ciklusa: *Na jugu tmine, Zaboravljena zemlja, Tamni svijet sjenki, Arka i Bosna, Put u nepovrat, Napuštenost u zavjetrini, Zaboravljena kuća, Zipka i smrt* i *Odlaze kasni noćni sati.* Na prvi pogled čini se da je svaki od ovih ciklusa neovisan od ostalih, ali po svom sadržajnom smislu i emotivnom naboju oni su povezani. Gotovo kroz cijelu zbirku provlači se tema smrti, ne kao prijetnja, nego kao stvarnost. To su smrti V. Pavlovića, fra A. Antunovića, ali prije svih to je smrt pjesnikova četverogodišnjeg sina.

Pjesme nastale nakon smrti smještene su u ciklus *Zipka i smrt,* a to su: *Nikad više, Zipka i smrt, Muškost, Korak u smrt* i *Skamenjena smrt.* Neke pjesme nisu uvrštene ni u jednu zasebnu knjigu, nego ih pjesnik preuzima iz knjige izabranih pjesama (1996). To su pjesme: *Pjevam samoću svijeta, Društvo mrtvih pjesnika, Moreplovci, Put u smrt* i *Na koncu tisućljeća.*

Ono što je karakteristično za Kordića, kao pjesnika, jest njegovo napuštanje logičnog smisla jezika u korist njegove emotivne vrijednosti, slikovitosti i zvučnosti. Naslov radne verzije ove zbirke, *Labirint,* ukazuje na to da Kordić ide svjesno za tim gubljenjem u labirintu riječi koje nose jake emocije i skrivaju pravo značenje riječi. Kordić kao filozof sklon je filozofijskom promišljanju, koje zajedno s navedenim karakteristikama čine njegove pjesme teško shvatljivima običnu čovjeku.

Druga karakteristika koja je još više naglašena, a vidljiva iz samog naslova knjige, jest spajanje nespojivih stvari, nespojivih pojmova. Taj paradoks pretočen u stilsku figuru prisutan je u cijeloj zbirci. Spajanje, naizgled nespojivog, temeljitijim analiziranjem čini se ne

samo mogućim nego ispravnim i točnim. I tada je moguće da pjesnik Zipku - simbol rađanja, simbol života spoji sa smrću. Zbog toga je moguće i da *odzvanjaju šutnje* i da *vrište tišine.*

Cijelom zbirkom dominiraju crni tonovi i zle slutnje koje tjeraju pjesnika da: *kriknem dok ne izbije pepeo iz mojih vena (Gdje zemlja ljubi stope). Tuga je ponad svega,* reče pjesnik u pjesmi *Ponad svega, tuga,* htijući nam time priopćiti da u oksimoronu prevladava onaj drugi, negativni dio, tj. smrt:

Zdenac smrti otvoren
...
uzima sve i ostaje
samo mrak, mrak, mrak.
(Zipka i smrt)

Iz zbirke treba istaknuti dvije pjesme koje se, barem po svojoj strukturi, razlikuju od ostalih. To su: *Čisti oblik duše* i *Na koncu tisućljeća.* Ono što ih izdvaja, između ostalog, od drugih jesu „umetnuti stihovi" N. Šopa, M. Dizdara i A. B. Šimića.

Bilten franjevačke teologije, Sarajevo, br. 2/1999.

Rajko GLIBO

PJESME TUGALJIVIH TONOVA

Zdravko Kordić: *Zipka i smrt*, K. Krešimir i Naklada Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne, Zagreb - Mostar, 1999.

Prva pjesnička knjiga kojom se Zdravko Kordić pojavio u hrvatskoj književnosti je *Svjetlost snovidjela*, objelodanjena 1980., čiji je nakladnik V. Masleša, Sarajevo. Isti nakladnik će četiri godine poslije tiskati i drugu Kordićevu knjigu poezije: *Plavet i pretkazanje*, dok će treću knjigu, *Tragovi i snovi*, objelodanili «Rondo» iz Mostara, 1987., a četvrtu *Vrtovi otajstva*, HKD Napredak, Sarajevo, 1992., iz čijeg će tiska izaći i peta Kordićeva knjiga *Miris olovne kiše*, ali u Mostaru 1994. godine.

Zdravko je Kordić nekako bliže struji pjesnika osamdesetih, koju obilježava stanovita potraga za duhovnošću izraženom u poetici autora: D. Katunarića, D. Rešickog, H. Pejakovića, S. Petlevske i drugih. Kod Z. Kordića, čije pjesništvo pratim od samih početaka, ipak ne bismo mogli tražiti dublje srodnosti s krugovašima, s razlogovcima, s onim između, ili s onim poslije, jer on ima svoj književni put i njegovi lirskokazi imaju svoju, kordićevsku projekciju.

Lirskokazi ovoga pjesnika kao da govore da se pjesma, kada Zdravko Kordić «potone u nju», pred njegovim očima odmotava svojom nutarnjom logikom, a pjesnik drži dizgine da ne odjezdi i ne zastrani na obale raspjevanosti. Njegova žuhka duša prelijeva se iz pjesme u pjesmu, uglazbljena tugaljivim tonovima.

Mi, koji bolje poznajemo Zdravka Kordića, znamo da je ona gruba strana života duboko ispisala Zdravkove mnoge životne stranice pa bi mnogi od nas u njegovoj situaciji klonuli i utopili se u obeshrabrenje i beznađe. A Zdravko ostvaruje ono zadivljujuće i začuđujuće. Podastire nam stihove, i ma koliko oni plivali na valovima tugaljivih tonova, iz njih zrači makar i žuhko, ali ipak životno raspoloženje. Ako su, primjerice, riječi: srce, oči, sunce, najčestotnije riječi u poeziji Dragutina Tadijanovića, onda njihov semantički pelud pada u njegove stihove i pjesme čineći ih toplim, mekim i punim nade i ohrabrenja. Kod Zdravka Kordića najčestotnije riječi su: tmina, crn-a-o, mrkima, mrak i mračan, sjenka, noć, smrt, a tamo gdje nema tih riječi, lako susrećemo riječi semantičko-sinonimske srodnosti. One tugaljivim tonovima boje lirskokaze ovoga autora, i to se ne događa samo u knjizi *Zipka i smrt,* koju Sanja Miloloža naziva *Gejzirom bola,* i to s pravom, jer je ova knjiga i ugledala svjetlost dana kao spomen na sina jedinca Krunoslava Kordića koji, ne navršivši ni četiri godine života, tragično preminu (17. rujna 1994. - 4. srpnja 1998.) i ostavi u golemim valovima tuge oca, pjesnika i filozofa.

Sanja Miloloža govori (Hrvatsko slovo, broj V/ 221., od 16. srpnja 1999.) kako *Velika sablasna smrt dolazi po malu djecu Sunca (...) a u utrobi pjesničkoj vrište tišine; tišine vrište, a pero bilježi. Hrabar je onaj autor koji u sveopćim smrtima - i tjelesnim i duhovnim - iznalazi oksimoronski život riječi kao ključ neotključivoga, poput suputničke naravi filozofa i pjesnika koji sljubljeno rastu u njegovu duhu, rastu u patnji. Ima te svemirske patnje u Kordićevim stihovima, bilo je nje i prije smrti troipolgodišnjeg Krunoslava, ima je i danas i bit će je dok diše roditelj i pjesnik u osobi Zdravka Kordića.*

Kordićeva pjesnička rijeka još je i plodna i lijepa, a nudi nam sebe ne osvrćući se na korist i dobitke.

Naš se pjesnik otima tami i zasigurno je bolji tamo gdje nam, usprkos svim nedaćama, podastire tople stihove nade i ohrabrenja, makar se u njima zamjećivala Kordićeva stanovita suzdržljivost. Čini to Zdravko manje-više kroz sve svoje knjige, pa ni knjiga *Zipka i smrt* nije u tome izuzetak. Tako u pjesmi *Gdje zemlja ljubi stope* imamo završnicu: *Kriknut ću dok ne izbije pepeo iz mojih vena,/zatočit ću svoju smrt/ u biser plaveti,/ pomilovat ću mater zemlju / Zatočit ću okovanu smrt/ na putu k suncul,* a pjesma *Smrt i zora kucaju* glasi: *U ruzmarinov cvat/ u oblik tvojih usana/ u krik/ sabiti sonatu,/ u milodu-hu kišnih kapiJ Kad smrt i zora/ kucaju na vrata/ pogaženo srce/ pjeva pjesmu ljubavi/.* Ovo su samo neke od pjesama koje se po tonovima odvajaju od većine.

Lirske iskaze u knjizi *Zipka i smrt* autor je razvrstao u devet pjesničkih ciklusa. *Na jugu tmine* (5), *Zaboravljena zemlja(A), Tamni svijet sjenki* (4), *Arka i Bosna* (2), *Put u nepovrat* (6), *Napuštenost u zavjetrini* (9), *Glas otvorene kuće* (9), *Zipka i smrt* (7) i *Odlaze kasni noćni sati* (6). Vrijedan hvale je pogovor recenzenta Vlade Vladića pod naslovom *Otpor prema paradoksu,* jer on istovremeno vraća čitatelja na još jedno iščitavanje 52 pjesme iz zbirke i govori o bitnoj sastavnici Kordićeve lirike uopće - o *oksimoronu* kao pristupnici Kordićevoj poeziji i njezinoj konstanti. Kroz ono oksimoronsko, kroz otpor paradoksu, Kordić nam podastire svoje pretežito refleksivne lirskokaze i u njima, kroz njih i preko njih ispovijeda nam svoju intimu iz koje viri ispaćeni čovjek na uzbibanim valovima svoga stvaralačkoga i ljudskog vremena koje je njegovo i naše istodobno.

“Hrvatska misao”, listopad-prosinac 1999.

Krešimir ŠEGO

ISKUSTVO SMRTI

Zdravko Kordić: *Zipka i smrt*, K. Krešimir i Naklada DHK HB, Zagreb - Mostar, 1999.

U suvremenom hrvatskom pjesništvu Zdravko je Kordić (pjesnik, kritičar, esejist, promišljatelj naše zbilje) jedan od onih autora koji izgrađuje svoje, prije svega, pjesničko djelo zaranjanjem u krik stvarnosti, u rane čovjeka. Otuda i njegova velika plodnost upravo u vrijeme kada je tih rana u izobilju, u vrijeme ratno i poratno na našim prostorima. Podsjetimo daje od 1992. objelodanio tri knjige pjesama: *Vrtovi otajstva, Miris olovne kiše* i sada *Zipka i smrt,* dvije knjige kritika, eseja, zapisa i knjigu izabranih pjesama, što je, i u boljim vremenima, respektabilan broj naslova.

I u svojim ranijim knjigama Kordić je bio karakterističan po svojim "tamnim pismenima", što je u kritici često isticano. U ratnim i poratnim knjigama -onim pjesničkim i onim proznim - ta se "tamna pismena" zgušnjavaju, postaju trajnom značajkom njegova bogata rukopisa. Tragično je u njegovu stihu sveprisutno, pogotovu od njegova osobnoga doživljaja tragedije, što čitamo već iz posvete ispisane na početku *Zipke i smrti.* Ključna pjesma za čitanje ove knjige pjesama, pjesma po kojoj je cijela zbirka naslovljena, ima ove stihove:

Tisuću rana neprebolnih
hrvatskom zemljom tutnji
Ocean kopni

Na dnu hropac
Mir
Mir tuge
Planetarij je stao
Skamenjen
svod nestaje
Cvjetnica posiplje groblje
u srpnju
Zdenac smrti otvoren
Srpnjevanje
uzima zrna
uzima sve
i ostaje
samo mrak mrak mrak

i oko njih, oko Cvjetnice u srpnju, okuplja se iskustvo boli, stradanja, zebnje, straha, rana... iz ciklusa u ciklus, iz pjesme u pjesmu. A puno je izvora za takve pjesme, od groblja Smrčenjaci, do odlaska prijatelja Vladimira Pavlovića i Antuna Antunovića, te mladića za čije se grobove i ne zna. U njima je skupljeno sveukupno iskustvo gubitaka, a ti su gubitci naprosto neizbježni u pjesmi, oni su njezino ozračje, glas, ritam. Ne podliježe Zdravko Kordić patetici, ni na trenutak je ne ćemo naći u njegovim stihovima. Premda je, kako rekosmo, bol os koja se u stihovima pokazuje osnovnom sastavnicom: to kazuju već naslovi ciklusa -evo nekih: *Na jugu tmine, Zaboravljena zemlja, Tamni svijet sjenki, Put u nepovrat, Glas otvorene kuće, Zipka i smrt, Odlaze kasni noćni sati...*

Unatoč svemu, pjesme Zdravka Kordića nisu zatvorene riječi, riječi čiji bi nas smisao udaljavao od

njihove unutarnjosti. Njihova zviježđa, premda tamna, plijene čitatelja otvarajući se njegovu razumijevanju. Prekretnica u takvu pjesnikovu izričaju, imamo li na umu sve knjige koje je napisao, jest zbirka *Vrtovi otajstva* iz 1992. godine. Iz filozofskoga tom je knjigom autor zakoračio u čisto pjesničko, napuštajući svjetove koje je dotle njegovao, da bi knjigom *Zipka i smrt* došao do vrhunca vlastita pjesničkog izraza. Time ova knjiga postaje knjigom našega vremena, knjigom u kojoj se čita naše vrijeme: ona je svijet za sebe, svemir izgrađen iz boli svih naših boli, nastalih iz ugroženosti samoga opstanka. Dok je u ranijim knjigama Kordićeva pjesma, uvjetno rečeno, bila samoj sebi dostatna, pjesme ove knjige i dvije objavljene prije nje korespondiraju sa svim sudionicima našega vremena, sa svima koji su na bilo koji način iskusili njegove tjeskobe koje su uvijek, ne zaboravimo, tjeskobe konkretnoga, stvarnoga čovjeka, i prije svih iskustava, iskustva smrti:

Glasnik smrti
i glas s ovoga svijeta
nejasno putuju. Već su
u mračnim katakombama.
Ne čujem njihov odjek!
Tek je pelene napustio
a pelin je počeo brati,
gorčinu spoznavati:
skamenjenu smrt.

Kao i svaka dobra pjesnička knjiga, *Zipka i smrt* oslobođena je elemenata prazne dopadnosti ostajući čista pjesma, tekst, riječ pred čitateljem, znak na stranici. Sve

izvanpjesničko je izbjegnuto, a ostala je komunikacija pjesma - čitatelj. Ovom je knjigom Kordić dosegnuo čistu riječ; ostvario je cjelinu. Takva se jedino i može čitati, ne jedanput i ne odjednom, već višekratno i polagano silaziti u njezina značenja, što je mjera *Za put kraljevski, za put čisti (Put smrti,* str. 101). A na tom putu pjesnik je sažeo sve: jezik i njegova značenja, zipku i smrt, svjetlost i tamu.

"Osvit" 2-3/1999.

Davorka TOPIĆ

OSJEĆANJE POČETKA I KRAJA

Zipka i smrt, početak i kraj teško se mire u jednom, jer predstavljaju oprečnost u samoj biti. Dvije krajnosti podrazumijevaju međuprostor koji će biti ispunjen povezujućim elementima. Što to povezuje zipku i smrt, odnosno na kojim je inspiracijskim i leksičkim fundamentima nastala deveta zbirka poezije Zdravka Kordića *Zipka i smrt* govorili su u petak navečer predstavi]ači, ugledni književni djelatnici Dubravko Horvatić, Vjekoslav Boban i Mile Maslać.

Hercegovačko pjesništvo

Govoreći o mjestu i ulozi hrvatskoga pjesništva iz BiH, Dubravko Horvatić je naglasio kako svaki hrvatski kraj treba imati svoje mjesto u sveukupnoj hrvatskoj kulturi. Posebno je istaknuo Hercegovinu i njezine

pjesnike, navodeći kao primjer prošlo vrijeme, kada se osjećao deficit pisaca i kada je Antun Branko Šimić bio vrlo usamljen, dok je danas situacija upravo suprotna. Za Kordićevo pjesništvo Horvatić je rekao kako predstavlja ono najbolje iz Hercegovine, te da bi svaka antologija hrvatske poezije koja bi se uređivala bez njega bila osakaćena.

Nadrealistična nota prikriva sveukupni Kordićev opus u ovoj zbirci. Leksik je pomno biran i u njemu dolazi do izražaja sugestivnost pjesama.

- Upravo ta sugestivnost pogodna je za čitatelja poezije i on će jasno prepoznati ono Što je oblikovano. Ovo je bogato slikovno pjesništvo koje slikama iskazuje čuvstvena stanja, to je jastvo osjećaja koje postoji na ovom tlu, a ne jastvo Zdravka Kordića -naglasio je Horvatić.

Urednik Hrvatskog slova Vjekoslav Boban, jedan od predstavljača, rekao je kako umjetnikova osobnost danas ne može ne biti opsjednuta sveukupnim intelektualnim iskustvom.

Osobna tragedija

Kordićeva se poezija ne sluša uhom, ne gleda okom, ona do nas dopire putem pojmova. Važna je poruka koja često u sebi nosi početak i kraj, i kraj početka, zipku i smrt - rekao je Boban i dodao: - Kordićeva poezija je rebusno superiorna, ne obazire se na populističke primjedbe. Baš me briga što ovu poeziju možda ne razumijete, ja u njoj uživam, za koga je to dovoljno, neka mi se pridruži - završio je Boban.

Mile Maslać, također urednik Hrvatskog slova i urednik ove zbirke, govoreći o Kordićevoj poeziji, citirao je

Horvatića koji je jednom davno rekao da umjetnost, književnost pogotovo, nastaje iz nesreće. To je slučaj s većinom Kordićevih djela koja su nastala u ratnom ili poratnom razdoblju, a pogotovo sa zadnjim koje je nastajalo kroz četiri godine, ali je obilježeno osobnom tragedijom koju je autor proživio. Zbirka pjesama *Zipka i smrt,* naime, posvećena je četverogodišnjem pjesnikovom sinu koji je tragično preminuo, a čija je smrt obilježila pjesnikov rad.

Pjesme iz Kordićeve zbirke govorila je mostarska glumica Tatjana Feher, a glazbeni intermezzo priredili su članovi Gudačkog kvinteta Mostar. Voditelj je bio glumac HNK Mostar - Toni Pehar.

"Slobodna BiH", 26 veljače 1999.

Munib DELALIĆ

ZIPKA I SMRT

Mišljah i mislim da je bolje pisca čitati, no poznavati ga i s njim se eventualno družiti. Ali za ovu ću priliku ipak reći: Što više osobno poznaješ pisca, to zanimljivijim biva njegovo djelo. Rekoh to namjerno, potaknut poetskim radom Zdravka Kordića kojega odavno poznajem, na kraju krajeva iz istoga smo kraja, a kojeg nedavno, nakon poduže vremena, imadoh priliku sresti u onomu desnom, ili zapadnom dijelu grada na Neretvi. Pričao je Zdravko o mnogo čemu, normalno i o tim desno-lijevim, odnosno zapadno-istočnim konotacijama te velike mostarske raspolućenosti koja je, čini se, odavno poprimila oblike trajnosti, ma kako i koliko

to neko nijekao. Jest, on je jedinstven, hoću reći jedan, samo što je dvodijelan - reklo bi se apsurdnom, a normalnom bh. političkom terminologijom koja je, avaj!, posve normalno zaživjela, kao što je tamo «normalno» i zaživjelo mnogo toga neprirodnoga i nenormalnog. Cijelo i istovremeno izdijeljeno, gdje to još imade!?

Elem, tuga, apatija i razočaranost, čak i bezizlaz, odlika je i one «desne» kao i one «lijeve» obale. To stanje još tužnije izgleda ako je iskazano riječima čovjeka koji se toliko angažirao za hrvatsku nacionalnu stvar kao što je to slučaj upravo sa Zdravkom Kordićem. On je takvim bio i prije rata kada je, kako sam voli reći, «bio jedan od utemeljitelja višestranačja u Mostaru», potom u samu ratu «obnašajući razne dužnosti u upravi političke djelatnosti hrvatske vojske u Herceg-Bosni», a posebno u poslijeratnom vremenu kada je njegov angažman došao do punog izražaja. Tako je Zdravko Kordić bio jedan od pokretača obnove rada mostarskoga HKD Napretka, utemeljiteljem je mostarske Matice hrvatske, aktualnim je predsjednikom Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne, glavnim je i odgovornim urednikom časopisa Osvit... (Hm, vidi mene, o kakvom ja to Mostaru govorim!? Je li «taj» Mostar uopće poznat onima s «druge» strane, na razdaljini manjoj od puškometa, samo malo ulijevo, u odnosu na tok one raskošne smaragdne vode božanskoga imena? Jah...)

Ali, od sve priče najviše me se dojmila Kordićeva osobna tragedija. Znadem da su on i supruga podugo čekali na prinovu, ali nisam znao ono što se u međuvremenu ispodešavalo. Naime, u ratu su napokon dobili sina, i to kakvog! - po očevim riječima. Ali, o sudbino!, njihova radost nije dugo trajala. Mali je Krunoslav, četiri godine star, nesretnim slučajem izgubio život! –

i to tako banalno-nesretnim slučajem da banalnije teško može biti! Užas te priče slušam i gledam po tko zna koji put Čitajući dvije Zdravkove knjige objelodanjene nakon sinove smrti, *Zipka i smrt,* koju je sinu i posvetio, i *Kuća i krik...*

Valjda nije ni potrebno naglasiti da su knjige ispisane jezikom tame i boli, i smrti koja je, kao rijetko gdje, u ovim pjesmama zapravo živa. Pjesnik opjevava život smrti, što je samo na prvi pogled paradoksalan naum, jer odavno je za Kordića smrt životna, ona svojim živim prisućem ozaruje (!) prostore i vremena, svojom trajnošću, čini vječnim vremensko-prostranu trošnost, njihov privid. Mrak, nocturno, tišina, jeka praznine, opća samoća - eto elemenata koji tako izdašno zapremaju prostor Kordićeva pjeva. Nije mi poznat, na našim prostorima, pjesnik koji na tako sugestivan i ubjedljiv način opjevava ništavilo, to *izobilje siromašnih darova* što *viri kroz tminu duše i jezika.* Možda je moguće povući paralelu s nekim norveškim pjesnicima, prije svega s Gunvor Hofmo, čudesnom i jedinstvenom «pjevačicom mraka», ili s poetskim slovom Arnolda Eidslotta, prepunom Božjega prisuća i religiozne motivike? Možda, kažem, mada je Kordićevo «oblikovanje» mraka i tmine kao «svudprisuća» u dobroj mjeri jedinstveno. Kako biti u tom Ništa? - možda je i osnovni upit kojim se bavi poezija Zdravka Kordića, Kako biti *u pustinji duše,* reći će on *Kad ljubav i smrt su jedno.*

Tu su i odjeci povijesnih zbivanja, prije svega onoga što se nedavno odigralo na našim prostorima, ponajviše o «križnom putu hrvatske kalvarije». Pjesnikov glas *poprskan krvlju* dopire iz, kako on veli, *najjužnije tamnice, iza hrvatskih granica,* Taj glas bi *obnavljao prošlost,* doduše *obnavljajući dušu, sve tvarno potiskujući.*

Ali, ipak, što sa stvarnošću i tvarnošću, kad je sve tako duboko ukorijenjeno u posvemašnji usud tla iz kojega jesmo? To je i glas iznevjerenih nadanja, glas razočaranosti. Ja sam debelo razočaran čovjek, reče mi Zdravko, nekad mi na um padne da bi najbolje bilo da sam nekamo otišao...

I da ne zaboravim ni ono što čuh, a što je do kraja upotpunilo sliku posvemašnje zavičajne tužnosti: Jedan je vrli pjesnik, Zdravkov zemljak, tužio, i to sudu časti u književničkoj udruzi, znači baš zaozbiljno, pjesnika za plagijat. Plagirao je njegov naslov Zipka i smrt. Jer, pobogu, to je naslov jedne njegove pjesme! Plagijat? Kad sve je, posvud oko nas, upravo zipka i smrt i naprosto se, svojim usudnim pretakanjem u jednost, nudi da se «to s nama» baš tako i naznači. *Smiješno, da klikneš?* Ne, rekao bi Zdravko Kordić, već: *Tragično bolno da krikneš!*

"Bosanska pošta", 6. rujna 2002.

Nenad Valentin BOROZAN

OBZORI UZA I NERASKIDIVA TERETA

Zdravko Kordić: *Kuća i krik,* Naklada DHK HB i Matica hrvatska, Mostar, 2001.

Osmu je knjigu pjesmotvora Zdravko Kordić podijelio u tri odjeljka, bez naslova, označena samo rimskim brojevima od jedan do tri. Kao da je već tim činom najavio tegobne postaje jednoga puta - pjevanja i smrti, poput starinskih rukopisa na pergameni, označena tako eda onaj pjesmotvorni niz riše tragiku zbilje

i zbilju tragike. Naslov knjige, pak, priziva sjećanje na značenje simbola kuće i krika. Čini se najbližim preuzimanje onoga koji napućuje kako je kuća središte svijeta, te unutarnje biće; a kobni krik koji skamenjuje, nalazi se u svim predajama, u usporedbi i s olujom.

Vanjsko je izmamilo krik, a iznjedrilo ga je unutarnje biće. Upravo drama i pokadšto sraz unutarnjega i vanjskog, nemirenja i traženja duhovnoga ishodišta za posljedak imaju otisak na bjelini papira. Prejednostavno bi bilo tu stati. Ako Kordića znademo otprije kao pjesnika, uz ostalo, tamnine i smrti, te metaforičke slutnje, u zadnjim ga ostvarajima pamtimo kao stvaratelja koji ne živi takvu smrt, nego onoga koji je iskusio smrt najdražega. Čitatelj, dakako, ne mora znati pjesnikova nadahnuća i nagnuća, ali i posvemašnja tajnovitost, nekima, otkriva se stihovima: *Moj sin pravi kuću od snova i putuje/ vihornim putima,/ dok ja palim svijeću na njegovu grobu.* I prije, a posebice nakon te korotne točke, razumijeva se tegobni prohod dok su *...nebesa uljuljkana u krik božanske plaveti.*

Pjesnik, a što mu preostaje, pjesnik *zle kobi bori se s demonima/ s duhovima/ sve do zore sjajne.* Kako usnuti dok se u odapetim strijelama ledi svekolika slika zbilje, a zapamćenje propitkuju smislovi. Tražeći u smrtnom tijelu utjehu suzom, gorko će spoznati: *Smrt je tvoja kucaj/bitak i nebitak tvoj.* U opustjeloj duši upiti su poput svakoga stiha: igle i čavli, te nema mjesta smiraju i predahu. Kada se učini kako je sve stalo u bijelu samoću i neprozirnu šutnju, pokucat će slike i podsjetiti kako je dosegnuto žarište: točka vječne smrti i smrt vječnosti. Riječi i stihovi izgovoreni - nedostatni su, umnaža se unutarnji oluj onoga koji zna: *teško je pod crni čempres leći/ pun snage u podne.* S upitnom nadom: *Možda će*

kroz zoru svanuti novi dan. Što može odmijeniti unutarnji križ, što može pjesmotvor; rasklapa: *Čemu zebnja pjesme/ ako je misao opredmećeno slovo*. I slike uronjene u jutarnje glose sna i filozofijsko raščlanjivanje samo su nespokojno preslagivanje u obrubu: *kako disati cjelovitost dok je posvemašnja tišina bijela od tuge i grka od ljubavi. Za te Zdravko/ nigdje mira ne će biti*, rijetko je silaženje u povjerljivost koja je samo otkrivenje neraskidiva tereta. Uostalom, *grki okus, slane suze, zlokobno vrijeme, krik, zgasnula svjetlost, blato, strava, muk, igla, očaj, noć, smrt, umiranje, krik groma* i *bljesak munje;* samo su dio leksika što zorno usustavljuje temeljni pjesnikov odnošaj spram zbilje, spram silnica i utočišta, nade i beznađa, poslanja i ustrajnosti. Kako god bilo u uzama, našao je mjesta riječi, jer ušao je u sebe *kao krtica u podzemlje*.

Premda se kroz kuću viju *crne boje i u svakom kutku prostora smrt skriva*, Kordić se uzdiže put najudaljenijih obzora: *Život je smisao nepobjedivi/ sve do smrti/ i preko, i preko*. Eto ga pred otvaranjem koje je *neminovno do konačna raspuknuća*. Što je utjeha i ima li je uopće? Pa i kad u letu anđeo pjeva. Ali *i gavran i smrt plešu!* Gustoća iskaza, gustoća je izričaja krvi, raspoznavanje u neredu. Ali, na obzoru narisana unutarnjom potragom i potrebom zrcali ljubav, u čiju slavu *sve rascvale rane pjevaju*. Previše je strepnje: *hoće li nakon ljubljenja sve sate i sav prostor ispuniti smrt*. U krugu, kojega jasno omeđena nema, pjesnik je dosegnuo: *dopirem/ do praznine/ koja odzvanja svemirom. A* pjesma mu u uhu traje. Kada se i najtegobniji niz zaustavi u riječima, ostaje crna tjeskoba a *pisanje stenje*. On luta kao *vjetar u pogaženoj svirali od trstike*. Kako pjevati, kako

uzvisiti poslanje kada se zna ili sluti novi dan. Ljubav u kušnji, mrtva tišina: *O zemljo praha, hoće li me stalno pratiti sjenka koja se pomalja između ljubavi i smrti.*

I dok more tišine izjednačuje dno s vrhom, a duša skutrena samuje u kamenu, sluti se onaj, premda tegobni, odvojak pjevača koji neće stati, postati tišina, unatoč *čavlima u njegovu grlu.* Bjelina pročišćena suzom i trpnjom prepoznat će kao nadu i lakoću putanje koja se ljubav zove. Ako je knjigu otvorio *Pustinjom duše,* a zatvorio i naglasio *Skladom suze i sunca* - opasnim približavanjem koje poništava i ostavlja na vjetrometini raskrižja i nimfe rođene iz pjesnikovih suza, obrubit će možebitno himan ljubavi.

Zdravko je Kordić s uzama i križem sišao u najtamnije dubine bića, prosvijetljen bolom i patnjom koje u poeziji ne znače ništa ako nisu dosegnule neprijeporne obzore uznosita pjevanja. On ih je učinio univerzalnim, ponajvećma pročišćenim stihom, koji je hotimično, bez opterećavajuće interpunkcije, naglasio i tu svekoliku širinu, pustoš izvan riječi, bjelinu što poput pučine kuša i najprovjerenije, a one uvijek otvorene i pozorne dovodi do konačne luke.

"Osvit", br. 3-4/2001.

Dubravko HORVATIĆ

OSOBNI PEČAT, ISTA NIT

Zdravko Kordić (Tihaljina, 1955.), vrsni hrvatski pjesnik, esejist, kritičar, urednik, te marni organizator književnoga i, općenito, kulturnoga života, poglavito u Mostaru i Hercegovini, objavio je do sada, uz tri knjige kritika i eseja, sedam zbirka pjesama u razdoblju od 1980. do 2000. U svim tim knjigama primjećuje se isti osobni pečat, i glede svjetonazora i glede izraza, kroza sve njih provlači se, unatoč neizbježivim i nužnim mijenama, ista nit.

Na naslovnoj stranici Kordićeve zbirke *Miris olovne kiše* (1994.) reproduciranje akvarela *Ruke Božje* Salvadora Dalija, a knjigu je ilustrirao Vlado Puljić, akademski slikar i pjesnik. Puljićevo slikarstvo sadrži izrazito nadrealističke zasade, a Dali je, kao što je znano, jedan od rodočelnika nadrealizma. Zašto to ističem? Zato jer se Zdravko Kordić zasigurno nije nasumce opredijelio upravo za spomenute autore; naime, njegov je izbor u skladu s njegovim pjesništvom. I u zbirci *Kuća i krik*, kao i u prethodinima, sadržane su brojne protege nadrealnoga svijeta, iako je to pjesništvo čvrsto ukorijenjeno u tlo na kojemu nastaje, u ljubav i smrt u obitelji, u vjeru. Možda je Pierre Reverdy najpotpunije i najcjelovitije govorio o nadrealizmu, označivši ga kao *razumnu razularenost svih osjetila*, utemeljenu na *približavanju vrlo udaljenih zbilja*. Upravo je to, i jedno i drugo, neprestano nazočno u Kordićevu pjesništvu: preplet i splet raznih podneblja, preplet i splet čovjeka s iskonskim krajolikom, punim bilja, životinja, rudača,

u kojemu on ravnopravno raste, diše i postoji kao što taj krajolik postoji u njemu sa svojim rastom i svojim bilom.

Putem te simbioze osobe i okoliša, iskazane širokim rasponom simbola i bogatim rječnikom, Kordić vrlo dojmljivo raspreda egzistencijalnu problematiku, koja se svodi na pjesničko razmatranje o osobnom usudu, o usudu bližnjih, o usudu domovine, te u zbirci *Kuća i krik* nailazimo i na ljubavne, pa i erotske stihove, također rodoljubne i domoljubne, zatim religiozne, a sve to odvijeno u raskoš pejzažističke lirike. Kao u izrazu mnogih pjesnika nadrealističke vokacije, i u Kordićevu je pjesništvu primjetljiva barokna crta, koja se očituje u slikovitosti, u gomilanju riječi i simbola, no autor i u tom nalazi mjeru, te se podvrgava stegi racionalnoga pjesničkoga iskaza.

Na temelju svega što je rečeno neprijeporno je zaključiti da zbirku *Kuća i krik* Zdravka Kordića, jednoga od ponajboljih hrvatskih pjesnika srednjega naraštaja, nedvojbeno valja tiskati.

(Zdravko Kordić 'Kuća i krik", Naklada DHKHB i MH, Mostar, 2001. - umjesto pogovora).

Željko IVANKOVIĆ

PJESNIK I SMRT

Pjesničkom se knjigom *Zipka i smrt* (1999.) Zdravko Kordić, čini se, definitivno suočio s istinom što ju ljudski i pjesnički znači smrt, njezina metaforička i stvarnosna definitivnost, njezin hladni metafizički dodir, što nadu dnevno pretvara u sumnju, a sumnju ispunjava samo u vjeri mogućim smislovima. Nova je Kordićeva knjiga poezije sva uronjena u smrt, taj najmoćniji od svih fenomena s kojim se susreće i racionalno i iracionalno u nama. Iskustvo smrti, koje je umjetnički tako opsesivna i svevremenski zahvalna tema, u poeziji koju posljednjih godina ispisuje Kordić dovedeno je od sudbonosno događajnog, što čuva kontakt sa stvarnosnim slikama do golog elementarnog, što iskustvo pretvara u hladnointelektualne i estetizirane šifre.

Pjesnik čiji je intelektualni i pjesništvom realizirani background eminentno filozofski, nekom je višom sudbinskom voljom u prošlom ratu najprije »propjevao« samu bit zemlje u svoj njezinoj zavičajnosti, a onda ju je intenzivno živio kao zadanu mjeru života i smrti koja se događala kao odslik u njegovoj duši, da bi svu dramu njezine materijalnosti dodirnuo sa stvarnim dodirom praha s prahom u kojemu se biće zemlje posvećuje smrću na isti način, gle paradoksa, na koji ono posvećuje i slavi sam život. Nije to samo biblijska slika Lazareve smrti, kao što nije niti simbolička slika Kristove smrti i uskrsnuća, ona je ona najprirodnija i najmaterijalni]a slika koju, doduše, također znademo iz Biblije: sjeme da bi donijelo plod - mora umrijeti u zemlji. Zemlja je mjesto gdje počinje vladati definitivna smrt

i gdje život počinje svoj biološki trijumf. Dakako, nije nam to uvijek dano razumjeti i emotivno i racionalno, pogotovu kad je dodir prolaznosti, nestajanja, mijenjanja oblika, duši tako surovo hladan. No, jedino što tada ostaje pjesniku je, naučili smo to, biti Jeremija ili Job, pa i hladni i tek začuđeni opservant na margini svijeta koji još jedino možemo - ne razumijevati i pritom biti sretni da nam je barem to dano.

Misliti i participirati u misli Svijeta. Dodirivati mu opore bridove čuđenjem, nerazumijevanjem, nevjericom, tugom, boli, uvredom čak! Slikom ili mišlju što ih nosi poezija.

Nebrojene su pjesme u kojima Kordić pjeva smrt ili je tek dotiče u (ne)razumijevanju čineći od nje misao ili sliku koja potom snažno pjesnički funkcionira. I sasvim je svejedno da li kod Kordića izravno i nedvosmisleno *kliče smrt, ljubav i smrt su jedno,* ili je uopće nominalno nema i samo se spominje *mrak* ili *muk, prah* ili *nestanak,* ona je tu. Ona je ispunjenje svakog smisla pjevanja, jer ju je pjesnik susreo, imao bliski dodir s njom. Ona je u njemu i njegovoj poeziji, u kući njegova bića, u *domu posvemašnje samoće,* našla svoj konak mišlju, riječju i djelom. Odgovor na nju pjesnik zna samo pjesmom reći, svejedno pjesmom nerazumijevanja, čuđenja, žala, bola, krika ili kako drukčije.

Iščitavajući novu Kordićevu knjigu, mi iščitavamo tu dramu, dramu bivanja nad ambisom, dramu svijeta u kojem smrt bdije, u kojoj smrt pretječe život. I pjesnički subjekt ne može biti ništa drugo doli - pjesnik *zle kobi,* koji se, nakon svega još pita *umire li moja draga* i tako dodiruje posvemašnju defmitivnost svoga svijeta.

Pjesme *Kuća i smrt* ili *Kroz plašt smrti* i druge, izravna su gnijezda smrti u ovoj poeziji, a stihovi tipa *Moj sin pravi kuću od snova i putuje vihornim putima/ dok ja palim svijeću na njegovu grobu, Smrt u grudima narasta* i si., tek su neki od brojnih i posve izravnih pjesničkih toponima smrti. Njih jednako prepoznajemo kao *užase krajolika* ili u posvemašnjoj nazočnosti koju pjesnik identificira stihovima tipa: *kako jedriti/ kada se smrt/ u svakom kutku prostora skriva.*

Dakako, stalni i neizbježni dodiri, susreti sa smrću u njezinu stvarnosnom i simboličkom djelovanju i značenju, pjesniku su kušnja i za »provjeravanje« života i njegovih vrijednosti, vrijednosti ukupnoga činjenja, gdje pjevanje i mišljenje nipošto nisu posljednji na ljestvici općeprihvaćenih vrednota, općih mjesta etički i estetički postuliranoga (i Kordićeva) svijeta. Otuda dodir sa smrću proizvodi misao koja raste i uspinje se iz *kaleža gorčine*, iz golgote do nekakve himne ljubavi, života, nepobjedivog smisla: *Život je smisao nepobjedivi/ sve do smrti/ i preko i preko.* No, svijest o pobjedi života, o uskrsnuću ipak ne oslobađa misao od spoznaje da se smrt sreće čak i u dodiru s ljubavlju. Jasno! Ta, ljubav je himna životu, ali i tamo ili baš stoga / *Smrt plovi našim tijelima.*

Oteti se ukupnoj slici smrti u novoj pjesničkoj knjizi Zdravka Kordića nemoguće je i pjesnik je toga svjestan. On nas naprosto uvlači u svoj svijet, pokušava nam govoriti njegovom, dakle svojom nutrinom, ukazivati nam tako i na našu bit. Naše tijelo je smrt, *u meni nema snage za život*, čak je i naša ljubav smrt, sve oko nas je smrt: nevidljivi mikrokozmos u prašnicima peludi i svemirski makrokozmos podjednako. Mi smo,

jednostavno, jedna od tih svemirskih čestica smrti, planet smrti u *orbiti smrti*. Posvemašnja smrt što *lebdi prostranstvima/ lebdi vremenom* i kao svemirski fenomen uzbuđuje pjesnika, pa se pita, sad već i za svoju smrt, duboko je, najposlije, i sam u sebi svjestan: *Koliko će konaca moja smrt potopiti/ i o kojem koncu će ona visiti kao/plava zvjezdana vječnost.*

Smrt koju je pjesnički »proizveo«, depresivnu svijest o njoj, pjesnik sad već posve nesvjesno posvećuje nekom novom trijumfu života. Premda je svjestan, kao *neprebolne tame,* on svoju smrt, svoje umiranje, rekosmo nehotice, vidi kao: *Biljke već izrastaju iz mog tijela* i time zatvara krug vječnog vraćanja istog: smrt i život u krugu s nama ili bez nas. Mi smo tu tek da je dodirnemo vlastitim bićem i mišlju o njoj, mišlju u *mrkloj noći tijela*, mišlju koja znači: *Smrt nas čeka/ crni prah i ništa.* Ako je išta pobjeđuje, osim svijesti o njoj, to je ljubav koja traje *neizmjerno/ i u smrti.*

Možda jedino zbog toga, zbog života i smrti, i zbog ljubavi, i postoji poezija. Ova knjiga postoji upravo zbog tih ili radi tih razloga.

(Zdravko Kordić "Kuća i krik", umjesto pogovora).

Vlado VLADIĆ

MIŠLJENJE I PJEVANJE

Zdravko Kordić: *Kuća i krik*
Naklada DHK HB i Matica hrvatska, Mostar, 2001.

Činjenica da Zdravko Kordić pred nas stavlja svoju sedmu knjigu pjesama uz jedan izbor, s jedne strane, i činjenica da sam o pjesništvu Zdravka Kordića već promišljao i pisao u više navrata, s druge strane - iznjedruje pitanje o samoj mogućnosti i jedne i druge činjenice. Što znači količinski čimbenik za pjesništvo i za promišljanje pjesništva, odnosno kako stvar stoji s mogućnošću da se jedno i drugo dovrše? Hegel je naviještao vrijeme kada umjetnost (pa i pjesništvo) neće više odgovarati zahtjevima duha te je govorio o prošlom karakteru umjetnosti. Grlić je pak govorio o smrti estetike, odnosno mišljenja o umjetnosti (pa i pjesništvu) što je u njegovoj koncepciji uvjet da bi sama umjetnost mogla živjeti. U oba stava prisutno je nerazumijevanje, kod Hegela je to više nerazumijevanje pjevanja, kod Grlića nerazumijevanje mišljenja. Ako pjevanju prigovaramo nesposobnost da odgovori zahtjevima duha, onda je to nerazumijevanje činjenice da ljudski duh nikada ne može odbjeći od mogućnosti vlastite preobrazbe u pjevanje. Stanje ljudskoga duha može u sebi nositi potrebu za ovakvim ili onakvim pjevanjem, ali nikada za njegovim dokidanjem ili njegovom suvišnošću. Ako, s druge strane, mišljenju prigovaramo da guši pjevanje, onda je to nerazumijevanje činjenice da je pjesništvo u vlastitom ustrojstvu toliko neovisno o mišljenju da se

njime može poslužiti kao sredstvom koje preobražava u pjevanje.

Neiscrpnost poetike jedan je od znakova njezine autentičnosti i ishođenja iz samoga poetskoga čina, dok je uočavanje njezinih vanjskih oznaka samo pomoćno sredstvo njezina raspoznavanja. To što su kroz povijest poetike smjenjivale jedna drugu, ne znači prestanak mogućnosti da se budući poetski čini i dalje jave kao potvrda njihove trajne aktualnosti. U svemu tome količinski čimbenik, odnosno činjenica da je određena poetika dala ovaj ili onaj broj uspješnih pjesama, ne igra nikakvu ulogu.

Autentična poetika i poetski čin u liku pjesme, s druge strane, također su neiscrpan predmet za razmišljanja. Ta neiscrpnost ne izvire samo iz naravi samoga predmeta, nego i iz naravi samoga mišljenja koje ne prestaje tragati za što istinitijim očitovanjem vlastitoga predmeta i mišljenje ne prestaje sagledavati već razotkrivene elemente u svjetlu njihova nova iscjeljivanja ili otkrivati nove elemente i njihova smještanja u okvire postojeće cjeline. Ne znači to da mišljenje odustaje od konačnoga suda, jer bi to značilo njegovo rastajanje sa sobom, nego da konačni sud nije stvar misaonoga ovladavanja predmetom, nego stvar njegova očitovanja kroz mišljenje.

Poetika Zdravka Kordića po svojim vanjskim izražajnim oblicima postala je prepoznatljiva i teško sveediva na bilo koju poetiku prethodnih naraštaja. Jedan od za nju najvlastitijih elemenata izlazi na vidjelo upravo u pokušaju da se misaono tematizira kako ona sama tako i same pjesme koje o njoj svjedoče. On nalazi svoju potvrdu i u najnovijoj pjesničkoj knjizi *Kuća i krik*.

Već sam pisao, uz knjigu pjesama *Zipka i smrt*, o značenju paradoksa i oksimorona u Kordićevoj poetici. Ovdje želim samo još jednom naglasiti da paradoks i oksimoron nisu kod Kordića samo stvar stilske figure i stilskoga izražaja, koliko god bili učestali u stihovima, nego iznjedrenje poetskoga čina koji odbacuje svaku misao o sebi osim one koja pristaje na vlastito izobličenje u svrhu njegova misaonoga posredovanja.

Mišljenje Kordićeva pjesništva, a to je opća značajka mišljenja kao mišljenja, najprije u njemu traga za sebi srodnim elementima, traga za misaonim slojem koji će za mišljenje biti uporište i potvrda za samu smislenost. U toj potrazi mišljenje udara u zid praznine, u odsutnost misli iz stihova, njezinu zapretanost u sliku, mnoštvenost slika i slikovnih sintagma. Pjesme, stihovi, metafore odbacuju misaono nastojanje oko uspostave misaonoga kontinuiteta; ono neočekivano, začudno, slikovno presijeca misaono praćenje pjesme od početka do kraja. U drugom naletu misao pristaje na mukotrpno probijanje kroz šumu začudnih sintagma, na pokušaj njihove interpretacije i pretakanja u misaono tkivo. Ali i taj drugi pokušaj biva rastvoren teškom raspoznatljivošću slika, sintagmi, odsutnošću težnje prema jednoznačnosti i njihovu smisaonom sjedinjenju.

Mnoštvenost i raznorodnost slikovnoga i metaforičnoga sloja opire se nastojanju da budu mišljeni u okviru ikakve smjerane cjeline. Na taj način dolazi do buđenja nemisao-noga, ali smisaonoga, elementa u samom čitatelju što stvara sugestiju slobode i višestrukosti samoga čitanja i trajnoga dočitavanja i dostvarivanja. Sama misaona interpretacija se rastvara i nekako uranja u poetiku i život iz kojega izvire. Rastvorenost same misli

u pjesmama i rastvaranje svakoga nastojanja da se one misle - to svjedoči o izvornoj snazi Kordićeve poetike.

Ne bih bio sklon Kordićevu poetiku tumačiti u duhu nadrealizma, kako to čini D. Horvatić u recenziji knjige. Kordićeva poetika je realistička koliko god po svom izrazu kroz pjesme naizgled poprima nadrealistička obilježja. To su ipak pjesme koje ne samo izviru iz stvarnosti nego i govore o stvarnosti i to na posve stvaran način. Druga je stvar što je ta slika stvarnosti začudna i odlikuje se diskontinuitetom, disharmonijom i nerazmjernošću. Ali ona je uvijek ekspresijom stvarnoga svijeta i života, referira na vjekovna stvarna pitanja čovjekova postojanja, odustaje od konstrukcije nadrealnoga svijeta, koja bi omogućila pogled na svijet i čovjeka drukčijeg od onoga kojeg čovjek iz dana u dan proživljava. Kuća od stvarnosti, riječi, slike, metafore, bitka; krika - to je kuća pjesme koja po svojem tvorivu i ishodu ne nadilazi i ne želi nadići okvire posve realnoga svijeta i života.

Pisao sam također o Kordićevoj poetskoj komunikaciji sa srodnim poetskim dušama. To je ono što se imenuje kao citatnost ili intertekstualnost, a prisutno je i u najnovijoj Kordićevoj knjizi pjesama. Ovdje želim problematizirati samu teoriju citatnosti i inter-tekstualnosti. Jer teško je u autentičnom pjesništvu razlučiti citat od njezina vlastita iznjedrenja, bez obzira na više ili manje doslovnu podudarnost. Postavlja se pitanje o samoj mogućnosti citata u okviru autentičnoga pjesništva. Čini mi se da je citatnost samo postmoderni hir kojim se ne smije dovoditi u pitanje autentičnost svakoga novog poetskog čina. U suprotnom bi se sveko-liko pjesništvo urušilo u citatnost ophodnoga jezika,

vokabulara i gramatičkih i sintaktičkih pravila. Pjesništvo koje, kako to kaže A. B. Šimić a za njim i R. Kupareo, prenosi ophodni jezik s onu stranu njegove ophodnosti kadro je tamo prenijeti i stihove iz jednoga poetskoga svijeta u drugi unatoč njihove doslovne podudarnosti.

Kordićevo pjesništvo kao da na svim razinama odbacuje misaono nastojanje da bude tematizirano u svojim posebnostima, a razlog tomu je odsutnost njihova slijevanja u određenu cjelinu. To ne vrijedi samo za slikovno i značenjsko tvorivo tih pjesama nego i za ono zvukovno, grafičko i vizualno tvorivo. Tako ispada da je Kordićevo pjesništvo prepuno slika, ali bez ikakve cjelovite slike; ono je prepuno značenja, ali bez ujedinjujućega smisla; ono je ispunjeno zvučnim elementima, ali oni se ne slijevaju ni u kakvu melodiju; ono ima određeni izgled, ali bez obveze da ishodi određenom vizualnom tendencijom. U odsutnosti cjeline kao da se susreće životno, misaono i pjesničko Kordićevo iskustvo, ali i iskustvo mišljenja njegova pjesništva:

Kako pjevati cjelinu
kada je trokut,
kada je kocka
u vremenu i prostoru
potisnutih oblika: sječivo
/U prostranstvima munje/

Pjesništvo tako postaje svjedočanstvo o odsutnosti cjeline i o pregnuću da se dosegne njezin svod. Kordić tako uspijeva rabiti sva izražajna sredstva, na svim razinama promicati svoj poetski čin, bez straha da će

on biti smješten u okvire krive cjeline, u okvire krivoga smisla, jer taj čin sam po sebi znači poetsko odustajanje od tendencioznih i unaprijed zadanih cjelina i smislova. To ujedno znači i zahtjev upućen mišljenju da se pjesma misli do kraja, da se njezina dalekosežnost ne suzbija u određene koncepcije i svjetonazore, da se misli sve do onoga što se uopće može misliti. Jedino na taj način mišljenje i pjesma mogu supostojati na način da pjesma misao preobražava sve do vlastitih ukorijenjenosti, a da misao pjesmu misli do krajnjih granica mislivoga.

Dugo mi se mota po glavi takva koncepcija pjesništva koje bi u izrazu unaprijed odustalo od svih elemenata za koje se obično hvata književna kritika i koja bi na neki način prisilila svakoga tko bude pokušao književnokritički razmišljati o njemu da razmišlja bez ograničenja, da razmišlja do kraja, da razmišlja filozofski. Pjesništvo koje bi nudilo sebe u samom liku misli, pjesništvo koje bi bilo preobražena misao i koje bi bilo reducirano na minimum elemenata koji se imenuju stilskim figurama, metričkim zakonitostima, zvučnim i slikovnim pobudama. To sada razviđam samo kao plodotvornu i izvornu mogućnost, ali ne i kao nužnost pjesništva. Kordić upravo svojim pjesništvom svjedoči da raznolikost u izražajnim sredstvima ne znači odsutnost zabrane da se misao o pjesništvu zaustavlja na njegovim posebnostima i odsutnost zahtjeva da se pjesma misli do kraja.

“Motrišta”, br. 22/2001.

Rajko GLIBO

PJESNIK ZLE KOBI

Zdravko Kordić: *Kuća i krik*
Naklada DHK HB i Matica hrvatska, Mostar, 2001.

Ovo je osma zbirka pjesama pjesnika, esejista, kritičara i urednika Zdravka Kordića (Tihaljina, 1955.). Uz poeziju su mu objelodanjene i tri knjige kritika. Sve knjige svijet su ugledale u razdoblju između 1980. i 2000. Kordićeva poezija odčitava se kao simbioza osobe i okoliša, urešena je bogatstvom jezika i u njoj pjesnik vrlo dojmljivo i sebi svojstveno raspreda egzistencijalnu problematiku koja se svodi u biti na pjesničko razmatranje o osobnom usudu i zloj kobi, a onda se to proteže na usud i zlu kob bližnjih i u konačnici na domovinu Hrvatsku i domovinu Bosnu i Hercegovinu. Tu i tamo Z. Kordić odšeta u atare nadrealnog, ali u konačnici on se ipak vraća u stegu i obruč racionalnoga pjesničkog iskaza.

Mnogi dosadašnji Kordićevi recenzenti dobro su zapazili kvalitete njegove poezije i svaki od njih zamijetio je crne tonove u toj poeziji. To isto učinili su i autori kritičkih osvrta na Kordićeve knjige, ali niti jedan od njih nije zamijetio kako i zašto tako uporno ovaj pjesnik provlači kroz svoje pjesništvo *istu nit*. Motivi njegove poezije obojeni su upadljivo crnim tonovima jer se preko motiva i pjesama pjesnik uporno pokušava iščupati iz obruča zle kobi, ali u tome uspijeva samo u odabranim, bogomdanim ili posrećenim trenucima poslije kojih plima crnih valova neumitno nadolazi i opet crnim boji sve. Takvim tonovima vrvi Kordićeva poezija pa se oni, primjerice, očituju i u pjesmi

U pustinji duše kojom se otvara ova stihozbirka jer je znoj pusti u pustinji duše u kojoj iz zmijskog otrova kliče smrt. Leksem *mrak* u toj nastupnoj pjesmi ponavlja se tri puta, a u prvom ciklusu zbirke s inačicama *tama* i *noć* ponavlja se čak 41 put. Isto vrijedi i za leksem *smrt* koji susrećemo 23 puta, a *krik* iz naslovnice ponavlja se u prvom ciklusu 13 puta. Kažimo i to da ova Kordićeva stihozbirka ima tri ciklusa koji su, umjesto naslova, označeni brojevima kojima se poantira intimnost pjesama u njoj, iako među pjesmama susrećemo sve lirske vrste. Ponavljanje sintagme *zmijski otrov* prate varijacije o prolaznosti i putu u ništavilo. Iako se kroz Kordićeve lirskokaze provlači ista nit, ali s osobnim žigom, dade se zamijetiti postupno nastupanje stvaralačke smirenosti iz koje će zasigurno izaći novi poetički usponi i pjesnički biseri. U dosadašnjim Kordićevim zbirkama iščitava se želja za bijegom od zle kobi, no sreća bijega traje dok se rađa pjesma. Pjesma je lijek koji trenutno smiruje i umiruje pred novim valovima *crne svjetlosti zbog kojih ne vidi zvijezdu Danicu* pa mu samo ostaje da *tjeskobno sluti smrt*. Recenzent Željko Ivanković svoju recenziju ove knjige završava riječima: «Ako smrt išta pobjeđuje, osim svijesti o njoj, to je ljubav koja traje, kako Kordić pjeva, *neizmjerno/ i u smrti.*» Mnogi su pjesnici diljem svijeta, mnogi esejisti i književni kritičari davno zamijetili, i iz generacije u generaciju zamjećuju, kako poezija možda i postoji jedino zbog toga, zbog života i smrti, i zbog ljubavi, a ljubavlju je poantirana golema većina Kordićevih pjesama, iako lirski raznovrsnih i pejzažom natopljenih pa od njega i nemamo pravo tražiti «više».

“Školske novine” br. 7., Zagreb, 19. veljače 2002.

Pero PAVLOVIĆ

U LABIRINTU ŽIVOTA I SMRTI

Zdravko Kordić: *Kuća i krik*
Naklada DHK HB i Matica hrvatska, Mostar, 2001.

Najnovijom knjigom poezije Zdravko Kordić još nas jednom vodi kroz labirint života, smisla ljudskog postojanja i tajne smrti.

Stihozbirka *Kuća i krik* podijeljena je u tri ciklusa. Na 150 stranica knjige pjesnik je nastojao biti sveobuhvatan. Fokusirao je raznoliki svijet svakodnevice, percipirao rodoljubne, domoljubne i ljubavne motive, vjerska i povijesna pitanja i bogati pejzaž južnoga podneblja. No iznad svega lebdi smrt. Ona je poput sjenke koja nas prati. Smrt pjesnika prati, svjesno i podsvjesno, u skoro svim njegovim pjesmama. On je svim svojim osjetilima duboko uronjen u ovozemni život te je tako do bola iskusio sve njegove mijene, zamke, patnje, padove, uzdignuća, svijetle i tamne strane, i na kraju se dotakao i same smrti. Tko bi mogao dokučiti taj pjesnikov susret, suočavanje i obračun sa smrću? Jesmo li sposobni? Je li sam pjesnik sposoban riješiti zagonetku smrti? Čini se da, ipak, jest. Pa u čemu je onda problem?

Pjesnikova osjetila su hiperaktivna. On želi pomoću njih ići i dalje, zaviriti u stvarnost s onu stranu smrti. I tu se onda javljaju pitanja, dvojbe i sumnje. No, čim se u njemu jače probudi klica vjere, uspijeva prebroditi zid smrti i udubiti se u onaj drugi, slućeni i onostrani svijet. I eto nas u vječnosti! Iskustvom vjere, dakle, smrt je moguće pobijediti. Ima nešto u tom pjesnikovu iskustvu od iskustva apostola Tome.

Samo pjesnik to doživljuje, evo, već u ovom životu. Tako pokušava rasplitati gordijski čvor velike tajne života, svijeta i ljudskog postojanja. I to je jedna od vrijednosti ovog slojevitog pjesništva. Zdravko Kordić stihozbirkom *Kuća i krik* jasno svjedoči svoje pjesničko trajanje i svrstava se u red prvaka hrvatskoga pjesništva srednjeg naraštaja.

"Hrvatsko slovo" br. 384, 30. kolovoza 2002.

Miljenko STOJIĆ

NALIČJE BOLI

Zdravko Kordić: *Kuća i krik*
Naklada DHK HB i Matica hrvatska, Mostar, 2001.

Teška je ova Kordićeva knjiga koja se u sunčano popodne nalazi preda mnom. Na koricama obris u bijelo obojene kuće, naslov iznad toga *Kuća i krik* Ukratko, sve rečeno. Na prvi pogled očekuje nas crnilo, muka, tjeskoba, jad. Nije da toga nema, ali ga ima, ipak, u podnošljivoj mjeri. Naziru se svjetla izlaza, bjelina koja sve zamata u čistoću.

Kordić je ovu svoju knjigu podijelio u tri dijela ne davši im nikakva naslova, označivši ih samo rimskim brojem. Ima za to razloga. U svojoj cjelokupnosti različiti su jedan od drugoga. Dok sam ih čitao, činilo mi se da bi bez bilo kakve poteškoće mogli stati u korice neke zasebne knjige. No, dajmo slobodu pjesniku da sa svojim tekstom učini ono što misli da je najbolje. Na kraju krajeva, možda je baš i najbolje tako. Bol se

isprala, postala je manje težom kada se suočila i sa svijetom oko sebe. Nabrojimo, dakle, o čemu to pjesnik progovara: osobna bol izazvana preranim gubitkom sina, položaj u društvu i prirodi, odnos prema drugome i voljenome. Nije moguće reći ovdje jedno završava, a drugo počinje. Svi ovi svjetovi ponekada se znaju sudariti čak i u jednoj jedinoj pjesmi: *»Boje crne kroz kuću / rišu moje suze / Utrnut plamičak svjetiljke /Duboka noć otkucava! /Proljeće na pragu čeka; /sjeme ljubavi pjeva / dok iščezava snaga / Grimiz jorgovana«. (Na izmaku).*

Duboka je pjesnikova bol. Nije to ona tražena, izmišljena, već stvarna. Krhkost ove zemlje poput koplja zabila se u njegovo tijelo. Gdje naći izlaz, kako zacijeliti tu ranu? Pitanja naviru, a odgovori kao da bježe. Kordić se ne predaje. Bori se kao lav, hoće pronaći to svjetlo koje samo nazire. Izrazio je to u spomenutoj pjesmi *Na izmaku*. Za mene je ona ključna pjesma u ovoj knjizi, odnosno u postavci života koju je Kordić izrazio na njezinim stranicama. *»Noć s'lazi niz moždane vijuge / i reče mi tiho, nježno: / ubij se / svjetlošću svojih suza, / svetošću duše / Na izmaku /prag /poljubih /Led mi obuze tijelo; /zbog tvoje šutnje i njezine odsutnosti / uzdrhtah«.* Ova knjiga zacijelo je svjetlost njegovih suza. Pomogla mu je ne skršiti se pod težinom života, ne odstupiti kada trebaš ići naprijed, i zbog sebe, i zbog drugoga.

Način tvorbe stihova i dalje je prilično hermetičan, kao i u prethodnim Kordićevim pjesničkim knjigama. Utječu na to kako njegova filozofska pozadina, tako i neka današnja nastojanja u književnosti. Srećom, Kordić u toj hermetičnosti uvijek ima otvorena vrata, prozore, pa i više od toga. Stalo mu je nešto priopćiti čitatelju, a ne zabaviti ga igrom svojih riječi. Slike koje rabi

pune su naboja, istrgnute iz svakodnevnosti i ponuđene čitatelju na stranicama knjige. Što će učiniti s njima, samo on zna. Dobro bi bilo da razmisli o njima, upita se koji je njegov odnos prema tim stvarnostima. Ne mora ih nakon toga redati kako ih Kordić reda, može ih poredati po nekom svom nahođenju.

Je li Kordić tradicionalist, neotradicionalist, štovatelj hermetizma, suvremen...? Ne znam kako bih na ovo odgovorio. Svaki odgovor ovisi o tome kako prilazimo ovim pojmovima. Zbog toga radije ne bih odgovorio nikako. Kordić je pjesnik i to je dostatan odgovor. No, svakako da nam progovara suvremenim rječnikom. A osjećaj, tvar, od kojega pravi svoju riječ, zar nije ista u svim vremenima? Važno je samo da je nešto lijepo, dobro, istinito. To je ona razlika koja bi mogla stajati između ovoga i onoga ostvarenja i na temelju koje bi se mogli donositi značenjski sudovi.

U pjesnikovo biće duboko prodire i bol zbog usuda njegove domovine. Nije nijem i dalek pred njim, već bliz i želio bi joj na neki način pomoći. Ne postupa poput nadobudnog novinara koji u jednim dnevnim novinama na mome radnom stolu govori da je »patriotizam posljednje utočište nitkova«, navodeći tko je to prije njega rekao da bi na taj način poručio da nije sam. »O tempora, o mores«, naveo bih i ja sada nekoga, ali ne da se opravdam, već da se zgrozim. Ipak, okanimo se mi ovoga novinara, a vratimo našemu pjesniku. *Mi slušamo i slutimo više tisućljeća / Stoička narav piše hrvatsku povjesnicu / Vinogorja hladna propuhana zimom / u proljeće čekaju pupoljak Začetak zrenja / Na vratima poplave. Strah / Hoće li bijeli prsti stvoriti nove lihvare / za pokop budućih nesretnika (Tragovi vremena).*

Duboko zvuče ove riječi. Mora se brinuti za svoj naraštaj, za svoju kuću, za svoju opstojnost. Tek tada brine se za sve ljude na ovoj zemlji, tek tada se može shvaćati što to i njih boli i kako im pomoći. E, moj novinaru!

Puno je stihova, puno pjesama u ovoj knjizi Kordić posvetio i biću koje voli. S tim bićem želi podijeliti svoju bol, ali ne na taj način da ga još više optereti, već da se samo nasloni na njegovo rame. Tada sve postaje lakše i smislovitije. Bol gubi svoje strašno naličje i postaje podnošljiva. *Imaš li dostatno tuge / zaključati vrt svojih sanja / kada postajem bjelutak / praporac u oceanu / Crna šahovska figura /već pripravna na mat / A mirišu grudi u proljeće / Soba za tebe /pripremljena / i srce na pladnju (More koje u tebi odzvanja)*. Baš kroz ovakve i slične stihove pokazuje se koliko naličje Kordićeve boli nije očaj, već bitka za izbavljenje, usudio bih se reći, vjera u život. Zna on da će jednoga dana uspjeti, samo treba biti ustrajan hodač prema tome danu.

Bila bi pogrješka ne navesti da se kroz pjesnikove stihove zrcali i njegova vjera. Naizgled taj govor nije izrazit. Vjerski pojmovi miješaju se sa svim drugim pojmovima koje pjesnik ima na raspolaganju: *Iz titrava predvečerja / u sumrak / javi se golubica / i jasan glas sove / U uzmaku zima / dok se Cvjetnica u obzorju naslućuje / Ustajanje od bijelih smrti .../ U okrutnom svijetu, / u sumraku / rađala se riječ, / iza stopala je ostajao kamen /Pognute glave ulazio sam u večer života; / uz Traklovu suzu / krv je zaspala / u ledenoj noći (U okrutnom svijetu)*. Pročitavši cijelu knjigu, uočava se da Kordić duboko u sebi nosi vjeru u svoga Boga i njome tka svoje postojanje. A to je dobro, ne samo za njega već za svakoga pjesnika, umjetnika. Uz ostalo, pomaže da djelo bude što bliže životu.

Krik je proparao kuću, ali je ona ostala nauzgor. Mogli bismo ovako zaključiti razmišljajući na značenjima Kordićeva govora. Svjetlo sja unatoč svim životnim nedaćama i olujama. Je li ovakvo naličje i naše boli? Ne završimo samo upitnikom, usudimo se biti pjesnicima. Netko će staviti neku oznaku za taj naš pjev. Ne obazirimo se previše na njega. Bol je stvarna, mi smo stvarni, okolina je takva kakva jest. Naš suvremeni govor ne znači da svoju okolinu podržavamo u svemu. Govor nam može biti isti, ali se značenja mogu razlikovati. Različita su to naličja jedne te iste stvarnosti.

Radiopostaja "Mir", "Riječ po riječ";
Međugorje, 3. ožujka 2003.

Admiral MAHIĆ

DO ISUSA SPASITELJA

Uz knjigu pjesama *Kuća i krik,* Zdravka Kordića

Razmišljanja o mogućem dijalogu

Trociklusna pjesnička zbirka *Kuća i krik,* bethovenski orguljno, uharmonizirana sa 67 pjesama, pisana je pribrano, samospoznajno i istinito, s ljubavlju i filozofičnom ironijom. Zdravko Kordić, autor ove duhovno naobražene knjige pjesama *Kuća i krik,* možda malo neobično rečeno, parcijalno, djeluje mi kao Odisej. U lirici je našao azil, u stvari, kao da mu nije stalo ni do čijeg moćnika, osim do Isusa spasitelja! Do neprobojnog

mira. Do *osvete* bez osvete. Sve pjesme su kao sazvježđe, vidljive, ali nedohvatne, nešto kao apsolutna objektivnost Apsoluta! Zaista, Kordić je odan lirici, svom besmrtnom djetetu, zavičajnom tlu i pečatu ljubavi! U tom pogledu je Kordićeva kuća čistoća ove lirike, izvor čistoće, poetičnost pučkog krika! Ovaj epičan i socijalni krik je upisan u knjigu rođenih.

Krik se sam od sebe izbacio iz apsurda osvete, zapravo, bez sukoba pristupa svim srcima. Filozofična ironija nije udvorička ironija. Dakle, u ovom pjesničkom djelu ironija kao najbudnija budnost ne da onom pozitivnom u čovjeku da ga svijet iluzornog sna brzo zarobi. Schlegelovski rečeno: Nije smrt suprotnost životu, nego svijet. «Sadašnje» i «prošle» istine, JEDAN SU KONAC išiven iz tamnog svjetla ljubavi i ušiven u svijet koji se mora pokrenuti logičkom magijom k tamnom svjetlu ljubavi. Poraz je išiven iz pobjede, a pobjeda je ušivena u poraz. Bio rat ili mir, bio političar ili antipolitičar, vrijeđa li nas ironija ili religija, svi smo ušli u brod RAĐANJA i otpremljeni OVDJE, da se pomirimo! Zato, pjesnička zbirka *Kuća i krik* nije glasnik nečije crne vijesti, iako natopljena «crninom», ona estetično-misleno opominje da moramo proći kroz vatru, kroz proces *Preobraženja* samo svojom snagom! Uostalom, i bilo čija opaka narav ima svoj, ima svoj trenutak opraštanja. Siguran sam da će Zdravko Kordić i Friedrich Schlegel započeti (zamišljeni) lirsko-filozofski dijalog...

Kordić: ... ljubav i smrt su jedno.
Schlegel: Duh, Bog i priroda kao JEDNO jesu univerzum.
Kordić: Pravednici ne uživahu; iza njih je samo muk i svjetlost.

Schlegel: Ko već ima religiju, iskazat će je u poeziji
Kordić: U utrobi školjke nema sna.
Brdo Golgota - u tijelu mi kipi.
Schlegel: Samostalnost je život života.
Kordić: Spremao sam se
u noć
šetati sa svojim sinom
a njega je pretekla smrt
Schlegel: Sinovljeva veličina bila je u njegovoj individualnosti.
Kordić: Oči mog dječaka sklopljene u
vječnost,
zanos,
u uznesenje.
Schlegel: Božanstvo je tajna, besmrtnost član vjere, a sloboda otkrivenje.
Kordić: ... nakon praska
i nema brata
i nema bratimljenja
u smrti smo sami.
Schlegel: Svaki čovjek je samo parče samoga sebe.
Kordić: Ilirska gudura.
Dud i mrav
uspravni u pravdi.
Schlegel: Kao što postoji geografija i karakteristika univerzuma, tako mora postojati i PRIJEVOD univerzuma.
Kordić: Krik postaje svjetlost Kriknem iz petnih žila
samoće
Moja draga uzdrhti,
znade li za ljubav
samoće i cvijeta

Schlegel: Postoje samo dva otkrivenja, otkrivenje BOŽANSTVA i otkrivenje LJUBAVI - jer sva sreća je milost.

Kordić: Svemir
Sve Mir
Na okrajcima
raspukla nara.

Schlegel: Kao u religiji, u svemiru je uvijek jutro i svjetlost zore.

Kordić: Vraćam zemlji ono što mi dade
Sunce ispi pogled
iz planina i iz vrela
sve u iskon ode.

Schlegel: Filozofija je elipsa. Taj jedan centar, kome smo sada bliži, jest samo zakon uma.

Kordić: Samo su pjesma i život u snu zibani.

Schlegel: Atmosfera ovog života je more duhova, a u svakom od njih ne vidi se umnogostručen niz ogledala svijeta. Svuda me otvaraju ulazi u labirint beskrajnosti.

Ovaj zamišljeni dijalog Kordićevih sudbonosnih stihova i Schlegelovih fragmenata iz knjige IRONIJA LJUBAVI zbiljski govori o izvornom izvoru obostrane filozofične topionice, Procesa Preobraženja, a kovač je Stvoritelj, jer nema kovača kao što je Stvoritelj!

Zdravko Kordić zna osjetiti i ljepotu i grozotu života poslije smrti! Ove pjesme su odlivci iz pučke topionice koja svjedoči o POSTOJANJU SVOGA BIĆA iza i izvan SEBE! Otkud pribranost ako ne od kovača ovostranosti i onostranosti? Otkud samospoznaja, ako ne od kovača hercegovačkog daha? Otkud istina ako ne

od kovača Istine? Otkud ljubav ako ne od kovača Procesa Preobraženja? Otkud filozofična ironija ako ne od kovača filozofije? Svatko je kovač svoje konstrukcije i dekonstrukcije. Ovom proživljeno-osamljeničkom, duboko-čulnom, čovječno-mislenom zbirkom pjesama *Kuća i krik* refleksivni pjesnik Zdravko Kordić zaista pripada svijetu dramske lirike!

"Osvit", 1-2., 2003.

O KNJIGAMA:

"Iz umjetnosti pjesništva"

"Stoljetna kuća ništavila"

"(P)ogledi iz suvremenosti"

Antun LUČIĆ

POSEZANJE ZA POETSKIM BITIMA

Zbirka književnih prikaza i članaka *Iz umjetnosti pjesništva* je plod pažljivih motrenja naslova, koji su ne došli pod ruku Zdravka Kordića, već koji su, uvjetno rečeno, zaslužili da potpadnu pod njegovu kritičku lupu. Takovu *povlasticu* su, čini se, imala ona djela koja su svjedoci našega vremena, koja poput svjetionika svjetlucaju ili ih je autor pozvao za osobno svjedočenje bitnih promišljanja zatečena i nerazmršena vremekrižja. Ni u kom se pogledu otuda ne radi o površnom izboru podložaka i problema koji su poslužili za prikaz; ili su ga pak izazvali. Ukoričena knjiga ne znači da su u njoj objelodanjena i sva dostupna rješenja i perspektive pjesništva i kulturnih tradicija kojima se auktor pozabavio. Rađe bih bio sklon tvrditi da se zauzeo da otvori književno-filozofijske i komparativne ravnine u kojima se ogleda moderni senzibilitet čovjeka, pojedinca i kolektiva.

Predmet Kordićeva bavljenja je prvenstveno pjesništvo i tomu je, razumije se, dao najopsežniji prostor u knjizi, zapravo pet od osam, uvjetno da ih nazovem, odjeljaka. Gledajući uže tematski, auktor najprije piše o „religioznosti povijesnosti i nadi u hrvatskom pjesništvu“ koje u Bogu nalazi značaj i izmirenje. Osvjetljava potom poetike sedmorice hercegovačkih pjesnika, te i-liričare počev od trojice posthumno naglašenih pjesnika (Srećko Karman, Branko Klarić, Jakša Ercegović), emigrantskog pjesnika (Viktora Vidu), te pjesnika s dokaznom ili s Riječju koja se dokazuje (Vlado Vladić), da bi u završnici ovaj pregradak bio ispunjen osvrtom na svojevrsni almanah hrvatske ratne lirike.

U kompozitnom traganju za književnim svijetom dio prostora je raskriljen i za kritički glas o prinosima muslimanskih pjesnika, a dalji obzor rasuđivanja poezije zasvođen je «plamičcima topline i neizrecivog» koju su uzorito iznjedrili europski pjesnici. Već je ovim zamjetno da Kordića privlače poznatiji i manje poznati auktori, ali, kao što će se pokazati u tekstovima naslovljenim *Na tragu dokumenata,* piše i o naslovima koji su naknadno objavljeni kao spomen-knjige (Franjo Milićević, fra Jeronim Vladić), o neprijepornim kulturološkim poduhvatima (Napretkov kalendar za 1994.) ili kontroverznim slučajevima (Alilović).

Osoben je Kordićev osvrt, u stvari, esej o knjizi *Vječnost u granicama.* Bez obzira da li to djelo Marinka Solde pretendiralo ili ne za znanstveno djelo, Kordić u prikazu pokazuje svoju odnjegovanu kultiviranost i intelektualizam. Pristaje razborito uz većinu ponuđenih estetskih gledanja, ali se istodobno pita i za Soldina ontološka motrišta i zašto se za njih opredjeljuje.

Mnogo toga što Hrvati imaju (ili mogu zadržati, pravo) kroz povijesne mijene Kordić će u polemičnom tekstu *Intelektualci i hrvatstvo* istaknuti spremnost Hrvata na tisućljetni san o svojoj Domovini, u koju dakako vjeruje (i hoće vjerovati). U posljednjem uvrštenom napisu *Domovina u srcu,* koji je svojevrsni neplakatski istup, Hrvatsku prihvaća kao zemlju u procesu nastajanja; u njoj, kao i u Herceg-Bosni, potiče jaka kulturna središta čiji su intelektualci na putu oslobođenja od nepoćudnih, ponad svega nepotrebnih frustracija i obmana.

Dok je sastavljao prikaze na izabrana djela, auktor je pritom obavljao niz istodobnih implicitnih i eksplicitnih usuglašavanja sadržaja. Nerijetko s razlogom navodi otkad se počinje upoznavati s određenim pjesništvom, preko koga ili kojih naklada, jesu li i zašto

prešućivana izvjesna književna mjesta, je li pisac odvojen od kulturnih središta, kakav je odnos pjesnika i grada... Sve mu to služi da uredi i izvede zaključke i perspektive o propitivanim djelima. Ne će nimalo biti suvišno da navede Heideggerovu seizmografsku uplivnost u pjesništvo ili ozračja suradnika časopisa *Razlog* na naše književne prigode. Ali će isto tako podcrtati značaj okrenutosti ne toliko hrvatskoj kalvariji, *kobnoj i spepeljenoj zemlji Hrvatskoj,* koliko, i više i preče, slavi hrvatske provjerene i uzburkane duhovnosti. Nadati se stoga da će njegove preporuke za čitanje određenih djela, koje su i estetske i moralne naravi, imati sasma utemeljena ishodišta.

Prosudbe u ovom zborniku ne treba shvaćati doslovno nego i intrigantno, zapravo i tako da su mimo ili naspram uobičajenih shvaćanja poetskoga mišljenja. Imajući u vidu različna stvaralačka usmjerenja i obilje tema s kojima se auktor sučelio, onda i nije neosnovano zašto se priklonio integralnom prosuđivanju pojava. Ono što plijeni je nepodlijeganje nikakvim mitologemama i izmišljotinama, pogotovo ne neprovjerenim prosudbama. Kordićeva je upornost zadobila znatno popularan oblik i time nije nimalo umanjena kritička razina njegovih napisa. Zavidnim posezanjem za smislom poetskih i kulturnih stečevina, ovaj je znalac i pratitelj književnosti dublje zamočio svoje pero nego što na prvi pogled pružaju skupljeni radovi.

Očito je da priloženi prikazi nisu ni blizu gole suhoparne analize, poglavito ne eksperimentiranja o usputnim književnim zaokretima. Koliko je auktor predan svom poslu, vidi se i onda kada podvodi rezultate pretraga pod zajednički nazivnik. Tako izvodi sažetke kao na primjeru Šegina pjesništva, za koje navodi odredbenice *1.) geo-topo-hidro-bio sfera, 2.) križni put*

i trpljenje, 3.) *kuća kao toponim* i 4.) *kršćansko okružje*. Osim toga, uvodi djela u šire preglede pa, primjerice, uz pjev fra Lucijana Kordića, govori o europskoj transpoziciji pjevanja. Uspjelo pjesništvo zaista je sposobno izdržati «teške sjene nesklona vremana» (Anđelko Novaković), što pokazuju i Klarićevi stihovi koji su napisani prije pola stoljeća a kao da su danas, tvrdi Kordić, *buknuli iz naših srdaca i iz naše tmine*.

Nema razloga da pjesnici i pjesmotvori budu izgnani iz Domovine jer njima je dano da među prvima razlikuju obranu od zločina i da na svoj način osude duhovno mračnjaštvo. Antologija *U ovom strašnom času* za Kordića je, u određenom smislu, objavljena preuranjeno jer Domovinski rat još nije okončan. Doživi li knjiga sljedeće naklade, priređivači Ivo Sanader i Ante Stamać dopunit će je novim pjesmotvorima koji mogu *izdržati estetsku kušnju vremena*. Kordić ne zapostavlja humanu gestu ove Antologije, pa bilježi: *Tematika ove knjige, zasigurno, jest ratna; ali poruke, pouke, moralna načela i zasade su antiratne, domoljubne, rodoljubne i duboko humane*. Jasno, kada Kordić piše o književnim tvorbama, tu je, i kao pjesnik i kao analitik pjesništva, na svomu terenu i *jači je* nego kada osvjetljava dokumentarna ili djela iz povijesti.

Ono što se nesumnjivo uviđa jest da auktor drži do svoje književno-kritičke riječi, ističe ono što je izrazito, ukazuje na ono što je slabo ili neodređeno. Čitatelja, kao i kritika, privlači ili odbija ovo ili ono pjesništvo; ozbiljno ili neozbiljno, atipično ili tipično. Kada, na primjer, piše o dubokoj ironiji koju imaju stihovi Luka Paljetka, ona po njegovu promišljanju - ne treba dolaziti u upitnost, već biva vrijednosni sud pjesništva. Njegovu procjenu ne mogu umanjiti ni hermetični, ni komorni

stihovi ukoliko im odsutnost patetike podaruje prisebnu osobnost.

Ukoliko bih se usudio naći ključ kojim se dopušta otključati Kordićevo shvaćanje toposa temporalnosti i astralnosti pjesništva, možda bi to mogla biti rečenica koju je izvukao iz interpretacije stihova Viktora Vide, bokeljskoga pjesnika *punoga damara i intelekta*. Utjecaj ovoga pjesnika na klimu hrvatskoga pjesništva je neosporan i dalekosežan te valja u tom duhu ponovno objelodaniti Kordićevu rečenicu: *Nema kozmičkoga niti kozmopolitskoga pjesništva bez duboke usidrenosti u arhaiziranu zavičajnost mediteranskoga deističkoga svjetlo-plavičastoga pjeva azzura, bez plave morske nepreglednosti i čežnje, bez 'bjeline Perasta', bez savršene čistoće koja je samo nazočna u neoskvrnutoj sredozemnoj prirodi.*

Iako su rijetke usporedbe unutar Kordićeva tumačenja pjesništva, one potkrepljuju njegove nalaze i daju rastresiti i višeslojni pro/govor. Pišući, pored ostaloga, o pjesniku Arthuru Ludquistu, njegovo stvaranje dovodi u vezu s Brankom Miljkovićem i André Malrauxom: *Ako je za Miljkovića isto 'pevati i umirati', za Lundquista je isto pjevati i živjeti; (priznat ćemo da to nisu oprečnosti). U pitanju je isti onotologijski komparativ; temeljno postanje 'ljudske sudbine' gdje čovjek nije 'prolazni gost' (Malraux).* Šire usporedbe auktor razastire i na fonu Istočnoga i Zapadnoga mišljenja i pjevanja, posebice kada pretražuje *Stele* Victora Segalena, čime potvrđuje i svoje šire zanimanje za kulturu i civilizaciju.

U opremi svoga čistopisa auktor je skovao ili spojio nove riječi kako bi izbliže dosegnuo bit onoga što nastoji predočiti. Pod njegovim perom tako će nastati riječi: jezikovati, pjesništveno, bilost, uzrcaljivanje, slojevanje... Uz to velikim početnim slovima piše riječi

Domovina, Vjera i Nacija. Mada je tu i tamo ponesen jezikom i duhovnošću auktora o kojima piše, on zacijelo i osobeno, u postizanju gibljivosti napisanoga, ima svoje točke, dvotočja, zagrade, crte za psihološku i fiziologijsku stanku.

Pravo je Kordićevo da ukaže na nedostatnosti pri oblikovanju pojedinih pjesmotvora, odnosno da upozori na njihovu šturu i *dionizijsku zanesenost*. On procjenjuje moć ili nemoć pjesništva u zbilji i to svodi na osobni, teorijskim rječnikom kazano, *horizont očekivanja*. S druge strane, mogu se navesti i neki Kordićevi propusti. U tehnici građenja teksta, posebice u korištenju navoda, nije postignuta uvijek željena ravnoteža, zapravo mjestimice su isprekidana unutartekstovna prožimanja. Možda takav postupak ima i opravdanje kako bi se izbjegla jednoličnost kazivanja, a upućuje donekle i na to da su skupljeni prikazi pisani u različno (ne)vrijeme i za potrebne prigode.

Nepobitno je i sigurno: knjiga kao što je *Iz umjetnosti pjesništva* rijetka je u hercegbosanskom podneblju i treba ih još da popune prazninu koja se poodavno javila i sve više nas prati. Izrecivim je iskazima Kordić posezao za onim što je Neizrecivo; što je zatajno ili prijeporno. Dopirući pogdjegdje do nedodirnute nijemosti, on se iznova okretao onome što je stihotvoračka ili povijesna snaga. Ustrajao je u onome što se može izreći, bez obzira što se mislilo o civilnim putovima onih koji se otimaju za svoj stvaralački čistac.

Pogovor: Zdravko Kordić – "Iz umjetnosti pjesništva", Zagreb, 1995.

Pero ŠIMUNOVIĆ

O SLOŽENOSTI NIHILIZMA I INDIVIDUALIZMA

Zdravko Kordić: *Stoljetna kuća ništavila*
ZIRAL i Matica hrvatska, Mostar, 1997.

Knjiga *Stoljetna kuća ništavila* Zdravka Kordića osma je knjiga autora koji je prije svega pjesnik a potom esejist i književni kritičar. A upravo ta činjenica upućuje nas na pažljivo iščitavanje njegovih proznih tekstova jer oni ukazuju na Kordićevo nastojanje da svoju poetiku iskaže između redova onoga što u najboljem slučaju može biti isposredovani pjesnički jezik.

Knjiga *Stoljetna kuća ništavila,* knjiga je ogleda, kritika i zapisa podijeljenih u tri dijela od kojih onaj prvi i najintrigantniji čine ogledi *Nietzsche i europski nihilizam, Nietzscheovi Dionizovi ditirambi,* te *Ontologija suvremene lirike.* Drugi dio čine kritički tekstovi o knjigama pisaca kao što su Ž. Grahovac, sa njegovim izborom hrvatske poezije 20. st; Š. Musa i G. Sušac s antologijom najnovije ratne lirike, A. Vuletić, A. Lučić, N. Palac, V. Vladić sa zbornikom ramske gange, te dirljiv *In memoriam* velikanu hrvatskog pjesništva Vladimiru Pavloviću. Treći dio knjige čine kritički zapisi što manje ili više diskretno polemiziraju s autorima što se svojim književnim tekstovima i političkim angažmanom na prostorima Herceg-Bosne razmimoilaze s autorovim viđenjem onoga što se uistinu zbivalo tijekom Domovinskog rata.

Ogledi što u *Stoljetnoj kući ništavila* zauzimaju najviše prostora pisani su sedamdesetih i osamdesetih

godina, dakle u vremenu kada se Kordić, kao student filozofije, afirmira kao zanimljiv i umjetnički profiliran mladi pjesnik. Baveći se Nietzscheovom filozofijom i fenomenom što ga on naziva *Ontologijom suvremene lirike,* Kordić, kako i sam navodi u napomeni ove knjige, ne donosi ništa novo u promišljanju Nietzscheove filozofije misli, svjestan, naravno, da je to, s obzirom na bogatstvo literature o ovomu filozofu, gotovo i nemoguće.

Ono što čitatelju ove knjige mora privući pozornost jest eksplicite iskazan stav da je želja *autora Nietzschea promišljati nietzscheanski, također i jezik prispodobiti Nietzscheovu jeziku.* Probijajući se kroz svu slojevitost i kompleksnost Nietzscheove misli, Kordić, pjesnik, je spoznao ono što su spoznali najznačajniji filozofi i umjetnici s kraja 19. st. i početka 20. stoljeća: Nietzsche je, prije svega, svojim radikalnim individualizmom i nihilizmom razbio klasičnu, racionalistički utemeljenu sliku svijeta i ostavio brojnim sljedbenicima i u filozofiji i u umjetnosti da od krhotina takve slike pokušaju utemeljiti nova misaona i umjetnička zdanja. Takav postupak su, na žalost, zlorabili i mnogi ideolozi i zagovornici totalitarnih sustava koji su Nietzscheov nihilizam rabili i kao materijal za stvaranje monstruoznih društvenih tvorevina.

No, Zdravka Kordića je u ovim njegovim ogledima, izgleda, najviše zaintrigirala činjenica da je Nietzsche istodobno i filozof i pjesnik, stvaratelj koji i najsloženije filozofske misli iskazuje stilskim instrumentarijem naravnim za stvaranje poetskih djela.

Djela kao što su *Rođenje tragedije iz duha glazbe, Tako je govorio Zarathustra, Ecce homo* i druga upravo

su stoga u tolikoj mjeri utjecala na sveukupno stvaralaštvo europske Moderne. Knjigu Zdravka Kordića zato ne možemo čitati samo kao pjesnički pokušaj racionalnog iskaza osobnog odnosa prema svijetu i životu.

Riječ je, zapravo, o tomu da se na autentičan način odredi odnos hrvatskog pjesništva prema temeljnim odrednicama europske Moderne. Kordić pjesnik, hrvatski pjesnik i kritičar, već od prvih svojih kritičkih tekstova taj odnos pokušava uspostaviti na temelju želje da svoj jezik prispodobi i prilagodi Nietzscheovu jeziku. No, pjesnik Kordić tu već ima problema. Nietzsche je za iskazivanje svojih filozofskih ideja rabio poetski stilski instrumentarij, pjesnička sredstva kakva nalazimo kod nekih istočnjačkih filozofija ili u starozavjetnom govoru; alegorija, metafora i niz drugih pjesničkih figura srčika su njegova načina promišljanja svijeta (sjetimo se samo bezbroj stranica utrošenih na Nietzscheovo predstavljanje oslobođenja duha Zarathustrinom simboličnom slikom preobražaja duha u devu, zatim u lava a potom u dijete) i sasvim je upitno koliko se precizno definirano filozofskom aparaturom može interpretirati jedno umjetničko djelo.

Gotovo svaka postimpresionistička književnokritička škola ima svoju jasno definiranu pojmovnu aparaturu (čak i kad se kao kod Crocea ili naših, A. G. Matoša ili Stanislava Šimića, tretira kao umjetnost), ali filozofski i književnokritički pristup umjetničkom djelu, istodobno, teško su ostvarljivi. Nietzscheovo djelo je izuzetak i Zdravko Kordić, svjestan toga već u eseju *Ontologija suvremene lirike,* taj jaz pokušava premostiti, jednako kao u drugom dijelu knjige, gdje u književno-kritičkim tekstovima, istraživanju i razlikovanju onoga što

je nietzsceanski apolonijsko i dionizijsko u umjetnosti, nastoji ostvariti svoj osobni, ekskluzivni pristup književnom djelu, takav trud je još vidljiv u trećem dijelu knjige, Zapisima, gdje u veoma uspjelim nietzscean-skim, filozofsko-poetskim promišljanjima svega onoga što nas je i kao pojedince i kao kolektiv zadesilo u ovim zlehudim vremenima. Vremenima koja su zapravo tragedija Europe, u kojima je pogrešno čitani Nietzscheov nihilizam u doskorašnjoj svakodnevici dosegao uistinu stupanj apslolutne dehumanizacije. Uloženi trud o kojemu je riječ definitivno pokazuje notornu činjenicu: Zdravko Kordić izvanredan je pjesnik što u ovoj, kao uostalom i u knjizi *Iz umjetnosti pjesništva* artikulira svoju poetiku, pokušavajući između redova pročitati ono što drugi promišljaju i pišu, te time obogatiti svoj poetski svijet.

"Osvit"proljeće, ljeto, jesen, zima, 1997.

Vlado VLADIĆ

MISAONO-PJESNICKI SKLOP

Zdravko Kordić: *Stoljetna kuća ništavila*
ZIRAL i MH, Mostar, 1997.

Ako krenemo od nastanka studije o Friedrichu Nietzscheu, od koje nas dijeli dobrih dvadeset godina, i zaputimo se preko unutar istog intervala susljednog nastajanja pojedinih književnih ogleda i kritika te stignemo do završnih, aktualnih *Zapisa* - tada se s pravom postavlja pitanje o opravdanosti njihovog

objelodanjivanja u *Stoljetnu kuću ništavila.* S druge strane, s obzirom na geneaologiju, u izvanjskom pristupu susrest ćemo se s ne manjim stupnjem disharmonije. Ako se zaputimo od studije o Nietzscheu s izraziro filozofskim pretenzijama i preko književno-poetičkih osvrta stignemo do meditativno-misaonih *Zapisa* - opet ćemo se opravdano zapitati o razlogu njihovog objedinjavanja.

Stoga je svaka recepcija ove knjige prije svega upućena na traganje za njezinim vezivnim tkivom i sastavnicama, a od ishoda takve potrage ovisit će i formulacija njezinoga kritičkog opravdanja. Pritom potraga za dotičnim opravdanjem unaprijed treba odustati od izvanjskog pristupa, za koji smo vidjeli da ne može nadići disharmoniju i razjedinjenost knjige - dosljedno, potraga za opravdanjem objedinjavanja ovako raznorodnih sustava u jedinstvenu *Stoljetnu kuću ništavila* može se opravdati jedino ako se zaputi putem osluškivan]a unutarnjih, duhovnih vibracija koje su iznjedrile, kako njezine sastavne, tako i nju kao raznorodnu knjigu; ali ipak - cjelinu.

Najprije se nameće stvaralački duh kao čimbenik jedinstva, ma kako i ma koliko raznorodnih sastavina; on prosijava kroz njih na način njihovoga izvora. No budući da je to nešto što se može a priori pretpostaviti, time još nismo stigli do opravdanja, koje je moguće tek ako u svakoj sastavini Kordićevoga stvaralaštva mognemo prepoznati tragove njegovoga jedinstvenog vrela.

U filozofskom Kordićevom diskursu takve tragove prepoznajemo upravo u činjenici da on nikada ne dopušta da filozofski diskurs kao on sam dospije do punine vlastitoga ostvaraja, već se u njega stalno upliću

stilsko-retorički zahvati, koji ga razdvajaju od onoga što bi on trebao biti prema vlastitom pojmu i donekle uzdižu na razinu trajne upitnosti bez nastojanja za konačnim odgovorom. Takvo je uzdizanje pritom manje stvar onoga što se uzdiže, a više stvar načina kako se uzdiže. Stoga nije slučajno da je Kordić svoj filozofski diskurs ustrojio na relacijama spram filozofa kao što je Nietzsche, koji svekolikim svojim djelom ostaje u okviru nadilaženja svih tradicionalnih okvira. Biti u okviru izvan okvira je također osnovna odredba koja bi se mogla barem učitati u misaono-pjesničko stvaralaštvo, pa i egzistenciju, Zdravka Kordića.

Književno-kritičke tekstove Kordić je ustrojio sa sviješću o potrebi njihovoga nadilaženja u neka općenitija načela, pri čemu su pojedini književni događaji samo povod da se takva načela formuliraju i razrade. Time se posve izokreće uobičajeno mišljenje o odnosu književne kritike i književnih djela; kod Kordića nije kritika u službi djela, već je djelo, na neki način, u službi poticaja i razvoja kritičkoga interesa za književnost i stvaralaštvo općenito. U takvim relacijama javlja se potreba i za proširenjem i izmjenom uobičajenoga razumijevanja kritike, koja nije ono što se uobičajeno misli da jest, informativna ocjena i procjena, već jest ono što nije i ne može biti, a to je prodor kritičkoga inteteresa za općevaljane prosudbe. Time filozofija ne postaje književna kritika (kako je Croce mislio), već se kritika dokida u filozofiji, premda je ishod istovjetan.

U *Zapisu o riječi* - o riječi Kordić govori kao o onoj koja *bilježi sve; mada joj sve izmiče, prolazi, i mada se sve mijenja* - a za njezino izricanje su sposobni samo pjesnici. Tu nalazimo još jednu potvrdu za tezu da je

osnovno Kordićevo, nikada izrijekom formulirano, poetičko načelo ono kojim se kaže da je govor moguć jedino kao pjesnički govor. Svako ino ustrojavanje govora, na koje je čovjek u svom praktičnom i teorijskom životu osuđen, treba dopustiti da u što većoj mjeri bude preobraženo pjesničkim vrelom, te tako ne dopusti vlastitu totalitarnu instrumentalizaciju, već da ostane u stavu trajne otvorenosti za susret s nedokučivim.

Unatoč svim dvojbama o svrsishodnosti i smislenosti poetskog izraza *(Kada bolesno pjevaju sjenke u kosturima -/ Čemu ima smisla pjesma?;* Z. K., *Vrtovi otajstva)* kod Kordića je prisutna i trajna nada i vjera u *uporabu riječi* koja je *Božanska moć* kadra nadvladati i *kratkoću vremena i blizinu smrti* (Z. K., *Miris olovne kiše).* Pjesma ujedno izvire iz besmisla i zahtjev je za njegovim dokidanjem, tako pjesma želi dokinuti sebe na način vlastitog ostvaraja i želi ostvariti sebe na način vlastitog dokidanja. Da takvi stavovi nisu samo poetičke parole, već da prodiru i u sam Kordićev poetski izraz - to je dovoljan pokazatelj i jamstvo njihove autentičnosti i opravdanosti.

Time je postala bjelodana dvosmjerna povezanost i uvjetovanost Kordićevoga poetskoga i teorijskoga izraza - tako što je poetski izraz darovao teorijskom slobodu i otvorenost, a teorijski poetskom misaono-sadržajni kostur. Time je ujedno opravdana i struktura *Stoljetne kuće ništavila,* koja svoju cjelovitost crpi iz zajedničkoga vrela vlastitih sastavina, od kojih opet svaka napose participira na njemu tako što vlastitim ustrojstvom dopire do njega.

Pred nama je, u svakom slučaju, još jedna potvrda da je Zdravko Kordić svojim djelom zašao s onu stranu

svake mogućnosti da se na njemu ustroji ocjenjivački sud - koji ne bi zapao u vlastitu negaciju.

"Motrišta" br. 5-6., 1998.

Rajko GLIBO

NIT FILOZOFIČNE TJESKOBNOSTI

Zdravko Kordić: *(P)ogledi iz suvremenosti*
Naklada DHK HB, Mostar, 2000.

Ovo je trinaesta knjiga Naklade Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne. Za nekoga drugog nakladnika to bi bilo normalno, ali za mlado DHK HB, nastalo na vjetrometini ratnoga kovitlaca, to je uspjeh hvale vrijedan još tim više ako se zna da od osnivanja djeluje u iznimno otežanim financijskim, prostornim i svakim drugim uvjetima. Udruga u svom članstvu ima sedamdesetak književnih imena. Autor knjige o kojoj je riječ aktualni je njezin predsjednik i čovjek koji imponira okretnošću i snalažljivošću i svim onim vrlinama koje su jamstvo za uspješno čupanje iz učmalosti i usmjereno podizanje pojedinačne i zajedničke duhovnosti tih prostora.

Prisjetimo se. Do objelodanjivanja ove knjige svjetlo dana ugledale su jedna za drugom sljedeće knjige: Vlado Vladić *Usud estetičkoga suda*, Jakov Bubalo *Bijeli put*, Nenad Valentin Borozan *Molitva s anđelom*, Ilija Jakovljević *U mraku*, Šimun Musa *Život i književno djelo Ilije Jakovljeviča*, Jakov Bubalo *Hrvatska jezična zrnca*, Zdravko Kordić *Zipka i smrt*, Miro Petrović *Zemlja*

za cvijeće, Vatroslav Murvar *Na izvorima neistina,* Krešimir Šego *Zavjetni kovčeg,* Frano Jezidžić *Kad pjevaju šume moga djeda* i Pero Pavlović *Pir.*

Kordićeva knjiga, o kojoj je ovdje riječ, kompozicijski je podijeljena u sljedeće odjeljke: *Uvodnici,*

Jezik, Likovnost, Poetika sanjarije, Pjesništvo i Proza.

U odjeljku *Uvodnici* uvršteni su naslovi: *Temelji opstojnosti, Budućnost naše bilosti očima Matice hrvatske, Djelovati možemo tek ako jesmo, Umjesto uvodnika* i *Homo politicus.* To su naslovi tekstova kojima počinju pojedini brojevi časopisa *Osvit,* koji izdaje DHK HB, a čiji je glavni i odgovorni urednik Zdravko Kordić, te časopisa *Motrišta.*

U odjeljku *Jezik* samo je jedan tekst s naslovom *Jezična antologijska neskrivenost posebice u odnosu na hrvatski jezik u BiH.*

Odjeljak *Likovnost* sadrži dva teksta: *Lirski ulomak o izložbi Ljiljane Rajković* i *Opstojnost Hrvata u Bosni i Hercegovini,* a u odjeljku *Poetika sanjarije* tekst je *Metafizička realnost sanjarije.*

U odjeljku *Pjesništvo* imamo članak *Krik, bjelina i šutnja* tiskan uz stotu obljetnicu rođenja Antuna Branka Šimića, zatim *Rastvaranje svijeta pjesme oskudnom dobu* - kritički prikaz knjige Ilije Ladina *Početak,* Ziral, Mostar, 1998., pa *Put u domište,* prikaz knjige Veselka Koromana *Na dan svega, Kontrapunkt povijesti i zbilje* - prikaz knjige *Svjetionik* Dubravka Horvatića, *Otkrivanje slutnji,* prikaz knjige *Karijatida* Branke Natalije Palac, te *Korak u hermetizam, put u daljinu* uz zbirke pjesama Nenada Valentina Borozana - *Svir po sjenama* i *Molitva s anđelom,* zatim *Pjesništvo jednostavne zamjedbe,* recenzija knjige *Molitva* Ivana Grljušića i

Pjesništvo u znaku, pjesništvo znaka i zavičaja, proslov za knjige pjesama Mate Čilića *Bajamova djeca* i *Ostani znak*. Tu su još prikazi naslovljeni *Labirint zavjetnoga kovčega* za knjigu *Zavjetni kovčeg* Krešimira Šege, *Osobnost iskazivanja* za knjigu *Kupka svjetlosti* Pere Pavlovića i *Zamjedbeno pjesništvo* za knjigu *Pir* istoga pjesnika. O pjesništvu fra Miljenka Stojića tekst je naslovljen *Arhetipsko pjesništvo jednostavnosti*.

U odjeljku *Proza* susrećemo tekstove: *Križni put već jednom treba prekinuti* o romanu *Četverored* Ivana Aralice; *Svjetlost bjeline* o knjizi *Bijeli put* Jakova Bubala; *Jedinstveno i jednostavno djelo* o knjizi *Kuma Manda* Marije Ancile Bubalo / *U spomen Petru Šegedinu*, tekst objelodanjen u povodu smrti toga hrvatskoga pisca.

Naslov Kordićeve knjige doima se uopćenim pa se čini da je bilo bolje izvesti stanovito sužavanje teme makar tako što bi se između riječi «iz» i «suvremenosti» ubacio leksem «moje», a možda je bilo još bolje da se taj leksem «moji» stavio na prvo mjesto ispred i pogleda i ogleda Jer knjiga je trajno dobro, a suvremenost je nestalna i netrajna kategorija i pojam. Bilo kako bilo, moramo naglastiti da se kroz sve Kordićeve tekstove provlači nit filozofične tjeskobnosti koja odaje duh i dah senzibilnoga pjesnika i pjesničke osobnosti. Ova će knjiga u budućnosti znanstvenim novacima olakšati istraživanje i revalorizaciju pjesničkoga opusa Zdravka Kordića.

“Hrvatsko slovo”, 14. travnja 2000.

Žarko MILENIĆ

ZAPISI O SUVREMENICIMA

Zdravko Kordić: *(P)ogledi iz suvremenosti*
DHK HB, Mostar, 2000.

Zdravko Kordić (Tihaljina, Hercegovina, 1955.) objelodanjuje poeziju, eseje i književnu kritiku. Na Filozofskom fakultetu u Sarajevu završio je filozofiju, gdje je odslušao i poslijediplomski studij. Glavni je urednik književnog časopisa *Osvit* koji izlazi u Mostaru. Do sada je Kordić objavio šest zbirki pjesama te zbirku izabranih pjesama *Svjetlost, plodovi praha* (Zagreb, 1996.). Također je objavio zbirku književnih prikaza i članaka - *Iz umjetnosti pjesništva.* (Zagreb, 1995.) te zbirku ogleda, kritika i zapisa *Stoljetna kuća ništavila* (Mostar, 1997.).

U svojoj novoj knjizi Kordić je prikupio tekstove prethodno objavljene u *Hrvatskom slovu, Osvitu, Motrištima* (Mostar) i drugdje.

U prvom dijelu ove knjige pod nazivom *Uvodnici* nalazi se tekst *Temelji opstojnosti,* u kojem je riječ o položaju hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini. Drugi tekst *Budućnost naše bilosti očima Matice hrvatske* se nadovezuje na prvi i napisan je povodom utemeljenja Ogranka Matice hrvatske u Mostaru. Taj tekst je objavljen u prvom broju *Motrišta,* glasila Matice hrvatske u Mostaru, dok sljedeći tekst pod naslovom *Djelovati možemo tek ako jesmo* izlazi u trećem broju istoga glasila i govori o radu toga ogranka. Slijedi *Umjesto uvodnika,* tekst objavljen u uvodu jednog broja *Osvita,*

časopisa Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne. Slijedi tekst *Homo politicus,* također objavljen u *Osvitu.* Sažeto rečeno, ovdje se Kordić, kao glavni urednik *Osvita,* zalaže za svjetliju kulturnu i prosvjetnu hrvatsku budućnost.

U drugom dijelu ove knjige, pod naslovom *Jezik,* Zdravko Kordić je uvrstio ogled *Jezična ontologijska neskrivenost, posebice u odnosu na hrvatski jezik u BiH.* Kordić ovdje dotiče, kako sam na kraju kaže, ontologijsko pitanje jezika i raskrivanje istine u jeziku, te hermeneutičko načelo razumijevanja, recepcije i susretanja raznih vremena, jezika i kultura i svakako položaj hrvatskoga jezika i hrvatskog čovjeka u BiH. U dijelu *Likovnost* Kordić objavljuje *Lirski ulomak o izložbi Ljiljane Rajkovič* u ratnom Mostaru, te prigodni tekst uz likovnu mapu *Opstojnost Hrvata u BiH.* Slijedi dio *Poetika sanjarije* koji je dobio naziv po istoimenoj knjizi Gastona Bachelarda (Sarajevo, 1982.). U ovom prikazu Kordić je smogao snage uhvatiti se ukoštac s ovom zahtjevnom studijom.

U odjeljku *Pjesništvo* Kordić najprije prezentira esej *Krik, bjelina i šutnja,* napisan u povodu stote obljetnice rođenja Antuna Branka Šimića. Slijedi prikaz zbirke pjesama Ilije Ladina *Početak* (Mostar, 1998.), *Na dan svega* Veselka Koromana (Zagreb, 1997.), *Svjetionik* (Zagreb, 1999.), Dubravka Horvatića, te zbirki pjesama Nenada Valentina Borozana, Branke Natalije Palac, Ivana Grljušića, Mate Čilića, Krešimira Šege i Pere Pavlovića. Teško je pisati prikaze poetskih knjiga. Često se dogodi kako nadahnute i dojmljive prikaze pjesničkih knjiga pišu kritičari koji su i sami pjesnici. Zdravko Kordić je jedan od njih.

Ovaj, najopsežniji, dio ove knjige završava izvrsnim esejom o pjesništvu Miljenka Stojića *Arhetipsko pjesništvo jednostavnosti.*

Zadnji dio ove kniige, pod naslovom *Proza,* čine najprije tri prikaza. Prvi govori o romanu *Četverored* Ivana Aralice, drugi o knjizi *Bijeli put* fra Jakova

Bubala, a treći o knjizi *Kuma Manda* Marije Ancile Bubalo. Na kraju se nalazi kratki tekst *U spomen Petru Šegedinu* (1909. - 1998.).

Neobična za naše književne prilike, knjiga *(P)ogledi iz suvremenosti* skreće pozornost ponajprije na značajna djela hrvatske književnosti Hrvata iz Herceg-Bosne. Ujedno, ona nam daje sjajnu sliku o položaju hrvatskoga naroda i njegova hrvatskog jezika unutar Bosne i Hercegovine.

"Hrvatska misao", 23-24., 2002.

Vlado VLADIĆ

O SUVREMENOSTI ZA SUVREMENOST

Zdravko Kordić: *(P)ogledi iz suvremenosti* Naklada DHK HB, Mostar, 2000.

Kao trinaesta knjiga u nizu Naklade DHK HB, a kao deseta knjiga u sveukupnom opusu Zdravka Kordića, pojavila se početkom jubilejske 2000. godine ova knjiga, bolje rečeno zbirka, raznorodnih tekstova. Oni svoj korijen imaju u Kordićevu interesu za suvremenost, bez obzira je li promišljena problematika političke, jezikoslovne, lirske, poetske, likovne ili prozne naravi.

Sve ove probleme, naime, Kordić pokreće, stavlja pred čitatelja i očekuje od njega da u najmanju ruku podijeli zainteresiranost za dotičnu problematiku, makar se u konačnom razrješenju i razmimoilazili.

Nije ovo prva knjiga istog autora u kojoj se očituje njegova goruća zauzetost da kroz kritičku riječ osvijetli aktualno stanje hrvatske nacije i hrvatskoga društva, osobito kada je riječ o onom njihovom segmentu koji se smješta u granice Bosne i Hercegovine. Već je u tematski sličnim knjigama, pod naslovom *Iz umjetnosti pjesništva,* 1995., *Stoljetna kuća ništavila,* 1997., Kordić progovorio na autentičan način o stvarima o kojima bi većina danas najradije šutjela i šuti. Sve to govori u prilog tvrdnje, koju ovom prilikom bez bojazni od promašaja možemo iznijeti, da je Kordić duhovni djelatnik koji živi od suvremenosti i za suvremenost. Mnogi čekaju da se slegne prašina s *(P)ogleda iz suvremenosti,* on sada i odmah ocjenjuje suvremenost, svjestan da izostanak takve ocjene može značiti i izostanak budućnosti. Tako suvremeni događaji dobivaju i suvremenoga svjedoka koji nimalo ne čeka, nego poput zrcala munjevito zrcali njihovo značenje (koji) kroz riječ, kroz misao, kroz njihovo rasplitanje u obzorju njihova mogućega značenja za budućnost.

Pitanje o temeljima opstojnosti hrvatskoga naroda i hrvatske baštine općenito, a posebno onoga dijela koji izrasta na tlu Bosne i Hercegovine, uspostavilo se kao konstanta Kordićeva društveno-povijesno-političkoga promišljanja. To je pitanje o *Budućnosti naše bilosti,* a tko o njemu ne voditi računa znači dokinuti sebe kao biće zajednice *(homo politicus, zoon politikon).* Preduvjet djelovanja i stvaranja, odnosno prenošenja i daljnje

dogradnje baštine je samo postojanje, a pisac uočava upravo prijetnju samoj opstojnosti hrvatskoga naroda. Kada je tomu tako, onda je nužna što veća usmjerenost svakoga oblika djelovanja prema davanju svjedočanstva o samoj opstojnosti. Nije danas na prostorima Bosne i Hercegovine samorazumljivo da djelovanje pretpostavlja opstojnost, nego je potrebno samo djelovanje obojiti prepoznatljivim znakovima opstojnosti hrvatstva u svim njegovim dimenzijama.

Opstojnost se izriče jezikom i jedino kroz jezik se opstoji, pa je razumljivo da je obrana jezika ujedno i obrana samoga prava na postojanje. Kordić i ovdje svjedoči osviještenost i osmišljenost na obadvije razine; bilo da hrvatski jezik brani načelom i povijesnim argumentima, bilo da ga brani u vlastitoj uporabi, odnosno da ga pročišćava sve dok u potpunosti sam hrvatski jezik u uporabi ne postane pronositeljem argumenata o samom sebi.

Istim motivima Kordić je vođen i kada savjesno i iscrpno prati događaje na hrvatskoj stvaralačkoj pozornici u Bosni i Hercegovini. Likovnost, pjesništvo, proza - svugdje se prepoznaju *znak, krik, bjelina, šutnja, križni put, labirint* i *otkrivanje slutnji.* Pjesništvu, međutim, kao nečemu u što je pisac najviše upućen i kritičkom mišlju i samim vlastitim stvaralačkim iskustvom, najviše se posvećuje prostora. Osim usmjerenosti na isticanje onoga što je i po čemu je pjesništvo ono što jest, Kordiću su i ovdje svojstvene reminiscencije na značenje pjesništva na cjelovitoj pozornici naroda i svijeta u kojoj mjeri je suvremenost sazdana od pjesništva i u kojoj mjeri prisutnost pjesničke riječi u suvremenosti može značiti i promjenu njezina predznaka i

nijanse. Na taj način Kordić možda na tom polju pronalazi odgovor na pitanje opstojnosti, jer ovdje se opstojnost svjedoči upravo samim stvaralačkim djelovanjem.

U toj koncepciji, a koja proizlazi barem posredno iz Kordićeva odnosa spram stvaralačke riječi i spram riječi zauzete u aktualnu društveno-političkom smislu kao i iz uspostavljena odnosa među njima, niti stvaralačka riječ ne može biti izuzeta iz potrebe da odigra sebi svojstvenu ulogu u istoj onoj zauzetosti pod koju potpada u potpunosti aktualna društveno-politička riječ. Stvaralačka riječ ne može biti zatvorena u samosvrhovitost, nego samim svojim postojanjem također sudjeluje u izgradnji prepoznatljivosti suvremene slike o hrvatskome jeziku, društvu i narodu. To nipošto ne znači da je obzorje suvremenosti, zauzetosti, aktualnosti u potpunosti prigušilo stvaralačku riječ (to samo po sebi nije moguće), naprotiv, stvaralačka riječ kod Kordića je poetska riječ koja ostaje, unatoč prolaznosti motiva koji su je iznjedrili. I još, stvaralački duh kod Kordića prodire i u onu dimenziju njegove riječi koja se samo prividno i po funkciji iscrpljuje u društveno-političkom aktualitetu, ona je inficira tako da zadobiva poetsko ruho koje čitatelja pronosi od uvodne do zaključne misli.

Poradi njihove usmjerenosti na suvremenost i aktualnost, normalno je da se od ovih tekstova ne može očekivati sustavno jurišanje na jedan jedini cilj niti proboj na razinu na kojoj se oblikuju tvrdnje koje pretendiraju na bezuvjetnu općevaljanost. Razlomljenost ovih tekstova samo je odraz razlomljenosti suvremenosti o kojoj želi svjedočiti te u tom smislu oni dosljedno ostaju unutar unaprijed sebi zadanih granica i ciljeva. Upravo fascinira upornost kojom se Kordić kroz

ove tekstove suzdržava od usmjerenosti prema općemu i kojom se svjesno i osmišljeno zadržava unutar granica posebnosti. Jer ljubav prema posebnostima vlastite suvremenosti zapravo je ujedno i ljubav prema budućnosti onih čija egzistencija ovisi upravo o tome hoće li se naći netko tko će im prenijeti i posvjedočiti takvu ljubav. Ipak je idejna ujedinjenost neupitna i kada je riječ o društveno-političkim tekstovima koje Kordić s jednakom neumornošću iz godine u godinu, iz dana u dan utiskuje u memoriju našega podneblja i naroda i kada je riječ o književno-kritičkim tekstovima, ali i kada je riječ o posebnostima suvremenosti - koje one sobom obuhvaćaju. Jer Kordić pomalo kroz svu raznolikost suvremenoga mozaika uvijek izriče ista načela političkoga, poetičkog, društveno-povijesnog značenja.

Kordić nije potraživanjem vremenske distance odgodio pisanje ovih tekstova i jedino što od čitatelja traži, a on na to prije svega ima pravo, jest da niti čitatelj ne traži vremensku distancu kako bi odgodio njihovo čitanje. Premda će ovi tekstovi možda vrhunac svoje aktualnosti i čitanosti ostvariti u nekom drugom vremenu, oni su prije svega pisani u ovom vremenu i za ovo vrijeme.

"Osvit", 3-4./2000.

Nenad Valentin BOROZAN

SVJEDOK I VRSNI DIONIK HRVATSKE DUHOVNOSTI

Zdravko Kordić: *(P)ogledi iz suvremenosti*

Naklada DHK HB, Mostar, 2000.

Svoju desetu knjigu *(P)ogledi iz suvremenosti* Zdravko je Kordić podijelio u šest odjeljaka: *Uvodnici, Jezik, Likovnost, Poetika sanjarije, Pjesništvo* i *Proza*. Riječ je o uradcima što ih je autor u posljednjih nekoliko godina objavljivao u raznim prigodama pokazujući se i potvrđujući jednim od najdosljednijih intelektualaca u našim prostorima. Aktualna zbilja i promišljanje o književnosti i likovnim dosezima, sabrani na jednome mjestu, daju prigodu zornijega pročitavanja i spoznaje njegove poetike i odnošaja spram, koliko suvremenoga književnoga izričaja, toliko i tegobne zbiljnosti. Kada je riječ o kritičkim pogledima i ogledima, može se ustvrditi kako je, s Krešimirom Šegom, ostao najsustavnijim prosuditeljem književnih ostvaraja. Uostalom, tek brzojavni niz u natuknicama pokazat će njegov smjer i vjeru, predložak zauzetosti i dosege svjedočenja..

U prvome odjeljku *Uvodnici* Kordić je jasan i dosljedan. Sukladno naslovu uvrstio je uvodnike iz *Hrvatskoga slova,* te *Motrišta* i *Osvita* dok je bio urednikom. Progovor je to o *Temeljima opstojnosti Hrvata* u ovim prostorima i njihovoj ugrozbi. Upozorit će: *Bez ravnopravog rješenja statusnog položaja Hrvata u BiH sve pada u vodu, sve biva isprazna retorika. Guranje hrvatskih intelektualnih snaga u zapećak vratit će se hrvatskom narodu kao bumerang.*

Treba vratiti poljuljano povjerenje hrvatskom intelektualcu i hrvatskom čovjeku u BiH, te dodati obvezu ... *definiranja strategijskih pitanja: političkih, kulturnih i gospodarskih. Homogenizacija na novim temeljima otpočinje s novim snagama koje će se više boriti za te strategijske interese nego za osobni probitak i korist.* Eda bi, uz ostalo, dometnuo: / *sada mislim da možemo iskoristiti prigodu da već počnemo graditi vlastitu budućnost s neotuđivim pravom na ravnopravnost.*

Razlažući prijepore zbilje i razmičući svakovrsne naslage, naglasit će značenje jedne od krovnih ustanova hrvatskoga naroda Matice hrvatske, koju je i utemeljio u Mostaru, a u *Jezičnoj* ontologijskoj *neskrivenosti, posebice u odnosu na hrvatski jezik u BiH* zapisat će: *Jezik je bitak bića svakog naroda, on je bilo, duh i duša naroda. Narod se iskazuje jezikom i kroza jezik kao uljudbeni i duhovan supstancijalitet i kolektivitet. Posebice je to opečaćeno u hrvatskom narodu hrvatskim jezikom. Njegovim stoljetnim poricanjem (nijekanjem) i omalovažavanjem htjelo se stati u kraj i na kraj hrvatskom narodu. No, nacionalna samobitnost i svijest o svojoj vlastitosti u hrvatskom narodu je velikim dijelom vezana za hrvatski jezik* Spomenut će se djela stvorenih tim jezikom, djela hrvatske baštine ali i hrvatske suvremenosti. Neće preskočiti niti višestoljetno standardiziranje hrvatskoga jezika, koje se javlja, kako će ozvučiti: *...u otklonu i kroz otklon i u otporu njegovu poricanju.*

U odjeljku *Likovnost* Kordića će privući kontrapunkt boja Ljiljane Rajković, te mapa *Opstojnost Hrvata u BiH* koja će ga navesti na mali progovor o povijesti i Rajkovićkinom odnošaju spram nje što protegu pronalazi u uradcima koji se doimlju poput male ekskurzije poviješću i povijesnim osobnostima.

Odjeljak *Poetika sanjarije* u znaku je Kordićeva promišljanja *Poetike sanjarije* Gastona Bachelarda. Prema njemu, Bachelard se pokazao i dokazao kao izvoran i izuzetan tumač onog *netumačivoga.* Za Kordića je to slojevito čitanje koje budi iz starog sna u kome se nalazi naša duša - ono je uzbuđuje i zbunjuje, koliko naš duh toliko i naše tijelo. *Nije dostatno samo prihvaćati sanjariju, nego čitajući sanjariju i poetsku imaginaciju, sami trebamo sanjariti - kako bismo mogli biti na popришту duha sanjarije duše i duha - kako bismo,* ustvrdit će: ... *mogli dospjeti na vrelo.*

U najduljem odjeljku *Pjesništvo* Kordić raščlanjuje i ponire u bitnosti pjesmotvora dvadesetak knjiga vrsnih suvremenih hrvatskih pisaca, ali i onih koji kroče stazama zahtjevnosti. Najviše je nadahnut jednim od najvećih hrvatskih pjesnika, Antunom Brankom Šimićem, s kojim će otpočeti novo doba u hrvatskome pjesništvu. *Začinje se krik* zapisat će Kordić i dodati *šutnja.* Impresija i ekspresija. Začinje se stih, vezan ili slobodan, sonet, kao i oblik slobodnoga stiha, ostaju samo forme, a ono bitno *is/kazano (p)ostaju slobode.* Nemoguće je sažeti Kordićevu esejističku uronjenost, ali ipak izdvajam: *U hrvatskom pjesništvu ne postoji pjesnik kojemu bi korelacija jednakosti u jednosti pjesme i života tako bila supripadna kao što je to Šimiću: njegovu bilu i biću i života i pjesme.* Šimić je hrvatsku liriku digao na europsku razinu, pa i ekspresionizam prvi put u hrvatskoj književnosti ne kasni za tim europskim nastojanjima.

Kordić je raščlanio izabrane pjesmotvore Ilije Ladina, naslovivši prikaz *Rastvaranje svijeta pjesme oskudnom dobu.* Otključavajući *Na dan svega* akademika Veselka Koromana, naglasit će kako se ... *na dan svega događa blagdan pjesme. Čudesne pjesme, čarobne zebnje,*

blage duhovnosti, pustahijskog raspoloženja, događa se dan, događa se godina i poslije mnogo godina bijah drugi, događa se pjesma posve i odasvud. Dometnimo, kakvoća uradaka autora potiče sljubiti se sa silnicama bitnosti pjeva i iznijeti zrcalne točke koje grade temeljnice prepoznatljive Koromanove poetike.

Kontrapunktom p*ovijesti i zbilje* ogrnut će *Svjetionik* Dubravka Horvatića, *otkriti slutnje* u *Karijatidi č.*sestre Natalije Palac, a izdvojiti *korak u hermetizam* i *put u daljinu* u *Sviru po sjenama* i *Molitvi s anđelom* Nenada Valentina Borozana.

Rukopis *Molitva* Ivana Grljušića Kordić je u recenziji podveo pod *pjesništvo jednostavne zamjedbe,* a knjige *Bajamova djeca* i *Ostani znak* Mate Čilića - sagledao kao *pjesništvo u znaku i pjesništvo znaka i zavičaja.*

Labirintom zavjetnog kovčega označit će najnoviji pjesnički niz *Zavjetni kovčeg* Krešimira Šege, te nakon razložbe dosega pjesnika smjernosti i smirenosti ustvrditi kako Šego, *naslanjajući se na baštinu ali i hrvatske suvremenike, slijedeći trag ranijeg stvaralaštva, daje obrise slutnje svoga novoga svijeta i stvaralaštva kroz Zavjetni kovčeg.* Tim, zaključit će Kordić, ... *vjerojatno i neke moguće putove budućega suvremenoga hrvatskog pjesništva.*

Izabrane pjesmotvore *Kupka svjetlosti* Pere Pavlovića su *osobnost iskazivanja* a posljednji otisnuti *Pir zamjedbeno pjesništvo* zariveno u zavičaj. U osvrtu na djelo fra Miljenka Stojića najjasnije će uočiti ozračje *arhetipskoga pjesništva u jednostavnosti.*

Posljednji odjeljak *Proza* otvorit će prikaz romana *Četverored* Ivana Aralice, romana o križnom putu i Bleiburgu - najvećoj tragediji u novijoj povijesti, koju *već jednom treba prekinuti,* što će u naslovu izvući Kordić. Zato će dometnuti kako romanom Aralica rehabilitira

sve one nedužne mučenike i njim se izravno utječe i na daljnji kotač povijesti i na nacionalnu svijest i umjetnost. Bitno je da su glavni likovi preživjeli kako bi mogli svjedočiti zabadajući pero u vlastite rane i krv, unatoč zabranama: ne možeš, ne smiješ, ne znaš! A došlo je vrijeme da se može, smije i zna! *Došlo je vrijeme ovoga romana*, zaključit će prikazivač.

Pišući o etičkim i estetičkim dosezima u *svjetlosti bjeline (Bijeli put* Jakova Bubala), raščlanit će kako franjevac, jezikoslovac, književnik i dobrotvor svjedoči o konvoju pomoći Hrvatima središnje Bosne. Prikaze će zaključiti analizom *Kume Mande* Marije Ancile Bubalo, *neobične knjige o našim naravima i sudbinama*, u ozračju nepatvorena govora rodnoga kraja. Osvrt će završiti riječima: *Teško je biti, ostati i opstati čovjekom u iskrivljenu svijetu vrijednosti, jer je i sama vrijednost svijeta u opasnosti. Kuma Manda je to osjetila i provjerila na vlastitoj koži, te to utkala u razumljiv literarni oblik, uobličila u knjigu.*

U spomen na Petra Šegedina je posljednji tekst u knjizi u kojem Kordić podsjeća na akademikovo nezaobilazno djelo kojim je obdario hrvatsku književnost. Njegovo razdoblje života 1909.-1998. sažeo je: *Ispunio se život i ocean u devedesetoj godini.* Kako god Zdravko je Kordić ispunio poslanje književnika, svjedoka i dionika teške zbilje, pune kušnji i prijepora. Otisnuo trag o jednom odvojku hrvatske duhovnosti. Kritički i dosljedno. Sada, na jednom mjestu, može se pratiti prijeđeno i lučiti dosegnuto. Uz sve to je mozaik koji će, vjerujemo, dobivati potvrdu i u dobu pred nama.

“Motrišta”, br. 16., 2000.

POGLEDI IZ SUVREMENOSTI

Najnovija, deseta, knjiga predsjednika Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne Zdravka Kordića pod naslovom *(P)ogledi iz suvremenosti* izašla je ovih dana iz tiska u *Nakladi DHKHB*. Knjiga je zapravo zbir književno kritičkih i esejističkih tekstova koje je autor objavljivao u raznim književnim časopisima. Podijeljena je na šest poglavlja: *Uvodnici, Jezik, Likovnost, Poetika sanjarije, Pjesništvo* i *Proza*.

Najopsežnije je poglavlje *Pjesništvo,* u kojemu autor objavljuje prikaze, kritike, oglede i recenzije o knjigama koje su u posljednje vrijeme tiskane na ovim područjima, a među zastupljenim pjesnicima su: Antun Branko Šimić, Ilija Ladin, Veselko Koroman, Dubravko Horvatić, Krešimir Šego, Nenad Valentin Borozan, Ivan Grljušić, Mate Čilić, Pero Pavlović i drugi.

U odjeljku *Proza* svakako je zanimljiv tekst *Jedinstveno i jednostavno* djelo o knjizi Marije Ancile Bubalo *Kuma Manda,* o prepoznatljivome liku iz časopisa *Naša ognjišta,* koji je i u doba komunističke vladavine kroz usta priproste žene iz puka *kume Mande* žigosao negativne pojave u društvu.

Knjiga završava nekrologom *U spomen Petru Šegedinu,* u kojemu autor daje iscrpne podatke o tome velikom hrvatskom književniku, a koji je objavljen u časopisu Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne *Osvitu* u povodu Šegedinove smrti.

"Habena", Mostar

O MNOGOGLASJU

Pero PAVLOVIĆ

SUVREMENO HRVATSKO PJESNIŠTVO U BIH

Zdravko Kordić i Krešimir Šego: *Mnogoglasje* "Osvit", Naklada Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne, Mostar, 2000.

U veliku mraku teško je raspoznati stvari, bića i pojavnosti. Još se teže snaći. U tmici što nas obuzima i sapinje najsigurnije je stati, ne zalutati i siguran tražiti put. Zamci (nedovidnim okovima neslobode) što nam spliće htijenja, Čežnje i pregnuća - treba se oteti. Treba rasti. Ne posustati. Ne odustati. Ne iznevjeriti. Treba biti strpljiv, svoj, uspravan i velik.

U poslijedaytonskom vremenu - kada se Hrvatima, suverenom i konstitutivnom narodu u BiH, pokušava sprječavati pravo na jezik, kulturu, školstvo, svoj radiotelevizijski program i ostala prava - bljesne poneki događaj u narodnom životu koji ulijeva nadu i sigurnost u bolju i ljepšu budućnost hrvatskog čovjeka.

Koliko nas samo to veseli i bodri!?

I eto, 123 zlatne krijesnice zakrijesile i zabljesnule u omrklini što ćutila nam plavi i vidikovce zamagljuje. Zasvijetlile i zažarile. Zaplaminjale. I svaka probljesnula ljepotom i udivljenjem. I svaki mali kutak mile nam zemlje hrvatske obasjala. I svaka se u smjerokaz razbuktala. Našli se na okupu 123 pjesnika u jednoj knjizi. Hrvatski pjesnici koji su rođeni u BiH, koji tu žive ili su živjeli u posljednjih osam desetljeća - svojim su pjesmama zauzeli počasno mjesto u zadnjem dvobroju časopisa *Osvit*.

Zdravko Kordić i Krešimir Šego objedinili su ovaj pjesnički prikaz pod naslov *Mnogoglasje.* Uistinu, zavidan broj imena i isto toliko poetika koje su uronjene u europski pjesnički kontekst, a istodobno nose snažan hrvatski pečat i privrženost hrvatskom narodu, I tako, na 472 stranice *Osvita* svijetle imena i ječi pjesnički zvon od Ive Andrića *(Ex ponto* i *Nemiri)* do Ivana Vukoje *(Ljubljena moja* i *Ljubavno pismo).* Pod budnim okom i vještom rukom spomenutoga autorskog dvojca u istom domu našli se veliki, osrednji i mali pjesnici; beskućnici, boemi, lutalice, činovnici, seljaci, diplomate, svećenici, prosjaci, bogataši - obični, svakodnevni svijet, ali ljudi široka duha i svijetlih ideala. U njihovu pjesničkom glasu zrcali sva širina i dubina pjesničkih nadahnuća, misli, poruka, pouka, htijenja i različitih umjetničkih pravaca i usmjerenja sve do onih koji su posvema imuni na bilo koje pjesničke kalupe i škole. Pored nedavno objavljene antologije hrvatske književnosti u BiH Veselka Koromana, ovaj Kordić-Šegin umjetnički ostvaraj unijet će još više svjetla u hrvatko poetsko stvaralaštvo dvadesetog stoljeća u BiH.

Svaki iole ozbiljniji proučavatelj, koji se bude bavio poetskim stvaralaštvom u BiH, morat će posegnuti za ovim poetskim uratkom koji na zoran način svjedoči o poetskim dostignućima u Hrvata. I ne samo to. Ova poetska panorama živo je svjedočanstvo da su Hrvati u BiH, iako najmalobrojniji narod, ravnopravni članovi velike europske zajednice naroda, da je to narod koji ima svoju kulturu, jezik, tradiciju - i čija se povijest ne mjeri samo desetljećima i stoljećima nego i tisućljećima.

Bitno je još napomenuti da je autore, čini se, od samog početka mučila dvojba: što učiniti s hrvatskim pjesnicima u BiH koji su islamske vjeroispovijesti.

Zdravko Kordić u predgovoru spominje da su uvršteni sljedeći pjesnici: Mak Dizdar, Husnija Hrustanović i Alan Horić, a uzgred spominje i Saliha Alića. Isto se, onda, može tvrditi i za Envera Čolakovića, Ismeta Zunića, Mustafu H. Grabčanovića i druge koji pripadaju hrvatskom kulturnom biću. Na kraju je ipak prevladalo mišljenje da zbog kulturologijskih i aktualnih političkih razloga spomenuti autori ne budu uvršteni u panoramu.

Isto tako, u završnoj riječi predgovora javlja se još jedna sumnja: *O onima koje nismo uvrstili* (kaže Kordić) - a *eventualno zaslužuju uvrštenje - možemo samo šutjeti! Zasigurno ima i takvih! Tu kritiku naša šutnja prihvaća.*

Složit ćemo se ovdje s ovim Kordićevim razmišljanjem. Može se isto postaviti pitanje i o broju uvrštenih pjesama pojedinih autora i si... No u jednom se možemo složiti: Zdravko Kordić i Krešimir Šego, suvremeni hrvatski pjesnici, obavili su uspješno velik, značajan i vrlo težak posao. Možda, trenutno, nisu ni svjesni veličine svoga djela.

Na kraju ovog dvobroja *Osvita* date su bilješke o svakom pojedinom pjesniku. Tako je na pregledan način dostupan životopis i sva objavljena djela svakog autora. Ove zabilješke mogu poslužiti i kao svojevrsni orijentir u moru imena i pjesničkih djela hrvatskih autora u BiH.

Već se rodila ideja da bi se od ove panorame mogla objaviti zasebna knjiga. Možda bi se uz sitne preinake i nadopune mogli postići još bolji rezultati. No usprkos svemu, pred nama je veliko i predragocjeno blago, na što smo posebno ponosni.

"Motrišta", br, 17., 2000.

Dubravko HORVATIĆ

PREGLEDNA ANTOLOGIJA HRVATSKOGA PJESNIŠTVA U BIH

Zdravko Kordić i Krešimir Šego: *Mnogoglasje, Suvremeno hrvatsko pjesništvo Bosne i Hercegovine* – "Osvit", Naklada Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne, Mostar, 2000.

Gotovo da nema antologije koja nije izazvala brojne prijepore ove ili one vrsti, koja je prošla bez ikakvih zamjeraka; mnoge su antologije izazvale ne samo žestoke kritike nego i žestoke polemike. Antologije često izazivaju srdžbu onih autora koji u njima nisu zastupljeni, kao i onih koji drže da su zastupljeni nedostatno ili neprilično. Kritičari pak antologičaru zamjeravaju što nije primijenio njihov pristup, naravno, ne kazujući to izrijekom, dapače, često i nesvjesni toga. To je i razumljivo s obzirom da je svatko tko misli o pjesništvu, tko prosuđuje o njemu, zapravo potencijalni antologičar, pa u objavljenoj antologiji traži vlastita načela, odnosno primjenu svojih osobnih kriterija koje, dakako, može samo djelomično naći.

Zato, ponavljam, nijedna antologija ni za koga nije savršena, jer svatko bi napravio drukčiji izbor, ispustio jednoga autora, a uvrstio drugoga, te poneke pjesnike zastupio drugim pjesmama. No, složili se mi s izborom pojedinoga antologičara ili ne, bitno je da antologija čitatelju pruži obuhvatni uvid u područje i razdoblje koje predočava, pa je već time polučila svoju svrhu. Antologija suvremenoga hrvatskoga pjesništva, koju su pod

naslovom *Mnogoglasje* objavili Zdravko Kordić i Krešimir Šego - kao br. 1-2. mostarskoga časopisa *Osvit*, nedvojbeno je postigla svoju nakanu, te sa 123 zastupljena pjesnika iscrpno predstavila hrvatsku poeziju XX. Stoljeća u Bosni i Hercegovini, ali ipak ne u cijelosti.

Kordić-Šegina antologija započinje pjesmama u prozi Ive Andrića (1892.-1975.) iz njegovih zbirka *Ex ponto* i *Nemiri*, a završava stihovima Ivana Vukoje (1969.). Osobno bih, u skladu s onim što je prije već rečeno, u svezi s pristupom antologiji, neke pjesnike izostavio, a uvrstio neke koje ovdje ne nalazimo. S istim pravom, kao i nekima od zastupljenih pjesnika, u ovoj bi antologiji bilo mjesto, barem s jednom pjesmom, i sljedećim autorima: Mijo Akrap (Sarajlije, 1927.), Stanko Jelić (Široki Brijeg, 1927.), Marko Bošković (Crnici, 1933.), Jakov Bubalo (Turčinovići, 1933.), Pero Mioč (Livno, 1942.), Zlata Artuković (Klobuk, 1944.), Josip Osti (1945.), Jozo Mihaljević (Golinjevo, 1955.), Marko Ivan Blažević (Blaževići, 1958.), Marko Brišničanin Šekelja (Duvno, 1958.), Mladen Lučić (Bosanski Šamac, 1958.), Marina Kljajo-Radić (Mostar, 1962.), Tomislava Kata Ćavar (Ćavarov Stan, 1963.), Marija Karaula (Priluka, 1972.) Ilija Smiljanić (Duvno, 1972.) i dr. Osobito je uočljiva neprisutnost dvojice pjesnika, Tomice Penavića (Pribinovići, 1921. - ? Bleiburg, 1945.) i Ante Kraljevića (Kočerin, 1951), kojima je mjesto znatno ispred mnogih zastupljenih. No, moguće je da sastavljači antologije nisu ni znali za neke od tih autora, to više što se o hrvatskoj književnosti Bosne i Hercegovine i odveć malo piše, jer je odnos prema njoj stalno (bio) maćehinski, kako u samoj Bosni i Hercegovini, tako i u Republici Hrvatskoj.

Za potkrjepu navodimo nedavno izašlu antologiju hrvatskoga pjesništva XX. stoljeća na njemačkom (Blieskastel-Zagreb, 2000.) Manfreda Jahnichena i Slavka Mihalića, koja obuhvaća 78 hrvatskih pjesnika od A. G. Matoša do K. Bagića, a u kojoj su samo A. B. Šimić, N. Šop, I. Kozarčanin, V. Koroman, S. Vučićević, G. Sušac i M. Suško autori iz Bosne i Hercegovine, čime je hrvatskim bosanskohercegovačkim pjesnicima nedvojbeno nanesena ne samo nepravda nego i uvrjeda. Da se Kordić-Šegina antologija pojavila prije godinu, dvije, možda bi i u spomenutoj njemačkoj antologiji hrvatski pjesnici iz Bosne i Hercegovine dobili doličnije mjesto.

Glede broja pjesama pojedinih autora, tj. glede količine zastupljenosti, čitatelja će nedvojbeno začuditi što neki poznati autori, koji su neprijeporno ostavili znatni trag u hrvatskom pjesništvu, kao Ivo Kozarčanin, imaju isti ili čak i manji broj pjesama od ponekih koji su tek na pragu afirmacije. Kao i u svakoj antologiji, i u ovoj su neki autori, po mojoj prosudbi, precijenjeni, neki podcijenjeni.

U predgovoru Zdravka Kordića navodi se (str. 19.) *da pisci koji su muslimanske vjere i podrijetla, a smatrali su se i smatraju se pripadnicima hrvatske duhovnosti, hrvatskim pjesnicima, također su uvršteni (M. Dizdar, H. Hrustanović, A. Horić).* Međutim, na kraju istoga predgovora u podrubnici (str. 32.) nalazimo da *zbog političkih i kulturologijskih razloga sastavljači su ih izostavili.* Tu se još uvjetno spominje i Salih Alić, Odmah možemo reći da kulturologijski razlozi uopće nisu upitni, a ne bi smjeli biti upitni ni politički razlozi: naime, i Mak Dizdar i Husnija Hrustanović izjašnjavali su se hrvatskim piscima, za života su zastupani u

antologijama hrvatskoga pjesništva, a Hrustanović je, dapače, osnovao u Damasku Društvo Hrvata i ondje 1949. pokrenuo mjesečnik *Hrvatska volja.* Alan Horić mogao bi pak i danas sam posvjedočiti da pripada hrvatskom književnom korpusu, kao što bi to mogao posvjedočiti, primjerice, Asaf Duraković i drugi, koje Kordić ni ne spominje. Isto tako, i pokojni Enver Čolaković Mustafa H. Grabčanović, Ismet Žunić i ini smatrali su se Hrvatima i hrvatskim književnicima. Istu pogrješku, kao Kordić i Šego, počinio je svojedobno Veselko Koroman, ne uvrstivši u svoje antologije hrvatske književnosti u BiH nijednoga Hrvata islamske vjere, pa čak ni Musu Ćazima Ćatića, koji u pjesmi *Slobodi* odaje počast ravnom *Duvanjskom polju* i *našemu prvom kralju,* s nadom da *zlatno doći će doba kad će hrvatske svijesti/ na našem ognjištu opet zahuktat žarki plam,* pa čak ni Safvet bega Bašagića, koji u pjesmi *Čarobna kćeri* kazuje da *hrvatskog jezika šum/ može da goji,/ može da spoji/ istok i zapad,/ pjesmu i um.*

Naravno, uvrštavanje hrvatskih pjesnika muslimanske vjeroispovijedi u antologiju hrvatskoga pjesništva moglo bi izazvati političke reakcije zadrtih šovinista tipa Mustafe Cerića, koji i Hitlera, progonitelja Katoličke crkve, naziva *katoličkim teroristom*. Međutim, držim da to ipak nije trebalo omesti Kordića i Šegu u cjelovitom predstavljanju hrvatskoga pjesništva Bosne i Hercegovine u XX. stoljeću.

"Hrvatsko slovo", 21. srpnja 2000.

Jakša FIAMENGO

ARHETIPSKA ZAVIČAJNOST

Mnogoglasje, suvremeno hrvatsko pjesništvo Bosne i Hercegovine (Sastavljači: Zdravko Kordić i Krešimir Šego), 2000.

Stara je istina da se antologije sastavljaju zarad toga da ih se dovodi u pitanje i negira. Od toga zasigurno neće biti imuna ni ova koju sastaviše Zdravko Kordić i Krešimir Šego, a koja ispuni cijeli ovogodišnji dvobroj mostarskog časopisa *Osvit*. Riječ je o presjeku kroz osamdesetak godina bosanskohercegovačkog pjesništva Hrvata, koja se proteže od Ive Andrića, rođenog 1892., do Ivana Vukoje, rođenog 1969. godine, a koja obuhvaća čak 123 pjesnika. *Mnogoglasje* je možda najtočniji naziv ovoga izbora u kojem su njegovi sastavljači nastojali poštovati svaku poetiku i vrednovati je unutar pripadajućeg sustava, što je kao kriterij apsolutno održivo. No, druga je stvar što je količinom autora antologija doista preopsežna, a to za sobom automatski povlači i pitanje o tomu koliko je kritički impostirana i koliko zapravo vrijedi u pojedinačnim poetskim primjerima te koliko se iza izabranih stihova da osjetiti ili bar naslutiti cjelovitost pojedinoga opusa i profila.

Zacijelo su u istim dilemama i sami sastavljači koji kao da se u proslovu Zdravka Kordića brane od svih mogućih prigovora. Odredivši ograničenja izbora (suvremenost tj. vremensko i poetsko radikaliziranje pjevanja u europskom kontekstu), hrvatsko određenje pjevanja jednog naroda te prostorno, bosansko-hercegovačko

određenje, autori su - ne odbacujući nužnu subjektivnost izbora - ponudili sve što se prihvatilo poetskog teksta, a ima iza sebe bar jednu zbirku zatvorivši (i otvorivši) tako jedan pregled, panoramu (kako oni zovu svoj izbor) pjesništva u (za) danom vremenu. Svjesni činjenice da je ovo ipak prvi projekt ovakve vrste i ovakva opsega kada je riječ o hrvatskom pjesništvu u BiH, autori nisu prezali od toga da široj javnosti dadu, makar i fragmentarno, na uvid i manje poznate pjesmotvore (pjesme).

Kordić u svom proslovu donosi i raščlambu jednog od mogućih čitanja duhovnog profila bh. pjesništva. Za njega *suvremeno hrvatsko pjesništvo BiH počinje temeljnim obratom pjevanja, slobodnim stihom i stilom, oslobođenim jezikom, lišenim pathosa tradicionalizma i u estetskom i u ontološkom smislu.* Višeslojnost tog pjevanja očituje se na razne načine, počinje *mladenačkom bolećivošću* u Andrićevom *Ex pontu* (Andrić je predvorje suvremenosti), a nastavlja sa Šimićevim *prozračnim krikom. Duhovnost je kao unutarnje zrenje potisnuto na rub, pjesništvo se protjeruje u imaginarne oblasti,* zapisuje Kordić. Naslijeđeno nevrijeme brodi svom cilju, a dramatično to iskazuje A. B. Šimić, Nikola Šop to nastavlja, posebice svojom astralnom fazom gdje se osobnost i zavičajnost imaginiraju i transcendiraju u svemir, dok Mak Dizdar (kojega, iz «tehničkih» razloga, nema u izboru) to iskazuje svojim baštinskim korijenom koji seže duboko u baštinu i tako oplemenjuje svoj bijeg od onoga sada i ovdje.

Tu sveprisutnu *toponomastiku od arhetipske zavičajnosti do posvemašnje kozmičke okrutnosti, kada svemir postaje zavičaj i pjesničkom snu,* Kordić nalazi i u djelu

suvremenih pjesnika, posebice kod Anđelka Vuletića, Veselka Koromana i Nikole Martića te kod Vladimira Pavlovića i Stojana Vučićevića, a ta *zajednička nit duhovnosti jest spona, ali i razlikovnost u iskazu i srednjeg naraštaja pjesnika,* primjerice Mile Pešorde, Krešimira Šege, Mile Stojića i drugih. U daljnjoj raščlambi Kordić posebno, navodeći specifičnosti, navodi - po svom izboru - i ostale «nosive» pjesničke osobnosti hrvatskog pjesništva u BiH, primjerom Janka Bubala, Lucijana Kordića, Ivana Kordića, Pere Pavlovića, Željka Ivankovića i inih, ali ne zaboravlja predstaviti ni one posve mlađe.

Hrvatsko pjesništvo u BiH ne povezuje samo jezik s općehrvatskim pjesništvom, ono jest sastavnica hravatskog pjesništva, navodi Kordić. Ističući europocentričnu duhovnost hrvatskog pjesništva, Kordić smatra da su *pjesnici mnogoglasja* i *mnogoglasje pjesnika -europska jezgra i orbita duhovnosti bez obzira na to što se to iskazuje jezikom malobrojnog naroda.* Neki od njih su još uvijek na margini pjesničkoga govorenja, ali njihovo djelo upućuje na njihovu ukorijenjenost pa ih ova panorama nastoji potvrditi. U tom smislu *Mnogoglasje* ima smisla, ali tek - dodali bismo - kao šira, komotnija solucija u profiliranju pjesništva Hrvata u BiH.

"Slobodna Dalmacija", 15. kolovoza 2000.

Antun LUČIĆ

OVODOBNO HRVATSKO PJESNIŠTVO

Zdravko Kordić i Krešimir Šego: *"Mnogoglasje"*, "Osvit", 1-2/2000., Mostar

I.

Potreba i kultura pravljenja antologija pripadaju širim pojavama, pojmovima i pothvatima. Takav posao zahvaćen je istupima prema dostupnom (uz sigurnost) i maksimalistički nedostupnu pjesništvu, ali je radi svoje sveukupnosti uglavnom pohvalan i nerijetko se na njega pozivamo. Baštinici pjesničkih raznolikosti i pomaknutih upita ušli su tako u panoramu *Mnogoglasje - suvremeno hrvatsko pjesništvo Bosne i Hercegovine.* Projekt je pripravljan i urađen udvoje - sustvaralački su Zdravko Kordić i Krešimir Šego načinili "vozni red" povijesne bitnosti pjesama i "vezni red" ukazivanja na njihovu ljepotu.

Presjek nečijega pjesništva obično se pojavi u časopisu pa se doima nekako radno, u pokušaju provjere i ocjene; u svakom slučaju postaje skromniji a vidljiviji istup. Tako odmah pomišljamo kako se radi o snimci *skladanja izvrsnih* u dvobroju *Osvita* (Mostar, 2000, 1-2). Međutim, riječ je više o pregledu, izboru, presjeku načinjenoga u stihu i stihom samim. Ovakvi almanasi uvijek su traženi, pomnije su čitani njihovi "časi i hipi", te se privremeno odlažu na čelo police. Ali su i neodgodivi progovori, zvonko glasni ili zagonetno šutljivi, s ovu ili onu stranu pjesništva. Skupno uprisutnjeno

kazivanje, poput zbora u antičkim dramama, nudi razmaknutije posredništvo između oslona Zemlje i prvoga Neba.

S prvenstveno estetskih načela prireditelji su kronološkim odabirom uradaka prikazali razvojni put jednoga od suvremenih odvojaka hrvatskoga pjesništva koji nije isključivo ni tematski ni motivski razdijeljen. Istina, zamjetni su poticaji i uzroci koji dovode do osobite raspjevanosti: pojačana duhovnost, različito stjecanje iskustva, društvene ozrake podneblja, vezanost kulture i pogleda na stvarnost, bogaćenje i dotjerivanje jezika, predanost Zapadu, ali i dodiri s Istokom, utjecaji iz dijaspore na crti nenaviknutih poruka i opomena. Puni naslov knjige je poznat, no skraćeni bi se mogao zvati samo *Glasje*. Možda je upravo svaki pojedinačni glas najvažniji jer ovaj ili onaj pjesnik upućuje vapijući glas k fenomenologiji Istine. Njihova glasnoća je bitna, čudesno prijelomna poput inkunabule u tiskarstvu.

Radi se o seizmografskoj slici pjevanja na bh. prostorima, u stoljeću narušenom ratovima i nemilim zbivanjima svakakve vrste. Suvremeni pjesnički govor je živi fenomen koji se nudi kritičkoj provjeri, ocjeni i kakvu opisu. To je pjesništvo razmjerno završeno (ne i konačno kao, primjerice, *Ranjinin zbornik),* raspolaže poetikom u nastajanju i prolaženju, kojima se takvo što dosudi. Bez dvojbe su probranom "hitrostju" prikazane otvorene tendencije pjesništva: za kakav daljnji odmak, ukus ili sud naraštaja - jednostavno, prema duhu dolazećega vremena. Uz ovakav, trse se do izražaja i drukčiji zahvati, upravo zato što je riječ "suvremeno" osjetljivija u naslovu. Kralježnica bavljenja je samo pjesništvo i ono iz prve ruke nadoknađuje "igre" oko naslova.

II.

Posebno u ovom izboru je i stanovit "otklon" od europske tradicije, prvenstveno zbog napasti povijesne arene koja čestotno oživljava ili se povremeno zagasi na ovim reljefima. Pjesme sigurno brane čovjekovo dostojanstvo, dobrotu i umjetnost i s trusnih prostora ipak kucaju na vrata europske uljudbe. Ponešto u izboru se predaje zbijenom prikazu, sažimanju ili je u duhu proširenja sadržaja. Prvo s drugim je vezano kao po zakonu spojenih posuda ili je posljedicom ranije stvorenoga, prethodnih "začinjavalaca". Ako je ovakvo pjevanje određena periferija, ono je pozvano braniti i više postajati hrvatsko pjesničko središte; takvo glasanje stoga ne treba nositi sudbinu koja mu je dodjeljivana na kakvim nepoćudnim i zaobilaznim mapama.

Koliko god je ovaj "venčac lip" vodila i o njemu odlučila radoznalost u traženju poetike, utemeljenosti i razvojnosti u pjevu i mišljenju, bar toliko (i opreznije) prireditelji su se klonili sigurnosti u dovršenost ovoga dostojnog pothvata. Knjiga označena sadržaja može stoga pripadati uz bok priručne literature za učenike, mlade i učitelje književnosti u osnovnoj, srednjoj školi i na sveučilištu. Uz instruktivan proslov i probrane pjesme dometnute su osnovne bilješke o pjesnicima i korisno abecedno kazalo. Nema svrhe još nešto dodati ovim pjesmama jer se one trebaju paziti i čitaju se sa zadovoljstvom uvažavajući, naravce, same uratke, njihovo *jedinstvo i jednost*, te prisutnost i odjek u čitatelja.

Predstavljanje pjesništva nije izvana naručeno, nego je epicentralno, iznutra pozvano i učinjeno - postmodernističkim pristupom, pouzdanim i zadanim pozitivizmom. Ne ulazeći u mjerila koliko su naglašeni

prirediteljevi vrijednosni odnosi prema svakom djelu i njegovu potpisniku, može se gotovo na prvi i uočljiv pogled reći da imamo pred sobom pregled suvremenoga književnog stvaralaštva osnovanog na dvostruku kriteriju:

1. prepoznatljivosti samoga djela ili skupine djela
1
2. njihovu kritičkom odjeku u javnosti.

U knjizi su zastupljena raznorodna imena i poetike, od kojih nekoliko uglednih i utjecajnih pojedinaca, ali i nemali broj onih koji traže ili su dostatno našli svoj književni izraz. Uvrštena 123 pjesnika, bar na ovom mjestu, rame su uz rame! Takove osobnosti čine, korak dalje od pukoga izgleda, još jednu Domovinu (kako znade napisati Solženjicin). Pritom je svaka pjesma, u krajnosti, uputnica za kakvu stilsku protegu i kontekst, samosvojnu pastoralu ili trpnju - ulaznicom je za opću nagradu - *Svepjesmu*. Iz doma jezika i s lica iskustva upućuju se stihovi nekamo ukoso, nebeskim zvijezdama, posve izvjesno i odano. Ovakvi izbori promiču imena tvoraca na više mjesto, ispod čekića tiskare, neka dobivaju dostupni čin trajnosti i način lirskoga kazivanja. Upraćeni su intimistički motivi pjevanja i afirmacija neponovljivosti koja se očuvala pod ovim krajobrazom. S pjesnikom je vazda pečat individualnoga izričaja i svjetonazor (tomu su sastavljači umjeli doskočiti).

III.

U proslovnom obraćanju posloženim versima protumačeni su, za užitnike budućih pjesničkih stolova,

naraštajni iskazi i predvorja tematske suvremenosti. Pjev ovodobnoga usuda obilježen je depersonalizacijom i divergentnošću pisanja. U propilejima takvoga kazivanja je Andrićeva mladalačka bolećivost i Šimićeva *egzegeza svemirske usamljenosti;* prati ih Šopova kristovska neposrednost i Dizdareva *usidrenost u baštinu.* Naraštaj nešto starijih pjesnika predvodi *u nedogled okrenut* Janko Bubalo, te plemeniti zavičajnik i *egzilski sjetni patnik* Lucijan Kordić. Pozornost je dana i pjesnicima *s okusom soli* (Koroman, Pavlović, Vučićević, Martić - pjevaju stanoviti tragizam i tužbalice ili humsku zemlju podižu na mitsku razinu). Svjetlo je i ovoga puta bačeno na iznimnu "krunu od vridnosti" sadržanu u imenu Ilije Ladina, majstora opetovanja leksema i fraze-ma i s beskrajno svodećim računom o životu.

Izravnost igre i igra izravnosti, uzdizanje krika nalik gralu, dramatično načete tamnine, prodorni upiti i okamenjeni hermetizam, magična povučenost i raspon asocijacija uvode nas, kao preko mosta generacija, u mladu izrecivost, ovjeru pjesnika već s prvom radionicom. Unutar odnosa pjesničkoga izjašnjavanja prema kršćanskim zasadama nalazi se mjesta polemizirati sa zamislima nekih ranijih antologičara (Veselko Koroman, Neven Jurica, Mile Stojić ... Stijepo Mijović Kočan). Podcrtava se pritom i ne/smireni disput između pjesništva i filozofije, pjevnosti i života. Približimo li se mišljenju Eugena Finka u filozofiji gledamo epilog poeziji, umijeću tvorenja koje se okreće protiv otuđenosti i nikada dozrele civilizacije, okreće se preoblikovanju tečevina u rasadna gnijezda istine.

Ako je nešto donekle bitno za sve ovdje pjevljivo, a uvelike jest, hrvatska je suzdržanost od epske tradicije

ili napasti krvoždedne arene na graničnim životnim prostorima. Ova književnost ima i zadržava nešto što je uvijek imala - samodostatnost, ali i međusobnu premreženost jezičnih prinosa. Promjenjivo bosansko-hercegovačko ozemlje nosi posebnu osjećajnost i "sva-kojakih" oblika refleksivnost, mentalitet i strepnju, ali u svemu i zadovoljstvo stvaranja, slušanja, prenošenja ... Suvremeni *aedi* i *rapsodi* bez dvojbe se uključuju u bogato trajanje materinskoga jezika.

Prisjetimo li se rata ptica u Kanižlićevoj baroknoj *Svetoj Rožaliji,* on nije ništa drugo do susret svakoga djela s nesklonim čitateljima i kritičarima. Ovaj pregled nema takvu sudbinu! Predaje se čitateljima na ocjenu da vjerno izreknu svoj sud, bez obzira što se oko njega zapliće i raspliće. Dijelom se može usporediti i s prija-mom antologije hrvatske poezije XX. stoljeća *Zmijska koža vjetra* (Das Schangenhemd des Windes) u izboru Manfreda Jahnichena, njemačkoga slavista. Uvidom u doživljaje i spoznaje koje nas nose s okriljenim pjesma-ma pristajemo na zadani cilj knjige - predstaviti više-slojevitost lirskoga rukopisa.

Panorama je opravdano mogući pogled i pregled hr-vatskoga pjesništva. Dakle, iz sebe i o sebi. Njim samim! Mogla je ona nastati i u Celju, Buenos Airesu, u Peču-hu ili u Dubrovniku - dostatno je nacionalna. Tko je hoće poredbeno prihvatiti - ona je i međunacionalna. Ukoliko se ne poseže za tim da je isključivo nacionalno pjesništvo, treperenje je plemenitost jednoga entiteta.

U izvjesnom smislu ona nosi naličje i usmenoga pje-sništva: iz nje izbija narodni duh koji ima potrebu sebe očuvati i predstaviti. Ovako prikupljen i vrednovan izbor je cvjetna zbirka (florilegij stihova) zavičajnog

jezika i poistovjećen]a sa slikom svijeta. Jezik je izvornost za sebe, kao što je i zbilja ništa manje književnost. Izvornost govorenja uvijek postoji, kao riječ ili rečenica koja se uvezuje u tekst. Nalikuje to crtanom filmu u kojemu su oživljeni "crteži" pojedinačnih pjesnika.

IV.

Još uvijek mi sebe, mali narod, istražujemo i želimo se usporediti s "većima". Blagom će narodu doći, kako spjeva Koroman, i drukčija stoljeća, neki će biti spašeni, neki ujedinjeni, neki rasuti, neki... Hoće li se sresti novi Goethe koji će i o nama reći koju rečenicu, našoj kulturi, razvedenu pjesništvu kakvo se ovdje trsi predstaviti. Tko će sve odigrati takvu lijepu ulogu? U čemu je posigurno pitanje! S ovom pjesničkom nizankom ipak je nađena neka od staza k obasjanom putu. Pjesme koja - smjelo će švedski Lagerquist - jedino ponad nas posvećuje i slavi.

Možemo se pitati gdje je u izboru poluugasli jezik - ikavica. Zar ne živimo još uvijek ispod pokorice toga narječja? Ostaje li još u očeva i majki? Podsvjesno - u sintaksi. Vraćamo se u ono naj o čemu približno pjeva Predrag Kordić u pjesmi *Povratak*. Nije to ništa drugo do podrijetlo, ime, zavičajnost: najčistije sunce, najokrugliji mjesec, najbrojnije zvijezde. Nešto od takva tri spomenuta "naj" (koje po svom načelu znanost ne podnosi) ima ovo mnogosložno i beskraju uslužno pjesništvo.

Na nišanskim spravama skupljači i prireditelji gotovo stoljetna "razgovora ugodnoga" prikladno su izmjerili kutove; i snimili uokolo što već pjesnička imaginacija i

razborit uvid u jezik mogu predvidjeti. Osvojili su dostatno bodova ponad povijesne i estetske crte, usprkos činjenici da su radili na otvorenom (upoznajući mnoštvo naslova). Ostaje tek ono što se može u ovakvim i sličnim poslovima previdjeti - čeka vrijeme koje sve odnosi i donosi. Ovaj izbor ujedno, kaneći se strogih granica pokreta i pravaca, kuša naglasiti pripadnost neizbježnoj zbilji, podastrijeti duh vremena kako bi se izložio užim, ali i širim izazovima, mimoilaženju ili suglasju sa svijetom.

"Osvit", 1-2/2001.

Miljenko STOJIĆ

KUCAJ I DRUGE POLUTKE

Zdravko Kordić i Krešimir Šego: *Mnogoglasje – Suvremeno hrvatsko pjesništvo Bosne i Hercegovine,* "Osvit", 1-2, Mostar, 2000.

Povijesni vjetrovi nisu šibali samo hrvatski narod; tomu su šibanju bili izloženi i - drugi narodi kroz povijest. Neke su čak i zatrli, danas im tek samo ime natucamo. Nalazeći se u takvim prilikama, pojedini narod nije odgovarao samo snagom svoga oružja. Odgovarao je i snagom svoga duha. Hvala Bogu, hrvatski je narod do sada bio uspješan na oba polja. Ipak, povijesni mu je usud namijenio da ima jednu domovinu, a dvije države koje s podjednakim pravom drži svojima. Ta povijesna tragična podvojenost nužno se odrazila na njegov povijesni hod i kulturu.

Priznati hrvatski književnici Zdravko Kordić i Krešimir Šego bili su duboko svjesni tih činjenica i položaja svoga naroda kada su počeli sastavljati antologiju suvremenog hrvatskog pjesništva Bosne i Hercegovine. Znali su da im posao ne će biti lagan, ali su se upustili u njega. Uz teškoće koje su uobičajene za sastavljanje antologija bilo kojeg naroda i jezika, pojavile su se i teškoće svojstvene samo današnjem položaju hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini. Najprije je trebalo odgovoriti na upit koji to pjesnici pripadaju hrvatskoj književnosti u Bosni i Hercegovini, a koji hrvatskoj književnosti u Hrvatskoj. Isto tako, trebalo je odgovoriti i na upit kojoj od ovih književnosti pripadaju pjesnici u iseljeništvu. Da sve bude još teže, trebalo je odgovoriti a kojoj to književnosti pripadaju pjesnici muslimanske vjeroispovijesti koji svojim djelom posvjedočuju pripadnost zasadama hrvatske kulture. Na možebitno uvrštavanje nekoga pjesnika koji je duboko ukorijenjen u književnost nekoga naroda po bijelome svijetu pišući jezikom dotičnoga naroda, iako ima hrvatske korijene, izgleda nije se smjelo ni misliti. Još je to predaleka tema hrvatskoj književnosti u obje države. Sve u svemu, puno prepreka.

Po mome mišljenju, antologičari su uspješno obavili svoju zadaću. Boreći se s antologičarskim i političkim teškoćama, pronašli su put kojim bi trebalo nastaviti dalje ići. Prepoznaje se da ih u njihovu radu nije vodila osobna naklonost ovome ili onome pjesniku, ovome ili onome odgovoru na postavljeno pitanje, već želja konačno jedanput kao hrvatski pjesnici kriknuti i reći da i u dijelu hrvatskog bića u Bosni i Hercegovini ima života. Nije država Hrvatska čitavo tijelo kroz koje se

ostvaruje hrvatska književnost. To je tijelo jednako i država Bosna i Hercegovina. Tomu uz to treba pridodati i sve one koji su razasuti diljem svijeta. Tek kada ove dvije hrvatske književnosti poput dviju polutki istoga srca - skladno kucaju, tijelo u kojemu su udomljene struji životom i snagom. Zbog političkih razloga, a i zbog osobne sebičnosti, nije uvijek bilo tako. Srce se pokušavalo rastaviti i predstavljati njegovim polutkama, pokatkada pridruženima nekim drugim srcima. A to, jednostavno, nije bilo moguće i nikada neće biti moguće.

Rekoh, antologičari su našli dobar put. Najviše su dvojili s pjesnicima muslimanske vjeroispovijesti. Tu svoju muku nisu skrivali, predgovarač ju je jasno dotaknuo u predgovoru antologiji. Nisu je uspjeli razriješiti na dovoljno dobar način, pa su je ostavili nerazriješenom, odnosno otvorenom. Držim da je to trenutno dobro i jedino ispravno. Preuzetno bi u ovome trenutku za ovu antologiju bilo da je pokušala razriješiti te zavrzlame. Njezina je zadaća bila dotaknuti ovu teškoću i iznijeti je na vidjelo. Oni o čijoj se koži radi trebali bi jasno reći kamo pripadaju. Zašto bi to netko drugi učinio umjesto njih? Na taj će način neki budući antologičari moći jasnije odrediti koji su to hrvatski pjesnici muslimanske vjeroispovijesti u Bosni i Hercegovini, pa i u Hrvatskoj. Dotle nam je razmišljati i raščišćavati mutnu povijesnu vodu koja nas zapljuskuje. Čini se to korak po korak, a ne napreskok. Antologičari to dobro znaju.

Vrijednost ove antologije tek će se u budućnosti pokazati u punom svjetlu. Trenutno je primljena prilično rezervirano. Nema joj se što posebno prigovoriti, osim

uobičajenih prigovora ovakvim djelima koji se svode na izostavljanje ovoga ili onoga pjesnika ili na davanje nekome prevelike važnosti, a oduzimanje važnosti drugome, ali... Hrvatsko narodno biće, a samim time i književnost, na gadnoj je vjetrometini. Zbog toga se mnogi boje izjašnjavati i raspravljati o pitanjima koja je pokrenula jedna antologija. Radije se sve to ostavlja za neka tamo vremena, kada nas ne će pritiskati ni političke prilike u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj, a ni bešćutni stav nadirućeg bjelosvjetskog vladajućeg soja. Mislim da je to sve pogrješno. Pitanja se ne treba bojati, treba samo hrabro i pametno odgovarati na njih i ništa više. Kao narod zadobili smo slobodu i hrabro joj trebamo ocrtavati i otvarati granice da tako nikada ne bismo posezali za tuđim i da nikome ne bismo dopustili posegnuti za našim. Naravno da će svanuti vremena kada ćemo se više okrenuti umjetničkim dosezima jedne antologije i umjetnosti uopće, a ne tome kako je odgovorila na položaj naroda u kojemu se rađa. No, mi smo ti koji trebamo pripraviti takva vremena. Korak po korak.

Radiopostaja "Mir", Međugorje

RAZGOVORI

Nakon gotovo tri desetljeća u Mostaru ponovno djeluje ogranak Matice hrvatske. To je bio povod za razgovor s njezinim predsjednikom Zdravkom Kordičem

PROŠLOST I BUDUĆNOST PODJEDNAKO OBVEZUJU

Utemeljenjem ogranka MH 16. studenog 1996. god. u Mostaru je nastavila s radom ova najstarija kulturna ustanova u Hrvata. Tim povodom razgovarali smo s predsjednikom ogranka MH u Mostaru profesorom i književnikom Zdravkom Kordićem, koji nam je na samom početku ukratko predstavio obnoviteljsku kronologiju i početak rada Matice hrvatske u ovom gradu.

U predvečerje samog rata 1991. god. u Mostaru se javlja Poticajni odbor za utemeljenje Matice hrvatske na čelu s fra Viktorom Nuićem. On okuplja intelektualce, ali i obične ljude - čestite Hrvate - no na tomu se ostaje, rat je sve omeo. U lipnju 1996, formiramo novi Poticajni odbor s uvjerenjem u konačno utemeljenje i djelovanje Ogranka MH u Mostaru. Od početka s oko dvadesetak, do Osnivačke skupštine, kada brojimo već više od stotinu članova - radnika. Okupljamo mnoga ugledna i poznata imena iz kulture i javnog života ne samo Mostara već i BiH. Utemeljili smo Ogranak, uradili neke servisne i tehničke poslove, sudski verificirali udrugu, otvorili račun...

Naše je daljnje djelovanje ograničeno materijalno-tehničkim i financijskim uvjetima. Iz oskudnih

vlastitih sredstava plaćane su najnužnije potrebe, primjerice kopiranje, telefoni, servisne usluge, troškovi verifikacije, otvaranje računa, itd. Zahvaljujući entuzijazmu pojedinaca, Ogranak MH je i utemeljen u Mostaru.

Kako je u javnosti primljen početak rada Ogranka u Mostaru?

- Naravno da nismo računali u ovom razdoblju na nekakvo oduševljenje utemeljenjem Ogranka MH, ali jesmo očekivali veće razumijevanje, posebice od općinskih, gradskih, regionalnih, političkih i inih struktura. To razumijevanje i temeljna pomoć pri rađanju nove kulturne ustanove prijeko su potrebni, a njih još uvijek nema. Ako ne uspijemo većim dijelom u našim nakanama, teško će se više naći na okupu ovakva duhovna i intelektualna elita koja je spremna na ostvarenje kulturnih programa koje Ogranak MH pred njih postavlja kao zadaću.

U kakvim uvjetima započinje vaš rad i kakve duhovne i općekulturne posljedice osjeća hrvatski intelektualac napose na poslijeratnom, ali politički još i te kako burnom bh. području?

Suci hrvatstva po vlastitome ukusu

- U ovom razdoblju strahota i opće kakofonije izostala je kritička distanca i kritička savjest intelektualca u odnosu na dnevnopolitičke prigode i dnevnopolitičku pragmatiku. Na žalost!

Meštri i mešetari akutnoga i aktualnog trenutka opstojnosti hrvatskoga naroda u BiH preuzeli su sve ovlasti na sebe; bilo da su daljinski imenovani ili izabrani, bilo da su se međusobno birali, bilo da su dovodili svoje poznanike na politička i radna mjesta

- svagda su se predstavljali mesijama hrvatskoga puka i zato se pozivali upravo na narod. No, razvidnost hrvatskoga puka ovisi od njegove prosvjete, njegova liječnika, njegova pravnika, njegova samosvojnoga djelatnika...

Stoga i ne čudi ova kakofonija, ova zaglušujuća buka i bijes profesionalnih vikača; ali i ova zaglušujuća praznina i tmina ispod tih praznih riječi. Čini se da ih nema tko više slušati.

Stoga ne iznenađuje nerazumijevanje onih koji su dugo godina jahali na valovima «općenarodne politike bratstva i jedinstva», trpajući u tu politiku i Marxa - a danas su u ulozi arbitara (sudaca) hrvatstva po vlastitu ukusu i okusu ne ostavljajući pritom za poje-dinačnost (individualnost) čak ni mrvice, kroz ideju kolektiviteta oni su tvrđava «hrvatstva».

Kako u ovim uvjetima nadvladati sve teškoće i nerazumijevanja i kako ostvariti temeljne smjernice rada Ogranka MH u Mostaru?

- Mi se u MH kao kulturnoj ustanovi pozivamo na dugu tradiciju hrvatskoga čovjeka, na njegovu ustrajnost od vremena davorija i budnica pa do ovoga tehnologijskog razvitka i doba kibernantropa - u cilju učvršćivanja općehrvatskih zasada i interesa kroz sva područja uljudbe: znanosti, umjetnosti, filozofije, itd.

Potrebno je očuvavati i očuvati, produbljivati i znanstveno razvijati hrvatski jezik, hrvatsku baštinu i tradiciju. Mi smo izvanstranačka i općehrvatska kulturna ustanova koja zna i znat će prepoznati hrvatski kulturni i politički interes, ne samo na ovim prostorima već i uopće. U tom smislu organizirat ćemo znanstvena predavanja, književne večeri, predstavljanja knjiga, tribine, itd. Okupljat ćemo umjetnike, znanstvenike, liječnike, prosvjetne djelatnike, a sve radi ostvarivanja zadaća Matice hrvatske. Surađivat ćemo sa srodnim društvima, s nakladničkim, vjerskim i inim zajednicama sa svrhom očuvanja sveopćeg hrvatskog identiteta koji je bio i te kako poljuljan u ovim ratnim vremenima. Želimo, dakle, biti aktualni, ali i kritička savjest vremena u kojem jesmo. U ovim nepredvidljivim i općenito teškim uvjetima samo svojom ustrajnošću i svojim primjernim radom možemo ostvariti temeljne smjernice rada našeg Ogranka.

Rad Matice hrvatske tradicijski krasi bogata nakladnička djelatnost Što se u tom pogledu kani uraditi i kakvu sve potporu može i mora pružiti ova sredina?

- Kanimo pokrenuti glasilo Ogranka MH u Mostaru, za početak tromjesečnik, koje će biti zrcalo djelatnosti Ogranka, a u njemu ima mjesta ne samo za puku kronologiju Ogranka i njegove djelatnosti, već, prije svega, za znanstvena, filozofska, književna, povijesna i druga istraživanja. Glasilo će biti otvoreno i aktualno, te se koristim ovom prigodom da pozovem sve buduće suradnike neka dostave svoje radove za prvi broj, koji

očekujemo u ožujku. Naša nakladnička djelatnost kani objelodanjivati vrijedna djela iz oblasti književnosti, filozofije, znanosti, gospodarstva, povijesne i kulturne baštine. Već za 1997. god. imamo ponudu četiri vrijedne knjige.

Želimo nabavljati vrijedne knjige, otvoriti čitaonicu, knjižnicu, knjižaru i papirnicu, itd. To će ovisiti od ukupne materijalne i novčane potpore, prije svega, ali i od ustupanja prostora za sve ove djelatnosti, jer Matica bi za svoje djelatnosti trebala imati prostor, a prije svega opremljene uredske prostorije koje su uvjet za kvalitetan rad. Uz Sveučilište u Mostaru Ogranak MH jest temeljna kulturna ustanova, odnosno to bi tek trebala biti, svakako, s različitim djelatnostima u odnosu na Sveučilište. Smatramo stoga da MH mora imati stabilan i trajan način financiranja iz proračuna općina, grada, Županije, Federacije, iz dotacija za kulturne ustanove i za kulturu, te od darovatelja, članarine, vlastite djelatnosti, itd. Dakako, idemo s takvim zahtjevom na navedene adrese... Trebamo zadovoljiti duhovne potrebe, popuniti očiglednu prazninu, koja je bila bez prisutnosti MH u Mostaru, a korektno se odužiti onima koji nam omogućuju rad.

Mostar ostaje duhovno središte Hrvata u BiH

U kojoj mjeri rad Matice hrvatske u Mostaru i na prostorima BiH gdje žive Hrvati može pridonositi integraciji sveukupnog hrvatskog duhovnog bića?

- Bez obzira na duljinu političkih previranja i kakvoću njihovih konačnih rješenja Mostar ostaje duhovnim središtem Hrvata u BiH. Integrativnim

činiteljem na ovim prostorima moraju biti, prije svega, Sveučilište i sve druge obrazovne ustanove, te Crkva. U taj kontekst želim staviti i rad MH i u Mostaru i na području BiH, svugdje gdje njeni ogranci budu radili. Svi mi, u konačnici, radimo uz punu suglasnost i potporu Središnjice iz Zagreba učvršćujući općehrvatske zasade i interese kroz sva područja uljudbe.

Narod ne će oprostiti naše propuste, a još manje će nam oprostiti ako stojimo skrštenih ruku pored svih zbivanja, jer živimo u povijesno zgusnutom vremenu, živimo dramatski brzo te, stoga, moramo biti i sudionici i dionici ove epohe, dakle, biti kritička savjest doba u kojemu jesmo, kritička savjest svih postupaka. Trebamo biti aktualni, biti lučonošama općehrvatskih interesa. To možemo biti samo po našim djelima.

Matica hrvatska, gdje god se pojavi, svojim radom izaziva pozornost i poštovanje. Tako jest i tako će biti u BiH, gdje njezini ogranci budu radili i živjeli. Već smo poduzeli prve korake u povezivanju i kulturnoj suradnji ogranaka MH, prije svega u BiH, i to počinjemo s tradicijski hrvatski vrlo jakim kulturnim središtima kao što su Mostar, Sarajevo, Zenica...

Mostarski Ogranak MH bit će lučonošom hrvatske duhovnosti ukoliko bude ostvarena očekivana materijalno-fmancijska potpora Hrvatske općine Mostar i naše županije te uspješnih poduzeća i pojedinaca koji će biti darovatelji i sponzori rada Ogranka.

"Horizont", 10. siječnja 1997.
Razgovarao: Jago Musa

Razgovor s predsjednikom Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne Zdravkom KORDIĆEM

OČUVANJE HRVATSKE KULTURNE BAŠTINE

Možete li nas upoznati s kulturnim institucijama koje djeluju na području Bosne i Hercegovine te se osvrnuti na njihovo djelovanje i značenje?

- Na području Hrvatske zajednice Herceg-Bosne postoji dosta ustanova koje su od životne važnosti za kulturu Hrvata Bosne i Hercegovine. Hrvati u Bosni i Hercegovini u književnom, ali i u drugom kulturnom pogledu imali su kroz povijest, a imaju i danas, ljude koji su nezaobilazni u raznim antologijama, zbornicima i u Hrvatskoj, kao i u drugim zemljama gdje žive Hrvati. U Bosni i Hercegovini već nekoliko godina djeluje Društvo hrvatskih književnika Herceg-Bosne, djeluje i preko dvadeset ogranaka Matice hrvatske, zatim Hrvatsko kulturno društvo Napredak... Djelovanje tih ustanova bitno je stoga što želimo hrvatskoj ali i svjetskoj javnosti predstaviti naša književna, sociološka, filozofska i druga ostvarenja, a kako bismo to mogli, većina je institucija pokrenula glasila, odnosno nakladničku djelatnost. Temeljna zadaća kulturnih institucija je očuvanje hrvatske kulturne baštine u Bosni i Hercegovini, koja seže do samih početaka dolaska Hrvata na ove prostore. Kao što znate, hrvatski je narod najstariji

u Bosni i Hercegovini, dapače, najstariji politički narod, prvi se politički počeo organizirati. Do pada Bosne pod Tursku Hrvata je bilo nešto više od 86 posto, više od 750 tisuća. Hrvati u Bosni i Hercegovini kao dio hrvatskoga nacionalnog korpusa pripadaju svakako zapadnoeuropskoj uljudbi. Dokazuju to i stari spomenici, primjerice u Mostaru, koji datiraju od 9. stoljeća, dokazuju to i dvije bazilike iz ranokršćanskog razdoblja kao i drugi kameni svjedoci. No, osim njih, postoji i duhovna tradicija - jako duga franjevačka, uz koju je usko vezana i pismena tradicija, promotrimo samo franjevačku književnost, da ne govorim o usmenoj književnosti, o gangama koje se danas pomalo zaboravljaju i zapostavljaju... Kako bi se sve to prikupilo, revaloriziralo i objelodanilo, pokazalo svijetu, potrebne su kulturne ustanove koje su s jedne strane brana najezdi Orijenta i barbarizama u kulturološkom pogledu, a s druge strane upravo te ustanove su one koje moraju zajamčiti hrvatsku državotvornost, moraju zajamčiti hrvatsku misao, hrvatsku duhovnost u Bosni i Hercegovini. Uz Društvo hrvatskih književnika Herceg-Bosne, to su Matica hrvatska, Napredak, jedna od najvažnijih izdavačkih kuća Hrvata u Herceg-Bosni *Ziral,* kao i druge ustanove.

Djelovanje tih ustanova ovisi pnije svega o potpori, o spremnosti hrvatskog naroda na očuvanje svoje kulture i na njezinu afirmaciju, kao i spremnosti onih koji su izabrani ili imenovani, jer bez financijske potpore ne može se ostvariti nijedan projekt.

Ono što treba istaknuti jest da kod ljudi koji djeluju pri tim ustanovama postoji snažna volja za djelovanjem, oni žele ustrajati na svom radu bez obzira

na financijske teškoće kao i na razne pritiske koji ih nastoje onemogućiti i natjerati na odustajanje od pojedinih projekata. No, u pogledu kulture i prosvjete postoji apsolutna autonomija i to je naše neotuđivo pravo, međutim, vrlo je problematičan način financiranja. Postoji zrakoprazni prostor, ne postoje sve spone u tom sustavu, a iz tih razloga ponajviše stradavaju kultura i prosvjeta.

Jedan ste od pokretača obnove djelovanja Matice hrvatske. Kada je obnovljena Matica i koje su njezine aktivnosti?

Matica hrvatska prvi put legalno djeluje u Mostaru od 1996. godine. Od 1968. do 1971. djelovao je klub Matice hrvatske koji nije bio legaliziran u bivšem sustavu, razlozi su znani. Matica je ponovno započela svoju reafirmaciju 1991., no zbog rata tek u studenom 1996. u dosluhu s nekoliko suradnika obnovio sam poticajni odbor te smo održali osnivačku Skupštinu. Pokrenuli smo brojne aktivnosti, od predstavljanja knjiga do predavanja. Drugi projekt, na koji polažemo najveću pozornost, je izadavanje časopisa «Motrišta». Upravo pripremamo Četvrti broj u kojem će se nalaziti mala antologija poezije o Bleiburgu, koja se objavljuje prvi put na hrvatskim prostorima uopće. Uz poeziju i prozu donosimo i aktualne teme iz filozofije, sociologije te teme iz svijeta u kojem živimo. Razvijamo i nakladničku djelatnost - objavili smo knjigu izabranih pjesama pjesnika i slikara Vlade Puljića. Zajedno sa *Ziralom* planiramo ove godine među ostalim izdati knjigu Pere Šimunovića «Kritika i hereza - književno kritički rad

Stanislava Šimića» i knjigu iz filozofije «Usud estetičkog suda» auktora Vlade Vladića, koji je rođen u Rami a živi u Zagrebu.

Koje su, po Vašem mišljenju, prioritetne zadaće koje se nalaze kako pred Vama, kao predsjednikom, tako i pred cijelim DHK HB?

DHK HB ima prioritetnu zadaću pokrenuti nakladničku djelatnost u sklopu koje će u sljedećoj godini izdati nekoliko djela svojih članova. Kad govorim o nakladničkoj djelatnosti, smatram da moramo obnoviti «Osvit» jer je u prošloj godini izašao samo jedan četverobroj. Pokušat ćemo to glasilo hrvatskih književnika izdavati kao tromjesečnik, što znači četiri broja godišnje.

"Velebit", 17. listopada 1997.
Razgovarala: Kristina Matica Stojan

HRVATSKA KULTURA U BIH, POTICAJ HRVATSKOJ DRŽAVOTVORNOSTI

- Redovita Godišnja skupština Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne održana je 10. listopada 1997. u Mostaru. Gospodine Kordiću, tada ste izabrani za predsjednika Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne. Donedavno je u BiH djelovalo samo Udruženje književnika BiH. Kad je utemeljeno DHK HB i koje su njegove prvotne djelatnosti?

To je bila redovita Skupština - nije izborna - kako je to netočno prenosio hrvatski tisak u većini slučajeva. Poznato je da je književnik Vladimir Pavlović umro u prosincu 1996. kao predsjednik DHK HB, pa sam ja izabran na ovogodišnjoj okašnjeloj Skupštini za predsjednika Društva. U BiH veoma malo stvari funkcionira onako kako bi trebalo, a najslabije će funkcionirati *multietničko* Društvo književnika, posebično ono pod nazivom *Bosanski pisci*. Nitko nas hrvatske književnike u BiH ne će *ugurati* ni u kakova *društva bratstva i jedinstva*. Stoga smo, prateći povijesna zbivanja na ovom tektonskom tlu, u studenome godine 1993. utemeljili DHK HB. Ono nije bilo, niti će biti politički ukras bilo koje stranke i bilo čije politike. Ono nije prijatelj, niti popratni pojavak bilo kojih političih ideja kao što je bilo špekulacija od vremena njegova utemeljenja do danas, ono je neovisna asocijacija književnika koji žive i djeluju na bh. tlu, kao i onih koji su vezani za tlo BiH rođenjem ili kasnijim životnim putovima. Naša je temeljna djelatnost i zadaća očuvati i afirmirati hrvatsku

kulturnu baštinu, očuvati hrvatski jezik i uljudbu, širiti hrvatsku kulturu putom raznih oblika suradnje, putom nastupa, književnih priredaba, itd. U tom je smislu pokrenut časopis *Osvit,* te nakladnička djelatnost. Hrvati u BiH imaju pravo na kulturnu autonomiju, to pravo nam nitko ne će oduzeti, niti osporiti, ne će nas niti obeshrabriti svojim frustrirajućim izjavama o našoj osobnoj *getoizaciji,* itd. Mi zapravo ne stavljamo sebe u geto, već očuvavajući svoj jezik, kulturu i nacionalni identitet, spremni smo na svaku suradnju koja nas uvažava onakvima kakvi jesmo i koji nas uzimaju za ravnopravne suradnike i partnere.

- Sigurno ste kao predsjednik već uočili temeljne probleme koje bi trebalo rješavati Molim Vas da najavite Vaš plan rada.

Na žalost, postoji mnoštvo izvanknjiževnih, ali i književnih problema koje treba rješavati. Već stoljećima BiH je po mnogo čemu specifična, posebično je to sada aktualno kad njom kruže različne ideje, pa i različni pritisci kojega ćute cijeli narodi, književnici su tu seizmografi. Nisam siguran da su sve te ideje i dobronamjerne. Neposredni i konkretni problemi DHK HB jesu organizacijsko-tehničke naravi, primjerice preregistracija DHK HB, traženje prostora za smještaj u uvjetima kada vas malo tko razumije i shvaća ozbiljno, traženje financijske ali i druge potpore za našu djelatnost - a ovo su ujedno i ograničavajući čimbenici naše djelatnosti. Najveći je problem nerazumijevanje, kameni zid šutnje od onih koji bi po naravi stvari trebali dati potporu djelovanju svih kulturnih ustanova. Nas zanimaju hrvatske kulturne ustanove u BiH, posebično boli

šutnja hrvatskih kulturnih, političkih i inih djelatnika čija je potpora od presudnoga značenja, i to ne samo za DHK HB. Osobno smatram da Hrvati BiH svoje pravo na BiH i svoje pravo u BiH moraju ostvarivati i stalno potvrđivati preko kulturne i kultne ostavštine, baštine koja je daleko povijesno dulja i dublja od one drugih naroda u BiH, ali i stvaranjem, po čemu ćemo se uzdići od barbarogenijskog bizantskoga lešinarskoga mentaliteta i opsjenarstva i od stalne prijetnje muslimanske unificiranosti, njihove kulture, političke i druge agresivnosti i ekskluzivnosti na BiH, i u BiH. Zato se naš plan rada sastoji u oživotvorenju starih hrvatskih kulturnih povjestnica, oživljavanju kulturne baštine, afirmaciji knjige i književnika. Naredno razdoblje, osim rješavanja tehničkih problema, mora donijeti i naše plodove stvaranja.

Temeljni segment djelatnosti će činiti nakladništvo, u čemu će imati prvenstvo: 1. objelodanjivanje vrijednih knjiga iz hrvatske kulturne baštine na tlu BiH. 2. objelodanjivanje novih književnih djela članova DHK HB. Svakako, pozornost treba posvetiti afirmaciji i reafirmaciji časopisa *Osvit*. U tom smislu treba uspostaviti čvrstu suradnju svih hrvatskih kulturnih ustanova u BiH, ali i diljem svijeta, posebice suradnju s istim ustanovama u Hrvatskoj, ali i suradnju sa svim čimbenicima koji mogu i trebaju biti od koristi.

- Na Skupštini su se čula različna stanovišta o statusu i nazivu Društva. Tijekom raspre isticala su se dva pitanja, dvije otvorenosti: treba li Društvo djelovati kao samostalna udruga, ili u okviru i okrilju Društva hrvatskih književnika sa sjedištem u Zagrebu? Upravni odbor se obvezao razmotriti sve

zakonske mogućnosti o ovim prijedlozima i shodno tomu ponuditi rješenje. Što kanite učiniti?

- Mi smo jedan narod, koji vezuje zajednički jezik, tradicija, vjera, jedinstven geopolitički prostor, uz sve raznolikosti pojedinih regija, ali i uza sve razlike, posebnosti, stoga su razlike u mišljenjima i pristupima rješavanju problema poželjne i potrebne kako bi se što kvalitetnije riješio problem koji ste uočili. Temeljni je problem duhovne naravi supstancijalnoga jedinstva hrvatskoga naroda i kako ga zadržati i očuvati u postojećim odnosima, te u sadanjem vremenu i prostoru u kojem jesmo, uz pozitivne opstojeće propise i zakone, ne izgubiti ime - ponos Herceg-Bosne. Drugi formalno-pravni normativ je do sada bio ograničavajući. Odvjetnici će ispitati sve mogućnosti. Kod naših članova uglavnom nema prijepora. Mi smo hrvatski književnici i nema u tom smislu razlike živimo li u Zagrebu, Splitu, Osijeku, Rijeci, Mostaru, Sarajevu...

Mi bismo trebali biti oni koji će o svojim udrugama ponajviše i ponajprije odlučivati, pa bi zakonodavci trebali uvažiti mišljenja onih koji čine ta društva. Hoćemo li djelovati kao dio jednog DHK, ovisi i od odluka DHK u Zagrebu, ali i od zakonskih propisa Hrvatske, Federacije i BiH. Unatoč tomu, najveći dio su istodobno članovi obaju DHK, te i na taj način, živeći i djelujući u BiH - djelujemo kao članovi DHK, poštujući propise tog Društva sa sjedištem u Zagrebu. S druge strane, veliki broj članova DHK HB živi i djeluje u Republici Hrvatskoj. Nepojmljivo je da DHK može utemeljiti svoje ogranke, primjerice, za Kanadu, SAD, Australiju, a za BiH - ne može! Zakon o udrugama tek je donesen u Hrvatskoj; pričekat ćemo rezultate toga procesa, ali, što

je za nas presudnije, vidjet ćemo kako će se ovi procesi odvijati u Federaciji i u BiH. Ukoliko ne budu postojali zakonski i drugi uvjeti da djelujemo kao jedno DHK - mi ćemo djelovati i dalje samostalno, a o tomu ćemo tek dogodine više znati.

- Pored dužnosti koju obnašate u DHK HB, predsjednik ste i Ogranka MH u Mostaru, DHK i MH su odigrali važnu ulogu u povijesti hrvatskog naroda. Branili su hrvatske nacionalne interese, budili nacionalnu svijest, poticali jedinstvo hrvatskog naroda... U minulom ratu više od pola Hrvata u BiH je protjerano sa svojih stoljetnih ognjišta i iseljeno iz BiH. Progoni i ubojstva Hrvata i danas se nastavljaju! Trebaju li MH i DHK HB značajnije djelovati i u obrani hrvatskih nacionalnih interesa u BiH?

Pitanje položaja Hrvata u BiH, obrane hrvatskih prostora u BiH, te pitanje mogućnosti opstojnosti BiH je polivalentno i višeslojno pitanje, na koje ni rat ni srpska agresija nisu dali konačni odgovor. Konačni odgovor na sve upite o BiH dat će samo njezini državotvorni narodi. Na taj konačni odgovor će se očito još čekati zbog raznoraznih okolnosti i uvjeta.

Nesporno je da DHK HB i MH moraju snažno podupirati državotvornost Hrvata u BiH - kako na kulturnom, tako i na političkom planu. Ostaje otvorenim način djelovanja DHK HB i MH. Mogućnost djelovanja ovisi od moći pojedine ustanove, a moć ovisi od materijalnog položaja ustanove, njezina ustrojstva i kakvoće djelovanja. Moram utvrditi opću nebrigu za udruge kakve su MH i DHK HB i, još više, posvemašnju konsternaciju ne samo Hrvata u BiH već i svih

naroda i pučana u BiH. Nju najbolje osjeti umjetnik i intelektualac koji ima izoštrene senzore. Mi smo u MH u Mostaru, unatoč prije rečenom, postavili ambiciozne programe rada, koje većim dijelom i ostvarujemo zahvaljujući, prije svega, osobnom angažiranju pojedinaca i njihovoj upornosti da urade nešto vrijedno, a ne uopće nekoj potpori koju bi razumljivo bilo očekivati! Ako nitko ne vodi brigu o tomu ima li DHK HB (ili Matica) prostorije za djelovanje, računalo, telefaks, imaju li članovi tih udruga temeljne pretpostavke egzistencije - kako onda očekivati od tih ustanova zaštitu hrvatskih interesa!? Mogu ustvrditi da je mostarska MH samo za godinu dana postojanja ostavila dubok trag kulturnog djelovanja u BiH. Uvjeren sam da će i DHK HB, uz zrnce razumijevanja, dati kulturni doprinos koji je bitan za opstojnost Hrvata u BiH kao i za sve političke i kulturne odluke koje će se tek donositi. Hrvati BiH su u teškom položaju koji je uvjetovan agresijom, stoga će se protjerani Hrvati teško vratiti a da se ne sačine čisti računi u BiH i o BiH. Ne zagovarajući državnu kulturu, državne kulturne ustanove, ustvrdit ću da su ustanove kao što su DHK HB i MH od presudnog značenja za opstojnost i budućnost (prošlosti i sadanjosti) Hrvata u BiH, posebice u ovom razdoblju. I što prije to shvate hrvatski (politički i drugi) zastupnici - to bolje za hrvatski narod u BiH.

- U Mostaru izlaze dva časopisa: *Osvit* u nakladi DHK HB i *Motrišta* u nakladi mostarske Matice hrvatske. Molim Vas da čitateljima Hrvatskog slova predstavite ta dva značajna kulturna projekta

Osvit je osvanuo u proljeće godine 1995. Iste godine izlazi još jedan *svezak* (br. 2, 3, 4), a godine 1996. se pojavio samo jedan svezak (br. 1, 2, 3, 4), Ove godine se još nije pojavio niti taj jedan jedini *svezak,* ali se nadam njegovom skorom pojavku. *Osvit* ćemo staviti na čvrste temelje te uskoro pokušati tromjesečno izlaziti, kako je i predviđeno. Da bi se to ostvarilo, u časopis, kao i u uredništvo, i u suradnike treba ulagati - ovdje se pojavljuje uzajamnost i nerazdvojnost materijalnog i duhovnoga. Ta fatalnost, kao i nasušna potreba za *Osvitom* još uvijek nije shvaćena, niti prihvaćena. Prodajom i na komercijalnom temelju se može djelomično samo financirati *Osvit.* Tako je i s *Motrištima.* Napominjem da su *Motrištima* pravi uzori vrijedne Matičine tiskovine kroz povijest. U ožujku se pojavio prvi dvobroj *Motrišta,* zatim u srpnju se pojavio br. 3, i, evo, sada se pojavio br. 4 *Motrišta.* Kao nakladnik i utemeljitelj *Motrišta,* zajedno s uredništvom na čelu s Jagom Musom, mogu ustvrditi jasan i prepoznatljiv interes za *Motrišta.*

Osvit je prije svega književni časopis, čiji je utemeljitelj i nakladnik DHK HB. On ima svoju prepoznatljivu aromu i visoku kakvoću. Veselko Koroman urednikom je Osvita. Unatoč malom broju svezaka (posebice *Osvita)* - ti su časopisi, usuđujem se ustvrditi, promijenili hrvatsko kulturno ozračje u BiH, ali i uopće. Na žalost, moram podcrtati neshvatljivu indoletnost i nefunkcioniranje Države (koja je jedva formalna). To nefunkcioniranje ide od vrha do dna i obrnuto. Ne funkcionira sustav financiranja kulture uopće ni u općinama, ni u gradu Mostaru, ni u županijama, niti u Federaciji, niti u BiH. Takvo jedno stanje države i takav usud prati, na žalost, kulturu i prosvjetu.

- Težak materijalni položaj Hrvata u BiH svakako se odražava i na izlaženje knjiga. Ipak, nakladnička djelatnost postoji. Kako se osiguravaju novčana sredstva za nakladu knjiga?

- Dijelom smo već uočili i konstatirali stanje, ali i negativne tijekove koji se nastavljaju. Mnogo se toga objelodanjivalo tijekom rata, ali i sada - snalazi se na razne načine. Pojavilo se mnoštvo osrednjih, pa i loših djela - no, da se nisu pojavila, ne bismo ni znali da su takva. Nije samo *materijalni položaj Hrvata u BiH težak,* već je njihov usud i egzistencijalni položaj vrlo specifičan; naročito ovih sedam zadnjih godina rata, materijalnoga i duhovnoga uništenja katoličkog i hrvatskoga bogatstva na tlu BiH. Unatoč tomu, Hrvati su opstali u dijelovima BiH i tu su razvijali svoj sustav kulture, nakladništvo i svoj prosvjetni sustav. Još je teži materijalni položaj drugih naroda u BiH, jer su Hrvati (sudim uopćeno) poznati kao marljiv narod koji pripada zapadnoj uljudbi! Pitanje političke svijesti, kao reprenzentanata kolektivne nacionalne svijesti i usuda *sada i ovdje,* bitno je određenje spram kulturne baštine i nacionalne kulture uopće. Naši su zastupnici na tom ispitu pali. Nitko ne može, niti ima pravo isključiti intelektualce iz odlučivanja, kada je riječ o temeljnim hrvatskim nacionalnim interesima u BiH. U donošenju takvih odluka nitko ne smije isključiti ustanove poput DHK HB, MH, HKD *Napretka,* te druge udruge i prosvjetne ustanove. Ove su ustanove objelodanile mnoga djela od temeljnog značenja za hrvatski puk u BiH. Temeljni projekt hrvatske nacionalne književnosti u BiH tek predstoji; on je gotovo akutan koliko i aktualan po hrvatsko

kulturno biće, e da bi se njime pokazala istina svijetu i nama samima o povijesti, stvaranju i usudu Hrvata.

Takav projekt može sadržavati i do pedesetak knjiga; njegov opseg je manje bitan od njegove kakvoće. U takav projekt trebaju biti uključeni svi relevantni faktori i ljudi (kako u BiH, tako i u Hrvatskoj, ali i drugdje u svijetu). Kada takvi projekti budu ostvareni, moći će se reći: nakladništvo funkcionira, funkcionira i hrvatska kultura u BiH. Nakladništvo koje postoji *ad hoc,* kakvo je, na žalost, bilo nužno u ovim godinama, treba zamijeniti profesionalnim i sustavnim nakladništvom. Državno nakladništvo može postojati u manjem opsegu. Ne isključujem ni taj oblik nakladništva, ali on nije presudan.

- Nedavno se u javnosti pojavio poseban aneks (prilog) za hrvatski jezik i književnost, ali i za nacionalnu skupinu predmeta, čime će se koristiti učenici škola s hrvatskim nastavnim programom. Je li Vam poznato kako je ta ideja ostvarena? Molim Vaše mišljenje o ovom pothvatu?

Poznata mi je ta jako složena i osjetljiva problematika. Svjedoci smo ovih dana raznih igara oko sustava školstva u tzv. Federaciji (ona je takozvana dok god ne bude federirala kao federacija ravnopravnih). Svjedoci smo toga da je ministar Rizvanbegović povukao već potpisanu odluku o dvokomponentnom školstvu. Vjerojatno po nečijem nagovoru!? Ali on je to učinio samovlasno i samostalno, kao da je školstvo njegovo osobno vlasništvo. Kao da je *Federacija* njegovo vlasništvo i vlasništvo njegova naroda. Pravi je upit - zašto on (oni) nama uskraćuje pravo na BiH i pravo u BiH (ako ove

uopće stvarno, osim formalno, ima)? Tko može uskratiti temeljno ljudsko pravo na jezik, kulturu, pravo na izbor škole (o tomu dostatno govore odluke KESS-a). Zašto se žele uskratiti ta prava Hrvatima? DHK HB se nedavno oglasilo, tom prigodom, kratkim priopćenjem za javnost. Mi u DHK HB smatramo da nam nitko nikada više ne može oduzeti škole, jezik, našu uljudbu, a kako ćemo to regulirati, ponajviše ovisi od nas. Savjetnici Zavoda za školstvo su radili dodatke (anekse) za nastavne programe nacionalne skupine predmeta: za hrvatski jezik i književnost, za povijest, zemljopis, likovnu i glazbenu kulturu i umjetnost. Naravno da sam u to upućen jer radim u Zavodu, ali i stoga što je Županijsko ministarstvo prosvjete tražilo mišljenje od DHK HB i od MH iz Mostara. Nedavni sastanak proširenog Upravnog odbora je odlučio uputiti zahtjev da se ti dodatci, posebice za hrvatski jezik i književnost (ali i za druge predmete), dorade kvalitetno kako bi ti dodatci udžbenika bili što bolji.

Predložili smo da se u izradbu dodataka programima i u pisanje dodataka postojećim udžbenicima uključe sve odgovarajuće ustanove, prije svega Pedagoški fakultet u Mostaru, Institut za hrvatski jezik i povijest hrvatske književnosti koji djeluje pri tom fakultetu, ogranci MH u BiH, HKD *Napredak* i svakako DHK HB. Nepojmljivo je da pojedinci, makar kako bili stručni, po vlastitu nahođenju odabiraju osjetljivu suvremenu tematiku, posebice suvremene hrvatske književnike iz BiH *ubacuju* i spominju u programima bez odgovarajuće estetske, književne, ali i književno-kritičko-povijesne provjere. Moje mišljenje je blisko službenom stavu Upravnog odbora Društva, možda je malo i radikalnije i konzervativnije. Pitanje je tko će sve to provesti u

djelo kada službene vlasti veoma loše funkcioniraju, te kad se ponovno javlja zrakoprazni prostor i kada su sve temeljne hrvatske kulturne ustanove, pače i prosvjetne, gurnute u zapećak duhovnih i kulturnih zbivanja. Povijest, a posebice povijest kulture, po Hrvate BiH će, sigurno, zbog toga biti nemilosrdna. Bio bih sretan ako se u ovom prevarim.

- Koliko mi je poznato, objelodanili ste osam knjiga. Suradnik ste mnogih književnih glasila. Možete li otkriti što sada spremate?

Osobne stvari za kulturnu javnost su manje bitne. Ali, evo ukratko što sam sa suradnicima uradio, i što kanim uraditi. Utemeljio sam *Motrišta,* glasilo MH Mostar - upravo sam Vam uručio br. 4. U MH - Mostar smo objelodanili knjigu izabranih pjesama *Vodokradica* Vlade Puljića, čijim sam urednikom. Netom su izašle knjige u ZIRAL-u (čijim sam urednikom) - Kvirina Vasilja *Religija - prirodne i društvene znanosti,* Pere Šimunovića *Kritika i hereza* (književno-kritički rad Stanislava Šimića - sunakladnik te knjige je MH, upravo sam objelodanio i svoju knjigu *Stoljetna kuća ništavila (ogledi, kritike, zapisi).* Ovu godinu sam posvetio društvenom radu koji je, nadam se, koristan za hrvatsku kulturu, prihvatio sam se dužnosti predsjednika DHK HB i predsjednika MH iz Mostara, te sam jedan od urednika u ZIRAL-u. To je na volonterskom temelju; mnogo toga ovisi od entuzijazma pojedinca i njegova angažmana. To nije dostatno za oblikovanu i načelno programiranu hrvatsku kulturnu politiku u BiH. Pionirske zadaće su davno trebale biti nadiđene sustavnim radom. Bez stabilno rješenoga financiranja hrvatske kulture u BiH temeljne stvari koje smo već trebali uraditi ne će biti

urađene, ili će nas zaobaći. Uskoro ćemo objelodaniti i jednu knjigu iz filozofije u Ogranku MH iz Mostara i DHK-HB, čiji je autor Vlado Vladić. Sve se to radi bez honorara auktorima, ocjenjivačima, urednicima... Takve su mogućnosti pri kraju.

- Jedan ste od urednika u ZIRAL-u. Možete li reći od kada se tim poslom bavite i što pripremate?

Dijelom smo ušli u odgovor na ovaj upit. Urednik sam biblioteke *Suvremena pitanja* od prije nekoliko mjeseci, te surađujem s urednicima za pjesništvo. ZIRAL je martirijsko hrvatsko ime. ZIRAL ima šansu i perspektivu, treba je sustavno iskorištavati. Tu perspektivu treba prije svega iznutra usmjeravati, ne samo na kulturološkom već i na komercijalnom planu. Pripremio sam i uredio knjigu pjesmotvora časne sestre Natalije Palac *Karijatida*, trenutačno radim na knjizi Ilije Ladina *Početak* - koja će se uskoro pojaviti u nakladi ZIRAL-a**.** U biblioteci *Suvremena pitanja*, nadam se, objelodanit ćemo knjigu Franje Borasa, bivšega člana Predsjedništva BiH. Nadam se da će uskoro MH i DHK HB objelodaniti knjigu pjesmotvora Nikole Martića, *Košulja od lišća*.

Nakon ovoga ću duboko razmisliti što i kako dalje raditi. Rad kojeg sam sebi nametnuo jest inspirativan i volonterski, a i ja trebam od nečega živjeti. Opća društvena klima je jako nepovoljna za ovaj rad. Nisam tim deprimiran, ali ću se okrenuti poslu od kojeg ću moći živjeti. Dakle, ostat ću u onom i s onim što mi bude najbolje odgovaralo.

- Što misli čovjek duha i pera o budućnosti Hrvata u BiH?

Osobno smatram da će sudbina Hrvatske umnogom ovisiti o (ne)rješavanju bh. gordijskoga čvora. U slučaju nepovoljna rješenja to bi se jako neugodno odrazilo na status i stabilnost Hrvatske imajući na umu njezin geopolitički položaj i oblik. Hrvati u BiH ne mogu i ne smiju biti samo predziđe Hrvatske, ne smiju biti zapostavljeni od hrvatske Države jer bi to značilo samozapostavljanje. Na Hrvate u BiH treba gledati (ne samo u uljudbenom i duhovnom pogledu) kao na jedan mali integralni hrvatski korpus u jedinstvenu geopolitičkom prostoru i položaju ma kakovo budućnosno rješenje BiH bilo - (ne)moguće.

Hrvati u BiH su svagda tražili srednje rješenje. Na to su bili i prisiljeni okolnostima: geopolitičkom disperzianošću, malobrojnošću ali i svojom katoličkom uljudnošću i snošljivošću. Mogućnost ekstremizma otpada, jer bi to značilo izolacionizam i samouništenje. Oni koji znaju povijest BiH, to zasigurno znaju. Otud sumnja u iskrenost i dobronaklonost tzv. međunarodnih čimbenika spram Hrvata u BiH. Nije mi jasno kako Zapad općenito i načelno radi u korist vlastite štete!?

Hrvati su uvijek tražili moguću BiH, pa je u tom smislu i bilo političke konfuzije i nekonzistentnosti - a nismo imali nikada pravu potporu od onih kojima je navodno najviše stalo do države BiH. Građanska BiH *a priori* otpada, jer se njom izbjegava rješavanje nacionalnog pitanja - po uzoru na bivšu SFRJ. Mnogobrojnost muslimanskog naroda im ne daje ekskluzivno pravo na BiH nauštrb ostalih. Dočim Srbi ne će nikakovu BiH. Problem je kako uvjeriti prve da BiH

nije ekskluzivno njihova, te da državotvorni narodi imaju pravo na teritorijalno-političku autonomiju - i kako onemogućiti druge da uništavaju državu BiH i prisiliti ih na moguću BiH. Otvoreno je pitanje, koliko je Zapadu i međunarodnim čimbenicima stalo do BiH? Smatram da je državnost BiH i nakon Daytona, Parisa i Rima otvorena. Dayton nije *sveta krava*, što se vidi iz njegova tumačenja i provođenja. Niti su se Srbi odrekli separatizma u BiH, niti velike Srbije, niti Muslimani statusa temeljnoga naroda u BiH, pored kojih će živjeti nacionalne zajednice, kojima će oni dozirati slobode i prava. U tom smislu su pritisli Hrvate, kao najmalobrojniji narod, ne odričući se potom pritiska i na Srbe u BiH. Zato je i sada aktualna upitnost BiH, a kad nestane međunarodnog protektorata, ta upitnost će biti akutna. Stoga, Vaše pitanje izmiče osobnom usudu, ali logične, povijesno i budućnosno utemeljene opservacije mogu dati naslutiti buduće hrvatske korake u BiH. Još je uvijek neizvjesna i upitna sudbina Hrvata u BiH, ali je isto tako upitna i neizvjesna sudba Srba i Muslimana u BiH, jer je upitan i usud same BiH. Svojom dugom poviješću, baštinom, kulturom i politikom, svojom biologijskom i duhovnom obnovom možemo ispravno kormilariti našim brodom, bez obzira na oluje, strpljivo i pametno ga privesti u mirnu luku. Za dobro i dobrobit se treba boriti i izboriti.

"Hrvatsko slovo", 2. siječnja 1998.
Razgovarao: Pero Pavlović

Razgovor sa Zdravkom Kordićem, predsjednikom Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne

ANDRIĆ NIJE ANTIMUSLIMANSKI PISAC

Društvo hrvatskih književnika Herceg-Bosne (DHK HB) osnovano je u studenom 1993., a na čelu mu je od 1997. godine Zdravko Kordić, s kojim razgovaramo u Hrvatskom domu hercega Stjepana Kosače u Mostaru.

Tko može postati članom DHK HB?

- Naše Društvo okuplja uglavnom hrvatske pisce koji su podrijetlom iz BiH, koji žive ili su živjeli u BiH. Međutim, primamo i pisce koji su rođeni ili žive i rade u Hrvatskoj i drugdje, a koji su dali veliki doprinos hrvatskoj kulturi u BiH. Tako, primjerice, naši članovi su Vesna Parun i Dubravko Horvatić. Gotovo svi članovi DHK HB istodobno su i članovi Društva hrvatskih književnika sa sjedištem u Zagrebu.

Ima li hrvatskih književnika u BiH koji iz nekih razloga ne priznaju DHK HB? U kakvim ste odnosima sa hrvatskim piscima iz Sarajeva?

- U BiH ima hrvatskih pisaca koji nisu članovi našeg Društva. Nitko nam se nije službeno obratio da ne prizna DHK HB, koje je službeno registrirano i djeluje sukladno Ustavu i zakonima Federacije BiH. Hrvatski pisci iz Sarajeva Ivan Kordić i Mirko Marjanović naši su članovi. Nisu Ivan Lovrenović, Mile Stojić, Miljenko Jergović... no s nekima od njih dobro surađujemo.

Imate svoje glasilo, časopis Osvit. Što je zapravo zadaća Društva i kako je ostvarujete?

- Glavni naš problem jesu financije. Imamo dva iznimna projekta. Časopis *Osvit* tromjesečnik je za kulturu, književnost i društvene teme. Prošle godine smo izdali dva dvobroja, ove smo objelodanili tri broja. *Osvit* mora biti kritička svijest duha vremena i doba u kojem jesmo. *Osvit* je otvoren spram književno-kritičkih tekstova, poetskih, proznih, spram filozofskih, znanstvenih, spram ogleda, eseja koji će govoriti o zbilji hrvatskog čovjeka u BiH koja je po nama danas i aktualna i akutna. Aktualna je zbog toga što je hrvatsko duhovno biće u zapećku u BiH, a akutna je jer nas je sve manje, jer se razlazimo oko nekih temeljnih načela, kulturoloških, političkih, itd. DHK HB objelodanjuje djela svojih članova i djela iz baštine. Surađivali smo s drugim ustanovama, prije svega sa *Ziralom* i Maticom hrvatskom u Mostaru te s *Našim ognjištima* iz Tomislavgrada. Sad smo profilirali dvije edicije - «Baština» i «Suvremenici». Prošle godine promovirali smo petnaestak knjiga od Mostara, Livna, Tomislavgrada, do Kreševa, Viteza, Zagreba. Tu su književne večeri, tribine, suradnja s Društvom hrvatskih književnika u Zagrebu i njegovim ograncima, sudjelujemo i na drugim književnim manifestacijama koje organizira HKD Napredak, Matica hrvatska. Dajemo veliki obol *Šimićevim susretima.*

U BiH postoje tri društva književnika. Ima li među njima kontakata?

- S Društvom srpskih pisaca Republike Srpske do sada nismo imali kontakata. Mi želimo korektnu suradnju i sa srpskim i muslimanskim piscima, želimo predstaviti svoja djela, svoje pisce i u Sarajevu, Banjoj Luci i drugim mjestima. Nemamo ništa protiv da u BiH

postoji savez društava, a ne želimo nekakvo društvo pisaca BiH, tzv. multietničko, multikulturalno društvo koje zapravo ne bi imalo nikakve funkcije i smisla. **Ne** želimo nekakvo unitarno, centralističko društvo književnika BiH. Društvo pisaca BiH ima pretenciozan naziv. Ono želi usisati, progutati hrvatsku kulturu i hrvatske pisce, srpsku kulturu i srpske pisce u tom nekakvom, rekao bih, kozmopolitskom ružičnjaku gdje se zapravo ne zna tko je tko, kojem jeziku pripada. Jer, mi ne priznamo nakakav unitarni i bosanski jezik, kao što nismo priznali „jugoslavenski ili srpskohrvatski-hrvatskosrpski jezik".

Kako hrvatski pisci u BiH vide u budućnosti svoje mjesto u BiH?

- Mi vidimo sebe i dalje u borbi za ostvarenje svojih neotuđivih, ne više nacionalnih, nego općeljudskih prava. Tu smo danas u obrambenom položaju. Nepojmljivo je da se nama negira pravo na vlastito školstvo, na zasebnost kulturnih ustanova. Opći stav pisaca članova DHK HB jest da Hrvati u BiH moraju zagarantirati svoju državotvornost jer BiH je i naša država. Mi se želimo izboriti za svoja prava unutar te države - nije samo Hrvatska naša država, tako da otpadaju prigovori druge i treće strane, posebice bošnjačko-muslimanske, koja kaže: «Vaša je država Hrvatska».

Kako su se hrvatski književnici u BiH držali u proteklim burnim događajima? Bilo je pisaca koji nisu odmah prepoznali agresivni srpski nacionalizam i nisu osjetili opasnost za opstanak nacije?

Ima li sada razilaženja među piscima oko toga kako zaštititi prava i interese Hrvata u BiH?

- Bilo je različitih mišljenja u početku raspada Jugoslavije a i danas ih ima. Smatram da je to poželjno. Međutim, do općeg konsenzusa o položaju Hrvata u BiH ni hrvatski pisci još nisu došli. U samom početku raspada bivše države velika većina uvidjela je opasnost od srpskog ekspanzionizma, od Vuka Karadžića do Radovana Karadžića, pisala je o njoj na različite načine, ali velika većina je politički, ideološki različno mislila o tomu. U DHK HB držimo da je Bosna i Hercegovina i hrvatska država i Hrvati imaju na nju pravo, a ne osporavamo ni kulturno, ni političko, ni gospodarsko, ni bilo koje drugo pravo ni Srbima ni muslimanima. I danas ima različitih mišljenja i polemika u medijima između hrvatskih pisaca. Međutim, neki su, ja bih rekao, u službi pojedinih ideologija zbog osobnih probitaka. Oni su vjerojatno prisiljeni, i zbog svog socijalnog statusa, prikriti neke stvari, pokušati se «uvući» u multikulturalnost koju zagovaraju muslimani.

Ima li doista pokušaja da se ospori pravo Hrvatima na uporabu njihova jezika?

- Nedavno na tiskovnoj konferenciji u Mostaru Richard Ellerkman, voditelj Ureda visokog predstavnika za BiH u Mostaru, kaže da je nedopustivo za međunarodnu zajednicu da Hrvati imaju svoj zaseban školski sustav u Federaciji i u BiH. Ja bih i tog gospodina pozvao na Ustav Federacije BiH, gdje su školstvo, informiranje, kultura, pače i policija u nadležnosti županija.

Koliko Hrvati u BiH čitaju, prodaju li se knjige?

- Knjige se vrlo, vrlo malo kupuju. Od naših osam naslova u protekloj godini mislim da nismo prodali pet knjiga pojedincima. Sve što smo prodali išlo je ministarstvima, nekim udrugama i ustanovama.

Andrića neki muslimanski intelektualci optužuju kao ideologa i preteču antimuslimanske politike i genocida nad Muslimanima u BiH.

- Andrić je veliko ime literature. Mladi Andrić je objavljen i u *Hrvatskoj mladoj lirici*. Napisao je na hrvatskom jeziku dva sjajna djela, *Ex Ponto* i *Nemire*. Kasnije je otišao u Beograd, u diplomaciju i pisao je ekavskim i srpskim jezikom. Ali kad je i pisao na srpskom jeziku, rečenica, misao, sintagma Andrićeva jest ona bosanskog katolika, bosanskog Hrvata. Andrić je, prije svega, pisac koji opisuje Bosnu i to tursko, otomansko razdoblje. „Bošnjaci" koji optužuju Andrića za antimuslimanski element imaju samo utoliko razloga ukoliko se oni identificiraju s turskim imperijem i s Turcima. Andrić nije antimuslimanski raspoložen, već protiv turskog imperija, duhovnoga i svakog drugoga zla koje je on ovdje ostavio, protivnik je duhovne i biološke pauperizacije „raje". A mi znamo tko je bila raja u tursko doba, ta raja i danas osjeća te posljedice turskog imperija.

Vi ste prije svega pjesnik, a potom i književni kritičar. Objavili ste devet knjiga, šest zbirki poezije, jednu knjigu izabranih pjesama i dvije knjige kritika. Ove godine dobitnikom ste nagrade A. B. Šimić.

- Kao sedamnaestogodišnjak u trećem razredu gimnazije dobio sam nagradu za radove mladih pjesnika

i to je početak moga literarnog djelovanja. Godišnju nagradu A. B. Širnica dodjeljuje DHK HB. Prvi put je dodijeljena prošle godine, a ove godine pripala je meni za zbirku poezije *Zipka i smrt*. U pripremi je moja deseta knjiga književno-kritičkih ali i drugih tekstova koja je naslovljena *(P)ogledi iz suvremenosti*.

"Večernji list" -24. listopada 1999.
Razgovarao: Ivan Kaleb

GRADSKO POGLAVARSTVO JE FAVORIZIRALO DRUŠTVO PISACA BIH I, PRIJE SVEGA, BOŠNJAČKU KNJIŽEVNOST U BIH

Je li točno da niste htjeli ponovno postati predsjednikom Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne i postoji li neki konkretan razlog za to?

Bio sam odlučio da više ne ću obnavljati mandat jer sam već odradio dva mandata, pune 4 godine i 7 mjeseci. Čvrsto sam odlučio, međutim Skupština je donijela takvu odluku: zapravo me je dovela pred svršen čin tako da gotovo i nisam imao izbora. Prihvatio sam to, ali u ovim teškim, kriznim vremenima nitko se ne želi prihvatiti takve funkcije, posebice u teškim vremenima po kulturu i kulturne udruge i ustanove.

Dakle, toga mjesta se nije prihvatio nitko od onih koji bi mogli voditi i održati ovu našu udrugu u životu i da ona bude aktualna i na razini zadataka koje je do sada obavljala. Bilo je nekoliko kandidata, ali ispalo je da sam ja, na jedan način aklamacijom, po treći put izabran za predsjednika.

Tko bi. po Vašem mišljenju, trebao doći na mjesto predsjednika Društva hrvatskih književnika, bi li to bila neka osoba koja bi se više mogla posvetiti financiranju Društva?

Vrlo je bitno da predsjednik Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne bude pisac, književnik od reputacije i od značenja za hrvatsku kulturu uopće, ne samo

u BiH, a s druge strane, vrlo je bitno i da je taj čovjek sposoban organizacijski, što znači sposoban organizirati nakladu, uređivati časopis *Osvit,* uređivati naše knjige, organizirati promocije knjiga, tribina itd., i vrlo je bitno da namakne ta sredstva koja su bitna za funkcioniranje naše udruge.

Susreće li se DHK HB, osim s financijskim, s još nekim problemima?

Mnoštvo je problema s kojima se susrećemo sve kulturne ustanove, pa tako i DHK HB. Financijska problematika određuje našu zadaću, naše smjernice i naš rad. Koliko imate sredstava, toliko ćete i uraditi u kulturnom pogledu. Međutim, naše bitne, temeljne zadaće su naklada časopisa *Osvit,* koji je ove godine objelodanjen kao četverobroj, jer nismo imali nikakvu financijsku konstrukciju, a nadamo se da ćemo zaokružiti tu financijsku konstrukciju negdje do Božića, a ako bude novaca, želja nam je da negdje do Božića objelodanimo izvanredni broj tog časopisa. S druge strane, želimo nastaviti objelodanjivati knjige - književnu prozu, pjesništvo, prijevode, knjige iz baštine, kritike naših članova, mladih auktora, članova DHK HB i DHK iz Zagreba, itd.

Znači, želimo, kao što smo to i do sada radili, nastaviti objelodanjivati knjige važne po hrvatsku kulturu. Nadalje, sada je naša zadaća, da tako kažem, na jednoj zavičajnosti, obilasku osnovnih i srednjih škola i mostarskog Sveučilišta, posebice srednjih škola u Herceg-Bosni, Škola koje rade po hrvatskom nastavnom planu i programu.

Želimo te suvremene žive pisce koji su članovi DHK dovesti u škole da se učenici sretnu sa živim piscima, sa živom riječju, da čuju tu riječ i vide kako ti vrsni stvaratelji žive i djeluju.

Vi ste do sada izdali 12 knjiga. Pripremate li nešto novo?

Jedanaesta knjiga je bila moje uređivanje dvobroja časopisa Osvit na 472 stranice sa 123 pisca iz BiH, dakle to je *Mnogoglasje* čiji je koautor Krešimir Šego. Ja sam napravio predgovor i biografske bilješke pisaca, izbor smo napravili zajednički. Poslije te panorame suvremenog hrvatskog pjesništva BiH objavio sam 2001. knjigu pjesama koja nosi naslov *Kuća i krik* u nakladi DHK HB, a sunakladnik je Matica hrvatska - Mostar. Ta knjiga je, na sreću, do sada dobila jako pozitivne ocjene.

Zašto niste sudjelovali na manifestaciji *Lipanjske zore?*

Nitko nas nije pozvao, a onom tko nije pozvan, zna se gdje je mjesto. Doista nas nisu pozvali, mislim nas kao ustanovu. Mene su pozvali na nekakve svečane akademije, sjednice, ali ja vam nisam čovjek od velikih političkih riječi, demagogije, ja sam čovjek od pera, rada i akcije.

Nas kao ustanovu, čak ni pojedinačno preko udruge DHK HB, nisu pozvali da damo nekakav obol, svoj prinos *Lipanjskim zorama*, tj. Programu obilježavanja oslobođenja grada Mostara.

Počeo je Mostarski ljetni festival i tu, također, nema mjesta Društvu hrvatskih književnika Herceg-Bosne. Mislite li da je došlo do favoriziranja

Društva pisaca BiH i *Šantićevih večeri poezije* naspram DHK HB i *Humskih večeri poezije!*

Mi smo poslali priopćenje za javnost nakon svih kontakata s Gradskim poglavarstvom i Gradom Mostarom koji je organizator *Mostarskoga ljetnog festivala.* Željeli smo svakako sudjelovati na *Mostarskome ljetnom festivalu* i zbog toga što je sjedište Društva hrvatskih književnika upravo u Mostaru.

Željeli smo dati svoj prinos tom *Mostarskom ljetnom festivalu,* to bi bilo na samom početku rujna, gdje smo predvidjeli tri večeri - *Humske večeri poezije,* prvu večer za mlade pisce, drugu večer za mrtve hrvatske klasike i treću večer za suvremene pjesnike. U kontaktu s Gradskim poglavarstvom i predstojnicom Odjela za kulturu Ingom Dragoje-Mikulić smo stavili i mogućnost da jednu večer, u sklopu *Humskih večeri poezije,* nastupaju članovi Društva pisaca BiH. Međutim, na naš službeni zahtjev nismo dobili nikakav službeni odgovor, već smo na plakatima vidjeli tri programa *Šantićevih večeri poezije* u Narodnom pozorištu i Hrvatskom domu hercega Stjepana Kosače, te otkrivanje Šantićeva spomenika.

Način dobivanja sredstava za *Šantićeve večeri poezije* nije nam jasan, vjerojatno je veći dio iz Federacije.

Mi konkretno nemamo ništa protiv te manifestacije, samo je pitanje tko tu manifestaciju organizira i tko ima pravo to organizirati. Koliko mi je poznato, Aleksa Šantić je srpski pisac. Mi smo tražili od Gradskog poglavarstva odgovor je li ta podružnica, koja to organizira, registrirana, je li ona djeluje sukladno zakonima. Ako ona nije posebno registrirana, imaju li oni odobrenje Društva pisaca BiH iz Sarajeva organizirati

Šantićeve večeri poezije ili, pak, te večeri organizira Gradsko poglavarstvo? Dovedeni smo pred svršen čin.

Ponuđeno nam je, kada je vjerojatno program već kreiran, da eventualno sudjelujemo kao ustanova u tom programu, što je bilo, vjerujem, farsa.

Upravni odbor, koji je istoga dana zasjedao kada sam kontaktirao s Gradskim poglavarstvom, odbio je takvu mogućnost i predložio da se ravnopravno financiraju *Šantićeve večeri poezije* i *Humske večeri poezije* kako ne bi jedna udruga pisaca imala prvenstvo nad drugom, odnosno, u ovom slučaju, bošnjačko-muslimanska književnost nad hrvatskom književnosti u BiH.

Očito je da je u ovom slučaju Gradsko poglavarstvo postupilo jednostrano, favoriziralo je Društvo pisaca BiH i, prije svega, bošnjačku kulturu i bošnjačku književnost u BiH.

Znači, uopće se ne ćete pojaviti na Mostarskom ljetnom festivalu?

Točno, nas nema ni s kakvim programom na tom festivalu, jer nismo dobili niti službeni odgovor na naš zahtjev.

Što Društvo hrvatskih književnika planira u budućnosti?

Peti put ove godine dodjeljujemo *Šimićevu nagradu*, koja je već postala tradicijskom prestižnom hrvatskom nagradom za književno djelo. Nagrada je bitna u ukupnoj hrvatskoj današnjici. Imamo *Humske večeri poezije*, koje smo dvije godine organizirali, a i ove godine ćemo ih na bilo koji način organizirati po treći put. Te *Humske večeri poezije* su već postale tradicijom i ostat

će takve unatoč tomu što Gradsko poglavarstvo nije željelo biti pokroviteljem tih večeri poezije.

S druge strane, želimo nastaviti našu djelatnost u smislu objavljivanja časopisa *Osvit,* nastaviti s nakladom naših knjiga, a do sada je DHK HB u četiri godine i nekoliko mjeseci objavio 24 knjige, pod mojim uredništvom smo objavili deset svezaka časopisa *Osvit.*

Problem će, naravno, biti kako iznaći financijska sredstva, a naši pisci, manje-više, mnoge stvari rade i besplatno.

Mislite li da nekomu smeta Herceg-Bosna u nazivu Društva hrvatskih književnika?

DHK HB nema nikakvih političkih konotacija, ovdje Herceg-Bosna nema nikakve veze s Hrvatskom zajednicom Herceg-Bosnom. Herceg-Bosna je povijesni izraz za Bosnu i Hercegovinu i to povijesni hrvatski izraz. Planirali smo čak promjenu imena radi formalnih stvari, međutim Skupština se odlučila za to povijesno staro hrvatsko ime Herceg-Bosna, koje nema nikakve političke naboje.

"Dnevni list", petak, 19. srpnja 2002.
Razgovarala: Blanka Galić

Razgovor sa Zdravkom Kordićem, predsjednikom DHK HB

U BIH NIŠTA NIJE ODREĐENO, SVE JE U PROCESU

Kako ocjenjujete sadašnje stanje u Društvu hrvatskih književnika Herceg-Bosne?

U DHK HB se ne događa ništa spektakularno, ništa izvan planiranoga. Poznato Vam je da naše djelovanje ograničava materijalna situacija, prostor i ostali, rekao bih, izvanknjiževni čimbenici. Društvo ima 86 članova koji žive i djeluju u mnogim državama svijeta, naša udruga je raspršena kao što je to i hrvatski narod iz Bosne i Hercegovine, no održavamo veze s velikom većinom naših članova. Na njihovu djelatnost u inozemstvu možemo biti ponosni. Upravo smo objelodanili četverobroj *Osvita* za ovu godinu; četverobroj zbog nedostatka novca. U posljednjoj godini objelodanili smo dvije knjige pjesama. U sljedećem razdoblju planiramo objelodaniti nekolicinu knjiga, na temelju ponuđenih rukopisa ako nađemo sredstva za njihovo tiskanje. DHK HB dijeli sudbinu države i društva u kojem djeluje, posebice sudbinu kulture koja je posve zaboravljena i osiromašena. U ovoj državi nisu utvrđeni prioritetni kulturološki projekti, pa tako u idućem razdoblju i ne očekujemo nikakvo poboljšanje. U državi u kojoj malo što funkcionira, kultura i prosvjeta su na repu svih događaja, a to osjete ne samo književnici već i drugi kulturni i prosvjetni djelatnici. Ne možemo biti oduševljeni položajem naše udruge, pa ni književnika

pojedinačno u ovom stalno tranzicijskom društvu. U njemu je, nažalost, sve u tranziciji, pa tako i baština, i književnost, i druge oblasti. Zahvaljujući upornosti Upravnoga odbora i članova DHK HB, mi i dalje djelujemo u uvjetima, prostoru i vremenu u kojemu su, ponajprije, književne udruge suvišne i nepotrebne.

Ponovno ste na Godišnjoj skupštini izabrani za predsjednika DHK HB. Koje djelatnosti planirate u budućem razdoblju?

- Nisam oduševljen izborom. Teško se tko želi prihvatiti vođenja bilo koje udruge u ovo vrijeme i na ovom prostoru gdje zapravo ništa nije određeno i gdje je sve u procesu, pa je tako i s našom književničkom udrugom. Planiramo nastaviti sa započetim radom u nekoliko smjerova. Prioritete dajemo sljedećim djelatnostima: tiskanju časopisa *Osvit,* njegovu redovitijem izlaženju i poboljšanju njegove kakvoće (što će ovisiti prije svega o financijskoj situaciji), tiskanju knjiga u nakladi DHK HB, tradicionalnoj dodjeli godišnje nagrade *A. B. Šimića,* te predstavljanju dobitnika nagrade na *Šimićevim susretima,* održavanju tradicijskih *Humskih večeri poezije,* te odlasku naših pisaca u škole i u druge ustanove. Tako ćemo pridonijeti širenju hrvatske kulture i hrvatskoga jezika u BiH. Ne ćemo ostati gluhi na politička i kulturološka previranja u ovom nemirnom vremenu i na ovom nemirnom tlu. Reagirat ćemo na svaku nepravdu u duhu tolerancije i demokracije. Udruge kao što je naša trebaju na jedan način biti korektiv vlasti, svih nepravilnosti kojih je nemalo u našem društvu. Stoga su potrebne izvanstranačke udruge i organizacije kao kritička savjest ovoga bezumlja.

Tko i zašto je predlagao da DHK HB promijeni ime u DHK BiH?

Upravni odbor i ja osobno dali smo na razmišljanje Skupštini tu zamisao zbog dva bitna razloga: prvi, mnogi Herceg-Bosnu povezuju s političkim i inim konotacijama, u našem imenu Herceg-Bosna je povijesni pojam za Bosnu i Hercegovinu. Na žalost, mnogi novinari, pa i drugi, ovaj pojam vezuju uz Hrvatsku zajednicu Herceg-Bosnu, što nema nikakva smisla, niti veze. Herceg-Bosna je povijesna hrvatska istoznačnica za Bosnu i Hercegovinu. U ovoj državi je puno «nevjernih Toma», pa je to bio jedan bitan razlog a drugi razlog je bolja suradnja s drugim književničkim udrugama koje djeluju u BiH, bolja suradnja među kulturama uopće, koje se u Bosni i Hercegovini isprepliću i dopunjavaju, pa smo smatrali da ćemo na taj način lakše riješiti financiranje naše udruge i potaknuti financiranje kulture uopće a što bi predstavljalo početak i nekih preinaka u ustavima BiH i Federacije BiH (posebice preinake koje se odnose na prosvjetu, kulturu, šport). No, i država se službeno zove Bosna i Hercegovina. Na Skupštini je, koja je o tome vijećala, odlučeno da ostane dosadašnji naziv.

Kakva je suradnja s ostala dva društva književnika u BiH (bošnjačkim i srpskim)?

Ne postoji nikakva suradnja, pa ni službena veza s ostalim književničkim udrugama, posebice sa srpskim piscima iz BiH koji su se uglavnom odlučili za članstvo u Udruženju književnika Srbije, dok je dio naših članova istodobno i članovima udruge koja se zove Društvo pisaca Bosne i Hercegovine (koje je uglavnom muslimansko i koje bi željelo centralistički progutati i

nacionalne književnosti i nacionalne književne udruge u BiH).

Kako ocjenjujete odnos vlasti spram potrebama jednog ovakvoga kulturnog društva? Poznat je slučaj diskriminacije od strane Gradske uprave spram DHK HB, dok se financiraju bošnjačke manifestacije?

Ova vlast, kao i one prethodne u ovoj državi, jedva znade da postoje udruge književnika, pa je onda pitanje zbiljsko kakav će biti njihov odnos spram književnika i njihovih udruga!? Oni znadu za nas i sjete nas se u predizbornoj promidžbi. Čim dođu na vlast, po svim tim obećanjima padne prašina i zaborav. No, naviknuti smo na diskriminirajući položaj, stoga i u našoj udruzi postoji istinska volja za dokazivanjem. Već sam spomenuo da Gradska uprava Mostara nije htjela uvrstiti *Humske večeri poezije* u program *Mostarskoga ljetnoga festivala,* dočim su uvrštene *Šantićeve večeri poezije.* Koliko mi je poznato, Šantić je, ipak, srpski pisac koji je živio i djelovao u Mostaru, pa te *Šantićeve večeri poezije* ne mogu nazvati „bošnjačkom manifestacijom", posebice ne ovdje u Hercegovini, u Mostaru. Premda su neki ljudi htjeli, a i danas hoće, „svojatati" neke pisce, književne večeri itd. Mi nikada ne ćemo organizirati *Šantićeve večeri poezije* dok postoje naši veliki mrtvi pisci čije slovo i ime, evo već godinama, ne možemo obilježiti - primjerice: Janko Bubalo, Lucijan Kordić, Jakov Bubalo, Vladimir Pavlović, uz već spomenutoga A. B. Šimića, kao i mnogi drugi pisci koji su jednim dijelom svoga života djelovali u BiH - Kranjčević, Šop (rođen u Jajcu), itd., itd. Mi kao udruga pozdravljamo

svaku književnu manifestaciju, pa tako i već spomenute *Šantićeve večeri poezije*. Pojedinačno svatko može sudjelovati na bilo kojoj manifestaciji i mi, kao udruga, na to nemamo prigovora. A ako bismo sudjelovali na *Šantićevim večerima poezije*, u ovom slučaju, kada je već sve bilo gotovo, mi bismo bili samo ures te manifestacije, a novac i vrhnje bi pokupili neki drugi. To nismo mogli dopustiti, niti ćemo sudjelovati na takvim manifestacijama bez čistih računa. Manifestacije „bratstva i jedinstva“ u književnosti ne priznamo jer mi smo kao nacionalni pisci istodobno i pisci države u kojoj jesmo i međunarodni pisci, također. No, ipak zabrinjava davanje prednosti takvim manifestacijama u odnosu na *Humske večeri poezije*, što znači da gradska uprava, vjerujem, ne želi znati da je u ovom gradu sjedište udruge hrvatskih pisaca Bosne i Hercegovine, te mi se čini da oni prešutno ne žele čuti da hrvatski pisci daju svoj kulturološki prinos i obol i ovom gradu i državi BiH. Naravno, u pitanju je i novac jer svaka manifestacija ima svoju cijenu.

U kojoj ste fazi književnoga stvaralaštva i što novo možemo očekivati od Vas?

Mnogo toga što sam pisao posljednjih godina sam i objelodanio. Pjesnik, pa tako i ja, napiše ponekoć poneku pjesmu, manje ili više uspješnu, i to je ono što trenutačno radim na osobnom stvaralačkom planu. Osjećam se umornim zbog poslova koje sam radio u nekoliko smjerova i na na nekoliko planova, kako bih javnosti i hrvatskoj kulturi ipak nešto pridonio, a prisiljen sam bio na to i osobnim egzistencijalnim razlozima. Poznato Vam je, ka**o** što je poznato i čitateljskoj javnosti, da velika većina pisaca, nažalost, troši golemu stvaralačku

i duhovnu energiju za puko preživljavanje, a u ovom vremenu i u ovoj državi to je nužno zlo. No, imam nekoliko ideja, za koje se nadam da ću ih i ostvariti u iduće dvije godine, što, međutim, osim o mojoj osobnoj volji, ovisi i o drugim čimbenicima.

U *Večernjem listu* od 6. kolovoza Radoslav Dodig DHK HB i Vas proziva kao potporavatelje kiča i šunda. Vaš komentar?

Uopće nisam čitao taj tekst pa je, vjerujem, i to jedan dio komentara. Dodiga cijenim kao intelektualca i kao dobroga kolumnista, no osobno znam da se on znade upustiti „u borbu s vjetrenjačama“ te da paušalno i načelno znade optuživati, negirati i tako dalje. A što je tu, u stalnom osporavanju od gradbenoga elementa?! DHK HB, koliko je meni poznato, u ovih posljednjih četiri-pet godina nigdje javno nije dalo potporu nikakovu šundu, a ako g. Dodig neku od naših knjiga, ili tekstova naših članova, smatra šundom, na to ima osobno pravo i to ne želim uopće komentirati. No, ako sam ja „potporavate!j“ šunda, želio bih znati koji je to moj tekst, pjesma, ili moj osobni nastup šund? Ne želim sebe reklamirati, no upravo cijeli moj književni rad jest borba protivu plitkoumnosti i kiča. Zapravo, zbilja i ne znam kako glasi „optužba“ gospodina Dodiga! Stoga se moj cijeli komentar može svesti na onu poznatu poslovicu: „Psi laju, a karavana prolazi“.

U kojoj mjeri političko okružje utječe na rad DHK HB i na književno stvaralaštvo?

U ovoj državi i u ovom društvu je sve moguće i sve se čini dostupnim, premda su bitne stvari uvijek u izmaku

i uvijek „kaskamo“ za naprednim idejama, i za Zapadom. I oni koji su se odveć davno odbošnjačili danas se zovu bošnjacima, i to s velikim B., a odbošnjačili su se u vjerskom i kulturološkom pogledu uopće, tj. prihvatili su nebošnjački svjetogled, da bi se nakon nekoliko stoljeća od borbe za bošnjaštvo (koje je predstavljalo ilirstvo, slavjanstvo, bosanstvo i hrvatstvo u narodnosnom smislu) smatrali bošnjacima, i to u nacionalnom smislu. Uopće ne sporim nikomu demokratsko pravo na naslov, naziv, opredjeljenje, ali sporim iskrivljavanje povijesnih, kulturoloških čimbenika koje je još sredinom devetnaestoga stoljeća pronosio Ivan Franjo Jukić, kao i drugi franjevci u Bosni Srebrenoj. Ovdje politika određuje, nažalost, način života, mišljenje, ali određuje i gospodarsku ne samo kulturološku ljudsku egzistenciju. Stoga, politika određuje i financiranje kulturnih udruga, pa tako i DHK HB. Politika je ovdje u posljednje vrijeme postala vladajuća ideologija i svijest; ona određuje i dozira način ljudskoga života. Nije to samo zbog tranzicijske pozicije BiH kao države već i zbog povijesnih naslaga i natruha kao i zbog neriješenih kolektivnih (prije svega nacionalnih) prava i pojedinačnih prava. Na ovim prostorima nadvladava „nesretna svijest“ koja želi upravljati ljudskim životima ili u centralističko-totalitarnom smjeru, ili nadvladava anarhizam. A to je, nažalost, utjecalo i utječe na književno stvaralaštvo na ovim prostorima.

“Hrvatsko slovo”, br. , 6. rujna 2002.
Razgovarao: Josip Milić

Nenad Valentin BOROZAN

ZAŠTO ZBORNIK *ŠUMOVI VREMENA*

U prigodi pojavka zbornika ili pak knjige koja donosi izbor ili cijeli niz tiskanih prosudbi, kritika ili recenzentskih otisaka, znaju se zametnuti raspre, treba li ili ne ponovno objavljivati već objavljeno. Kako je svaka knjiga, njezin doseg ili izravnije nakana, priča za sebe, tako u slučaju književnika Zdravka Kordića možemo kazati kako je objelodanjivanje *Zbornika kritika i razgovora - Šumovi vremena* sasvim razložno i bez potaknuta okvira -30. obljetnice književnoga stvaranja.

Njegovo djelo u spomenutu razdoblju privuklo je mnoge kritičare koji su jedan ili više tekstova posvetili njegovoj poeziji - ponajvećma potaknuti novim knjigama. Kroz prosudbe može se pratiti, koliko gonetanje njegova pjesničkoga tkanja, toliko umijeće, dosezi i kritička usmjerenost prosuditelja. Podijeljen u odjele *Zbornik* omogućuje preglednost, a kronološki slijed lakše snalaženje u možebitnoj potrazi za prosudbama o pojedinim knjigama. O Kordićevu književnom stvaranju ili pojedinačnim knjigama pisali su i najugledniji hrvatski književnici (V. Pavlović, A. Stamać, D. Horvatić, J. Fiamengo...), što samo prisnažuje poimanje živodajnih poetskih ostvaraja raširenih od tiskovina do izbora, panorama, pregleda i antologijskih vrjednovanja.

Uvrštenje nekoliko razgovora na kraju *Zbornika* dodatni je ozračaj koji zorno svjedoči o zauzimanju

Zdravka Kordića kao književnika i intelektualca za temeljne vrjednote i obranu hrvatskoga nacionalnog bića u bremenitoj zbilji u kojoj su ponajvećma ugrozbe, nepoznavanje povijesnih bitnosti, baštine, te politička napetost, tražili - oglasiti se. Glasno i jasno podastrijeti činjenice i osobno motrište! Time se obznanjuje jasnijom, ne samo književna misija Zdravka Kordića; već je ona i razvidna u *Zborniku,* ali i najzorniji odgovor uza sve - zašto *Šumovi vremena.*

ŠUMOVI VREMENA II.

ZBORNIK KRITIKA I RAZGOVORA

Povodom trideset i pete obljetnice stvaranja Zdravka Kordića

2003.

Vesna ZOVKO

LIBERCAFFE

LIRSKI COUHELO

Zdravko Kordić, *Šumovi vremena*
Naklada DHKHB, Mostar, 2003.

TAMO GDJE STANUJE MOĆNA RIJEČ

Da pjesnik Zdravko Kordić živi izvan medjski i politički amputirane Hercegovine, vjerojatno bi do sada bio jedna vrsta lirskoga Couhela. Premda pjesništvo ne stanuje na adresama bestselera, Kordićevim stihovima, šimićevske genetike, boje i pobune – da je samo malo, recimo televizijske pozornice ili moćnije tiskovine, još bi se mogla dogoditi i ta rijetka bestselernost. Jer u svakom čovjeku, volio poeziju ili ne, živi jedan mali ili veliki pjesnik. Ponekad cijeli život, ljubav, prijateljstvo, roditeljstvo, vjera izgledaju kao jedna velika potraga za onim što je Ujević zvao "moćna riječ". *Meni treba moćna riječ...*

Kult dobrih cipela ili kult dobre riječi

I premda nam se prečesto čini da živimo u vremenu u kojem više vlada kult dobrih cipela negoli kult dobre riječi, prizori iz ispovijedaonica, prijateljaonica, ljubavonica ili najobičnijih kafić-pričaonica, govore nešto drago. Jest, strašno je, primjerice kada sve novine prenesu kako nova mišica, popularna voditeljica ili pjevačica prvo na muškarcu primjeti - cipele!, a da

istodobno u svim tim medijima tvrde kako nemaju dovoljno prostora za tekstove koji se tiču sudbine cijeloga jednog naroda u državi koja taj narod tretira po onoj samoupravno-socijalističkoj: imaš kuću, vrati stan! Odnosno, vi Hrvati, ako baš želite biti Hrvati, dobro!, imate Hrvatsku, vratite Bosnu i Hercegovinu! Jedan od rijetkih hrvatskih intelektualaca u BiH koji još nije odustao od borbe protiv medijsko-političkih nonsensa jest Zdravko Kordić. Dokazuju to njegova brojna oglašavanja u javnosti koja na žalost prenose uglavnom neutjecajni hrvatski lokalni mediji u BiH ili pokrajinska izdanja "Večernjeg lista" i "Slobodne Dalmacije". Veliki mediji rezervirani su za velike teme i velike predrasude. Cipele i ostalo...

Aparthaid i škutorija

Koliko se vike diglo oko ujedinjenja mostarskih gimnazija i hrvatske aparthaidnosti, pomislilo bi se kako u BiH živi oko 250 milijuna Hrvata i nešto malo ostalih koje ovi prvi nemilice šikaniraju gdje god stignu i to ne zato što su tako brojni, nego zato što su prirodno pokvareni i fašistoidni! Bilo bi zanimljivo čuti nalaze jednog političko-psihijatrijskog skupa vještačenja nad fenomenima "multietničnost, multikulturalnost u BiH". Valjda se rijetko gdje u svijetu toliko kune u nacionalne, vjerske, civilizacijske, kulturne različitosti, a da se istodobno svaka konkretna različitost, recimo najbezazlenije pravo na svoj jezik, definira kao aparthaid, kao nacionalizam, fašizam... Ili, kako bi to u istočnom Mostaru pojednostavili: Nije Mostar škutorija, iz istoimenoga hita nekadašnje zvijezde *Mostarskih kiša*...

Za neupućene, škutorija je zapada Hercegovina. Izraz je bio jako omiljen u komunizmu, a njime su se častili učenici i studenti koji su dolazili u Mostar iz zapadne Hercegovine i odmah u startu bili zakinuti za podobno socijalno, kulturološko i političko podrijetlo.

Danas je simbol škutorije gimnazija na hrvatskome jeziku na *Španjolskom trgu* u Mostaru. Uostalom, nosi škutorsko ime...

Zanima me samo kada će kao imperativ suživota i uspostave Mostara kao normalnoga grada postaviti i - ujedinjavanje kafića iz zapadnoga i istočnoga Mostara, kaže moj prijatelj koji se često doima kao da je pao s Mar(k)sa ili Engelsa... Socijalističkih nebeskih tijela, oneviđenjih s ove distance... Složili smo se da bi recimo film o Zdravku Kordiću bio puno zanimljiviji od filma o životu Lady Di. Rođen u zavičaju Antuna Branka Šimića, pokraj Gruda, rano se odmetnuo u pjesnike. A onda i u filozofe. Studirajući filozofiju na Filozofskom fakultetu u Sarajevu zasigurno nije sanjao predavačku karijeru profesora marksizma, no baš ga je to zapalo! No, valjda je i zbog te frustracije bio jedan od snažnijih pokretača višestranačja u još uvijek komunističkom Mostaru, početkom devedesetih.

Idealist i buntovnik

Gotovo nevjerojatno zvuči podatak da je bio osnivač i prvi predsjednik poticajnoga odbora HDZ-a u Mostaru. Ne zato što biti u toj stranci znači nešto strašno, nego zato što kao izraziti individualac, idealist i buntovnik teško može funkcionirati po bilo kojem stranačkom programu. I sva njegova kritička oglašavanja

na temu političkih posrnuća najveće hrvatske stranke u BiH pokazala su kako je njegovo prirodno stanje - stanje oporbe. Oporbe naspram svakoj vlasti, stranci, oporbe iz koje nesputano i slobodno, i jedino mogu djelovati svi pjesnici, književnici, umjetnici ili novinari. Njihova bezuvjetna opozicija valjda je uvjet svake malo kvalitetnije pozicije...

Smrt od čavlaste tvarnosti

Najdramatičnija dionica njegova života vezana je za smrt četverogodišnjega sina Krunoslava kojeg je dobio nakon dugih, predugih godina čekanja! Tko pročita njegove knjige *Zipka i smrt* i *Kuća i krik* nikada više neće imati isto mišljenje o poeziji i životu uopće: toliko smrti pretvoreno u toliko vječnosti, (pre)osobno u (pre)univerzalno: *Bezbroj rana neprebolnih / U tijelu mi raste smrt / Kao runo očajno, / kao vrutak, / tuga izbija, / iz zemlje plačne, / krik djeteta /plinovi ugušiše /Bol u utrobi raste /kao novorođenče / Mrtvozorno sunce pada / u planetarij besmisla / Nema koraka, / nema prohoda, / kucnuo je crni aparat / umjesto srca /Krunoslave / odziv je moj suh / Crne rupe pred očima / Zipka i mrak / Nema koraka, / nema zova / U oceanu suza / nemušti krik / Tisuće rana neprebolnih / hrvatskom zemljom tutnji / Ocean kopni / Na dnu hropac / Mir / Mir tuge / Planetarij je stao / Skamenjen / svod nestaje / Cvjetnica posiplje groblje / u srpnju / Zdenac smrti otvoren / Srpnjevanje uzima zrna, / uzima sve / i ostaje /samo mrak, mrak, mrak.* (*Zipka i smrt*, napisana 10. srpnja 1998.).

Napisati ovakvu pjesmu nevjerojatno je zadavanje bola i oslobađanje od bola istodobno. Pjesma o

prolaznosti postaje vječnost. Oni kritičari i recenzenti koji su se malo više bavili fenomenom smrti u Kordićevoj poeziji odustali su od utvrđivanja koliko se točno puta ona spominje u njegovoj lirici i prije i poslije tragičnoga gubitka. Smrt je vječna tema svih pjesnika, no Kordiću je ona više od teme. Smrt djeteta kao da je izbrisala onu distancu koju svi mislimo da imamo naspram nje. Nema distance. Ona je tu. Nevjerojatno blizu. Satkana je od nas samih. Od čavlaste tvarnosti čovjeka.

30.-u obljetnicu književnoga stvaranja Zdravko Kordić dočekao je na mjestu predsjednika Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne koje bi se vjerojatno davno ugasilo da je netko drugi na tom mjestu. Jer, stara priča o hrvatskim prioritetima: prvo bikijade, misijade, olimpijade, stadioni... pa onda, ili pa nikad, kultura! Ali, eto, kad nestane sve, i mediji, i ustanove, i jezik, divno je politički zaridati o ugroženosti nacionalnih interesa!

Zdravko Kordić 30.-u obljetnicu svoga književnoga stvaranja dočekuje u bolnici s dijagnozama raznoraznih unutarnjih bolesti, no njegova snaga za pobunu protiv svega što nije dobro još uvijek je jako, jako zdrava. Unatoč svekolikoj ironiji i simbolici, držimo ti fige, pjesniče!

Žarko MILENIĆ

SNAŽNI GLAS IZ KORA

Zdravko Kordić (1955.) se javio sa svojom prvom knjigom *Svjetlost snovidjela* 1980. godine koja je izašla u uglednoj izdavačkoj kući "Veselin Masleša" iz Sarajeva. Iako po godinama mlad Kordić se već tada iskazao kao zreo i samosvojan pjesnik koji se uspio nametnuti svojom vrlo dojmljivom poetikom. Kako to duhovito sam autor kaže u prvoj pjesmi "KOR -DIĆ' - GLAS" on je uspio u ondašnjem pjesničkom koru dići svoj glas i biti primijećen.

U spomenutoj pjesmi u prvom stihu Kordić kaže: "Pjesmo sakralna kora, vedantinska pjesni". Uočljiv je iz Kordićeve zbirke utjecaj Biblije i filozofske literature, no može se reći kako se pjesnik ne razmeće svojim znanjem niti pročitanom literaturom. Možemo, dakako, naći tragove (primjerice spominjanje Abela u "Muk pjesni") u ovim pjesmama iz spomenutih izvora. Mogu se zamijetiti i utjecaji, primjerice Rilkea od svjetskih te Šimića, Šopa i Ujevića od starijih hrvatskih pjesnika. Možemo uspoređivati ovu zbirku sa, primjerice, zbirkom "Umjetnost tame" Mile Stojića koja se pojavila godinu dana ranije, no Kordić je bio i ostao originalan stvaralac.

Zbog tih utjecaja i tema o kojima pjeva Kordićev glas zna biti s povišenim patosom (on ovdje često rabi usklične) ali je taj ton sasvim u funkciji ove zbirke i ne doima se kao njezin balast. Dapače.

Iako je Kordić ovu zbirku formalno podijelio u ciklu-se oni nisu omeđeni u nekom strožijem smislu.

Ono što se provlači kroz cijelu zbirku je stalna opreka svjetlo-tama, odnosno život-smrt. Znakovit je u tom pogledu naslov jednog ciklusa "Svjetlost i tmina kainske krvi". Također u pjesmi "Žar-ptica", o ptici feniksu, koja započinje stihom "Ti o majko svjetla i tmine, rođenja i smrti". O ptici feniks Kordić pjeva i u pjesmi "Prostor smrti".

Jedan od ciklusa u ovoj zanimljivoj zbirci nosi naslov "Lelujavi kostur vremena". Motiv kostura srećemo često unutar Kordićeve zbirke. Inače u tom ciklusu srećemo i nekoliko pjesama pisanih vezanim stihom što pokazuje kako Kordić zna vješto vladati rimom.

Kovanicu "snovidjelo" iz naslova srećemo u pjesmama "Canto imaginatio" i "Pjesan izgubljenim očima svijeta". U prvoj od njih se spominje i slijepa mitska proročica Pitija. Motiv snova provlači se kroz cijelu Kordićevu zbirku. Svaka Kordićeva pjesma iz ove zbirke mogla bi biti poticaj da se napiše jedan esej.

Istaknuo bih kako je za ovu zbirku karakteristično da su u nju uvrštene mahom kraće, no dojmljive pjesme. Sukladno tome znakovit je i naslov jednog od ciklusa - "Mudrost i riječ sna". "Stoička mudrost", rekli bi, citiravši Kordićevu sintagmu iz pjesme "Bdijenje".

Također je u cijeloj zbirci uočljiva Kordićeva sklonost nadrealističkim slikama. Primjerice sintagma "ponoćno ludilo" priziva u nama na somnabulne Traklove slike.

Četvrt stoljeća kasnije prva Kordićeva zbirka doima se jednako snažno i stameno.

Đuro VIDMAROVIĆ

PJESNIČKO ŠESTOKNJIŽJE ZDRAVKA KORDIĆA

Nakladnici iz Rijeke: "Udruge građana Orion i Sapho" predstavile su 15. prosinca 2006. u zagrebačkoj knjižnici "Bogdan Ogrizović" seriju svojih najnovijih izdanja pjesničkih zbirki. Potrebno je na početku podvući da je prihod od njihovih izdanja namijenjen pomaganju školovanja nadarenih studenata. Ne znamo do sada za ovakav slučaj na našem knjižarskom tržištu. Ovom prilikom "Orion i Sapho" su objavili kao drugo izdanje šest knjiga hrvatskog pjesnika iz Mostara Zdravka Kordića. Radi se o zbirkama "Svjetlost snovidjela" (Sarajevo 1980.), "Plavet i pretkazanje" (Sarajevo 1984.), "Tragovi i snovi" (Mostar, 1987.), "Vrtovi otajstva" (Sarajevo, 1992.), "Miris olovne kiše" (Mostar, 1994.) i "Zipka i smrt" (Zagreb-Mostar, 1999.).

"*Svjetlost snovidjela*" prva je Kordićeva objavljena knjiga pjesama. U njoj se predstavio stihovima nastalima u razdoblju od 1974. do 1978. godine. Knjiga je s pravom naišla na dobar prijam književne kritike i čitatelja i upozorila da se u hrvatskome pjesništvu rodilo novo sjajno i samosvojno pjesničko pero.

"*Plavet i pretkazanje*" drugo je Kordićevo pjesničko djelo, objavljeno 1984. godine. U njemu autor nastavlja "studijsku" izgradbu poetskog vokabulara koji pokazuje izuzetan napor posvećen "zvukovnom sloju", u skladu s prihvaćanjem "demijurške snage Riječi".

Tragovi i snovi treća je Kordićeva zbirka u ovome nizu, ali i treća koju je objavio. Kordić se našao na filozofsko-teološkom raskršću. Navodimo dio ove pjesme s prepoznatljivim odjekom riječi Pavla iz Tarza:

Braćo, darivanje je pravedni i istinski način života!
Živjeli braćo u darivanju!
Darivanje je primanje sebe,
stoga se primajte
i u trulim koracima vremena
i u hirovitoj i mitskoj rijeci.

Nakon *Tragova i snova* uslijedila je zbirka logičnoga (u smislu "razrade" teme i odgovora na krucijalna pitanja bića i bićevitosti bitka) naslova *Vrtovi otajstva.* Godina je sada 1992. Ratne strahote zagospodarile su pjesnikovom Domovinom. Kao primjer pjesnikovog senzibiliteta u danim uvjetima neka je dopušteno navesti slijedeće stihove:

Ti si čista misao na križu
pribodena. U srcu ispuštaš lelujavi plamen.

Kroz staro vino;
kroz šturu historiju,
hostija
(Iz pjesme: "Krist").

Peta u nizu koji predstavljamo je zbirka *Miris olovne kiše,* nastala u krvavim ratnim godinama i objavljena u Mostaru, 1994. godine. Iz naslova je vidljivo da je rat

njezino osnovno tematsko ishodište. U pjesmi "Hrvatska, moja domaja", čitamo slijedeće stihove:

U tmini iskri blijedo svjetlo voštanice
U kasnim noćnim satima stojim u susret
avetinjskoj ptičurini
i mašem maslinovom granom
Donosim okus juga

Posljednja Kordićeva knjiga objavljena u "Orionovome" nizu više ne slijedi kronologiju njegovih objavljenih djela. Radi se o zbirci *"Zipka i smrt* čije je prvo izdanje tiskano 1999. godine. Nesumnjivo da je ova zbirka za pjesnika najbolnije štivo, jer je nastala u vrijeme gubitka voljenog djeteta.

Za ovu knjigu Kordić je dobio prestižnu Šimićevu nagradu za poeziju, 1999. godine.

Možemo požaliti što se Orion nije odlučio objaviti kao sedmu i osmu u nizu, Kordićeve zbirke *Kuća i krik* i *Putovanje/Stari hrast,* jer bi se time zaokružio njegov pjesnički opus.

Zdravko Kordić (rođen u Tihaljini 29. rujna 1955.) plodan je pjesnički stvaralac i književni kritičar. Svojim se djelom nametnuo kao samosvojan autor čije zbirke nailaze na nepodijeljeno priznanje književne kritike. Za većinu njih Kordićevi su stihovi "estetski užitak". Akademik Ante Stmać analizirajući stihove ovog pjesnika došao je do zaključka da "misaona strana Kordićeva pjeva pobuđuje u nama emocije, emocionalna pak snažnu misao o rađanju i umiranju. U tom smislu - zaključuje akademik Stamać - Kordićev pjev ima nešto od psalma: mudrost svakodnevice i zanos vječnosti".

Naš je pjesnik Hrvat iz Hercegovine, a podneblje ovog dijela hrvatskog etničkog prostora, njegov je povijesni usud, etnografsko, kulturno, etničko, konfesionalno i ino određenje kao vlastita differentia specifica u odnosu na ostale prostore zajedničke nam etnije. Ono nosi u sebi čudesno jedinstvo suprotnosti (bez primisli na Marxov dijamat), bar što se poezije tiče: sjedne strane imamo ratničku, borbenu, slobodarsku, neslomljivu i gordu hrvatsku ljudsku građu, sa stećcima i gangama, a s druge strane velik broj odličnih pjesnika, toliko da je bez njih nezamislivo suvremeno hrvatsko pjesništvo (zamislimo nacionalnu kulturnu baštinu bez Maka Dizdara, A. B. Šimića, Anđelka Vuletića, Veselka Koromana, Pere Pavlovića, Janka Bubala, Gojka Sušca, Stjepana Čuića, Mile Pešorde, Zdravka Kordića, Ivana Tolja, Stanka Bakovića, Valentina Borozana, Vinka Grubišića, Šimuna Šite Ćorića... - redoslijed ne odražava autorov vrijednosni sud o navedenim pjesnicima). Božidar Petrač je u pravu kada među čimbenike koji utječu na poetiku pjesnika iz Hercegovine navodi "duboku duhovnost, franjevačku a posebno marijansku", a "nadasve... mediteranske mirise, zasade grčko-rimske civilizacije te hrvatstva koje bez mediteranskih obilježja ne može postojati".

Niz koji smo predstavili uspješno je likovno i tehnički besprijekorno opremljen. Za nakladnika se potpisuje Ilija Matić, a kao urednik Žarko Milenić i Klara Matić-Benčik.

Đuro VIDMAROVIĆ

IZDAVAČKI POTHVAT IZ RIJEKE: ŠEST KNJIGA ZDRAVKA KORDIĆA

Do sada nedovoljno poznati nakladnici iz Rijeke "Udruge građana Orion i Sapho" predstavili su u biblioteci "XXI. stoljeće" 15. prosinca 2006., u zagrebačkoj knjižnici "Bogdan Ogrizović", seriju svojih najnovijih izdanja pjesničkih zbirki. Potrebno je na početku podvući da je prihod od prodaje ovih knjiga namijenjen pomaganju školovanja nadarenih studenata. Stoga na unutarnjoj stranici korica stoji "Knjiga za mladež Hrvatske". Ne znamo do sada za ovakav slučaj na našem knjižarskom tržištu i stoga ga pozdravljamo.

Ovom prilikom "Orion" je objavio kao drugo izdanje šest knjiga hrvatskog pjesnika iz Mostara Zdravka Kordića. Radi se o zbirkama *"Svjetlost snovidjela"* (Sarajevo 1980.), *"Plavet i pretkazanje"* (Sarajevo 1984.), *"Tragovi i snovi"* (Mostar, 1987.), *"Vrtovi otajstva"* (Sarajevo, 1992.), *"Miris olovne kiše"* (Mostar, 1994.) i *"Zipka i smrt"* (Zagreb-Mostar, 1999.). Navedeni naslovi slijede kronološki tijek objavljivanja.

"Svjetlost snovidjela" prva je Kordićeva objavljena knjiga pjesama. U njoj se predstavio stihovima nastalima u razdoblju od 1974. do 1978. godine. S pravom je naišla na dobar prijam književne kritike i čitatelja i upozorila da se u hrvatskome pjesništvu rodilo novo samosvojno pjesničko pero. Enes Duraković je u ocjeni ove zbirke dao ispravnu karakteristiku (koja se protegnula i na ostale Kordićeve knjige) kako se u njoj radi o "sintezi intimno-lirskoga doživljaja svijeta i refleksivne

opservacije o temeljnim pitanjima egzistencije i smisla pjevanja", te da pjesnik iskazuje povjerenje "u demijuršku snagu Riječi, njen mistični korijen i smisao". Ivan Lovrenović je tome dodao kako se kod Kordića uočava "visoki stupanj pjesničke kulture i opće erudicije", te zaključio: "uz pojmovni i misaoni repertoar antičkoga svijeta i tradicije europske filozofije, u ovim stihovima prepoznaje se, u trenutcima, i boja ujevićevske pjesničke sintakse, i ezoterični titraj rilkeovske eksklamacije, i nabijenost šimićevske elipse..."

Kao što je slučaj s većinom ukoričenih pjesničkih prvijenca i Kordićeva je knjiga ponešto pretenciozna, pa čak i netransparentna.

"Plavet i pretkazanje" drugo je Kordićevo pjesničko djelo, objavljeno 1984. godine. Shvativši slabosti prve zbirke Kordić se u novoj knjizi "rješava" netransparentnosti na predmetno-tematskoj razini, oslobađa pjesničku misao kako bi iskazao "ontološku čistinu stvari", odnosno, jednostavnije rečeno, pjesnik čini pomak k "neposrednijem pjesničkom govoru". Pri tome nastavlja "studijsku" izgradbu poetskog vokabulara koji pokazuje izuzetan napor posvećen "zvukovnom sloju", u skladu s prihvaćanjem "demijurške snage Riječi". Milka Božić koja je pisala o ovoj knjizi, s pravom je uočila Kordićevo poetsko-filozofsko polazište u kojem je "pjesma predočena kao spoj dezintegriranog bića i prisustva svijesti o raznolikosti vanjskih svjetova." To "dezintegrirano biće", posljedak je "rascjepa prašnjave historije", dakle zbivanja u kojima je sudjelovao čovjek, i koja je čovjek kao i čovječanstvo - tijekom proteklih vremena mijenjao i stvarao.

Pjesnik na tragu ovih spoznaja traži odgovore, a njih može dati jedino "Riječ kao demijurg", dakle Bog, čija

se kreativna intervencija u ljudski rod manifestira kroz stvaralački poetski čin. Kordić se na taj način približava poeziji koja se, u nedostatku boljeg termina, naziva "pjesništvo kršćanskoga nadahnuća". Uočavajući ovu činjenicu Kasim Prohić pišući o ovoj knjizi zaključuje da kod Kordića pjesnička Riječ prelazi "onu granicu na kojoj se jedine Biće i Nebiće", a M. Delalić će naglasiti da je Kordić "izuzetno ambiciozan (čak pretenciozan) stvaralac", te da njegova poezija "graniči čak s akribijskom prilježnošću", kao posljedicom "izuzetno vještog korištenja lektirom".

Tragovi i snovi treća je Kordićeva zbirka u ovome "Orionovome" nizu, ali i treća koju je objelodanio. Kordić se našao na filozofsko-teološkom raskršću. Književni kritičari koji su vrjednovali ovu knjigu ne uspijevaju otkriti pjesnikove nakane, strjepnje, dileme i htijenja. Stoga polaze od teze koje isključuje transcendenciju, odnosno "Riječ kao demijurg", ili je shvaćaju kao jednu od pjesničkih metafora. U skladu s takvim polazištem npr. književni kritičar Željko Ivanković govori o "Kordićevu svijetu koji je mišljenjem dovršen u okvirima vlastitoga intelektualnoga zrenja, gdje je mišljeni svijet svjestan sebe, a pjesnički subjekt, unatoč ukupne tragične vizure, ipak realistički indiferentan", a Omer Tipura misli da je pjesnik suviše zašao u "tamne vode bivstvovanja sukobljavajući optimizam pjesnika s nužnim, što se ostvaruje poradi stvaralačkih ishodišta". Isti prikazivači svakako su pročitali pjesmu "Darivanje" koja se nalazi u ovoj knjizi, a ona im je ponudila odgovor na njihove dileme. Taj odgovor nisu uočili, ili ga nisu prihvatili, jer je on upućivao na Krista. Premda je to jedino mogući odgovor na Kordićevo poetsko interpretiranje osjećaja egzistencijalne tjeskobe, u ateističkim, ili inim

krugovima, biva prešućen (godina je 1987.). Stoga su i ocjene ove knjige nepotpune. Navodimo dio ove pjesme s prepoznatljivim odjekom riječi Pavla iz Tarza[1]:

Braćo, darivanje je pravedni i istinski način života!
Živjeli braćo u darivanju!
Darivanje je primanje sebe,
stoga se primajte
i u trulim koracima vremena
i u hirovitoj i mitskoj rijeci.

Nakon *Tragova i snova* uslijedila je zbirka logičnoga naslova (koja odgovora na krucijalna pitanja bića i bićevitosti bitka) - *Vrtovi otajstva*. Godina je 1992. Ratne strahote zagospodarile su pjesnikovom Domovinom. Kordićevo pjevanje ponovno izaziva nesuglasja književnih kritičara. Munid Delalić smatra da je u ovoj knjizi u prvome planu "misao o nedostupnosti i nedostatnosti, o sićušnosti čovjekovoj pred silama nemjerljivim", odnosno da autor koristi veliku temu pojedinca i povijesti koji su "posve razgolićeni" i "zagledani jedno u drugo". Za Jagu Musu u ovoj je knjizi "riječ o svojevrsnom labirintu u kojem radoznalog čitatelja uhode upiti poput onih *čemu ima smisla pjesma* i *što ti o smrti znaš.*" Pisac ovih redaka ne smatra se mudrijim od navedenih uglednih književnih kritičara, ali smije primijetiti da im je nedostajalo poznavanje temeljnih danosti kršćanske etike i estetike, zbog čega nisu uspijevali razumjeti ishodište i uvir ovog pjesništva, "odgonetku" u tim strašnim časovima zagonetke patnje i zla. Kao primjer neka je dopušteno navesti dijelove dviju pjesama:

---

[1] Rim, 15.

Nastojim
sazdati zid od riječi, krv od vina

Tjeskobu skriti Nastojim...
reći plavoj djevojci visina
Ljubih tu plavet skutrenu;
more uzbibano. Raspršeno vapno

(Iz pjesme "Tjeskoba")

Ti si čista misao na križu
pribodena. U srcu
ispuštaš lelujavi plamen.

Kroz staro vino;
kroz šturu historiju,
hostija

(Iz pjesme: "Krist").

Peta u nizu koji predstavljamo je zbirka *Miris olovne kiše,* nastala u krvavim ratnim godinama i objavljena u Mostaru, 1994. godine. Iz naslova je vidljivo da je rat njezino osnovno tematsko ishodište. Stoga Vladimir Pavlović s pravom piše da je ova zbirka "u nekom smislu otklon od prethodnih", te da se "u ovoj zbirci sljubljuju duhovne sastavnice sa stvarnosnim slikama koje su iritirane samim svojim naturalizmom". U pjesmi "Hrvatska; moja domaja", čitamo slijedeće stihove:

U tmini iskri blijedo svjetlo voštanice
U kasnim noćnim satima stojim u susret
avetinjskoj ptičurini

i mašem maslinovom granom
Donosim okus juga

Posljednja Kordićeva knjiga objavljena u "Orionovome" nizu više ne slijedi "kronologiju" njegovih objavljenih djela. Radi se o zbirci *"Zipka i smrt"* čije je prvo izdanje tiskano 1999. godine. Nesumnjivo, da je ova zbirka za pjesnika najbolnije štivo, jer je nastala u vrijeme gubitka voljenog djeteta. Takve su tragedije najčešće prevelik teret za "racionalno" pjesničko iskazivanje osjećaja, jer svojim su sadržajem duboko privatne i intimne, zbog čega guše osnovnu zadaću pjesništva da daje poruke, vrijednosti i činjenice s kojima se mogu poistovjetiti svi čitatelji i koje imaju, kako se u frazi kaže, univerzalno značenje. Kordić je hrabro ušao u ovu avanturu, oslobodivši se pjevanja koje bi imalo psihoterapeutski, tješiteljski ili naricateljski karakter. Stvorio je impresivno impersonalno i koherentno djelo, pisano u duhu kršćanskog egzistencijalizma, s bazom u nepresušnoj nadi onih koji vjeruju i za koje smrt nije beskrajno uništavilo, ili veliko Ništa, već stepenica prema vječnome životu.

Bože, Tvoje su sjene pale oko nas.
Tvoje su misli svuda gdje barka plovi,
gdje dopire glas:
uzmi nas

(Iz pjesme "Poslije umora, nada").

Za ovu ovu knjigu Kordić je dobio prestižnu Šimićevu nagradu za poeziju, 1999. godine.

Na kraju:

Zdravko Kordić (rođen u Tihaljini 29. rujna 1955.) plodan je pjesnički stvaralac i književni kritičar. Svojim se djelom nametnuo kao samosvojan autor čije zbirke nailaze na nepodijeljeno priznanje književne kritike. Za većinu njih Kordićevi su stihovi "estetski užitak". Naravno, što je to "estetski užitak"? Za pisca ovih redaka to su Kordićeve sintagme, čudesna igra riječima i njihovim polisemantičkim dosezima, spajanje proturječnih značenja u nove literarno opravdane cjeline, užitak probijanja kroz to obilje jezičnog i estetskog cvijeća, praćenje pjesnikovog sazrijevanja u smislu približavanja transcendentalnom, odnosno uočavanju emanacije Božanskog Apsoluta u pojavnostima koje su "običnom" oku i umu skrivene, odnosno neuočljive. Stoga bismo se složili s akademikom Antom Stamaćem koji je došao do spoznaje da "misaona strana Kordićeva pjeva pobuđuje u nama emocije, emocionalna pak snažnu misao o rađanju i umiranju. U tom smislu - zaključuje akademik Stamać - Kordićev pjev ima nešto od psalma: mudrost svakodnevice i zanos vječnosti".

Božidar Petrač uspješno je Kordićevo pjevanje stavio u prostor i vrijeme, uz određivanje njegove svjetonazorske i filozofske protežnosti. Naš je pjesnik Hrvat iz Hercegovine, a podneblje ovog dijela hrvatskog etničkog prostora, njegov je povijesni usud, etnografsko, kulturno, etničko, konfesionalno i ino određenje kao vlastita differentia specifica u odnosu na ostale prostore zajedničke nam etnije.

Ono nosi u sebi čudesno jedinstvo suprotnosti, bar što se poezije tiče: sjedne strane imamo ratničku, borbenu, slobodarsku, neslomljivu i gordu hrvatsku

ljudsku građu, sa stećcima i gangama, a s druge strane velik broj odličnih lirika, toliko da je bez njih nezamislivo suvremeno hrvatsko pjesništvo (zamislimo nacionalnu kulturnu baštinu bez Maka Dizdara, A. B. Šimića, Anđelka Vuletića, Veselka Koromana, Pere Pavlovića, Janka Bubala, Gojka Sušca, Stjepana Čuića, Mile Pešorde, Zdravka Kordića, Ivana Tolja, Stanka Bakovića, Valentina Borozana, Vinka Grubišića, Šimuna Šite Ćorića...- (redoslijed ne odražava autorov vrijednosni sud o navedenim pjesnicima). Božidar Petrač je u pravu kada među čimbenike koji utječu na poetiku pjesnika iz Hercegovine navodi "duboku duhovnost, franjevačku a posebno marijansku", a "nadasve... mediteranske mirise, zasade grčko-rimske civilizacije te hrvatstva koje bez mediteranskih obilježja ne može postojati". Ako je riječ o filozofskom nasljeđu kojim se, kao pjesnik dakako, koristi Zdravko Kordić, tada je to kršćanski (s protestantskim predznakom) egzistencijalizam Sørena Kierkegaarda (1813-1855), iskazan u djelu "Strah i drhtanje" (1843.). Duhovno izvorište Kordić nalazi u judeo-kršćanskoj baštini, poglavito u Bibliji, s time što njegovo pjesništvo nije religioznog karaktera u doslovnom smislu, već više od toga, ono je dijalog s Bogom oko zla i nesreće koje padaju na pravednike.

Niz koji smo predstavili uspješno je likovno opremljen, a tehnički besprijekorno urađen.

(Objelodanjujemo dva srodna, gotovo identična teksta Đure Vidmarovića – jer on to zaslužuje kao duhovni tražitelj i pregalac.).

Miljenko STOJIĆ

MISLI O PJESMAMA, A I O MISLIMA

U povodu pretiska 6 prvih zbirki pjesama Zdravka Kordića

Kao čovjek nisam ništa rekao novo i izvorno kad sam rekao da nisam otok. No, učinio sam novo i izvorno kad sam tu istinu spoznao duboko u sebi. Čini mi se da Zdravko Kordić ide tim putem. Odlučio je nanovo tiskati svoje zbirke pjesama. Sada je to njih prvih 6. Kroz vrijeme koje je prošlo zacijelo se mijenjao, ali želi ukazati kojim je to putom išao. U ovom svom ogledu ipak ne ću potanko pratiti njegove mijene, jer to jednostavno nije moguće, nedostaje još knjiga da bi se pokušalo zaokružiti njegovu pojavu u hrvatskoj književnosti. Zbog nabrojanog uzet ću kamenčiće moga dosadašnjeg govora, združiti ga s današnjim spoznajama i pokušati napraviti mozaik, odnosno govoriti o sadašnjem Zdravku Kordiću i o vremenu koje ga je pratilo i prati.

A kakav je to danas Zdravko Kordić? Rekao bih da i dalje traga za svjetlošću, makar ona govorila samo kroz njegove snove. Njegov stih je i dalje hermetičan, ali nije to zbog praznine koja se i ne može drukčije izraziti, to je zbog boli koja se skuplja na dnu duše. Dok čitamo njegove stihove, može nam se učiniti da nas očekuje crnilo, muka, tjeskoba, jad. Nije da toga nema, ali ga ima, ipak, u podnošljivoj mjeri. Naziru se svjetla izlaza, bjelina koja sve zamata u čistoću. Bol se isprala, postala je manje težom kada se suočila i sa svijetom oko sebe. Duboka je pjesnikova bol. Nije to ona tražena, izmišljena, već stvarna. Krhkost ove zemlje poput koplja zabila

se u njegovo tijelo. Gdje naći izlaz, kako zacijeliti tu ranu? Pitanja naviru, a odgovori kao da bježe. Kordić se ne predaje. Bori se kao lav, hoće pronaći to svjetlo koje samo nazire.

Na hermetičan način tvorbe Kordićevih stihova utječe kako njegova filozofska naobrazba, tako i neka dašnja nastojanja u književnosti. Srećom Kordić u toj hermetičnosti uvijek ima otvorena vrata, prozore pa i više od toga. Stalo mu je nešto priopćiti čitatelju, a ne zabaviti ga igrom svojih riječi. Slike koje rabi pune su naboja, istrgnute iz svakodnevnosti i ponuđene čitatelju na stranicama knjige. Što će učiniti s njima, samo on zna. Dobro bi bilo razmisliti o njima, upitati koji je njegov odnos prema tim stvarnostima. Ne mora ih nakon toga redati kako ih Kordić reda, može ih poredati po nekom svom nahođenju.

Je li Kordić, tradicionalist, neotradicionalist, štovatelj hermetizma, suvremen...? Ne znam kako bih na ovo odgovorio! Svaki odgovor ovisi o tome kako prilazimo spomenutim pojmovima. Zbog toga radije ne bih odgovorio nikako. Kordić je pjesnik i to je dostatan odgovor. No, svakako da nam progovara suvremenim rječnikom. A osjećaj, tvar, od kojega pravi svoju riječ, zar nije ista u svim vremenima? Važno je samo da je nešto lijepo, dobro, istinito. To je ona razlika koja bi mogla stajati između ovoga i onoga ostvarenja i na temelju koje bi se mogli donositi značenjski sudovi.

U pjesnikovo biće duboko prodire i bol zbog usuda njegove domovine. Nije nijem i dalek pred njim, već bliz i želio bi joj na neki način pomoći. Ne postupa poput nadobudnog novinara koji u jednim dnevnim novinama na mome radnom stolu govori da je “patriotizam

posljednje utočište nitkova", navodeći tko je to prije njega rekao da bi na taj način poručio da nije sam. "O tempora, o mores", naveo bih i ja sada nekoga, ali ne da pokažem neku svoju učenost, već da se zgrozim. Ipak, okanimo se mi ovoga novinara, a vratimo našemu pjesniku. On kaže da se mora brinuti za svoj naraštaj, za svoju kuću, za svoju opstojnost. Tek tada brine se za sve ljude na ovoj zemlji, tek tada se može shvaćati što to i njih boli i kako im pomoći. E, moj novinaru!

Ostanimo još malo kod domovine. Dolaskom slobode u nju, zahuktalo se Kordićevo pisanje. Njegovi stihovi počeli su otvorenije zvoniti njezinom blizinom. Ne kažem da toga nije bilo i prije. On je uronio u sva ta događanja i ostao do današnjeg dana vjeran svom opredjeljenju. Kako različito od nekih drugih koji su se domovini približavali samo onda kada im se činilo da od nje mogu imati neke koristi! Istina je da su za to plaćani raznim nagradama, dobrim mjestima, razgovorima u javnim glasilima. Ali, hrvatski narod dobro zna tko je stajao i tko stoji na kojoj strani. Zna to i Kordić i time ne šteti svojoj umjetnosti. Svoj odnos prema sudbinskim događajima u svome narodu ne pretače u patetiku, već u umjetnost.

Svoje stihove i pjesme Kordić posvećuje i biću koje voli. S tim bićem želi podijeliti svoju bol, ali ne na taj način da ga još više optereti, već da se samo nasloni na njegovo rame. Tada sve postaje lakše i smislovitije. Bol gubi svoje strašno naličje i postaje podnošljiva. Za pjesnika je to naročito bilo važno u njegovim kasnijim godinama.

Život se nemilice bio oborio na njega. Trebalo je ostati i ustrajati. Suze su se lile kroz riječi i kapale na

bjelinu papira koji je onda svjedočio o dubini iz koje su došle.

Bila bi pogrješka ne navesti da se kroz pjesnikove stihove zrcali i njegova vjera. Naizgled taj govor nije izrazit. Vjerski pojmovi miješaju se sa svim drugom pojmovima koje pjesnik ima na raspolaganju. U kasnijim zbirkama govor o vjeri kudikamo je izrazitiji. Sve ga je to potaknulo da napiše knjigu o pjesničkom umijeću fra Janka Bubala i napravi izbor *hrvatske marijanske lirike*. On očito ne želi priznati misao po kojoj će ovo vrijeme koje nazivamo suvremenim ostati upamćeno. Ona glasi: "Bog je mrtav". Pripisuju to jednome čovjeku, Nietzscheu, ali ima ih još koji su tako mislili i govorili. Kordić zna da su neprestano postojali i oni koji su govorili da je Bog živ. Nije ih uspio pokolebati ni marksizam u svim svojim inačicama počevši od boljševizma, komunizma, nacionalsocijalizma, fašizma..., kao ni njihova braća kolonijalizam, globalizacija... Uvijek je, dakle, bilo takvih koji se nisu bojali gledati pokraj zdravih očiju. Kordić im pripada.

Krik je proparao kuću, mogli bismo reći u skladu s jednom zbirkom Zdravka Kordića, ali je ona ostala nauzgor. Svjetlo sja unatoč svim životnim nedaćama i olujama. Je li ovakvo naličje i naše boli? Ne završimo samo upitnikom, usudimo se biti pjesnicima. Netko će staviti neku oznaku za taj naš pjev. Ne obazirimo se previše na njega. Bol je stvarna, mi smo stvarni, okolina je takva kakva jest. Naš suvremeni govor ne znači da svoju okolinu podržavamo u svemu. Govor nam može biti isti, ali se značenja mogu razlikovati. Različita su to naličja jedne te iste stvarnosti.

Zaokružujući ovaj mozaik nepreuzetnih misli ustvrdimo da je Kordić metafizički zagledan u ovaj prašnjavi zemaljski prah koji nas okružuje. Dodajmo k tome njegovu sklonost prema filozofiji, ili prema mišljenju, ako tako hoćete. Pred nama je pjesnik tamnih dubina našega postojanja, ali pjesnik koji u sebi ima svjetlosti i vjere, ma koliko se nekada, posebno prije, i njemu samome činilo da je to pretjerivanje. On uporno tka suvremenu hrvatsku književnost koje se ni danas ni ubuduće ne će stidjeti hrvatski narod. Time je u prvim redovima hrvatske borbe za slobodu. Nemojmo da nam to zazvuči patetično. Takva su, na žalost, vremena.

USPOREDBE

Đuro VIDMAROVIĆ

KRIK IZMEĐU RUŽE I SVJETLOSTI – ILI KAKO SE SUOČITI SA SMRĆU DRAGE OSOBE

Primjer dvoje hrvatskih pjesnika - Zdravka Kordića i Marije Barbarić Fanuko

Smrt djeteta, dakle, kod svih normalnih ljudi, najdražeg bića koje imamo, izazov je za svakoga čovjeka, a poglavito za umjetnika. Na neki način pisac ovih redaka osjeća nelagodu dirajući u ovu temu analizom djela dvoje velikih suvremenih hrvatskih pjesnika, Zdravka Kordića i Marije Barbarić Fanuko, koje, ujedno, smatra ljudima sebi bliskima kako po peru i poetici, tako i po kršćanskom svjetonazoru. Nameću nam se i dvojbe: smije li se dirati u tako bolnu temu? Za vjernike smrt nije tabu, nije konac postojanja, strašan put i ništavilo, rastakanje u materijalističkoj kaši, a time i vječiti gubitak drage osobe. Za kršćanina smrt zahvaća tijelo ("pepeo si bio i pepeo ćeš postati"), dok se duša vraća Stvoritelju, da bi u Njegovoj svjetlosti čekala dan uskrsnuća, kada će se stvoriti novo Nebo i nova Zemlja i započeti nov život u obliku i sadržaju koji su nam otkriveni na moralnoj razini.

Međutim, bez obzira na svjetonazor, smrt bližnjega pogađa svakog normalnog čovjeka. Tako je u našoj kulturi oduvijek.

Što je s umjetnicima? U umjetnosti je tema smrti vječna: od antike i početaka književnog stvaralaštva,

do danas. Razlika postoji u umjetničkom "osmišljavanju" fenomena smrti. O tome su napisane bezbrojne drame, tragedije, pjesme i romani, skladana bezbrojna glazbena djela, naslikane najljepše slike, snimljeni filmovi... Smrt drage osobe neizbježno mijenja život onoga, ili onih koji su takav gubitak doživjeli. Umjetnicima je darovana mogućnost da mogu nadvladati tragediju estetskim rekvizitarijem. To je njihova prednost i njihovo prokletstvo. Međutim, svako opisivanje tragedije nije umjetnost, ma koliko bilo autentično i bez obzira koliko se u njemu nalazilo osjećaja. Umjetnost ima svoje zakonitosti i one su neumoljive.

Ukoliko tragedija biva iskazana pseudo-umjetničkim jezikom, ona ostaje dijelom osobne tragedije i kao takva gubi neophodne univerzalne dosege. Brojne obavijesti o preminulim članovima obitelji kojima se rodbina, prijatelji i znanci obavještavaju o tome putem posebnih stranica u dnevnom tisku, često su ispunjene stihovima, ili mislima kojima najbliži nastoje iskazati tugu, ljubav i poruku onome koji ih je napustio, ali pokazati i javnosti dubinu svojega bola. Na žalost, uglavnom se radi o tekstovima koje ne možemo smatrati umjetnošću, a većinu, na žalost pseudoumjetnošću, odnosno, ispričavamo se na grubim riječima, običnim stihoklepinama.

Odlučili smo predstaviti književno djelo dviju različitih pjesničkih osobnosti, nastalo u trenucima teške obiteljske tragedije. Nije nam nakana ulaziti u osobnu dramu navedenih pjesnika, jer bi to bilo neukusno, već pokazati kako snažne umjetničke ličnosti, a uz to i baštinici kršćanskog učenja, tu dramu izdižu na razinu univerzalnog smisla i univerzalnog pjesničkog iskaza.

Umjetnost pobjeđuje smrt. Umjetnost je vječna, zbog toga što izvire iz Ljubavi, dok je smrt pobijeđena, jer istoči iz grijeha.

Zdravko Kordić i Marija Barbarić Fanuko cijenjena su imena suvremenog hrvatskog pjesništva. Oboje su izgradili vlastiti poetski jezik koji je književna kritika ocijenila najvišim ocjenama, osobnost oboje okružena je stanovitom aurom neprozirnosti, pa i mističnosti. Smrt vlastite djece potaknula ih je na stvaranje moćnih stihova kojima su osobnoj drami dali univerzalne opsege, zahvaljujući razini i snazi umjetničke riječi, kao i dubini svjetonazorskog i filozofskog obzora u koji su uklopili činjenicu strašne proživljene stvarnosti.

Marija Barbarić Fanuko (Resnik Požeški, 1936.) izgubila je 1989. godine kćerku, talentiranu slikaricu Nives Fanuko (otac akademski slikar, majka primijenjena umjetnica i pjesnikinja), studenticu četvrte godine Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Svoj pjesnički oproštaj sa kćerkom opisala je u ciklusu pjesama "O ruži", objavljenih 2003. godine u knjizi pod naslovom "Ogrlica od kiše". Pjesme nisu datirane. Gospođa Barbarić Fanuko kao pjesnikinja poznata je po dugotrajnom radu na stihovima, tako da su, pretpostavljamo, i ove pjesme prošle višegodišnji proces "brušenja", kako bi svjetlo dana ugledale kao sjajne i neponovljive poetske cjeline.

Zdravko Kordić (Tihaljina, 1955.) godine 1998. izgubio je četverogodišnjeg sina Krunoslava. Već iduće godine objavljuje pod naslovom "Zipka i smrt" ciklus pjesama u kojima se opraštа od preminulog djeteta, odnosno svojim poetskim i filozofijskim diskursom nastoji ovu tragediju staviti u kontekst svog umjetničkog govora, svoga života i svjetonazora. Ciklus je objavljen

u knjizi istog naslova, kojoj mijenja ime, prethodno određeno kao "Labirint".

Na prvi pogled teško je pronaći zajednički nazivnik u lirskom govoru navedenih pjesnika. Prvo, dijeli ih spolna i generacijska razlika, a zatim i poetsko-filozofski pristup lirskom iskazu. Zajednička im je bol, kao i vjera u riječi Onog koji nas je iskupio na Golgoti.[1] Iz te činjenice kod oboje, iz neizmjerne tuge izrasla su dva pjesnička pojma koja višeznačnošću i simbolikom određuju navedene pjesničke cikluse: ti su pojmovi RUŽA[2] i SVJETLOST[3].

Zdravko Kordić naslov knjige "Labirint", koju je pripremio za tisak, mijenja nakon tragedije, kako bi ga "prilagodio" gubitku sina, a zatim cijelo djelo posvećuje njegovoj uspomeni, dramatičnim proslovom:

"KRUNOSLAVU KORDIĆU U SPOMEN
(17. rujna 1994.-04. srpnja 1998.)

Ovu knjigu posvećujem tebi sine. Svečano si se pojavio a potom brzinom svjetlosti tragično nestao.

Cijeli svoj život posvetio sam tebi, tvojoj mami i umjetnosti.

Bio si savršenstvo umjetnosti za svoga kratkoga ovozemnoga boravka."

---

1 *"Pravi problem modeme književnosti u 20. stoljeću jest zapravo problem čovjeka koji je s jedne strane postigao visoku svijest o sebi i svojim mogućnostima, s druge jasnu spoznaju da je ontički nekonzistentan, životno nemiran i sudbinski nesiguran"* (Drago Šimundža: Bog u djelima hrvatskih pisaca. Vjera i nevjera u hrvatskoj književnosti 20. stoljeća, Matica Hrvatska, Zagreb, 2004., 24.-25.

2 Sir 39, 13; 50.8

3 Post. 1.3; 1.4; 1.5; 1.18

Marija Barbarić Fanuko pokojnoj kćeri posvećuje samo jedan ciklus, znakovitog naslova "O ruži", ali zato na naslovnoj stranici, te unutar knjige javnosti podastire na bezdrvnom papiru nekoliko radova iz slikarske zaostavštine kćeri Nives Fanuko, kako bi učinila vječnim sjećanje na njezin umjetnički rad, odnosno na njezinu slikarsku darovitost.

Kordićevi su stihovi pisani nad odrom ili neposredno nakon pokopa djeteta i zbog toga sadrže visoki emocionalni naboj, gotovo na razini krika i samouništenja. S razlogom se pojam "krik" višestruko ponavlja u nekim pjesama. Gospođu Fanuko od tragedije dijeli veća vremenska distanca, stoga je njezina bol "stišanija" i umjetnički naglašenije oblikovana kao datost univerzalnog značaja. U njezinim stihovima nema krika, već tihe, gotovo ponizne pomirenosti s činjenicom što se duša njoj dragog bića našla u blizini Svevišnjeg.

Kordićev ciklus "Zipka i smrt" donosi sedam pjesma, ali se njihov sadržaj prenosi i na slijedeći ciklus: "Odlaze kasni noćni sati", pa čak i u novije pjesničke zbirke: na pr. "Putovanje/Stari hrast", objavljenu 2004. godine.

Ciklus "O ruži" Marije Barbarić Fanuko, zapravo je poema od XVII pjevanja sa završnom pjesmom, opet znakovita naslova: "P. S." Ta poema nije samo sjećanje na kćerku Nives, već je i impresivna zahvala Vrtlaru što bdije nad ružom u svome vrtu čiji su mirisi, ljepota i smisao dostupni jedino onima koji vjeruju. Pjesnikinjin je iskreni: "In Te Domine speravit!"

Zanimljivo je pročitati mišljenje hrvatskih književnih kritičara o navedenim djelima. Kordićevu knjigu "Zipka i smrt" pogovorom je popratio književnik i filozof Vlado Vladić, davši svom tekstu naslov "Otpor

prema paradoksu". Premda nam se ovakav pristup čini plošnim, donosimo iz njega nekoliko misli, kako bismo opravdali svoje distanciranje:

"Susret s paradoksom moguć je na dvije temeljne razine: na misaonoj i doživljajnoj. Većina ljudi za svoga života stekne iskustvo samo doživljajnoga paradoksa, dok samo suptilni duhovi iskusuju paradoks na misaonoj razini i prije nego što ga dožive. Misaoni paradoks ne znači nekakvu suhoparnost niti intelektualnu pozu, već istinsku zauzetost cijeloga čovjekova bića oko antinomija vlastitoga života kao jedinstvene cjeline. (...) razmišljanja o paradoksu su možda najbolji uvid u razumijevanje i interpretaciju pjesničkog života i pjesničkog djela Zdravka Kordića. Kod njega možemo razabrati prisutnost paradoksa na njegovim svim mogućim pojavnim razinama. Paradoks u slutnji, paradoks lirskog duha, lirskog iskaza, paradoks života. (...) Kada se paradoks pretoči u stilske figure, onda se dobije oksimoron. Oksimoron, kao spajanje nespojivog, na dva je načina prisutan u Kordićevu pjesništvu - na slikovni i semantički način; premda je oksimoroničnost protegnuta sve do same strukture pjesama. (...) U povijesti hrvatske književnosti stvoreni su mnogi oksimoroni, kao prostor književnog izraza (npr. Zimsko ljetovanje, V. Desnice), ali mi nije poznato da je stvaralački poriv nekog pisca stvorio tako snažan oksimoron kao što je onaj iz naslova najnovije Kordićeve pjesničke zbirke - Zipka i smrt."[4]

Ne bismo se usudili Kordićevo pjesništvo svesti na oblike paradoksa. To je pjesništvo iznad paradoksa,

---

[4] Vlado Vladić: Otpor prema paradoksu. Pogovor zbirci Z. Kordića: Zipka i smrt, Zagreb - Mostar, 1999., 106; 108; 109.

odnosno ono "stvarnost" paradoksa tumači kao stvarnost ljudskog postojanja, a antinomije koje iz toga proizlaze nadvladava u pjesničkoj ljepoti i kršćanskom vidokrugu, čak na momente omeđenom i mističnim invokacijama. U tom smislu bliži je istini akademik Ante Stamać koji u predgovoru Kordićevih izabranih pjesama "Svjetlost, plodovi praha", zbirci koja je objavljena 1996. g., dakle prije smrti dječaka Krunoslava, na nekoliko mjesta ističe mističnu dimenziju njegove poezije:

"Neka *unio mistica* istočnjačke, ali i kršćanske provenijencije", smatra akademik, prožima njegov lirski govor. Po njemu ovdje se isprepliću "mrtvaci i kršćanska nada"..., "antičko poganstvo, istočna misao i kršćanska naivnost..." U tom smislu, - zaključuje akademik Stamać - Kordićev pjev ima nešto od psalma: mudrost svakodnevice i zanos vječnosti".[5]

Pjesništvo nije igra, ili bolje rečeno s pjesništvom se ne smije poigravati. Sjećamo se takvih tvrdnji hrvatske poetese Dubravke Oraić Tolič, nakon što je objavila poemu "Palindromska apokalipsa". Sa zaprepaštenjem je ustanovila kako je bez da je to namjeravala ili željela, anticipirala sudbonosne događaje koji će pogoditi Hrvatsku desetljeće kasnije.[6] Ove nam misli padaju na pamet čitajući Kordićev ciklus "Zipka i smrt". U njemu dvije su uvodne pjesme nastale prije tragične smrti malog Krunoslava. Jedna 1995. godine, s naslovom

---

5 Ante Stamać: O pjesništvu Zdravka Kordića. Predgovor zbirci "Svjetlost, plodovi praha. Izabrane pjesme, Zagreb, 1996., 10.-11.

6 Dubravka Oraić Tolić: Priča o palindromu, u: Palindromska apokalipsa, "Edicija Durieux", Zagreb, 1993., 33.-54. Ista: Ontološki ludizam. Od "igre riječima' do "igre sudbine". U: Književnost i sudbina/'Meandar", Zagreb, 1995., 79.-88.

"Pjevam samoću svijeta", s posvetom "sinu Krunoslavu". Ova pjesma završava znakovitim stihovima:

Ja ljubim tebe sumorni i mračni svijete.
Ljubim tebe, moje blijedo dijete.
I samoću,
dok smrt koraca u moju sobu,
nepozvana,
pod modrim sjajem zvijezda razliježe se njezin krik.

Druga pjesma "Minotaur", napisana 6. travnja 1998., završava sličnim stihovima:

Eksplozija urezana u sjećanje
Ostala je samo prašina
koja dijeli
bitak od nepovrata,
od odlaska u prazno,
u smrt.

Čitajući navedene strofe, čitatelju se nameće dojam kao da je pjesnik predosjećao tragediju koja će se dogoditi ("ne zovi nesreću, jer će i sama doći", kaže naša narodna poslovica), što nas vraća misli profesorice Oraić Tolić.

U pjesmama koje slijede dominiraju riječi "krik" i "mrak", ali i stihovi u kojima očajni otac zanemaruje u sebi baštinika Kristovog učenja. On je naprosto očajan otac koji u trenucima boli ne vidi smisao smrti svog djeteta. Umjesto života vječnog i vjere u uskrsnuće mrtvih, otac rida nad grobom i izbacuje stihove: *"Nikad više/ Nikad više/ Sve je samo sumrak/ Ništa više/ Ništa*

više ("Nikad više"), ili stihove: *"Zdenac smrti otvoren/ Srpnjevanje/ uzima zrna uzima sve/ i ostaje/samo mrak*$_y$ *mrak, mrak"* ("Zipka i smrt"). Isti očaj nalazimo u pjesmi "Muškost": *"Ničega nema/ na početku puta/ prekinuto sve/ Sve niti isčupane/Nakon zipke smrt/ Nakon zipke smrt"*.

Božidar Petrač je u pravu kada u pogovoru Kordićeve knjige "Putovanje/Stari hrast", naglašava: "Svaki susret sa smrću, još k tome sa smrću vlastita sina, mora izazvati duboki unutarnji potres i teško je čovjeku naći vrijeme za pomirbu s takvom činjenicom. Istina, najlakše bi bilo reći: – "Dobar sam (si) boj bio, trku završio, vjeru sačuvao", prema riječima sv. Pavla. Ali smrt djeteta, nedužna i još neproživjela života i nedoživjela iskustva različitih Božjih darova ostavlja čovjeka, u našem slučaju pjesnika, u velikoj nedoumici, on se s tom činjenicom ne može pomiriti, čak ju i preteško podnosi, na rubu vlastita iščeznuća. Pa može postaviti pitanje o svrsi patnje, pitanje još sudbonosnije: Ta kakav je taj Bog koji mi uzima sina jedinca? Odakle mu razlozi za takvu kušnju moje vjere i moga života?" U tim smo stvarima, nazovimo ih prvima i posljednjima, pred samom biti vlastite vjere, vlastita pouzdanja u Božju providnost i snagu Njegove milosti. No, to nas dovodi da čitavim svojim bićem stanemo pred Boga, da Ga prihvatimo ili odbacimo u svome životu sa svim posljedicama koje iz toga čina proizlaze. To je temeljno pjesnikovo pitanje, kako će odgovoriti? Hoće li odvrći svoj pogled i uperiti ga u nigdinu, prazninu i ništavilo, ili će ga usredotočiti na, primjerice, kušnju Abrahamovu ili kušnju Marijinu koja će, za mnoge, u ludosti prihvatiti Božji zahvat

i jednostavno reći: 'Evo službenice Gospodnje, neka mi bude po riječi Tvojoj".[7]

Tek u idućem ciklusu "Odlaze kasni noćni sati", u ocu-pjesniku javlja se i otac-vjernik. U prvoj pjesmi ovog ciklusa: "Prah", nalazimo dvije kitice koje to dokazuju:

Vrtovima
sloboda razlivena,
penje se uz ruže (povijuše i ružoprste).

Ti litanije čitaš
i postaješ
sve više
prah koji se spušta.

Višeslojan i kršćanima tako drag pojam ruže u ovom trenutku povezuje Kordića i gospođu Barbarić Fanuko. U pjesmi "Put smrti" Kordić "razrađuje" značenje tog pojma u smislu mučeništva i uskrsnuća, te kao simbola rajskog cvijeta što uvijek prebiva u Božjoj blizini:

S onu stranu imenovanja
i s onu stranu latica u cvatu.
Smrt bez mržnje u zoru dolazi,
kroz krvavu ranu usne
krik bjeline odjekuje.

U zbirci "Putovanje/Stari hrast", kada se dogodila potrebna vremenska distanca, pjesnik nalazi ono što

---

[7] Božidar Petrač: Drhtanje i strah. Pogovor zbirci stihova Z. Kordića "Putovanje / Stari Hrast, Zagreb, 2004., str. 102.

možemo grubo nazvati, smirenje nakon tragedije, "logično objašnjenje" u smislu istina naše vjere. To dokazuju stihovi:

Ja koracam, prijatelji, kroz noć
Palim svjetiljku
od zere maslinova ulja
(...)
Grozdovi pjesme umukli
U sporama ruža raste raj
Ah, kako ga opisati
u običnu cvrkutu ptice,
u rascijepljenoj usni ruže
vidim san prirode
(...)
Kuda ću s rukom, s licem zemaljskim
Hoću li završiti tamni redak
kroz svijetlu misao

Hoće li himan zasjati u vlastitu urliku

("Koracanje, tamni redak")

Dok se Marija Barbarić Fanuko zadržava na polisemantičkom pojmu ruže, dotle Kordić proširuje svoj rajski florilegij pojmom ljiljan, kojim obilježava čistoću i nevinost preminulog djeteta. *"Ljiljan se razbokorio, do svoje smrti/spustio. Pelud odlazi u zemlju /Što će tu noć samoće?* " (iz pjesme "Kako cvjetati u sumrak". Pojam ljiljan nalazi se i u dramatičnoj pjesmi-molitvi

"Ljiljan u vrtu".[8]

Molim ti se, Gospode, ulij snage u
moju dušu
Vrati ljiljan u vrt
dopusti mi posljednji poljubac
kada crn od tuge nakon dugog
izbivanja
u blijedo jutro pomaljam se
s vihornim kosama

(...)

Gospode, molim ti se
da ovaj ljiljan
cvate pod tvojim suncem
dok žeravica ne nađe svoj smisao: prah

Kordićevi stihovi posvećeni sinovljevoj smrti postepeno se stapaju s njegovim pjesničkim nazorom u kojem smrt ima svoje stalno boravište. Pjesnik-otac u pjesmi "Otopi okove", na neki se način "oprašta" od sina, odnosno tugu polagano, zamjenjuje zaboravom. Sinovljeva je smrt osmišljena i iskupljena Njegovom smrću. Stoga oslobođen dosega smrti piše stihove:

Njegova krv i tvoja krv
kolat će venama svemira
premda za te, Zdravko,
nigdje mira ne će biti

---

[8] Ps 60.1; 80.1

Krv i prašina u svemiru su čestic\
Tjeskoba je posvemašnja.

Navedeni stihovi ipak postavljaju pitanje: nije li pjesnik prihvatio učenje Miguela de Unamuna o tragičnom osjećanju života, ili je kršćanska nada ostala u njemu nepomućena?

Marija Barbarić Fanuko nakon duže stanke objavila je 2003. godine zbirku stihova "Ogrlica od kiše", koja je od, inače kod nas ideološki isključive, književne kritike prihvaćena s naglašenim odobravanjem, štoviše, o njoj su svoj sud dala vodeća kritička pera. U toj zbirci nalazi se ciklus "O ruži" koji je predmet našeg zanimanja. Zbirci su dodana mišljenja dvaju uglednih književnika, Miroslava S. Mađera i Branimira Bošnjaka. Dok M. Mađer nije uočio iznimnu vrijednost (i značaj) ciklusa "O ruži", Bošnjaku je to uspjelo. Stoga piše: "U ciklusu pjesama O ruži možda smo najbliži uvidu u cjelinu pjesničkog postupk Marije Barbarić-Fanuko, uvidu u njezino metaforičko i simboličko jezgro koje odražava različite, često naizgled i suprotne, pa čak i paradoksalne udaljenosti.[9] (...) Ruža nije puka pjesnička metafora, - nastavlja Bošnjak - nego oniričká vrata kroz koja pjesnikinja ulazi u svijet u kome *koračam iz sna u san /samotnim puteljkom / koji se oko neba ovija* ...Stoga je "ruža" kod Marije Barbarić-Fanuko višeslojni reinkarnat, sposoban preuzeti različita pjesmovna značenja: u "arkadijskom" dijelu pjesama "ruža" čak *"silazi niz obronak, snena pogleda"*, ona cvjeta *"gore visoko na*

[9] Podsjećamo na citiranu Vladićevu tvrdnju o paradoksalnosti Kordićeve zbirke "Zipka i smrt".

oblaku",a postaje i središtem cvijeta stvaranja nebeskog florealija koji svojim cvjetnim darovima obasipa zemaljske vrtove. (..) U kršćanskoj simbolici ruža je i znak mučeništva i znak ćudoredne čistoće (ovisno o boji), ruža je i "rajski cvijet" (bez trnja) a od mnogobrojnih značenja valja se spomenuti 'simbolizacije poroda i inicijacije".[10]

Slijedi Bošnjakovo pozivanje na Mircea Eliadea, vjerojatno u želji da svjetonazorski "uravnoteži" poetsku sliku, odnosno da cijelu zbirku stavi u "širi" kontekst".[11]

Središnji značaj "ruže" u navedenoj knjizi Marije Barabarić Fanuko uočio je i Božidar Petrač, koji poemični ciklus *O ruži* drži "sržnim dijelom cijele zbirke". (...) "U kršćanskoj simbolici - nastavlja B. Petrač - ruža ima različita značenja, u rasponu od mučeništva do nevinosti, od mističnog ponovnog rađanja do "rajskog cvijeta", od čiste ljubavi i predanja do patnje. U tom rasponu upravo u spomenutom cilju se najsnažnije otkrivaju pjesnikinjini unutarnji drhtaji, njezine osnovne životne preokupacije. Čak bi se i bez posvete lako mogli odgonetnuti i prepoznati razlozi njegova postanka, odnosno izravni poticaju koji su prodahnuli."[12]

Akademik Tonko Maroević i Đurđica Lieb Ivanišević otkrivaju u ovom ciklusu utjecaj velikog njemačkog pjesnika Rilkea. Maroević tvrdi da je gospođa Barbarić

---

10 Branimir Bošnjak: "Marija Barbarić-Fanuko - medij tragova koji ne smiju biti izgubljeni". Pogovor knjizi stihova Marije Barbatrić-Fanuko "Ogrlica od kiše", Zagreb, 2003.,81.-82.

11 Pisac ovih redaka ne misli prepoznavanjem kršćanskih izvora, ili nadahnuća u pojedinom književnom djelu svrstati to djelu u neku žanrovsku, ideološku, ili inu ladicu i time ga učiniti "nedostupnim", ili "stranim" univerzalnim vrijednostima kojima teži svako umjetničko djelo. Dapače.

12 Božidar Petrač: "Baldično pletivo", Hrvatsko slovo- tjedni list za kulturu, Zagreb, 4. lipnja 2004., 24.

Fanuko "parafrazirala Rilkeov 'Epitaf, dovodeći još jednom u verbalni zagrljaj ružu sa snom i vjeđama".[13] Dok naš ugledni akademik ne uočava kršćansko određenje pojma "ruža", Đurđica L. Ivanišević smatra da "rilkeovska obasjanost poezije (M. Barabić Fanuko, op.a.) stišana je do šapta, do najtiše bjeline snijega koja nije smrt, nego pretapanje u nebo - most za vječnost, bez ključa i ključanice. A ruža u "Ogrlici od kiše", put je snoviđenja sa stihovima koji su neusporedivi u poznatoj nam poeziji:..."[14]

Uz "ružu", kao središnji "lik" bez kojega se ne može razumjeti cijeli ciklus, jest pojam "Vrtlar"[15]. Na tu činjenicu upozorili su Petrač, Đurđica L. Ivanišević i Stjepan Kušar.

I kad vidje vrtlar da zlatni joj pogled prelazi ograde vrta ubere ružu i sjenu njezinu i cijeli vrt uze u naručje i nesta preko polja...

Vrtlar je, dakako "Spasitelj", a pojam je preuzet iz Ivanovog evanđelja. "Odnos vrtlara prema ruži duboko je prožet nježnošću očevom ili skrbi majčinom, a kad se ispuni vrijeme, Vrtlar će otvoriti vrata i pozvati ružu na novi, uskrsli život" - zaključuje B. Petrač.[16]

Kada je riječ o kršćanskom impostiranju simbolike i "radnje" u ciklusu "O ruži", najdublje je u pjesnikinjinu "tajnu" proniknuo Stjepan Kušar:

"Tajna ruže i tajna vrtlara (Iv. 20,15?) upućuje nas *prema drugoj obali,* gdje *Gore visoko postoji livada plava,* i gdje *rastu zvijezde i nema im kraja.* O tome se

---

13 Tonko Maroević: "Maleno sjeme ruže", Vjesnik, Zagreb, 28. travnja 2004., 18.

14 Đurđica Lieb: "Živjeti bez ključa",Glas koncila br. 19, Zagreb, 9. svibnja 2004., 14.

15 Iv 20.15

16 B. Petrač, ibid.

može govoriti samo u slikama nade, upijajući u sebe svjetlo koje diže pogled očiju prema gore. Da bi prispio onamo gdje je *Velika mrva u crvenom sjaju, na vrh neba uzdignuta,* čovjeku valja prevladati beznađe i proći kroz *oštri mrak trnja;* pred njim je *sjaj neba u dalekom dolu* - i zvijezde, koje su se *u oči djece zagledale i zasvjetlucale i ostale očarane - raspjevane...*

To je obećanje. A čovjek prispijeva onamo kamo gleda..." - zaključuje dr. Kušar.[17]

Kordićevo (pjesničko) "mirenje" sa sinovljevom smrću obrazložili smo stihovima, sasvim osobne prirode (što nije uobičajeno kod ovog autora), u kojima se očituje starozavjetna "gromoglasnost", napetost i stalno propitivanje Istine, čak i sumnja u Onoga čije se ime ne izgovara. Ponavljamo:

Njegova krv i tvoja krv
kolat će venama svemira
premda za te, Zdravko,
nigdje mira ne će biti

Marija Barbarić Fanuko njeguje, suprotno od Kordića, karmelićanski stišani, samozatajni i ponizni govor. Bog se proroku Iliji javio tiho kao lahor, a u Novom Zavjetu potvrdio ljubav za ljude osobnim iskupljenjem na križu njihovih grijeha, te uskrsnućem od mrtvih, dajući im na taj način vjeru u život vječni. Stoga završni stihovi u ciklusu "O ruži" mogu glasiti:

---

[17] Stjepan Kušar: "Između Neba i Zemlje", Kana - kršćanska obiteljska revija, god. XXXIV, br. 11/371, studeni 2003., 37.

A ja sanjam u dalekom vrtu
bijele kiše na ružama...

Pjesnikinja - majka nada se (skorom) susretu s kćerkom, kada će obje sjati obasjane Vrtlarevom pažnjom, kao dvije ruže u Njegovom vrtu. Međutim, pjesnik ne bi bio pjesnik ukoliko ne bi stvarao vlastitu "sliku svijeta", vlastitu upitnu zagledanost u nedohvatne daljine. Stoga, premda je riječ o evidentno karmelićanski prepoznatljivim stihovima M. Barbarić Fanuko, ostaje prostor za pitanje: nije li se i ona, kao i Z. Kordić, oslonila na Unamuna, odnosno na njegove stihove:

Pustite me da sanjam.
Ako je taj san moj život -
Ne budite me.

Dovršeno, 3. prosinca 2005.

Đuro VIDMAROVIĆ

KORDIĆ - BILOSNIĆ - KRILIĆ ILI KRIKOVI TRIJU HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA

Zdravko Kordić je kao pjesnik svojim kršćanskim egzistencijalizmom, a poglavito akceptiranjem zapadno-europskog pjesničkog naslijeđa i transponiranjem tog naslijeđa u hrvatski jezični i kulturni medij stvorio prepoznatljiv književni i svjetonazorski rukopis, a to je krajnji cilj svakog dobrog pisca. U tom složenom procesu treba istaknuti bitnu činjenicu: Kordić je riječi vratio

u temelje poetskog čina, dao im značenja signuma u polifonijskom i polisemantičkom okviru, simbola koji unutar svoga semantičkog polja donosi mnoštvo sadržaja, čak se njegovo poštovanje riječi može prepoznati kao teološko pozicioniranje unutar helenističko-judaističko-kršćanskog misaonog kruga koji sažima evanđelist Ivan, dajući riječi značenje Logosa, shvaćenog na način prvih kršćana kao emanaciju samog Stvoritelja. Ukoliko učinimo konkordanciju Kordićevog pojmovnog rekvizitarija, tada je uočljiva značajna frekvencija riječi na koju želimo skrenuti pozornost. To je riječ KRIK. Nalazimo je u većini njegovih djela, da bi godine 2001. objavio knjigu koja u naslovu ima taj pojam: KUĆA I KRIK.

Pojam KRIK nije rijedak u svjetskoj pa tako i u našoj književnosti. Nose ga u naslovu mnoge knjige i mnogi časopisi. Radi izbjegavanja nesporazuma, potrebno je na početku kazati kako pojam KRIK koji se koristi u književnosti ne smijemo poistovjetiti s pojmom istog oblika koji koriste psihologija, a poglavito psihijatrija, ili uže gledano, psihoterapija. U našoj javnosti prilično je poznato djelo psihijatra Arthura Janova: THE PRIMAL SCREAM. *Primal therapy: The cure for neurosis.* Ovo je djelo prevedeno na *srpski jezik 1985.* pod naslovom "Primalni krik: primalna terapija: izlečenje neuroze"[18]. Dr. Janov određuje predmet svog rada slijedećom tvrdnjom: *Primalni bolovi su povrede koje nikad nismo sasvim doživeli ili izrazili. Oni bi ugrozili naš opstanak*

---

[18] S engleskog preveli Nada Korać, Radmila Pešić i Radmila Nakarada. Djelo je objavljeno u dva izdanja: Beograd, 1989. Zanimljivo je da su pod ovim naslovom objavljena i dva književna djela. To je knjiga stihova crnogorskog pjesnika Radomira Uljarevića: ***"Primalni krik"*** (Titograd, 1985.) i hrvatske autorice Dine Franin: ***'Prvotni krik"*** (Zagreb, 1995.).

da ih nismo mogli na automatski način otupiti ili zakopati.[19]

Naravno, kada se radi o kriku kao književnoj odrednici potrebno je isključiti psihijatriju, odnosno neurozu kao polazište, premda pojam krik podrazumijeva stanovitu anksioznost, odnosno stanje napetosti duše i duha, ukoliko se ne radi o običnoj deklarativnosti, ili praznoj lingvističkoj ekvilibristici. Svaki književnik želi svojim djelom uspostaviti komunikaciju s čitateljima, ostvariti određeni suodnos, razumijevanje i prožimanje. Riječ krik svojim semantičkim poljem otkriva visoki stupanj emocionalne uzbuđenosti, nakanu autora da glasno, čak prodorno kaže ono što želi da čuju čitatelji a što smatra posebno važnim. Krik nije urlik, niti urlanje, nije zapomaganje, a nipošto nije vrisak kao što poneki autori sugeriraju. Uostalom pogledajmo kako su pojam krik u naslovima koristili pojedini autori. Navodimo ih prema katalogu Nacionalne knjižnice u Zagrebu.

1932.
Vlado Kunić: Krik gladnih (Slavonski Brod, 1932.)
1937.
Mihovil Pavlek Miškina: Krik sela (Zagreb, 1937.)
1954.
Irena Vrkljan: Krik je samo tišina (Beograd, 1954.)
1970.
Milan Sabljak: Krikovi moje mladosti: stihovi (Rijeka, 1970.)
1982.
Zlatko Rajčevac: Krik riječi jednih običnih dana: pjesme (Slavonski Brod, 1982.)

---

[19] Citirano prema navedenom srpskom izdanju.

1989.
Ivan Večenaj: Krik divlje djevojke: roman (Koprivnica, 1989.)
1991.
Tomislav Lukanić: Krik do zvijezda (Rijeka, 1991.)
Dražen Ilinčić: Krik i bijes razrušenih spomenika (Večernji list, Zagreb, 23. 09. 1991., 19.)
Tihomila Jovanović: Krik razorenog grada (Glas Slavonije: informativno-politički dnevni list, Osijek, 30. 11. 1991., 12.-13.)
1992.
Uzaludni krik Plitvica: ekocid u Hrvatskoj (Novi vjesnik: dnevnik za demokratsku Hrvatsku, Zagreb, 4. 6. 1992., 16B)
1994.
Danko Litrić: Krik iz Ruande (Zagreb, 1994.) Mario Jurišić: Krik ranjene duše (Split, 1994.) 1995.
Pavao Despot: Krik oltara: dvanaest sonetnih vijenaca (Zadar, 1995.)
Dina Franin: Prvotni krik: pjesme (Zagreb, 1995.).
1996.
Ilija Šimić: Krikovi svjetla (Velika Gorica, 1996.) 1997.
Tihomir Perhat: Krik u haiku (Rijeka, 1997.) Milan Peharnik Žegarac: Krik Lučonoše: pjesme (Zagreb, 1997.)
1999.
Vladimir Halovanić: Krik srca: pjesme (Zagreb, 1999.)
2000.
Vjekoslava Tičinović: Krik galeba: stihovi (Split, 2000; 2004.)
Nenad Valentin Borozan: Krik i zrcala (Forum: mjesečnik Razreda za književnost HAZU - 39 (2000) knj. 72, 4/6, 534.-540.)

2001.
Zlatko Krilić: Krik (Zagreb, 2001.) Tomislav Marijan Bilosnić: Krik. (poema) (Zadar, 2001.)
Zdravko Kordić: Kuća i krik: pjesme (Mostar, 2001.)
2002.
Anica Vitić-Pilko: Bešumni krik: stihovi (Varaždinske Toplice, 2002.)

STRANI AUTORI

William Faulkner: Krik i bijes (engl. The sound and the fiiry), prijevod: Stjepan Krešić (Zagreb, 1958; 1965; 1977; Beograd, 1988.)
1974.
Juan Arias: I krik je molitva (španj. Preghiera nuda); (prev. Branko Biršić-Gracijan), (Korčula, 1974.)
1996.
Ivo Vidan: Uliks jamesa Joycea ; Krik i bijes Wi-lliama Faulknera: (romani struje svijesti) (Zagreb, 1996.)

1999.
Marcel Bochet: Ekspresionizam i Jobov krik (s francuskog iz "Etudes, 1/1998.), prevela Melita Wolf (Svesci = Communio / Kršćanska sadašnjost, br, 98, Zagreb, 1999., 91.-95.)

Naslove navedenih djela nanizali smo kronološki kako bi se vidjela promjena značenja krika kao nosivog pojma - od socijalnih sadržaja na početku, do refleksivnih, teoloških, odnosno čisto poetskih u nastupnim godinama. Zadržat ćemo se na tri "Krika" koja su objavljena iste, 2001. g., što je zanimljiva slučajnost sama

po sebi. Radi se o proznom djelu Zlatka Krilića: Krik (Zagreb, 2001.), te zbirkama pjesama Tomislava Marijana Bilosnića: Krik. (poema) (Zadar, 2001.) i Zdravka Kordića: Kuća i krik: pjesme (Mostar, 2001.). Razlog za odabir ovih djela jest i činjenica što se radi o književnim ostvarenjima visoke umjetničke vrijednosti, a za Bilosnićevu i Kordićevu zbirku moglo bi se ustvrditi da spadaju među najbolja pjesnička ostvarenja nastala tijekom posljednjeg desetljeća.

Ukoliko krik u psihološkom smislu promatramo kao oblik komunikacije, tada naslovi ovih djela imaju, pored eminentno estetske i društvenu, dakle izvan-literarnu dimenziju.

Zdravko Kordić (rođen u Tihaljini 29. rujna 1955.) plodan je pjesnički stvaralac i književni kritičar. Svojim se djelom nametnuo kao samosvojan autor čije zbirke nailaze na nepodijeljeno priznanje književne kritike. Izdvojili bismo nekoliko ovih kritika, s kojima se, u principu slažemo.

Jago Musa ispravno je zaključio kako je "Kordićeva poezija potvrda jedinstva složenosti života i potvrda sklada poetskog i filozofskog. Ta složenost, čini se, ovdje počiva na biblijskom aksiomu o ograničenosti fizičke, intelektualne i duhovne ljudske konstitucije koja često zatreperi u igri uzroka i posljedica u svemiru, u težnji da se on, bilo racionalno ili intuitivno, spozna i iskaže. (...) Kordić pjeva - nastavlja prof. Musa - šifriranim jezikom transcendentalnog, jezikom koji više sugerira, upućuje, fascinira nego što izrijekom govori ili izaziva estetski užitak".[20]

---

[20] Zdravko Kordić: Svjetlost, plodovi praha. Izabrane pjesme, "Ceres", Zagreb, 1996, str. 149.

Premda se slažemo s većinom što je ovdje rečeno, potrebno je upozoriti da ova ocjena upućuje na hermetičku, teško prohodnu, poetski samodostatnu građu, bez istovjetnog "estetskog užitka". Naravno, što je to "estetski užitak"? Za pisca ovih redaka to su Kordićeve sintagme, čudesna igra riječima i njihovim polisemantičkim dosezima, spajanje proturječnih značenja u nove literarno opravdane cjeline, užitak probijanja kroz to obilje jezičnog i estetskog cvijeća, a na cvijeću ima i trnja, praćenje pjesnikovog sazrijevanja u smislu približavanja transcendentalnom, odnosno uočavanju emanacije Božanskog Apsoluta u pojavnostima koje su "običnom" oku i umu skrivene, odnosno neuočljive. Stoga bismo se složili s akademikom Antom Stmaćem koji je došao do spoznaje da "misaona strana Kordićeva pjeva pobuđuje u nama emocije, emocionalna pak snažnu misao o rađanju i umiranju. U tom smislu - zaključuje akademik Stamać - Kordićev pjev ima nešto od psalma: mudrost svakodnevice i zanos vječnosti".[21]

Božidar Petrač uspješno je Kordićevo pjevanje stavio u prostor i vrijeme, uz određivanje njegove svjetonazorske i filozofske protežnosti. Naš je pjesnik Hrvat iz Hercegovine (a ne Hercegovac, kako nas poučava dr. Šimun Šito Ćorić!), a podneblje ovog dijela hrvatskog etničkog prostora, njegov povijesni usud, etnografsko, kulturno, etničko, konfesionalno i ino određenje kao vlastita differentia specifica u odnosu na ostale prostore zajedničke nam etnije, nosi u sebi čudesno jedinstvo suprotnosti, bar što se poezije tiče: s jedne strane imamo ratničku, borbenu, slobodarsku, neslomljivu i gordu hrvatsku ljudsku građu, sa stećcima i gangama, a s druge strane velik broj odličnih pjesnika, toliko da

---

[21] Ibidem, 10.

je bez njih nezamislivo suvremeno hrvatsko pjesništvo (zamislimo nacionalnu kulturnu baštinu bez Maka Dizdara, A. B. Šimića, Anđelka Vuletića, Veselka Koromana, Pere Pavlovića, Janka Bubala, Gojka Sušca, Stjepana Čuića, Mile Pešorde, Zdravka Kordića, Ivana Tolja, Stanka Bakovića, Valentina Borozana, Vinka Grubišića, Šimuna Site Ćorića...- redoslijed ne odražava autorov vrijednosni sud o navedenim pjesnicima). Petrač je u pravu kada među čimbenike koji utječu na poetiku pjesnika iz Hercegovine navodi "duboku duhovnost, franjevačku a posebno marijansku", a "nadasve... mediteranske mirise, zasade grčko-rimske civilizacije te hrvatstva koje bez mediteranskih obilježja ne može postojati".[22] Naslovom Pogovora Kordićevoj zbirci "Putovanje/ Stari hrast", "Drhtanje i strah", Petrač je stavio autora u kontekst kršćanskog egzistencijalizma, a njegove stihove doživio kao dio europskog poetskog govora kojeg je naš pjesnik obogatio mirisima istoka u asocijacijama, sintagmama, pojmovima i topografijama. Kordićevo disciplinirano korištenje pojmovnog rekvizitarija, bez raspjevanosti ili razigranosti, podsjeća na protestantsku odmjerenost.

Kršćanski (s protestantskim predznakom) egzistencijalizam Sørena Kierkegaarda (1813-1855), iskazan je poglavito u djelu "Strah i drhtanje" (1843.). Duhovno izvorište Kordić nalazi u judeokršćanskoj baštini, poglavito u Bibliji, s time što njegovo pjesništvo nije religijskoga karaktera u doslovnom smislu, već više od toga, ono je dijalog s Bogom oko zla i nesreće koje padaju na pravednike. Knjiga o Jobu prepoznatljiva je

---

[22] Božidar Petrač: Drhtanje i strah. Pogovor zbirci Zdravka Kordiča "Putovanje/Stari hrast, "Alfa",Zagreb, 2004, str. 99.

literatura u Kordićevu vrisku. Ovakav dijalog mogu si dozvoliti jedino kreativni ljudi, jer su u tom segmentu svoga bića kao stvaratelji bliski Stvoritelju.

Sve navedene odlike nalaze se u zbirci "Kuća i krik". Prethodila joj je zbirka također paradigmatičnog naslova "Zipka i smrt" (Zagreb-Mostar, 1999.). Treba naglasiti da su navedene knjige nastale, većim dijelom nakon osobne tragedije koja je pogodila gospodina Kordića, smrti njegovog troipolgodišnjeg sina Krunoslava.

Zbirka "Kuća i krik" počinje pjesmom "U pustinji duše" u kojoj "mrak pobjeđuje ljubav" zbog toga što "u cvatu zgasnule su bjelinom snijega/grančice jorgovana". Nakon toga pjesnik se obraća, očito Gospodinu naših duša, na teološkoj razini heretičnom (podsjećamo: Job nikada nije predbacivao Jahvi! - jer nije bio pjesnik!) kvartinom:

Što mi još možeš dati,
kad mrak se spušta
u utrobu,
kad ljubav i smrt su jedno.

Pjesnik se ne uspijeva poistovjetiti s Jobom. S pravom. O toj se priči vode diskusije i među teolozima. Otac kojem je umro sin jedinac koji je za oca bio "savršenstvo umjetnosti za svoga kratkoga ovozemnoga života" može se poistovjetiti s Abrahamom koji je bio spreman žrtvovati jedinca Izaka: "Krik u granama zapleten", a nadasve s Isusom Kristom kome je Otac na krštenju tepao "Ovo je sin moj ljubljeni/u Njemu mi sva milina". Čini to, uz pomoć stihova, u pjesmi "Krik, zemljina teža":

Krik s gora se spušta
Plavi se Golgota
čista i okupana
(...)

Pjeva u žeđi poskok, mašta vodoskok -
krv janjeta

(...)

Krik je skončao
u smrtnoj svjetlosti

Posljednja pjesma u zbirci "Kuća i krik" otkriva pjesnikovu pomirbu s Bogom u čiju je slavu utkano njegovo drago biće. Naslov ove potresne pjesme glasi "Sklad suze i sunca". U njoj su stihovi:

Postoji li dodir tvoj
u kriku,
u mom krilu,
u rani danonoćnoj.

Završni dio pjesme plovi nebeskim prostranstvima tadijanovićevski lagano i psalmistički uzvišeno:

Ugledaš li zvijezdu koja zasuzi
na dalekom nebu
što nam ljubav zbori
tu gdje ruža bokori
Je li srce kalno prahom posuto
kao čempres samac, i ono suzi

kod bistrog protoka zelene rijeke
Umorno

Duša skutrena samuje u kamenu

Knjiga završava nadom, jer kamen je vječan, u njemu su skrivene forme, da se poslužimo Aristotelovim riječima (a naš je pjesnik filozof), u beskrajnom nizu pojavnosti koje ruka stvaratelja, nadahnuta Stvoriteljem, oslobađa za život "na svoju sliku i priliku". Tako reagira pjesnik kao stvaratelj. To upućuje na lirsko-teološku knjigu Ivana Goluba "Dar dana šestoga" (1999.) *U svijet koji je stvarao šest dana, kaže Pismo, posljednjega, šestoga dana stavio je svoju sliku koju je stvorio. Dar dana šestoga. Riječ i slika dva su stožera biblijske vjere. Riječ količinski, slika kakvosno. (...) O načinu na koji je riječ (Bogomdana i Bogudana) iskazana. Način je to, ukratko, povijesni, jer dolazi u povijesti, ali je i poetski.*

Zdravko Kordić oslanja se na filozofiju S. Kierkegaarda, jer njegove misli korespondiraju s pjesnikovim razumijevanjem temeljnih pitanja o životu i smrti. Radi se o tome da Kierkegaard uči kako život prolazi tri osnovna razvojna stupnja, a prijelaz iz jednoga u drugi je skokovit, a ne samo postupan. Prvi je stupanj estetski. To je život koji obilježavaju mašta i igra.

Drugi stupanj razvoja života je etički. Istina koja se nalazila u ideji ponavlja se sada i u činu. Time se javlja povijest. Vrijeme postaje determinanta ljudskog života. Čovjek je postao kreator i društvenih procesa..

Treći i najviši stupanj razvoja života po Kierkegaardu je religiozni u kojem je ideal Isus Krist. Život se stavlja u odnos prema Apsolutu, odriče se svoje subjektivnosti,

negira sebe sama i "postaje neprirodan". Ovaj je prijelaz put patnji i boli. To je ona druga, trnjem posuta staza što vodi u "život vječni", u sjedinjenje sa Stvoriteljem.

U Kordićevoj knjizi postoje elementi u kojima prepoznajemo utjecaj filozofa Nietzschea i njegovog čuvenog "Zaratustre", poglavito pjesme "Još jednom". Ono što povezuje Nietzschea i Kierkegaarda jest "beskrajna sjeta duha" i "vječito vraćanje istoga na putu prema biću".

Zbog toga, ako je naš zaključak ispravan, iduću knjigu, pod znakovitim naslovom: "Putovanje/Stari hrast" Kordić započinje "Proslovom" koji čini pjesma "Koristit ću se pravom". Pjesma se rađa prvim stihom: "Koristiti ću se pravom zaborava", da bi završila eliptičnom pjesničkom porukom:

Napajat ću se zaboravom
mrtve plovidbe
Krikom ptice u silaznoj putanji
Elipsom bola
do njegova zaborava,
do njegova zgasnuća
u kriku

Krik, dakle, ostaje temeljna odrednica (dosadašnjeg) Kordićeva pjevanja, njegova poetska (i zbiljska) veza sa pokojnim sinom, svijetom u kojem živi i Apsolutom u kojeg vjeruje. Taj pojam svojom djelatnom snagom određuje njegov život i njegovo pravo na budućnost.

II.

Tomislav Marijan Bilosnić (r. 18. 1. 1947. u Zemuniku kod Zadra) jedna od je od najosobenijih ličnosti u našem književnom životu. Pjesnik, romanopisac, pisac za djecu, književni kritičar, scenarist, TV pisac, putopisac, novinar, feljtonist, urednik, slikar, fotograf, putnik, buntovnik, vječiti oporbenjak, rodoljub, dragovoljac Domovinskog rata, umirovljenik. Autor je preko trideset knjiga, isto toliko samostalnih slikarskih izložaba. Po tome je jedan od najplodnijih suvremenih hrvatskih književnika. Sveprisutan je na domaćem medijskom prostoru, napisao je na tisuće članaka, komentara, reportaža, zapisa i putopisa objavljenih gotovo u svim hrvatskim novinama. Radio mnoge poslove, od građevinskog radnika do direktora. Bespoštedno je trošio svoj talent vođen znatiželjom i žudnjom, ali i zbog egzistencijalnih tegoba koje ga neprekidno prate. K tome veći dio života proveo je u Zadru, gradu u kojem je do demokratskih promjena vladala dogmatska komunistička politička klima koja nije samo sputavala, već i onemogućavala svako slobodoumnije kreativno djelovanje, a čija paslika još lebdi nad ovim nesretnim hrvatskim kulturnim gnijezdom. Pored Bilosnića na svojim je leđima klimu zadarskog zla osjetio i akademik Aralica, opisavši ju u nekoliko romana. Zbog svega navedenog Bilosnićev je literarni razvoj išao sporije nego što je trebao ići, jer nije cjelokupni stvaralački potencijal ugrađivao isključivo u jednu umjetničku granu, konkretno u književnost. Najzrelija djela objavio je u godinama završetka druge životne dobi vlastitog života. To su poema "Krik" objavljena 2001. i pjesnička zbirka "Tigar" objavljena

2004. godine. U kontekstu ovog rada posvećujemo pažnju poemi "Krik".

Jedan od pisaca pogovora poeme "Krik", Goran Bujić, ocjenjujući navedeno djelo napisao je: *Evo nas, mučninom, na tragu egzistencijalizma koji zazivlje Sartrea i Camusa, pa i Heideggera. kako se krikom suprotstaviti čitavoj toj skali egzistencijala, od mučnine do života ljudskog kao apsurda? Tu je potrebno biti jak, biti kao Isus. Biti žrtvom.* Dakle, egzistencijalizam povezuje Bilosnićev i Kordićev krik, premda je prvi nadahnut francuskim, uvjetno rečeno nerimokatoličkim podrijetlom, eminentno filozofskim i univerzalnim diskursom s prepoznatljivim kulturnim i etničkim izvorištem, dok se drugi pjesnik oslanja na judeo-kršćansku misao (kasnije će se sve više okretati istočnim vjersko-filozofskim svjetonazorima, a poglavito antropocentrizmu) s jasno određenim domovinskim, gotovo političkim diskusrsom. Egzistencijalizam, dakako transponiran u estetski govor, s Kristom kao vertikalnom, kao Alfom i Omegom svega što jest, važna su im dodirna točka. Dok je Kordić vriskom skupio razbijene dijelove svoga života (a pjesnik nudi osobni usud kao univerzalni signum temporis) nakon smrti jedinca, te istim krikom obnovio poljuljanu vezu s Gospodinom, odnosno povjerenje u Njega kao vrhunaravnu Ljubav, dotle je Bilosnić kriknuo užasnut procesima koji se događaju u njegovoj Domovini nakon izbora 2000. g. kada su reformirani komunisti kao baštinici totalitarne ideologije, u savezu s raznim hrvatožderskim jugonostalgičarskim i lijevoliberalnim kroatofobskim ili nacionalno indiferentnim strujama preuzeli vlast u državi. I Bilosnić je kroz osobnu dramu personificirao sve domoljubne i moralno

osjetljive ljude na razini Hrvatske, a navedene vrijednosti imaju univerzalno uporište, jer nema naroda u kojem se ne cijeni domoljublje, moralna postojanost i kreposnost ljudi kojima je omogućeno da odlučuju o sudbinama milijuna svojih birača ili "podanika", a preziru totalitarizmi i ideologije koje ih zazivaju i opravdavaju, kao i političari koje rese moralni relativizam, karijerizam, nemoral, lažljivost, snishodljivost, neiskreno podilaženje i divljenje onima iznad sebe, a okrutnost i staleški šovinizam prema podređenima, neosjetljivost za životne tegobe tzv. malog čovjeka, osim za vrijeme izbornih kampanja, frazerstvo, prazna brbljavost s nakanom zavođenja ljudi kojima se obraćaju, pa čak i kriminal.

Bilosnić je kao pisce pogovora angažirao osobe manje poznate u široj književnoj javnosti, što je također signifikantno.

Drugi pisac pogovora u navedenoj Bilosnićevoj knjizi, Ivica Marijačić, negativne društveno-političke procese, kao izvanliteraturnu datost, koja je povrijedila pjesnikove etičke postulate i inducirala stanje snažne literarne uznemirenosti, straha, razočaranja, pa i očaja, opisuje vrlo dramatičnim tonovima, kao što su i inducirana stanja, na žalost, dramatična:

"Snage koje pod izlikom da se obračunavaju s negativnim naslijeđem bivše vlasti obračunavaju sa samom idejom hrvatske samostalne države. Prepoznavajući o čemu se stvarno radi, Bilosnić je čovjek evidentno razočaran sadašnjim odnosima u hrvatskom društvu, politikom sile, pa i narodom u cjelini koji se svako malo u svojoj povijesti dao zavoditi zabludama, on je na javnoj sceni, pomalo, i usamljen, ali je kriknuvši pokazao da

je iznad svih tih opsjena, da je nadmoćan svijetu vlasti, moći, novca i lažnoga sjaja, svijetu koji šikanira, vrijeđa, lažno podmeće i hapsi, svijetu i kojega i sam prezire i kojega ne priznaje niti će ga ikad priznati

A treći pisac pogovora, Helena Roguljić, po našem je sudu, evidentno neliterarnim uzrocima pjesnikove uznemirenosti, dodala i jedan koji spada u temelje estetskog doživljaja svijeta: *"Krik*, - piše H. Roguljić - *uz to što je krik nad Domovinom, te izgubljenim vrijednostima, utoliko je i žal za ljepotom {'Nema nikog tko bi naslikao Merylirf), za ljudima kojima dominiraše ideali (Nema nikog s osobnim stavom / Nema snažnih). U tom kontekstu Krik se može percipirati i kao poetska povijest jednog umiranja koje još uvijek traje, a pjesnik ga nastoji odagnati i spasiti što se spasiti da ".*

Bez ljepote i ideala (Ujević i Kranjćević) život nema smisla, kako za pjesnika osobno, tako i za zajednicu kojoj pripada. Time Bilosnić uspješno ugrađuje svoje djelo u lanac najvećih hrvatskih pjesnika, od Marulića, preko Mažuranića, Matoša, Kranjćevića, Krleže, Nazora, Jure Kaštelana, Zlatka Tomičića, Slavka Mihalića, Joje Ricova, Anke Petričević, Ivana Tolja, Davora Šalata, itd.

Navedeni izvanliterarni impulsi koji su nadahnuti Bilosnića prilikom pisanja poeme "Krik" prelamaju se kroz njegov kako literarni, tako i osobni život, tresu temelje njegove emocionalne stabilnosti, stavljaju znak pitanja nad ideale koji su ga vodili i u koje je vjerovao. Zbog toga je ova poema osobna ispovijed, pjesnička biografija snažnog emocionalnog napona, iskazana umjetnički besprijekorno i na visokoj estetskoj razini poetskog govora. I ta je činjenica spona koja povezuje

Bilosnića i Kordića. Karika na koju se nadovezuju zajednička je, premda su s njome povezani s različitih strana, ali zato jednako ulančani u sudbinu Croatiae kao zajedničke Patriae, ili točnije rečeno, u usud naroda po kojem je ta prelijepa i nesretna zemlja dobila ime. Lanci, verige, uze... neodvojivi su od sudbine mnogih pjesnika. Bilosnić je cijeli život morao voditi računa o lancima koji su za njega spremljeni u nekoj policijskoj stanici gdje čekaju nalog primitivnog lokalnog polupismenog zadarskog satrapa da mu ih stave na ruke. Kordić i danas s time računa. U njegovom okruženju jedna nesmotrena riječ koja se neće svidjeti nekom od moćnih, ali isto tako, što se tiče povijesnog, kulturološkog, sociopsihološkog, demografskog i etnografskog znanja, ograničenih, a literarno nepismenih inozemnih moćnika koji su upućeni u BiH kao kadije, veziri, age, begovi, čifutari i akindžije, može mu donijeti lance, uze, verige, bukagije i brnjice koje mogu imati i sofisticiranije oblike iskazane formulom "isključenje iz javnog života" i "zabrana bavljenja društveno-političkim djelatnostima". Njegoš je svojevremeno napisao "Kome snaga leži u topuzu, tragovi mu smrde nasilništvom". Ali što da radi pjesnik, krhak i loman kao fizičko biće, kojemu je jedino oružje riječ? Isto što i Krist. Ili će "ognjem planuti", ili neće prijeći "preko rijeke", a "valja nama preko rijeke".

Bilosnićeva poema "Krik" napisana je u jednom dahu i doista djeluje kao krik. U njemu su i psovke i suze i osude i kletva i molba i patos i tuga i klonulost i prkos i prezir i prijetnja, ali, na žalost i klonuće koje završava predajom. Pjesnik ne želi glumiti "viteza tužnog lika". Teško je izdvojiti bilo koji dio ove poeme, a da

se ne naruši cjelina. Činimo to zbog čitatelja koji nisu imali prilike vidjeti djelo o kojem je riječ.

Od sedamdeset prve jebene godine
stvari su krenule loše
Od prvih dana mladosti
od prvog vlažnog proljeća
Nevidljiv sam 900 godina
nevidljiv sedamdeset prve
nevidljiv devedeset prve
Dvije tisuće i prve
vide me samo slijepa djeca
(...)
Ali izdajnici piju s nama
i oni nam ne žele dobro
Izdajnici nam dodjeljuju ordenje
a oni nam ne žele dobro
(...)
Hrvatska je jedina ljubav
koju volim
(...)
Mnogo je priča
mnogo buke
mnogo je glazbe
ali moga glasa nema
Ostao sam bez riječi
ostao sam nijem
Slušajući svoju šutnju
ja čujem krik
Krik koji leži na radnom stolu
Krik koji se širi iz žarulje
Krik koji izlazi kroz prozor

Krik koji mi je donio ponos
Krik koji je istjerao stid
pa klečim i molim se
Sklonio sam sam se od ljudi
sklonio od koračnica
sklonio od piskarala
od prodavača
od škorpija na mome srcu
(...)
Samo krik
Samo krik
Samo krik iz srca
U čamotinji
u udaljavanju
u opažanju
u pobuni
u nepravdi
posvuda su moje sićušne misli
i krik
kao napetost vođenja ljubavi
(...)
Potpuno sam se prepustio kriku
sjećajući se djetinjstva
Sagradio sam i oltar za krik
Živim sad s krikom
u kriku
Krik mi je ljubav
Ispustio sam krik
misleći na dragu
Krik mi je inspiracija
s njim imam veliki plan
I sveti ljudi slušaju moj krik

Krik za Domovinu
Krik u svakoj pjesmi
Krik u krošnjama drveća
Krik s prvom ispijenom kavom
Krik za prijatelja
Krik kojega se može opaziti
Krik iz političkih razloga
Krik molitva
moja je vjera krik
Krik je glazba
Krik iz svakoga slova na papiru
Krik dok sam dokon
Krik za sve nacionalne oblike
Krik kao gumeni metak
(. . .)
Crvena noć
Bijela noć
Plava noć
Hrvatska spava
Pjevaj za nju, Tomislave
Odredi se
nisi činovnik
(...)
Stavi ruku na hranu
i povuci nož
Vidjet ćeš krv
Vidjet ćeš niti na kojima vise
loze tvoga vinograda
Ovo je agonija
Izgubili smo sve
drveće smo izgubili
more
životinje

granice
U pamćenju nema Boke
U pamćenju nema Srijema
Ljigavi graničari pokazuju
gdje su nekad bile kolibe
(...)
Posrću naši pjesnici
klate se naši gosti
grle se naši geodeti
Suputnici sa svih strana
zazivaju led
(...)
Naš stožer otkriven je zauvijek
Piramide su pune izmeta
Pentagon je u pornografskom tisku
U Banskim dvorima
još samo zavrću rukave
Pantovčak ima svoj način da nas izda
Na Dedinju jedu dinju
(...)
Zašto ministri rade sklekove
kada su u UN samo špijuni
Oni ubijaju djecu
pred očima roditelja
Oni bi sve uklonili
samo bi trgovine ostavili otvorene
(...)

Završni stihovi u poemi "Krik" otkrivaju pjesnikovu želju za odlaskom, možda čak i za bijegom kao oslobođenjem od svih razloga koji su ga prinudili na krik i urlik. To, na žalost, nije samo pjesnička figura. Bilosnić se nakon ove poeme više ne vraća domovinskim

i narodnosno sudbinskim temama. Ratnik je poražen od političara. Oni koji nisu bili na bojišnici odlučili su ušutkati one koji su im omogućili da zasjednu u meka-ne fotelje i uzmu u ruke korbač.

Pustite me da gledam oblake
sa svoga prozora
Pustite me da vidim
plimu i oseku
more u večernjoj rumeni
Pustite me da bar svojoj ženi
kažem laku noć
da star u ogrtaču
sjednem bez novina
Da psihodelično
zagledam se u beskonačnost
da bez opojnih sredstava
mislim na sve što sam izgubio
što su mi uzeli
Pustite me da ne uključim hlađenje
dok mi koža ima miris logoraša.

Poema "Krik" ima zanimljivo likovno rješenje na naslovnoj stranici. Autor, koji je poznat i kao umjetnički fotograf, snimio je u nekoj od starih dalmatinskih crkvica raspelo bez Krista. Očito se radi o crkvi koju su u ratu srušili četnici. Umjesto Raspetoga na raspelu se nalaze alati koje su koristili vojnici prilikom pribijanja Krista. Tu se vide kliješta, čekić, čavli, ljestve, štrik, pehar, nadglavna daska na kojoj će napisati pogrdan tekst INRI, ali i veliki trokut. U daljini se naziru ruševine, a iza njih metalno postolje s dva podignuta zvona.

Iduću zbirku pjesama, jednu od najboljih u suvremenom hrvatskom pjesništvu, Bilosnić je nazvao

"Tigar". S njome se oprostio od Hrvatske kao svoje ljubavi i krenuo put istočnih filozofija u kojima se smisao bitka i žitka nalazi unutar čovjekove osobne mentalnosti, "unutra" a ne "vani", gdje je ideal usamljeni dostojanstveni i čudesno lijepi tigar, moćna životinja koja obitava sama u dubokim dalekim prostranstvima. (Isti put možemo pratiti i kod Zlatka Tomičića, velikog književnika i stradalnika zbog ljubavi za Hrvatsku.).

III.

Treći "Krik" objavljen 2001. godine, a ta je godina znakovita po mnogo čemu, pripada našem poznatom književniku Zlatku Kriliću (r. u Osijeku 1955. godine), dobitniku prestižnih književnih nagrada "Ivana Brlić-Mažuranić" i "Grigor Vitez".

Roman "Krik" napisan je u jesen 1992. g. i uvjetno rečeno možemo ga svrstati u književnost nadahnutu Domovinskim ratom. Umjesto proslova autor je naveo znakoviti citat iz Biblije, (Mudrosne knjige, Job 18):

Iz svjetlosti njega u tminu tjeraju,
izagnat ga hoće iz kruga
zemaljskog.
U rodu mu nema roda ni poroda,
nit preživjela na njegovu ognjištu.
Sudba je njegova Zapad osupnuta,
i čitav je Istok obuzela strepnja.

Središnji lik romana je dječak Anton koji bježi pred neprijateljem. To je dio rata u kojem je na kocki život nevinog djeteta. Bijeg je pomalo kafkijanski impostiran, miješajući realno s nadrealnim, jer stradanje

djeteta i ne može se smjestiti u okvire realnog, odnosno razumskog obrazlaganja i shvaćanja.

Prva rečenica u romanu glasi:

"Krik kojeg je začuo iz daljine natjera dječaka da potrči još brže." Slijede karakteristični opisi:

"Znao je, osjećao je da su progonitelji tu negdje iza njega i da ga možda već sustižu. (...) Antonovim tijelom i njegovim umom gospodario je strah. Strah mu je bio jedina obrana i jedini spasilac, on mu je omogućavao da prepozna opasnost i on bi ga vodio u bijegu od opasnosti. (...) Nije više bio siguran je li ikad živio nekakvim drukčijim životom, životom u kojem strah nije bio jedino duševno stanje, životom koji je završio možda prije nekoliko tjedana ili dana, ili tek prije nekoliko minuta, ali to je za njega bilo davno."

Završetak, dakle poruka samog djela, znakovita je i zapravo upućuje na kršćansku zapovijed praštanja.

"Progonitelji su znali da je negdje između njih i sada su se naslađivali njegovim strahom. On je sumanuto jurio čas u jednom čas u drugom pravcu. Nije još ugledao njihova lica, ali je čuo glasove i smijeh sa svih strana oko sebe. Poigravali su se s njim svjesni da im više ne može pobjeći. Zbog toga mu nisu prilazili. Željeli su da što duže trpi muke jezivog straha i svijesti kakav mu se kraj primakao. Hranili su se tim strahom.

U paničnoj jurnjavi Anton se saplete o grm i glavom naprijed pade u mokru rupu iza grma. Brzo se ispravi i zavuče se u rupu tako da ga se jedva vidjelo.

Tik iznad njegove glave stvori se Svjetlost.

-bNemoj se skrivati u mračnim rupama - reče mu - oni su bića mraka. Prvo će tražiti po mračnim rupama.

Anton se šćućurio u zaklonu.

Vjeruj mi i spasit ćeš se.

Gdje da se sakrijem?

- Izađi iz mraka i sakrij se u svjetlost. Bića mraka je ne vide. Neće ni tebe, ako si potpuno skriven u svjetlo. (...) Anton je stajao potpuno nezaštićen na čistini dok ga je umivala kiša i slušao smijeh neljudi oko sebe. Ruke su mu se tresle i on potraži nešto čvrsto što će držati kao obranu. Jednom je rukom napipao nož u džepu. Istodobno je drugom rukom napipao lončić u kojem je bilo jaje sa zgarišta iz poharanog sela. Ne razmišljajući zašto tako čini izvadio je jaje. Sklopio je oči i mislio o tome kako će iz tog jajeta iz pepela uskrsnuti novi život. Novi će život oživjeti poharano selo.

- Dobro si oružje izabrao - reče Svjetlost - da si uzeo nož ja ti ne bih mogao pomoći.

Neljudi su utihnuli-Krenuli su.

Dječak pogleda u Svjetlost.

- Budi spokojan - reče Svjetlost - ne mogu ti ništa. Ti više ne pripadaš njihovom svijetu. Oni te ne mogu vidjeti."

(...)

Završetak je višeznačan, kao što je ovaj uspješan roman zanimljivo, vrijedno i značenjima bogato štivo. Krik završava pobjedom Svjetlosti. Je li to smrt koja sve oslobađa boli, a poglavito one koji nevini stradavaju, ili je to Anđeo koji čuva djecu po želji Gospodara naših duša, a možda i Gospodin osobno, teško je dokučiti. Ali da se roman kreće unutar okvira naše vjere svjedoči i završni dio, odvojen kao samostalna cjelina - citat iz Psalma 104,2:

Odjeven veličanstvom i ljepotom,
svjetlošću ogrnut kao plaštem!

Umjesto završetka: tri "Krika" koje smo ukratko prikazali objavljeni su iste, 2001. godine. Nose u sebi slične poetsko-filozofske, pa i teološke poruke, premda im je nadahnuće, nakana, kao i sociopsihološko i estetsko polazište različito. Sva su tri djela snažne književne činjenice. U kojoj su mjeri odraz društvene zbilje, odnosno izvanliterarnih impulsa na koje književnici ne mogu ostati imuni, ostaje još za razmisliti. U tom kontekstu sva su tri djela svjedoci vremena, glasovi koje bi vrijedilo ne samo čuti, nego i poslušati.

2004.

Ante MATIĆ

OTISCI NA PUTU U ZABORAV

Zdravko Kordić, *Putovanje/Stari hrast*
Alfa, Zagreb, 2004.

Četrnaesta po redu knjiga Zdravka Kordića, zorno govori da je riječ o plodnu pjesniku i piscu, k tomu, i vrsnu publicistu i uredniku. Zagrebačka Alfa objavila je dosad ponajbolju Kordićevu zbirku pjesama.

Od *Svjetlosti snovidjela* objelodanjene 1980., preko plavih *praskozorja, tragova i snova,* kroz *vrtove otajstva,* do *olovnih kiša,* ispred *stoljetne kuće ništavila,* snatreći *zipku i smrt,* pogledom *suvremenosti,* prolamao se u kući jezika *krik,* da bi knjigom daleko najzrelijom do sada Kordić dokazao da je posve zreo pjesnik, mislilac i kroničar svojega doba na putu do zaborava, a zaborava ne će lako biti jer pjesnik je i *nad gradom i nad zemljom.*

Kordićeva knjiga podijeljena je u osam poglavlja, dakako, počevši proslovom u kojem čitatelju podastire ono što je najnužnije za živjeti kao pjesnik:

... koristit ću se pravom...
...koji je zaboravio liru...
...Koristit ću se svim pravima
apokaliptične ptice

Rekavši to sam sebi i svijetu u kojem živi i piše, Kordić kreće od *svjetlosti do ponora,* poput anđela što *nagli gradom* i jedri *nad zemljom,* kao *pred oluju,* bezglasno

urastajući *otiscima* u obale, u vrijeme, dok izmišljena pjesma *vrišti s Velebita* kroz vlastitu bol, koji *huči jače od Neretve, Cetine, Drine...*

Kroz *Semiramidine vrtove u smijehu titrave duše* Kordić je *izmislio* pjesme i korsku himnu u koju nije ništa unio osim svoje duše. Nije bitno raspoloženje, raspamećenost i zastrašujući krik zatomljen u pjesniku, sve je zapravo ostalo u njemu i *izvan pjesme*. Kordića nije zadesila sudbina njegovih pjesama.

Putovanje je nastavak djetinjstva *na bespuću* kad je njegova *mati izašla iz dvorišta/ među bijele janjce*, kojima je pjesnik ubrao grabovine. I dok je zabavljen oko janjaca uživao u njihovoj bjelini, nevinosti i nježnosti, protrčala je mladost pokraj njega i, prešavši *rijeku samoće*, zašla u *gusti zaborav*. Tu zatečen pjesnik se pita:

Je li vatra spalila tišinu
u zlu kob,
u smrt,
u nevidljivo

I, kada je bolje pogledao putujući dalje *licem uz lice* pronašao je obrise tvari iz pratvari, pronašao oltar oko kojega promiču *putujuće sjenke* i pjesnik se pita pomalo začuđen, više nego li tjeskoban:

Oh, kako prepoznati vlastitu sjenku
kad već sunce je zašlo

Otputivši se dalje kroz orkane i oluje, sva čuda zbilje i snoviđenja, otkrivaju *plošnost zrcala* u kojima se ogledaju *priviđenja, jesenje sjenke maslina*, da bi pjesniku

dah zastao kad je, noseći *noćnu svjetiljku nespokoja*, gorko spoznao da *maslinovo ulje dogorijeva* kako bi se ljubav darovala ljubljenima prije negoli utisne *poljubac rosi*, dok ga nosi tjeskoba, drevni snovi s kojima se nadvija *nad plošnost zrcala*, između nestalih sjena gdje *kaplju krvava slova*.

I noću i obdan ostaje čežnja reći: *riječ uznositu prije negoli se bude prevaren /samim sobom i svojim bezmjerjem*.

Kao da je budućnost zastrta, pa sada luta *između cedrova i snova* kako bi se *svjetlost usmjerila prema* zaboravu i prošlosti da bi se poput ruže rascvala i zamirisala pjesma i plavet, *ponad svih strahova; radosna vijest* stigla je pjesniku *ispod starog hrasta* u *kriku noćnog leptira*, u ozračju besmrtne duše.

Đuro VIDMAROVIĆ

ČOVJEK IZMEĐU KRIKA I BLAGOSLOVA

Zdravko Kordić, *Putovanje/Stari hrast*, "Alfa", Zagreb, 2004.

Piscu je ovih redaka razumljivo da se prilikom predstavljanja pojedinih djela i autora u "Regionalu" mora držati" i regionalnih" okvira, pri čemu ovaj pojam namjerno stavlja pod navodnike, jer u književnosti vrijede kriteriji estetski, a ne zemljopisni. Stoga, kada kažemo "regionalni okviri" smijemo se ograničiti jedino na autore rođene u pojedinom dijelu Hrvatske, ili tematski vezane uz određeni kraj. U konkretnom slučaju to bi značilo, najprije zadarski kraj (ili možda Županija),

zatim Dalmacija, pa šire od toga. Ovoga puta činimo iznimku. Ne bez razloga.

Prije nego što predstavimo knjigu navedenu u podnaslovu, za one koji o pjesniku Zdravku Kordiću ne znaju ništa, navodimo dio nosivih pojmova kojima se služi u navedenoj zbirci: OCEAN, MORE, SREDOZEMLJE, PUČINA, GALIJA, GALIJOT S JADRANA, BROD, KATARKA, KOBILICA, SIDRO, PALUBA, JEDRA, BURA, SOL, UVALA, BIOKOVO, ŠKOLJKE, RIBE, VINO, MASLINA, MASLINOVO ULJE, ARIŠ, SMOKVA, OLEANDAR, ČEMPRES, IRIS, RUŽMARIN, LAVANDA, LOZA, BRŠLJAN, CEDAR, LIŠAJ, ALGA, NAR, RAŠELJKA, JORGOVAN, KADULJA, TREŠNJA, BAJAMI, BOR, HRAST, KAKTUS, KUKURIJEK, ZADAR...

Navedene riječi upućuju da se radi o pjesniku snažno nadahnutom govorom Hrvata u Dalmaciji, odnosno na hrvatskoj strani Jadranskog mora. Ukoliko znademo da pojmovi u stihovima imaju šire semantičko polje nego u lingvistici, da su nositelji poruka, metafora, stanja i pojava, tada za pjesništvo koje koristi ovako velik broj nosivih leksema koji su dio toponomastike, flore, faune i pomorske tradicije dalmatinskih Hrvata, smijemo kazati da "regionalno" pripada Dalmaciji.

Navedenima dodajmo slijedeće nosive lekseme u Kordićevom pjesništvu: APOKALIPTIČNA PTICA, GORUĆA VATRA, ANĐEO, BEZDAN, NEBO, ČOVJEK, SIN ČOVJEČJI, GOSPOD, DAVIDOV PSALAM, JERIHONSKA SITUACIJA, BETLEHEM, PŠENIČNO ZRNO, SEMIRAMIDINI VRTOVI, ISKONSKA ARKA, SIDON, IZAK, POSLJEDNJA VEČERA, DUŠA, BDJENJE, SVIJEĆA, KORABLJA, MISTIČNA VATRA, OKULTNA MAGIJA ŽIVOTA, OLTAR, ISPOVJEDAONICA, KRIŽ, LJILJAN, PJEV ZAVJETNI, DUH, GRAL, MASLINOVO

ULJE, BREVIJAR, NEBESKI SVOD, DAH BOŽANSKI, EDEN, ISFAHAN, ANĐELI, RADOSNA VIJEST, ŽALOSNO OTAJSTVO, BOG, ELI ELI LAMA SABAHTANI, JUDIN POLJUBAC, PUSTINJA... Malo je onih koji u ovim pojmovima neće prepoznati judeo-kršćanske korijene pjesnikovog rječnika, odnosno kršćansko ishodište njegove poezije. Tome dodajmo i pojmove koji su kod Zdravka Kordića najčešće korišteni, dakle smijemo ih smatrati i nositeljima osnovne simboličke, ali i predmetno-tematske "poruke" autora stihova: SVJETLOST (pojam korišten u 18 pjesama, od toga u njih šest i više puta, a u pjesmi "Svjetlost preusmjeri prema zdencu", čak osam puta) i KRIK (korišten u 17 pjesma, također u nekima i više puta).

Dakle, ukoliko slijedimo leksičku učestalost, s jedne strane imamo "hrvatske dalmatinizme", a s druge strane biblijske pojmove, dok se između njih nalaze pojmovi "KRIK" i "SVJETLOST" koji ih efektno povezuju u tkivo ne samo svehrvatske, nego i univerzalne širine.

Navedenom konkordancijom pokušali smo pokazati kako dobra poezija ne podliježe zemljopisnom, kao i bilo kojem drugom omeđivanju. Njezin je prostor svemir, njeno je ishodište Riječ, njezina bit je jedinstvo Dobrote, Ljepote i Smisla, a njezin život je jezik uronjen u kulturu i samobitnost konkretne ljudske zajednice, kao oblika božanske emanacije na ovoj čarobnoj planeti što se zove Zemlja.

Zdravko Kordić živi u Mostaru. Ondje je predsjednik Društva Hrvatskih književnika Herceg-Bosne. Državljanin je Bosne i Hercegovine i Hrvatske; po narodnosti Hrvat, piše hrvatskim književnim jezikom, a prema sadržaju svojih pjesma on je autor kako nacionalnih, tako i univerzalnih obzora. Gdje ga svrstati? Možemo

li Gojka Sušca, Milu Pešordu, Ivana Tolja, ili Anđelka Vuletića odvojiti od Zdravka Kordića i njegovih kolega, samo zbog toga što ih dijeli državna granica? Dakako, da ne, kao što to ne možemo učiniti s A, B. Šimićem, Makom Dizdarom, Veselkom Koromanom, Milom Stojićem i ostalima. Ali zato možemo tražiti dodirne točke na leksičkoj, ritmičkoj ili fonetskoj razini Zdravka Kordića, Petra Gudelja, Tončija Petrasova Marovića ili Tomislava Marijana Bilosnića. Ali isto tako, prema filozofskim rezonancama Kordićeve poezije s europskom filozofskom baštinom, njegova nas poezija vodi prema velikom europskom pjesniku Paru Fabianu Lagerkvistu (1891.-1974.). Konkordancija bi to otkrila. Recimo, ako pođemo od pojma "KRIK" koji je prevalentan i u knjizi "Putovanje/Stari hrast", on nas vodi prema Bilosnićevoj knjizi istog imena, i t.d.

Prema svemu navedenom Zdravko Kordić bi prema leksičkom rekvizitariju svojih pjesma pripadao mediteranskom lirskom ishodištu, dok, što se tiče estetike i filozofičnosti u širem smislu, pripada europskom egzistencijalizmu kršćanskog nadahnuća. Navedena veza, ili vertikala, nameće se kao logična obzirom na prostor, ali i na vrijeme u kojem pjesnik živi. Ovo je potrebno kazati zbog kritičara, a poglavito političara koji su skloni svekoliko duhovno stvaralaštvo istočno od Leithe i Raabe smatrati neeuropskim, ili u blažoj ocjeni, europskom periferijom.

Zbirka stihova pod dvojnim naslovom "Putovanje/Stari hrast" složeno je djelo koje izmiče jednoznačnoj ocjeni. S jedne strane pjesnik nalazi uporište za svoju poetiku u ljepoti i izražajnim mogućnostima materinjeg jezika, pa se i jezik može smatrati lirskim

subjektom, dok je s druge strane očita "pozadina", ili autorovo pjesničko nadahnuće koje ga prisiljava da preko stihova, na suptilan i filozofski slojevit način odašilje, kako poetske, tako i osobne poruke "urbi et orbi". Uočljiva je pjesnikova pripadnost judeo-kršćanskom civilizacijskom krugu, njegovo kršćansko opredjeljenje na razini konfesionalne pripadnosti, ali i predanost europskom egzistencijalizmu koji mu pomaže iskazati određena unutarnja stanja i dileme izvan okvira zadanim konfesionalnim datostima. To je vidljivo i u naslovima pojedinih poglavlja koja čine zbirku: "Od svjetlosti do ponora"; "Putovanje"; "Plošnost zrcala"; "Budućnost minulosti"; "Ruža i plavet"; "Ponad svih strahova"; "Duh, Radosna vijest"; i posljednje poglavlje "Završna pjesma" koje se sastoji od jedne pjesme čiji je naslov "Tamnost tinte dolivene smrću".

Kada ne bi bilo "krika" kao nosivoga pojma, sučeljenog pojmu "svjetlost" poimanje ovih stihova bilo bi jednostavnije. Ali život na prijelazu XX. u XXI. st. na ovim našim prostorima neminovno je stavio u funkciju riječ "krik". Kako povezati "krik" i "svjetlost", tj. ljudsku bol, patnju i strah, kao najstrašniju stvarnost lirskog subjekta, s beskrajnom Ljepotom i Dobrotom koju krije životodajna "svjetlost"? To je pitanje razloga i razložnosti patnje u ljudskom životu, pitanje koje spada među najteža u teologiji. Gospodin Božidar Petrač u pogovoru ove knjige ispravno detektira dvojbu našeg pjesnika: "ostati u prostoru egzistencijalne samoće i životne tjeskobe ili izaći iz tog prostora i naći svoje čvrsto sidrište, uporište i snagu u sjeni i krošnjama starog hrasta, sinonima sigurnosti, Božje prisutnosti, Elohima, Jahve. Ostati, dakle, u prostoru straha ili se prepustiti drhtanju

u sjeni starog hrasta. (...) Taj stari hrast metafora je minulosti, postojanosti i budućnosti" - zaključuje kolega Petrač.

Kordić je kao filozofski obrazovan čovjek, dakako, stavljao čovjeka na prvo mjesto, čak ga je pisao velikim početnim slovom. Razdoblje antropocentrizma sažeto u poznatoj tvrdnji: "Čovjek je mjerilo svih stvari, postojećih da jesu, a nepostojećih da nisu" ostavilo je traga na ljudima i zajednicama. Umjesto sreće u društvu bez Boga i Božjih zapovijedi, uslijedio je pad u ambis moralnog relativizma, u trivijalizam i poroke. Ovo stanje pjesnik iskazuje slijedećim stihovima:

... Jer to sam zgriješio
vjerujući u Čovjeka
a on je Sina Čovječjeg raspeo
Bio sam zaslijepljen rastom trava.

Riješio sam svoju vjeru kao opomenu
predati nevidljivoj svjetlosti
a ona me, ipak, najjače razara

(Iz pjesme "Bezglasni prijelaz")

Stoga, slijedi molitva:

...Gospode daruj mi znamen
vječnoga obnavljanja,
učini vječnim život,
vječnom pjesmu planete
Harmoniju svemira

(Iz pjesme "Urasti")

Iz svemirskih sfera pjesnik se obraća svome podneblju, u kojem treba tražiti smisao postojanja:

Bosančicu sam podržavao u glagolima, glagoljicu u imenima vlastele Domovinu sam okačio o nebo
Bosanski grb držao svemirom cvijeća
(...)

More plimom probada Neretvu
i iskonske arke
galijota s Jadrana
Kor noćnih djevojaka pjeva od Sidona
do Zadra
,

(Iz pjesme "Korska himna")

Nije možda najumjesnije otkrivati pozadinu nekih stihova, jer su duboko osobne prirode, ali pošto se g. Kordić izdigao iznad svoje tragedije i ugradio je u univerzalne poruke, smijemo otkriti da se radi o gubitku djeteta, dakle neprebolnom iskustvu za svakog roditelja. Nije u toj tragediji usamljen. Hrvatska pjesnikinja Marija Barbarić Fanuko, koja je doživjela isti usud, napisala je o tome sjajnu knjigu, jednu od najboljih što su objavljene na hrvatskom jeziku 2003. godine, pod naslovom "Ogrlica od kiše". Primjer ovih dvoje pjesnika potvrđuje poznatu izreku pokojnog prof. Barca da nema velike umjetnosti bez velike boli.

Kordićevi stihovi na ovu temu, snažni su, ali smireni s univerzalnom porukom:

... Unutar rijeke moje samoće
sjećanje i bezglasni pogled

(...)
Od teške naslijeđene bolesti
od vremena Izaka
kroz zastrti um, poštedu od mraka -
ali nož se ne zaustavlja na janjetu,
pluta u mojim grudima
Od dana kada sam ugledao svjetlost
kada sam spoznao besanu noć
krik moj odjekuje na pragu...

(Iz pjesme "Rijeke samoće")

Stoga je logično pitanje:

...Koji smisao ima vlažna historija
Je li vatra spalila tišinu
u zlu kob u smrt
u nevidljivo

(Iz pjesme "Putovanje")

I molba:

...Oh, Bože koliko je to nutarnje
prostranstvo
Bože, istraži me;
pronađi me
kako bih se sam
pronaći mogao
posve i posvuda...

(Iz pjesme "Radosna vijest")

I zaključak:

...Grozdovi pjesme umukli
U sporama ruža raste raj
(...)
Hoće li himan zasjati u vlastitu urliku...

(Iz pjesme "Koracanje, tamni redak")

Najnovija knjiga Zlatka Kordića "Putovanje/Stari hrast" vrijedno je književno ostvarenje, višeznačno, bogato metaforikom, leksikom i metajezikom, djelo iznikло iz sjajne tradicije hrvatskih pjesnika iz Hercegovine, obasjano sjajem europske filozofije, ali i unutarnjom boli pjesnika, boli koja svojim dosezima postaje univerzalan signum temporis.

Fabijan LOVRIĆ

ZGUSNUTO PJESNIŠTVO ZDRAVKA KORDIĆA

Zdravko Kordić, *Putovanje/Stari hrast*
Alfa; Zagreb, 2004.

Zdravka Kordića već dugo vremena pratimo kao pjevljivog Mostarca, koji se svojim prvim pjesmama misaono ustoličio kao osoben glas toga podneblja, koristeći se "*... zaboravom zemljine cvatnje / u tešku zimsku noć...*", (KORISTIT ĆU SE PRAVOM, 7. str.), što pomalo Tadijinim manirom odzvanja u sunovratici pojmovnog,

a opet nije, jer; Kordić niti u kojem slučaju nije prepisivač, pa niti u primisli, nego; istančani filozofski tkalac pjesništva Hercegovine, Bosne, Hrvatske i šire. Da je to tako, svjedoče i naslovi objavljenih knjiga od 1980. godine, *{Svjetlost snovidjela:* V. Masleša; Sarajevo, 1980.), pa sve do ove najnovije, *Putovanje / Stari hrast*, a koja je četrnaesti uradak ovog autora, koji svoj opus ne usredotočuje samo na pjesništvo, nego i na prosudbe o pjesništvu u vidu esejističkih osvrta, kratkih članaka, književnih prikaza, te uredničkim poslovima potvrđuje ustrajnost i valjanost svog rada. U takvom radu, Kordić je blizak svom temeljnom filozofskom načelu, tako da je njegovo pjesništvo simbolizam i mistika, filozofija i metafizika, mit i drevnost koje ovaj autor goneta kroz skrivenost, kroz neku vrstu zagonetke, i to ne samo u stihovima, nego i u proznoj formi ili, u samom naslovu kao što je ovaj, a o čemu Božidar Petrač zapisa: - *Zacijelo će se svakomu tko se suoči s naslovom pogovora lirici Zdravka Kordića učiniti da je posrijedi pogrješka. Naime, čuveni naslov Sørena Kierkegaarda o lirici Johannesa de Silentija ima obrnuti naslov: Strah i drhtanje. Stvar i jest u tome da se naslovom htjelo prizvati znamenito Kierkegaardovo djelo, te da se iz vizure toga djela djelomice željela interpretirati Kordićeva najnovija lirika. Znameniti Danac, osoba koja je za svoga života bila bez utjecaja i čovjek izvrgnut podsmijehu i porugi, koji, osim toga, iza sebe nije ostavio nikakvu ususta*vljenu *filozofsku poruku, može biti dobar i solidan poticaj za pristup Kordićevoj vrlo složenoj, počesto abstraktnoj, filozofičnoj i egzistencijalističkoj lirici. - (99. str.).*

Ovo je zasigurno, zanatski, tiskarski najbolje urađena Kordićeva knjiga, dopadljiva i prijemčiva ruci,

sa svim normama koje treba imati jedan reprezentativan uradak ozbiljnog nakladnika i ozbiljnog autora. Zato, njegova *...knjiga svijetli nad gradom...,* (NAD GRADOM, NAD ZEMLJOM, 11. str.). Ipak, pjesnik se ne opredjeljuje na materijalno, nego višeslojnost i višeznačajnost svoje nakane stavlja u tamne prostore podsvijesti kako bi se plodili i kako bi iz takvog odnosa poletjela začudna ptica viđenja jedne poetike iz koje Kordić želi izvući ono najbolje, ono što će se pamtiti i zbog čega pjesništvo jest upravo zgusnut i metaforičan izraz, pamtljiv kroz jednostavno i poučno izrečene stihove koji se svježinom uvlače pod kožu, ulaze u krvni sustav i postaju jednim začudnim bitkom zadovoljenja potreba kroz norme lijepe književnosti. Zato pjesnik u njemu: - *Pred oluju slazim niz kišne kaplje..*-, što je odlika smjelih sanjara, a onda u završnom stihu iste pjesme (PRED OLUJU, 12. str.), gubi materijalnu osnovu i prelazi u nesvakidašnji likovni doživljaj: - *Bezdan se popeo do vrha svjetlosti.* -

Na vrhu svjetlosti, Kordić govori o poznatim, biblijskim odnosima čovjeka i njegovog boravka na zemlji, onog životom opravdanog, i nalazi iste značajke koje su odavno prepoznate u ovozemaljskoj muci i spasenju na nebu, te pjeva: - *Naše je smirenje na Nebu / a zemlja je mučenički prolaz...*- (BEZGLASNI PRIJELAZ, 13. str.).

Kordić često upotrebljava kontrast, *svjetlost- tama,* i u tom suodnosu nema prevage, nego iz ta dva kruga izvlači tangentu zajedništva, matematički poučak vjere u život koji je neprolazan, nego samo preobraziv iz trajanja u trajanje: - *Nek' cvrčci na trenut utihnu / u umilnu glasu reskoga zvuka / iz ništavih / iz pepela...* (URASTI,

15. str.). Tako se rađa pjesnik, a da niti sam ne zna kako niti zašto, nego ga neki unutarnji zov predodredi, prene iz zaspalosti i upozori na dužnost bilježenja, i on počinje stidljivo i neodlučno, a onda sve istrajnije i istrajnije, slobodnije i u prispodobama iz kojih izvlači dugačkim konopom vodu metafora iz zdenca Masade za žedna usta koja odlučiše ne piti, koja odlučiše izreći NE životu u ropstvu i koja djelom uđoše u srce mita i nezaustavljivu povijest kršćanstva, kako bi živjela krepka i napojena ljepotom. Ta voda života, krv koja pokreće srce i bez čije tekućinaste gibljivosti bi stalo, dopuštaju mogućnost cvjetanjima misli i spoznajama odnosa o sebi:

Stvoren sam od teške bolesti / u noći besanice, / od toga i živim / Skutren pod kaputom /sav u srcu, / olovnoteška krv ispod kola / Unutar rijeke moje samoće / sjećanje i bezglasni pogled... - (RIJEKE SAMOĆE, 29. str.).

Kordić je spreman boriti se za dostojanstvo, za oba sna koja ga okupljaju: jedan pjesnički i jedan ideološki po pripadnosti religiji, po pripadnosti narodu čiju korijensku vrijednost ne želi ostaviti po strani, nego sve spliće u pletenicu ljubavi koja miriše po Sredozemlju, čempresu ili pijesku, te u pjesmi, *Putovanje,* on nabraja sve viđeno očima nutrine, dakle, zrcalno prepoznaje i bilježi doživljajno odnose viđenog, bježi od faktografije bilježenja fotografijom, nego bilježi materijalna stanja u sfernom duhu uskomešanih odnosa prirodnih fenomena i arhiktekture, kojima prepoznaje smisao i ocrtava ih plastičnim valerima dostupnim i drugima, za radost uživanja kroz skladnost tih odnosa. U takvu zgusnutu puninu ulazi čitatelj, osjeća punim plućima ozon poetike jednog stamenog pjesničkog izraza, a

onda i on sam traži izlaz i ruku Boga kako bi bio izbavljen iz zanosa koji ga opi prepoznatljivim i teškim mirisima ovakve poetike. Težak i sladak je put prolaska kroz nesputane misli Zdravka Kordića, s posebnom energijom pjesničkog naboja, dugo će ostati u svakom tko bude iščitavao ovo pjesništvo: - *Križ utkan u ljubav / kao slika patnika / javlja se kroz obris sjenke Mojsije / glasom: / " Tu ću se tebi objavljivati / i saopćavati sve zapovijedi.../* (PUT U BESKONAČNO, 35. str.).

Kordić duboko proživljava svoje jeseni:- *Da cvile u mojim kostima...*-, (JESEN I PRIVIĐENJE, 41. str.), bolno materijalistički, ali i sasvim drukčije. Prepoznaje u jeseni puninu zrenja te joj se vraća gotovo dodvornički:- *...Moje biće zna za jesen / i njezinu blagost* (ista pjesma, red 5. i 6.), a zatim nastavlja o vinu koje *"grgolji u ustima"* i uzima riječ *gral,* nikako slučajno, jer; kao filozof on zna tu riječ, nije mu strana niti kroz vjerske spoznaje, i, upravo na njoj ostavlja otisak usana, a uvjerljivost je sasvim dokučiva u stihu gdje pominje *sjenke stoljeća* i to ne kao udaljenost vremenskih razmeđa, nego kao sigurnu mogućnost kako će pjesnik trajati i već u narednom nizu stihova nailazimo na potvrdu *doći će pretočiti želju,* i tako otjeloviti prvotnu zamisao kroz priviđenje koje je samo psihologijska odrednica koja dovodi do cilja, a nikako neostvareni snovi. Istu motivsku konstantu nalazimo i u pjesmi: JESENSKA SJENKA MASLINE (43. str.), gdje pjesnik koristi stablo, opet ne bilo koje, nego sveto drvo masline koje je osnova oko koje stihovana potka iz Kordićeva pera uobličuje trenutak sadašnjosti, najbliže stvarnosti svakodnevice, te *...ustajem iza pisaćeg stola...* i kao drevni pustinjak kreće u noć sa svjetiljkom u kojoj dogorijeva maslinovo

ulje tek da bi razaznao i mogao omeđiti sjenku i svjetlost. Ova traganja za sjenkom i svjetlom, njihovom odvojivošću i onim što ih spaja, treba gledati kao na odnose života i smrti. A tko je povukao valjanu odrednicu između ta dva trajanja? Zato pjesnik zaključuje da je njegovo viđenje, viđenje prikaza, dakle, nejasnog i neodredivog, ali postojanog u prepoznavanju i imenovanju, jer; sve to prolazi, ne bez traga, kroz sustav intelektualnog. Kako bi se, u neku ruku, spasio od prikaza i nespodobivog, pjesnik pronalazi spas u poljupcu *rose usne* (POLJUBIO SAM ROSU USNE, 45. str.), što definitivno priznaje naslovom, a samom pjesmom, konstante dovodi u odrednice faktografskog i bilježi događaj kroz promicanje sjena koje prepoznaje i materijalnog što određuje prepoznavanje sjena kroz sam čin. Toliko su teške nakupine događaja, doživljaji naprostu urliču, prште razorno i neshvatljivo brzo, te pjesnik pronalazi rješenje u pretakanju metala u riječ, odlazi u metafiziku, a kemijske supstance zanemaruje, jer; trenutak je kada treba mijenjati navike, izraziti se metaforom ... *Stablo je umrlo nasred polja...*, (PRETOČIO SAM METAL U RIJEČ, 47. str.): dakle, tjeskoba, nesanica i neshvatljivost onoga koji vidi, koji u očaju košmarnog prepoznaje i određuje stihom.

Kordić nije usiljeni junak koji ne priznaje strah, on je očovječen na najobičniji način kroz svoje stihove, te, i ako nam se nekada čini isuviše hrabrim, nekada, gotovo drskim u izrazu, on priznaje strah kao doživljaj koji pokreće, kao poticaj za iznalaženje rješenja kroz ljuvenost i lapidarno praćenje onoga koje oplemenjuje. Kod njega, to je ljubav, to je žena čiju toplinu on zazivlje ... *kao kad ždral dozivlje svoga / ptića / svunoć i*

obdan, / obasjan korakom tamnim / i njegovom sjenkom /. (SVUNOĆ I OBDAN, ZVAO SAM TE, 51. str.). Njegova društvenost nije prožeta seksualnim zovom za partnericom, on zna koga i što traži. On društveno stavlja u obiteljsko gnijezdo i traži onu koju prepoznaje, onu koja zna sve njegove vrline i mane i sve to skuplja u zagrljaj kako bi odagnao strah koji se *u kuću uselio.*

Slijedeći put još nekoliko sličnih tematskih opredjeljenja, dolazimo do trenutka kada pjesnik priznaje svoj grijeh, priznaje prijevaru zbog vjere u ljepotu i putenost: *Bijah prevaren u tim danima kobnim / tvojim osmijehom, / tvojim pokretom, tvojim bijelim grudima, /zanosom tvojim / A sada plaćam / svu tu neimaštinu, / skupo*:... /(BIJAH PREVAREN, 56. str.).

Pjesnik u Kordiću nije prevaren, nego je vjeran svojoj Muzi, vjeran sebi i vremenu oko sebe, vjeran i prispodobiv prošlosti i, svijetlo gostoljubiv budućnosti. Vjerojatno zbog toga i pribjegava ponekom vječnom temom koju, poput raskošne vezilje koristi u millieu slikovnosti i filozofske misli kroz metaforu, postavljajući i ostavljajući i nama mogućnost rješenja: *Kolika je snaga cedra zapletena u povjetarcu / sa Sidona / Snaga bure zalutale u cvjetovima oleandra; / u kaplji znoja...* (CEDROVI I SNOVI, 59. str.). Iz takvog arhetipskog šapta pjesnik usmjerava svjetlost Zdencu života i traži odgovor u odnosima čovjeka prema čovjeku, razmiče svjetlost kao jutarnji zastor pred suncem i drži govor okupljenoj nijemosti koja odzvanja u čitatelju kao kuršum odbijen - od kamena ljuća: ... *Zabranjeno je manipulirati ljudskim dušama, / plućima, krvotokom / Zabranjeno je manipulirati košuljama / Obmane su nesnosne bolesti / Stoga je svjetlost koja unosi obmanu*

/ u svijet tajni / okrutna... (SVJETLOST PREUSMJERI PREMA ZDENCU, 61. - 62. str.). Takva svjetlost ne ostaje sama kako bi komandno lutala svemirom, nego i za nju postoji rješenje ako se preusmjeri nakanama i prepoznavanjem ljepšeg ... *prema zdencu* (62. str.). I ako se i u narednoj pjesmi: KORACANJE, TAMNI REDAK (63. - 64. STR.), u svojoj ustreptalosti nad rješenjima koje čovjek donosi i protiv sebe, pita: ... *Hoću li završiti tamni redak / kroz svijetlu misao...*, on upliće zlatnu žicu kroz tamnu osnovu nosećeg, potvrđuje ga i negira prelazeći tako u matematičko tkanje negacije-negacije, zgušnjavajući dvije razdiobe, spajajući nespojivo u spojivo kako bi trajalo u nevjerici, nadajući se kako će: ... *zasjati u vlastitu urliku...* (ista pjesma, 64. str.).

Trajnost materijalnog i psihološkog, filozofskog i psihičkog kroz mogućnost čulnog koje dolazi iz egzotičnih krajeva, odakle dolazi mošus, ambra, loja, i sve one rijetkosti koje možda nikada nismo imali pred kušnjom čula mirisa, a zasigurno bi ih prepoznali, jer; egzotika je opojna i razorno slatka da ju usvajamo iz prve; odnose Kordića u kolijevku kršćanstva gdje pronalazi vječnost sokova u maslini i on vidi: ... *njene vene i sok...*, (MOŠUS, ZABORAV I PROŠLOST, 65. str.), primiče vremenske razdaljine u trenutak spoznaje i pušta korijenje: ... *u svetu zemlju / Naspram nas je Biokovo / Rekoh lijepoj ženi: /ono će nas štititi od vjetra, /zibati korijenja naša u moru...* (ista pjesma, 65. str.). Ovakav rentgenski vid je blizak pjesnicima, jer; oni su sposobni gonetati duše biljaka i stvari, učiniti svijet čulnim ili ga umrtviti kako bi kroz metaforu ispričali priču koja ne ostavlja ravnodušnim. Kordić je takav tkalac nespojivog u naglašenost i spojivost iz potrebe: ... *Minulost, minulost,*

minulost /zvoni u koracima budućnosti (MINULOST BUDUĆNOSTI, 68. str.). Jesmo li toliko zakasnili, kakako opominje pjesnik, da je budućnost daleko iza nas, ili, možda je to samo naš, hrvatski corpus, ali, ima još naroda koji su iza nas, daleko u redu koji čekaju svoj trenutak kako bi pokazali da jesu, da je to corpus koji je oduvijek postojao, samo, nitko nije pokazao na vrijednost, ili, ako već jest, onda to nije bila vrijednost, nego daleka prošlost, a svijet u razvoju je toliko užurban da ne primjećuje niti sebe? Kuda, ako doživiš zaborav? Kordić odlazi u pjesmu i pronalazi rješenje: *Zaboravio sam vlastiti corpus / Sljepilo u očima / bdije /poput noćne svjetiljke / Duša se otvara / kao ruža u zoru...* (CORPUS DELICTI, 71. str.). I tako, iz cvijeta je najljepše vidjeti Neum i more, vedrinu neba i osjetiti mirise mediterana, onako, u večernjem miru dok zvijezde dišu dalekim treptanjem. Upravo tu pjesnik doživljava smirenje, razmišlja o domovini onako kako se razmišlja o dragani, o onoj za koju su se mijenjale granice razuma i granice država, padala i ustajala carstva, a one su znale vladati carstvom VJEČITOG SUNCA, obuzdavale Samsonovu snagu i otkrivale najskrivenije tajne od kojih je ljubav padala u nerazum i surogat poljupca i zagrljaja, a u nemoći biti hrabrije i priviti zmiju na gole grudi. Općinjenost pjesmom je usud koji je postao sastavnicom i smislom Kordićevog života, te se nije niti moglo očekivati ništa drugo, do li radosna vijest u dolasku DJETETA koju s radošću nosimo: *Dolazi radosna vijest: /pronosi se oranicama, pašnjacima, / šumama, rijekama i naseljima / Dolazi u titraju, u šumu / U tihoj neizgovorenoj riječi / U neizgovorljivoj riječi / i već je u srcu. U krvi, / u duši, u duhu / kao znamen...* (RADOSNA VIJEST,

85. str.). Traje ta radosna vijest do konačnog čina. Uskrs je i svjetlost izranja iz čovjeka, iz njegove duše anđeli oživotvoruju tijelo. Pjeva se u zanosu, a naš pjesnik već vidi Golgotu i približava budućnost u čin koji je vidljiv kroz tužnu povijest koja je dio prošlosti i nije više budućnost, nego smjelo pretočeni daleki trenutak koji je pomaknuo početak pisanja pjesme svojim tematskim obolom, krugom koji razmiče i koji će poput krugova na vodi završiti upravo na mjestu gdje su i nastali, u samom centru nevjerice: ... *Vidjeh veliki kamen / odlazi niz brdo Golgotu / Suton je nastao plavičast / Svjetlost se pojavila* (USKRSNA PJESMA, 87. str.).

Posljednju pjesmu u ovoj knjizi, TAMNOST TINTE DOLIVENE SMRĆU, ne bih dotaknuo analitički, jer; sličnih tema je bilo u nekim prethodnim pjesmama ove knjige, a isto je ustvrdio, odnosno, gotovo se slažem s mišljenjem Božidara Petrača u *Pogovoru* knjizi (104. str.), a niti zaključni redci nisu nas odvukli na različite puteve prosudbenog: ... *Govoreći zaključnu riječ o najnovijoj lirici Zdravka Kordića ponovit ćemo: koliko se istinski zanosio "drhtanjem ", toliko se duboko priklanjao "strahu". Unatoč svemu, Zdravko Kordić, pjesnik možda prevelikih i smjelih riječi, traje i trajat će u međuprostoru "drhtanja i straha". Osnovni potporanj bit će mu "stari hrast" (Elohim, Jahve, Bog), a temeljno iskustvo duboka životna tjeskoba. To bi, pak, prema Anselmu Grilnu, zacijelo bila "duhovnost odozdo". {Pogovor:* Božidar Petrač, 104. str.).

Prolazeći kroz živo meso Kordićevih stihova, kroz taj zgusnuti ferment izraza iznjedren kroz smislenost govorne poetike, bez rime i znakova interpunkcije u redovitom, očekivanom pojavljivanju, nego, po potrebi

i ritmu kako to osjeća i želi on sam, nadam se kako sam uspio dotaknuti značajke koje obilježavaju ovo pjesništvo.

Zaključak: Zdravko Kordić nije tragač za riječju, on riječi slaže u vitraž pjesničkog izraza, rečeničnog ili višerečeničnog smislenog sklopa, kroz čije zgusnuto tkivo ispjevava određenu poetiku filozofije: iz arhetipskog, mitskog, sadašnjeg i, proročanskog u futurističkom uznosu svjetlosti.

Božidar PROSENJAK

PITANJE GLAVE

Zdravko Kordić, *Putovanje/Stari hrast*

Alfa, Zagreb, 2004.

Zbirka pjesama dvostrukoga naslova *Putovanje / Stari hrast,* prema naputku njezinoga autora Zdravka Kordića, nastala je u nanovije vrijeme, 2002. i 2003. godine, autor nam je poznat kao potpisnik knjiga pjesama, ogleda i književnih kritika, a istaknuo se i višegodišnjim društveno korisnim radom, kao urednik, nakladnik, i čelni čovjek najvažnijih kulturnih institucija u BiH, a ponekad i njihov utemeljitelj. Sudjeluje i u političkom životu hrvatskoga naroda u BiH. Danas je, uz ostalo, predsjednik Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne, urednik časopisa *Osvit* i savjetnik za filozofiju u Zavodu za školstvo u Mostaru. Za svoj je književni rad opetovano nagrađivan, a prevođen je i na strane jezike.

Promatrajući novu zbirku poezije nekoga autora, uvijek se zanimljivo pozabaviti porukom koja je hotimice skrivena u njezinome naslovu. *Putovanje* si možemo lako predočiti kao nešto otvoreno, u tijeku i nezavršeno, nešto kao sam ljudski život. Naravno, to je putovanje uvijek i tajanstveno i zagonetno i neizvjesno. Tijekom putovanja čovjek sabire nova saznanja i iskustva, radosna i bolna, i tako se zapravo odvija proces njegova sazrijevanja, naravno i duhovnoga. Taj proces nije bez prekida, padova i gubitka, on čak može završiti u potpunome porazu za pojedinu osobu. Mogli bismo zaključiti da je ljudski život dobrim dijelom nepoznanica i da bi ga se proživjelo mudro i dobro, potrebno je osloniti se na neka saznanja i iskustva koja su nam, vjerujem dobronamjerno, ostavili oni koji su *putovali* prije nas. Nije li smisao pisanja knjiga velikim dijelom upravo to?... Dolazimo, dakle, do potrebe da se u svu tu životnu neizvjesnost pokuša unijeti bar malo sigurnosti. Simbol te sigurnosti je *stari hrast*, kao živo biće koje odolijeva zubu vremena i još širi svoje grane na sve strane uokolo, a napose ih diže prema nebu. Rekli bismo kao da žudi za svjetlom i suncem. Tako *hrast* postaje znakom svega onoga što je čovjeku oslonac da ostane i opstane u vremenu, da bude dostojan primjerak svoje vrste. To može biti roditeljska ljubav i obiteljski odgoj, učiteljeva skrb i znanje iz škole i dobrih knjiga, prijateljstvo s mudrim i iskusnim ljudima, život u zajednici koja se oslanja o dobre običaje i zdravu tradiciju, vjerska pouka, nešto sasvim drugo ili pak sve već rečeno zajedno. *Stari hrast* mogao bi biti jednako simbol naroda ili Boga.

Ono, što je zajedničko i univerzalno, jest iskonska potreba u svakom ljudskom biću da dosegne mir i živi spokojno. Svatko želi svome krhkom životu dati nešto čvrsto i stameno. Različiti su putovi kojima to pojedine osobe nastoje postići. Nekima je oslonac materijalno bogatstvo i novac, drugi traže uporište u duhovnim snagama, a treći ne traže ništa od toga, nego im je utjeha zadovoljstvo i užitak. Pri tome radost i bol kao da uopće ne slijede očekivana pravila, nego ulaze i izlaze iz naših života, i prolaze kroz naš život kao nepozvani gosti kroz našu kuću. Tako cijela situacija postaje prilično složenom, a život se pokazuje čovjeku s tisuće lica, među kojima je i mnogo onih koje ne poznaje. Na kraju, ostaje zaključak da svaki ljudski život više podsjeća na putovanje vlakom, nego li nekim individualnim sredstvom, ma koliko mi to željeli. U nama je tisuće lica i sva su ona naši podstanari u putujućoj kući koju čini mnogo vagona. A neki se putnici u tom vlaku najmanje ponašaju onako kako bismo mi to željeli. Drugim riječima, kao da je i sav naš vlastiti život najmanje onakav kakvoga bismo sami željeli. I što u toj situaciji učiniti? Ako već ne možemo kontrolirati svekoliko mnoštvo puno proturječnosti koje čini našu osobu, kako barem postići da sve ono teži istoj konačnici i istome cilju?

U svojim pjesmama, koje je zatvorio unutar korica knjige, Zdravko Kordić donosi bogatu lepezu životnih primjera, onih iz stvarnoga života, naravno i iz duše, ali i iz vlastite imaginacije. Tako se zaokružuje slika spomenutoga *mnoštva* koje čini osobu. Pjesnik osjeća bol zbog nesklada u sebi, zbog neostvarenih ili izjalovljenih nada, snova i ciljeva, bilo osobnih bilo kolektivnih. Pita se o uzrocima svojih promašaja. Raduje se skladu

kad se zaštitnički razapne nad njegovom dušom i kad zasja kao duga. Želi taj sklad zadržati, štoviše podijeliti s drugima. A sklad je dobar kao dobra voda, piće i može se razdijeliti drugima. I on to čini s više ili manje radosti. I dok to čini, on unosi klicu radosti ili boli u svoje životne suputnike, čineći da i oni žive istu radost ili istu bol. Tako pjesma obara čovjeka u njegovoj potrebi da ima, a podržava ga u njegovoj potrebi da jest. Biti postaje preduvjetom za imati.

Ponekad se čini da se pred čovjeka postavlja tisuće zahtjeva na koje je njemu gotovo nemoguće odgovoriti. Uvijek postoji nešto što kvari ukus svim ostalim stvarima, kao što zubobolja otima čovjeku okus radosti u svemu što čini toga dana. Zašto se onda boriti s tisućama zahtjeva u svakodnevici kad ih je neostvarivo dovesti u red i uskladiti? Nije li važnije uložiti sve životne snage i otkriti onu stvar koja će dati okus radosti i sreće svim ostalim stvarima? Ako već ne možemo zagospodariti situacijom u vagonima, zar nije jednostavnije i važnije pobrinuti se da lokomotiva vozi u pravome smjeru?... Zašto se u ratu snajperskim hicem nastoji ubiti upravo časnika?... Zašto je onome koji hoće učiniti neko zlo prva misao kako će obezglaviti svoju žrtvu?...

Nije li onda mudro i najvažnije vlastitome tijelu posaditi glavu na pravo mjesto?... Naravno, i narodu je također potrebna glava!... A glava je ponajprije zdravo i ispravno čovjekovo vjerovanje. Gdje si smjestio glavu, tamo će biti i tvoje srce. O tome, koliko razumijem, hoće prozboriti i ova nova Kordićeva pjesnička zbirka!

Božidar PETRAČ

DRHTANJE I STRAH

Zdravko Kordić, *Putovanje/Stari hrast*
Alfa, Zagreb, 2004.

Zacijelo će se svakomu tko se suoči s naslovom pogovora lirici Zdravka Kordića učiniti da je posrijedi pogrješka. Naime, čuveni naslov Sørena Kierkegaarda o lirici Johannesa de Silentija ima obrnuti naslov: **Strah i drhtanje.** Stvar i jest u tome da se naslovom htjelo prizvati znamenito Kierkegaardovo djelo, te da se iz vizure toga djela djelomice željela interpretirati Kordićeva najnovija lirika. Znameniti Danac, osoba koja je za svoga života bila bez utjecaja i čovjek izvrgnut podsmijehu i porugi, koji, osim toga, iza sebe nije ostavio nikakvu usustavljenu filozofsku poruku, može biti dobar i solidan poticaj za pristup Kordićevoj vrlo složenoj, često abstraktnoj, filozofičnoj i egzistencijalističkoj lirici. No najprije nekoliko riječi o posebnostima hrvatske hercegovačke zavičajne poezije kojoj, bez sumnje, pripada i Kordićevo pjesničko stvaralaštvo.

Hrvatsko hercegovačko pjesništvo 20. stoljeća uvelike određuju dva pjesnika, dvije različitosti, dva svjetonazorska stava i dvije prepoznatljive pojave koje su vidno utjecale na cjelokupnu hrvatsku hercegovačku poeziju sve do naših dana. Štoviše, moglo bi se reći da su ta dvojica, ta dva međaša hrvatskoga pjesništva odredila njegove putove, traženja i odgovore. Riječ jeo pjesnicima Antunu Branku Širnicu i Maku Dizdaru, potonjemu i kao pjesniku bošnjačke književnosti.

Šimićeva ekspresija, škrtost pjesničkoga izraza, osnovni napasni motivi ljepote krajolika i smrti s jedne strane, duboka Dizdarova poniranja u povijest zemlje Bosne i Hercegovine, njegov specifični ludizam te svakodnevni razgovori sa stećcima ostavili su vidljive tragove u pjesništvu niza pjesnika toga podneblja. Toj se dvojici velikana hrvatske pjesničke riječi svakako pridružuje surovost i suptilnost - europejstvo - i pjesnika, Anđelka Vuletića i Veselka Koromana. Druga nimalo nevažna stvar je povijesni usud toga podneblja i naroda toga podneblja. Rijetko se koji pjesnik libio progovoriti o toj krutoj i krvavoj povijesti, najčešće nepravednoj prema čovjeku toga kraja i krajolika, o ugroženosti hrvatstva tijekom cijela dvadesetstoljetnoga pjesništva, osobito u doba Domovinskoga rata, možda s izuzetkom jednoga Gojka Sušca i još nekolicine pjesnika koji se, barem dosad, nisu upuštali u razgovor o toj i takvoj povijesti, o sudbini hrvatstva i jezika kojim se to i takvo hrvatstvo oglašuje, marginalizira ili prešućuje. Treća vrlo *važna* sastavnica toga pjesništva svoje korijene nalazi u dubokoj duhovnosti, franjevačkoj a posebno marijanskoj, nakon međugorskih ukazanja. Ma što mislili o tim pojavama, Međugorje svakako predstavlja poseban *izazov* i u posljednjih dvadesetak i nešto godina nema pjesnika koji se o međugorska zbivanja, posebno njegovanu duhovnost marijanske i mariološke provenijencije, nije okrznuo. Na posljetku, hercegovačko podneblje nije ni u smislu pejsaža, ni u smislu duhovnosti, ni u smislu vrjednovanja života drukčije od mediteranskoga. Bez obzira na krš i kamen koji se obično uz to podneblje spominju, ono je nadasve prodahnuto Sredozemljem i mediteranskim mirisima, zasadama grčko-rimske

civilizacije te hrvatstva koje bez mediteranskih obilježja ne može postojati. To je ta sveta tradicija zapadnokršćanske uljudbe koja ostavlja neizbrisiv pečat, a zatim i jezik, specifična hrvatska štokavska ikavica, koja gdje se god ukaže prilika izranja poput žive rijeke ponornice ostavljajući svoje neporecive tragove u pjesničkom izrazu svakoga pojedinog pjesnika o čemu dobrim dijelom svjedoči nedavno objavljena antologija **Hercegovina** pjesnika, pripovjedača i književnog kritičara Vjekoslava Bobana. Toliko o osobitostima i temeljnim sastavnicama toga dijela hrvatskoga pjesništva, hrvatskoga prostora i hrvatskoga jezika.

Vratimo se poeziji Zdravka Kordića. U nizu objavljenih kritika (**Šumovi vremena.** Zbornik kritika i razgovora. Povodom 30. obljetnice književnoga stvaranja Zdravka Kordića. Mostar, Naklada DHK HB, 2003.) jasno se otkriva da je riječ o lirici duboko metafizičkoj, filozofičnoj, abstraktnoj, egzistencijalnih potraga i protega, zebnji, nemira i tjeskoba, ali i svjetla, vedrine i epifanija. U mnoštvu napisa o bogatu i obilnu stvaralaštvu Zdravka Kordića pokazat će se sva tematska šarolikost i raznovrsnost koju je naš pjesnik njegovao, u rasponu od pejsažnoga, rodoljubnoga i transcendentalnoga, do religioznoga, tugaljivoga i iskreno traženjskoga. Egzistencijalna zebnja ne će mimoići pjesnikovo suočavanje sa svijetom; štoviše, ona je osnovnom potkom njegove lirike. Da se odmah razumije, nije samo riječ o knjizi **Zipka i smrt,** nastaloj u odistinski posebnim životnim prilikama, odnosno neprilikama i velikim teškoćama. Riječ je o cjelokupnoj poeziji Zdravka Kordića koji i kao filozof nije mogao, bez obzira na drukčija duhovna stanja, pa i ona religijska ili rodoljubna, zaobići težinu

egzistencije svoga jastva. I ne samo svoga, osobnoga, nego i kolektivnoga, narodnoga - volim reći njegove narodne zajednice. Svaki susret sa smrću, još k tomu sa smrću vlastita sina, mora izazvati duboki unutarnji potres i teško je čovjeku naći vrijeme za pomirbu s takvom činjenicom. Istina, najlakše bi bilo reći: "Dobar sam (si) boj bio, trku završio, vjeru sačuvao", prema riječima sv. Pavla. Ali smrt djeteta, nedužna i još neproživjela života i nedoživjela iskustva različitih Božjih darova ostavlja čovjeka, u našem slučaju pjesnika, u velikoj nedoumici, on se s tom činjenicom ne može pomiriti, čak ju i preteško podnosi, na rubu vlastita iščeznuća. Pa može postaviti pitanje o svrsi patnje, pitanje još sudbonosnije: "Pa kakav je taj Bog koji mi uzima sina jedinca? Odakle mu razlozi za takvu kušnju moje vjere i moga života?" Što li je tek onda s Abrahamovom kušnjom, da žrtvuje jedinca sina Izaka? U tim smo stvarima, nazovimo ih prvima ili posljednjima, pred samom biti vlastite vjere, vlastita pouzdanja u Božju providnost i snagu Njegove milosti. No to nas i dovodi da čitavim svojim bićem stanemo pred Boga, da Ga prihvatimo ili odbacimo u svome životu sa svim posljedicama koje iz toga čina proizlaze. To je temeljno pjesnikovo pitanje. Kako će odgovoriti? Hoće li odvrći svoj pogled i uperiti ga u nigdinu, prazninu i ništavilo, ili će ga usredotočiti na, primjerice, kušnju Abrahamovu ili kušnju Marijinu koja će, za mnoge, u ludosti prihvatiti Božji zahvat i jednostavno reći: "Evo službenice Gospodnje, neka mi bude po riječi Tvojoj". Teška su to pitanja i zahtijevaju veliku vjeru, taj "zadatak za cijeli život".

Naše vrijeme određuju novac, kapital, materijalna dobra, komoditet, konzumizam, vječna mladost i

ljepota, užitak i moć. Ali treba reći da je svako vrijeme čovjekova trajanja u svijetu bilo određeno tim i takvim vrijednostima, samo što su one danas zbog niza različitih medija i globalizacije svijeta postale toliko dominantne da ih je teško zamijeniti nekim drugim vrjednotama ili ih oboriti nekim drukčijim sustavom vrijednosti. Zbirka pjesama **Putovanje/Stari hrast** očito našega pjesnika ostavlja u otprije zadanoj dvojbi: ostati u prostoru egzistencijalne samoće i životne tjeskobe ili izaći iz toga prostora i naći svoje čvrsto sidrište, uporište i snagu u sjeni i krošnjama staroga hrasta, sinonima sigurnosti, Božje prisutnosti, Elohima, Jahve. Ostati, dakle, u prostoru straha ili se prepustiti drhtanju u sjeni staroga hrasta. Dakako, i jedan i drugi put pretpostavlja *putovanje*, nipošto mirovanje i puko čekanje. *Ponad svih strahova*, kako se naziva jedan od ciklusa Kordićeve zbirke, sadrži i nosivu pjesmu *Stari hrast*. Taj hrast skriva "svjetlost života", drhturi "poput mlade ljubavnice", u sebi skriva mnoge strahove i natkriljuje ih, skriva bol i radost... Ali tko nije čuo šuštanje njegovo ne može znati što su blaženi trenutci, oni trenutci u kojima naša riječ nije glavna, naša misao nije od posebna značenja, to su trenutci u kojima nadjačava milost Onoga koji je jači od nas i koji nas svime nadvisuje. Taj stari hrast metafora je minulosti, postojanosti i budućnosti. U njegovoj se sjeni svakodnevno bdije; on piše pjesmu rođenja i smrti. Napokon u pretposljednjem ciklusu *Duh, Radosna vijest* Zdravko Kordić otvoreno ispovijeda svoju vjeru, kako u obliku *Radosne vijesti*, tako i u obličju *Uskrsne pjesme*. Ali uronjenost u strast stvarnosti očito mu ne dopušta da svoj život do kraja posveti jedinu cilju: "drhtanju onoga koji Boga ljubljaše, i koji

postade veći od svih, za razliku od onoga koji sebe ljubljaše pa bijaše velik po sebi i za razliku od onoga koji drugoga ljubljaše te postade velik po svojoj predanosti" (Strah i drhtanje, Split, Verbum, 2000.).

U zadnjem ciklusu ili *Završnoj pjesmi,* odnosno *Tamnosti tinte dolivene smrću* pjesnik se ponovno vraća strahu, životnoj zebnji u koju sada uranja i "mrtve hrvatske pjesnike", "naše fratre", ostajući u prostoru određenoga skepticizma, filozofskoga relativizma i vlastita propadanja.

Govoreći zaključnu riječ o najnovijoj lirici Zdravka Kordića ponovit ćemo: koliko se istinski zanosio *drhtanjem,* toliko se duboko priklanjao *strahu.* Unatoč svemu, Zdravko Kordić, pjesnik možda prevelikih i presmjelih riječi, traje i trajat će u međuprostoru *drhtanja* i *straha.* Osnovni potporanj bit će mu *stari hrast* (Elohim, Jahve, Bog), a temeljno iskustvo duboka životna tjeskoba. To bi, pak, prema Anselmu Grunu, zacijelo bila *duhovnost odozdo.*

Vlado VLADIĆ

Umjesto pogovora

SLOJEVITOST I OSVIJEŠTENOST

Zdravko Kordić, *Ogledi i prosudbe*
Mostar - Zagreb, 2004.

Zdravko Kordić ponovno nas "zasipa" knjigom književnih kritika, četvrtom po redu, te stoga više nije dovoljno za nju kazati samo da je riječ o knjizi skupljenih

kritika, nego ona postaje poziv i obveza da se istraži sveukupna Kordićeva kritička djelatnost kako bi se njegov teorijski interes za pjesništvo iskristalizirao u neka prepoznatljiva poetička načela.

Za istaknuti je kako se u sveukupnom Kordićevom stvaralaštvu mogu prepoznati dvije faze. Prva je isključivo pjesnička i u sebi obuhvaća prvih pet njegovih knjiga. Potom slijedi druga u kojoj se uz pjesničko stvaralaštvo javlja novi element, teorijsko-kritička zainteresiranost u kojoj, opet, prevladava pjesništvo kao tema i poticaj. U toj se drugoj fazi, od 1995. godine i knjige *Iz umjetnosti pjesništva,* pa sve do danas, gotovo dosljedno smjenjuju pjesničke i kritičke knjige jedna za drugom. Usporedo sa zrenjem Kordićeve pjesničke riječi, dakle, sazrila je u njemu teorijsko-kritička riječ, da bi se danas njoj nametnula kao ravnopravan čimbenik u izgradnji i održanju poetskoga stava spram svijeta i života. U ovoj knjizi na djelu je opet teorijsko-kritička riječ. Kakva je to riječ? U odgovoru na to pitanje morat ću se osloniti na neke Kordićeve stavove donijete i u ovoj knjizi.

To je riječ koja unaprijed odustaje od *apsolutnoga suda* (str. 8) o pjesništvu i pjesnicima. Znači li to da Kordićeva teorijska riječ ipak priznaje poraz pred onom pjesničkom riječju i to stoga što se ona odlikuje mnogim zadaćama koje *izmiču racionalnoj raščlambi* (str. 19)? Kordić, s jedne strane, istinsko pjesništvo raspoznaje kao *metaforično, transcendentno, višesmisleno* (str. 32), zbog čega proglašava nedopustivim da se u samo pjesništvo probije *antipoetološka 'metoda' dešifriranja,* jer bi to *zatrovalo pjesničku višesmislenost, simboliku i metaforiku* (str. 32). Ali, s druge strane,

pjesništvo (zajedno s filozofijom) dograđuje racionalni iracionalitet i iracionalni racionalitet, ponekoć i mimo filozofije i protivno filozofiji i samom životu - ipak raskriva sam život, duhovnost, bitak na zamjedbeni, neposredan, estetički način (str. 19). U takvom poretku razumljivo je Kordićevo nadovezivanje na E. Cassirera u stavu da je simbolika pjesništva i umjetnosti *nosivi projekt mislećih egzaktnosti a ne obrnuto* (str. 83).

Krenuli smo od stava kojim se odustaje od apsolutnoga suda, a prispjeli smo, ipak, ka kristalizaciji apsolutno prepoznatljiva Kordićeva stava kada je u pitanju teorijsko-kritička riječ o pjesništvu. To je riječ koja nastaje u neposrednom dosluhu sa samom pjesničkom riječju, a to će reći da nije riječ o prethodno izgrađenoj i barem donekle dovršenoj teoriji koja bi se "nemilosrdno" primjenjivala na svakoga pjesnika, svako pjesništvo i svaku pjesmu. Naprotiv, to je takva teorijsko-kritička riječ koja sama sebi oduzima pravo na postojanje sve dok se ne dogodi sam susret s pjesmom, pjesništvom i pjesnikom. Zbog takve tijesne navezanosti na svaki pjesnički čin posredovan kroz njegovu osobnu recepciju, Kordićeva se teorijsko-kritička riječ odlikuje svom onom slojevitošću koja je vlastita i samoj pjesničkoj riječi. Koji su to slojevi?

1. *Poetički sloj.* Ovakvo raslojavanje i isticanje poetičkoga sloja kao zasebnoga ne treba shvatiti tako kao da Kordić odustaje od isticanja nužnosti da svi slojevi pjesme budu ustvari jedan sloj, o čemu ovisi njezina uspostava. Kada analiza njegove teorijsko-kritičke riječi ističe poetički sloj kao zaseban, onda je riječ uglavnom o stavovima koji na formalističan način žele ocrtati granice pjesništva. Tako je sa stavom o postojanju *mnogo*

riječi koje su same po sebi pjesničke (str. 78). Koje su to riječi? *Jug, gnijezdo, sunce, kuće, zvonik, mostovi, ognjište, zagrljaj, sjena, svjetlost, križ, strah, prag, smrt,* itd. Tako je i s mnogim drugim stavovima koji su konstanta Kordićeve poetike, kao što su: ustrajnost na čistoći jezika, na njegovoj zvučnosti i obojenosti, na sažetosti izraza, na mediteranskoj toponomastiki, itd. Ovo sada ne ističemo kao vlastitosti Kordićevih pjesama, premda su i to, nego kao vlastitosti njegove teorijsko-kritičke riječi koja je uvijek ostvarena kao potraga i pronalaženje tih strukturalnih elemenata. Ali koja je na neki način i njihova ostvarenost: ono što se zahtjeva kao bitno za istobitnost pjesničke riječi prodire i preobražava sam taj teorijsko-kritički zahtjev koji tako svjedoči kontinuitet u istobitnosti pjesničke s teorijsko-kritičkom riječju. Kao primjer bih naveo za Kordića tako karakteristično poigravanje sintagmama na slijedeći način: *otvorenost suvremenosti i suvremenost otvorenosti* (str. 10), *osobnost ljudskosti i ljudsku osobnost, vjetrometina opstojnosti i opstojnost vjetrometine* (str. 13), *duh svježine i svježinu duha* (str. 15), *racionalni iracionalitet i iracionalni racionalitet* (str. 19), itd. U okviru same teorijsko-kritičke riječi teško je pronaći opravdanje za tu igru, čija je svrha više posvjedočiti njezinu tjesnoću u primjeni na pjesništvo.

2. *Egzistencijalni sloj.* Poetički sloj nije samodostatan i ne može sam po sebi proizvesti pjesmu, a tu svijest Kordić ističe ne toliko izrijekom koliko teorijsko-kritičkim zahtjevom da pjesništvo dosegne dubinske slojeve ljudskoga života koji dovode u pitanje svaku unaprijed zadatu formu. Ona drama postojanja iz koje pjesništvo nastaje nekako se nastavlja i u Kordićevoj

teorijsko-kritičkoj riječi. To se može prepoznati i u onome što on izrijekom zastupa kada kaže da pjesništvo *čuva od propasti* i tu je *poradi transcendiranja ljudskih stanja i povijesnih trauma kako bismo lakše opstali.* (str. 21). Ali to se može razotkriti i kroz strukturalno-sintaktičku analizu Kordićevih tekstova u kojima, između ostaloga, valja istaknuti povremenu veliku zasićenost upitnih i usklićnih rečenica koje inače nisu svojstvene za teorijski diskurs.

3. *Društveno-nacionalni sloj.* Kao što se čovjekova potreba za životom prelijeva u potrebu za zajedništvom, tako se nekako i egzistencijalni sloj Kordićeve teorije i kritike prelijeva u onaj društveno-nacionalni. I stoga je cilj Kordićeve kritike i teorije *otkriti nova, manje poznata, nepoznata imena* (str. 9), kako bi slika o duhovnim pregnućima hrvatskoga naroda bila prepoznatljiva i potkrijepljena i u okviru pjesništva, koje je prema Kordiću uvijek ocrtano njegovim povijesno-zemljopisnim koordinatama. Pjesnik je za Kordića ne samo *mag riječi*, nego i *prorok... svoga naroda... i prostora i vremena, povijesnih okolnosti u kojima je egzistirao.* (str. 100). Ovaj sloj treba gledati donekle kao posljedicu naravi konkretnog, hrvatskoga bosansko-hercegovačkog, pjesništva za koje Kordić, prije svega, preuzima teorijsko-kritičku odgovornost, ali donekle se to može produljiti i uspostaviti kao opća točka Kordićeve teorijsko-kritičke riječi.

To nipošto nisu svi slojevi koji se raspoznaju kod Kordića, štoviše, i ovi već navedeni mogli bi se dalje iscrpnije razlagati, ali već i ovo do sad rečeno dostatno je da se ustvrdi kako je u Kordićevoj teorijsko-kritičkoj riječi na djelu sjedinjenost dvaju ciljeva: otkriti novo u

poznatome, odnosno, otkriti pjesmu u pjesmi - i otkriti položaj pjesme u širem kontekstu duhovnosti i života.

Slojevitost teorijsko-kritičke riječi može u mah dovesti u pitanje njezinu osviještenost. Je li Kordić svjestan svoga estetičkoga položaja? Na to se pitanje nameće dvoznačan odgovor. Ako se osviještenost shvati kao izvedenost do krajnjih misaonih konzekvenca, onda je odgovor negativan, jer Kordić još uvijek traga za krajnjim konzekvencama svoga estetičkoga položaja. Ako se, pak, osviještenost shvati kao navezanost na ono imenentno i bitno vlastitoj duhovnoj strukturi, onda je Kordićeva osviještenost neupitna.

Fabijan LOVRIĆ

TEORIJSKO-KRITIČKA ODGOVORNOST

Zdravko Kordić: *Ogledi i prosudbe*
Matica hrvatska - Biakova; Mostar - Zagreb, 2004.

Zdravko Kordić, jedan od književnika u vrhu bosansko-hercegovačke stvarnosti, suvremenošću književne zbilje i prihvatljivom suvremenošću jezičnih novokovanica, ispisuje ne samo pjesništvo i prozne nakane osobnog viđenja svijeta, nego isto tako spretno otkriva i dokazivo podastire svijet i viđenja tog svijeta kroz naboje lijepe književnosti, recentnih imena književnog stvaralaštva drugih u književnom korpusu osobnog doticaja i pobuđenih interesa. Tako, u knjizi *Ogledi i prosudbe,* Kordić pronalazi za svakog autora ponaosob način prikaza zrcalnosti, uspijeva izbjeći opći zaključak, koji je samo vrijeme u kojem književnici žive,

podasrire dokazivošću titravu osobnost svakog stvaralačkog duha u kojem traži lijepost, traži onaj smisao odnosa zbog kojih nas književnost privlači; ili odbija ukoliko autor napisanog nije odgovorio zahtjevima lijepe književnosti, što svakom autoru mora biti prvotna nakana. Odredivši se tako, Kordić uspijeva secirati tekst, analitički i psihološki uokviriti lik autora, te ponuditi cjelovitu sliku, autor-djelo, s pokaznom praktičnošću koja se umah prihvaća.

Zdravko Kordić, istom smjelošću ulazi u obračune s književnim pitanjima i o bosanskohercegovačkoj književnosti, te jasno naglašava bešćutnost vremena u kojem je stvarana *Antologija suvremenog hrvatskog pjesništva Bosne i Hercegovine /Mnogoglasje,* naglašava ono što jest i ono što nije, dajući terminologiji istinsko nazivlje kroz uzburkanost odnosa izazvanih ratnim djelovanjima. Veoma bitno u ovom određivanju nazivlja je što Kordić činjenično bilježi, bez primisli na pripadnosti kako bi nekome ukazao putem satirikona, nego jasnošću vidljivom po rubovima i u nutrini nakane. Ta humana crta daje poseban odraz Kordićevoj profesionalnosti u bilježenju prepoznavanja.

Kordić u, *Ogledima i prosudbama,* bilježi zvjezdane trenutke Šopa, kojemu pridodaje recentna imena, kao: Anđelko Vuletić, Nenad Valentin Borozan, Pero Pavlović, Danica Bartulović, Diana Burazer, Željko Ivanković, fra Miljenko Stojić, Ružica Soldo, Vlado Vladić, Ivan Aralica, Vladimir Pavlović, Ivan Alilović, o kojem piše neku vrst književnog nekrologa, kao što je i dužna pošta rano preminulom književniku Nenadu Valentinu Borozanu koji je cijeli svoj život posvetio Mostaru, ostajući mu vjeran i u najtežim trenucima ratnih

djelovanja. Sva ova Kordićeva raspršenost interesa ima svoj kondenzat u nastojanju književne zbilje kroz koju prolazi intelektualnom oštricom i eruditivnim nabojem, što opet, samo potvrđuje prvotno, kako je Kordić ispekao zanat do prepoznatljive kvalitete. Zato, posebno dojmljivo i plastično prikazano sve što je smisleno dotakla ova knjiga, ispisa Vlado Vladić na 107. stranici, *Umjesto pogovora*. Taj svojevrsni vodič kroz Kordićevu knjigu o kojoj je riječ, numerično pokazuje i ukazuje na sve bitnice i bitnosti oslikavanja književne zbilje recentne književnosti, te aktualnih pitanja književnog korpusa sa znanstvenim predznakom, a opet, simultano, vrši usputno-jasnu analizu Kordićevog stvaralaštva i preobrazbe kroz književne izričaje; od onih ranih, do onih u sadašnjem trenutku, prateći sve to kroz pitanja i odgovore na ta ista pitanja koja potvrđuju Kordićevo uzrastanje i zrenje do prepoznatljivog osobnog izraza. Zbog toga ću citirati Vladićeve zabilješke s kojima se slažem, čisto iz praktičnog razloga:

- To je riječ koja unaprijed odustaje od *apsolutnoga suda* (str. 8.) o pjesništvu i pjesnicima. Znači li to da Kordićeva teorijska riječ ipak priznaje poraz pred onom pjesničkom riječju i to stoga što se ona odlikuje mnogim zadaćama koje *izmiču racionalnoj raščlambi* (str. 19.)? Kordić, s jedne strane, istinsko pjesništvo raspoznaje kao *metaforično, transcendentno, višesmisleno* (str. 32.), zbog čega proglašava nedopustivim da se u samo pjesništvo probije *antipoetološka 'metoda' dešifriranja*, jer bi to *zatrovalo pjesničku višesmislenost, simboliku i metaforiku* (str. 32.). Ali, s druge strane, *pjesništvo (zajedno s filozofijom), dograđuje racionalni iracionalitet i iracionalni racionalitet, ponekoć i mimo*

filozofije i protivno filozofiji i samom životu - ipak raskriva sam život, duhovnost, bitak na zamjedbeni, neposredan, estetički način (str. 19.). U takvom poretku razumljivo je Kordićevo nadovezivanje na E. Cassirera u stavu da je simbolika pjesništva i umjetnosti *nosivi projekt mislećih egzaktnosti a ne obrnuto* (str. 83.). -

Kraj bi mogao biti i drukčiji, no, ipak, u svemu se nameće ideja da se progovori i osobnim mišljenjem i stavom prema pitanjima, o i u, književnoj zbilji, koje Kordić koristi veoma uspješno protkajući takve ideje kroz tkivo onoga što bi trebalo biti upućeno budućem čitatelju kako bi što prije posegnuo rukom za knjigom o kojoj je riječ. Ovaj korak više, nije ni u kom slučaju prazan hod, nego poliranje problematike kako bi se otkrivao i jasnije predočio sjaj onoga što je ispod. Upravo bih to naglasio kao poseban kvalitet i naum u kojem je uspjeo Zdravko Kordić.

Vlado VLADIĆ

U SMRTNOM TIJELU I PROLAZNOM VREMENU

Predstavljanje knjiga Zdravka Kordića, *Ogledi i prosudbe,* Mostar - Matica hrvatska. Zagreb - Biakova, 2004. i *Putovanje /Stari hrast,* Zagreb: Alfa, 2004. (knjižnica Medveščak, 06. svibnja 2004.)

Ako je *Radosna vijest,* odnosno evanđeoska riječ, ona koja nam doziva u svijest da se spasenje čovjeka

već dogodilo, onda je pjesnička riječ ona koja nas opominje kako još ništa nije riješeno i kako ništa i ne može biti riješeno bez vlastitog udjela, bez vlastitog proživljavanja, bez vlastite egzistencije u smrtnom tijelu, prolaznom vremenu i omeđenom prostoru. Promatrano kroz tu prizmu, pjesništvo Zdravka Kordića, u svim njegovim dimenzijama (formalnim, stilističkim, idejnim), raspoznaje se kao trajna napetost od života kao zadatosti prema životu kao ostvarenosti, od života kao dogođenog preko života kao događanja prema životu kao tek dogodljivom. I zato je to pjesništvo koje je s onu stranu opozicije pesimizam-optimizam, ono je ondje gdje jedino i može nastati, na točci u kojoj se skupljaju sve nedostatnosti zemnoga života, na čijoj pozadini izbija zahtjev za njihovim dokidanjem. Ono što evanđeoska Riječ ostvaruje isto je onom što pjesnička riječ zahtijeva, a pjesnik je onaj u kojem se obje sijeku i u tom smislu je pjesnička egzistencija u raskolu, jer ne može zaboraviti ni ono gdje jest ni ono kamo smjera.

Na formalno-stilističkom planu Kordićevim pjesništvom prevladava posebito raspolaganje metaforom, ako se pođe od onog školskog shvaćanja metafore kao izricanja nečega ne njime samim, nego nečim drugim. Ta se posebitost sastoji u prevladavanju onoga čime se izriče nad onim što se izriče. Kao da se neprestano odgađa izricanje onoga što se želi izreći i to poradi privlačnosti onoga čime se izriče i poradi neprestanoga izmicanja, neuhvatljivosti onoga što se izriče. To je ishodilo neizmjernim bogatstvom u načinu izricanja, začudnim sintagmama, slikovitim konstrukcijama, zvučnim sugestijama - kao da je Kordiću do toga da pokaže da je neiscrpno ono čime se može obaviti naša pjesnička prijemčivost, čime se može zahvatiti u pjesnički

senzibilitet. Riječ je o pjesništvu koje proširuje vlastiti izraz do neslućenog.

Sve to na idejnom planu ostavlja dojam neodređenosti, neopredijeljenosti. Što je zapravo predmet pjesnikove čežnje i težnje? O tome možemo samo spekulirati na osnovi činjenice da je pjesnik čovjek kao i mi. Ali kada to pokušamo iščitati iz same pjesme, onda nam se odgovor na to pitanje uskraćuje ili nam pjesma uskraćuje sebe. Kretanje kroz Kordićevo pjesništvo kao daje uvjetovano da se na njegovu pragu odbace pitanja koja traže egzaktan odgovor, odnosno odgovor koji bi nudio samo sebe i ništa više, a ako se taj uvjet ne ispuni, onda se događa uskrata pjesme, koja se za nas pretvara u beskonačno okolišanje oko bitnog, njegovo zaobilaženje. U tom smislu ne možemo računati na pjesmu kao na životnu orijentaciju, nego je ona više ona koja nas čuva od životne iskorijenjenosti, što u konačnici i jest pretpostavkom da naš život ne ode u krivom smjeru.

Bezgranično je, dakle, Kordićevo povjerenje u metaforu; ono je toliko da joj Kordić prepušta čitavu pjesmu, ono je toliko da se ne dopušta njezino obeščašćivanje nikakvim egzaktnim idejnim elementom - i nije nam mrsko stupiti u taj svijet rasterećen od obvezatnih smislova i značenja i drago nam je boraviti u ozračju njegovih zvukova i slika. Ali zašto Kordić tako dosljedno skriva od naših očiju one razloge koji ga motiviraju na pjesmu - možda zato što su, premda općeljudski, i odveć vlastiti, odveć proživljeni i odveć bolni? Možda su takvi da bi njihova izravna ekspresija tu bolnost povećala do neizdrživosti i do ne/čitljivosti? I zato je na djelu smjer obrnut od onoga u ekspresionizmu, nije riječ o nastojanju da se izrekne i iznese na vidjelo, nego o

nastojanju da se uvede tamo odakle bi izricanje imalo početi. Prvi korak na tome putu uvođenja jest učiniti čitatelju boravak ugodnim, za oko, za uho - a potom slijedi poziv da se ide dalje, da se od onog ugodnog ode u samu jezgru gdje će se tek naići na kuću i krik, zipku i smrt, gdje će se osjetiti miris olovne kiše i sve ono od čega se zazire i od čega bi svatko htio pobjeći. I tamo se vidi da to uopće nije nekakav nadrealni svijet, svijet stilistički i metaforički konstruiran, nego svijet kojeg je Kordić proživio na odveć realan način. A površinska prevlast stilističke konstrukcije je tu stoga da intimno i ostane intimno i da se posreduje u liku onoga u čemu se stječu općeljudska iskustva razumljiva svakom, čime metafora staje u službu pjesničkoga uopćavanja.

Kordićeva kritičko-teorijska riječ, a ovdje je predstavljena knjigom *Ogledi i prosudbe*, očituje se također kroz jedan tjesnac: s jedne strane iscrpno poznavanje suvremena hrvatskoga pjesništva i moć orijentacije u njemu, a s druge strane odsutnost prepoznatljiva, izgrađena i obrazložena uporišta u njegovu prosuđivanju. U Kordićevoj prosudbi pjesništva možemo imati pouzdan oslonac, ali od njega ne možemo tražiti recept ni sustav ni zasnivanje - i u tom smislu ta prosudba uvijek ostaje tajnovita. Tajnovita je, dakle, pouzdanost Kordićeve prosudbe pjesništva naočigled izostanka njezina filozofskoga zasnivanja. I kako sada pokazati da je za ovo prvo Kordić zaslužan, a da za ovo drugo nije kriv? On nije kriv što je književno-teorijski život kod nas reduciran na prigodničarsko oglašavanje o pojedinim knjigama i piscima i nije kriv što je njegova egzistencija reducirana na uvjete u kojima nitko od nas ne bi poželio živjeti. Ali on jest zaslužan što je bio

spreman na žrtvu da kroz njegovu zauzetost ne zamre hrvatska književna riječ u Bosni i Hercegovini i što je pristao na egzistenciju kao put kojima se stvara i dariva životni prostor mnogim manje ili više uspjelim umjetnicima riječi. I on jest zaslužan što je, povrh svega, književne talente koje je i sam primio, usmjerio ne samo u izgradnju vlastite pjesničke veličine, nego i u razotkrivanje pjesničkoga konteksta u kojem se nalazi i u kojem stvara.

Budući da Kordić dosljedno izbjegava raspru na općepoetičkoj razini, s njim će moći polemizirati jedino onaj tko pristane poput njega prijeći put upoznavanja sa suvremenim hrvatskim pjesništvom kao njegovom omiljenom temom. I u tome leži jedan, možda podsvjestan, cilj Kordićeve kritike. Pred načelnom poetičkom raspravom prednost valja dati onoj vrsti rasprave u kojoj sami suvremeni hrvatski pjesnici i njihovo pjesništvo i njihove implicitne poetike postaju predmetom njihova uzajamnoga promišljanja odakle se i može prispjeti ka kristalizaciji aktualnoga stanja u hrvatskom pjesništvu i poetici. Vrijednost takvoga usmjerenja je dvostruka: okrenutost prema hrvatskim izvorima, a to znači pouzdanje da hrvatsko ne mora odmah značiti i manje vrijedno i pouzdanje da je upravo pjesnička riječ ona koja može zajamčiti izvornost svakom drugom duhovnom pregnuću.

Pero PAVLOVIĆ

GLAS, IZ DUBINA BOLA I TAME, IZRASTA U SVJETLOST

Tim kratkim bih slovom obilježio književni opus Zdravka Kordića. Bilo bi to nešto kao stigma, smjerokaz, zaštitni znak umjetničkog rasta, nadrastanja i preobrazbe na znakovitu putu do velike poezije, do značajnog, svestranog književnog ostvaraja. A na početku bijaše tama; tek po koja iskra svjetlosti, po koji tračak nade, po koji smiješak, po koja radost, po koja mrva sreće. A danas; sve je ljepše, bolje, drukčije - ozareno smislom i ljubavlju.

Tim ću tijekom ići, tumačeći neka najznačajnija književna obilježja i neka književna djela ovog plodnog autora.

Zdravko Kordić je velik pjesnik:
Glas iz dubine bola izrasta u svjetlost.
Primjer prvi: stihozbirka *Putovanje/Stari hrast,* Zagreb, 2004.

Duga je pjesnička staza koju je Zdravko Kordić prtio kroz beskrajna bijela bespuća života što su se između bajkovita sna olovne jave prostirala. Bremenita pjesnička riječ otvarala je sve brave srca i života, a tamo: strah, strepnja, stud, bol i smrt, malo radosti i sreće. I pjesma je rasla, bujala, visila je; iz dana u dan, iz knjige u knjigu, iz časovitog u vječno.
Lijepa je - jer je snom obojena.

Olovna i teška - jer je žuči patnje i gorčine napojena.
Žalovita - jer je suzama umivena.
Draga - jer je svim svojim dahom okrenuta čovjeku.
Istina - jer što je u srcu i duši, to je i na riječi.

Lirika Zdravka Kordića je filozofična, metafizična, abstraktna; puna egzistencijalnih strepnji, crnih slutnji, nemira, trauma, lutanja, (ne)snalaženja i dvojbi. On traga za svjetlom i vedrinom, a svaki mu korak prekriva tama i usud stradalništva. U tom labirintu pjesme i zbilje, pjesnik nikako da nađe izlaz. Pogledajmo samo naslove nekoliko zadnjih autorovih knjiga: *Miris olovne kiše, Stoljetna kuća ništavila, Zipka i smrt, Kuća i krik.*

Što se to zbiva s pjesnikom? Je li sve tako crno, kako se na prvi mah čini? Hoće li uspjeti pronaći Arijadninu nit, ili će ostati vječni lutalac, tragač i sanjar na životnoj stazi što se u krug vrti? Pitanja još ima, ali je jedno sigurno: svim svojim ćutilima on je uronjen u život koji je tegoban, mučan i do krika bolan, ali duboko u njegovoj duši i srcu uvijek gori svjetiljka nade i vjere, nekad jače, nekad slabije, i ne da mu da klone i da se sudbini prepusti. Tu je i ljubav - i eto blaga još neraspretanog, što će jednom, za očekivati je, bljesnut u svoj ljepoti. Na tom tragu pjesnik je, čini se, u ovoj knjizi! Ne znači da je ovaj novi pjev umjetnički više vrijedan. Ne! Sva njegova poezija uistinu je velika. Ali, u knjizi Putovanje/ Stari hrast susrećemo jednog novog Kordića. Pjesnik je svjestan da nije iskoristio sve mogućnosti da stvara vedriji, radosniji, čarobniji pjev i zato u uvodnoj pjesmi knjige stoje stihovi: *Koristit ću se pravom zaborava/ da prekrijem borove i čemprese/ injem i snovima/ Zimskom maštom da izbijem ledene sante sjećanja.* I, eto pjesnika

na zelenoj, sunčanoj stazi. Putovanje se nastavlja, ali tu je stari hrast kao bedem, zaštita, sigurnost, utjeha i mir. Dođe tako pjesnik do tog hrasta, ili pod hrast, i on ga liječi, krijepi i vjerom jača. Kao da je došao do Šekema - do hrasta More, ili u Hebron - do hrasta Mamre, ili do hrasta kraj Ofre. Tu Bog s čovjekom razgovara. Tu čovjek u čast Jahvi podiže žrtvenike. Jedan od njih simbolično je prozvan "Jahve-Mir". Zdravko Kordić jednu od najljepših pjesama u ovoj knjizi posvetio je starom hrastu: *Ti stupaš ispred cedrova/ ponad mrakova vremena/ starih maslina/ ti govoriš jezikom ljudskim,/ slikama vremena/ pjevaš olistalu odu/ Hladiš brzace mojih rijeka/ i svih rijeka svijeta/ Natkriljuješ kormilare malih arki...* Pjesnik nije ostao samo na tome. On pjeva i o radosnoj vijesti koja se pronosi oranicama, livadama, pašnjacima, šumama, njivama, naseljima; koja dolazi u trepetu, šumu, bruju i još neizgovorenoj riječi. Ona je u krvi, srcu, duši, duhu - kao znamen. Kada se ospu cvatom mirisni rasperjani grmičci kadulje, lavande, trešnje i bajama, eto i Uskrsa. On vidi svjetlost i veliki kamen kako odlazi niz Golgotu.

Pa iako u ovoj knjizi ima puno "tamna" stihovlja, evo dobra znaka, i znamena, i za pjesnika i za ljubitelje njegove poezije.

I ovom knjigom Zdravko Kordić potrvrđuje da ravnopravno staje uz bok ponajboljih hrvatskih pjesnika srednjeg naraštaja.

Zdravko Kordić je vrstan književni kritik i prosuditelj društvene zbilje.
Primjer drugi: *Ogledi i prosudbe*, Mostar-Zagreb, 2004.

Suvremenog hrvatskoga književnika srednjeg naraštaja Zdravka Kordića poznajemo prije svega kao pjesnika. U posljednje vrijeme njegovo se ime sve češće spominje u svezi zaštite hrvatskih nacionalnih interesa u BiH: prava na svoj jezik, školstvo, kulturu, vjeronauk u školama, te punu ravnopravnost Hrvata s ostala dva naroda. Kordić to čini razborito, nepristrasno i kritički, poštujući prava svih naroda u zajedničkoj državi.

Ono po čemu u novije vrijeme poznajemo ovog autora, jest njegovo bavljenje književnom kritikom. U njegovom ukupnom književnom opusu zamjetne su dvije faze: ona prva doratna, pjesnička, i druga poslijeratna, u kojoj jednak tretman zauzima poezija i književna kritika. U posljednjih devet godina objavio je nekoliko knjiga književnih kritika, osvrta i članaka koje je, inače, prije objavio u raznim listovima, časopisima i na radiju. Hipotetski čitatelj koji je pročitao i dobro prostudirao sve dosadanje Kordićeve pjesme, a da prvi put čita nepotpisan tekst Kordićeve književne kritike - mislim da bi odmah pogodio ime tekstopisca. I u tome je vrijednost i osobnost njegove književne kritike. Jednako tako nastupa i u proznim tekstovima druge prirode. Svoje misli, osjećaje, svoj bogat unutarnji svijet, Kordić na najoriginalniji način zna zorno preslikat, rekao bih, istim jezikom na različit način, bilo da je riječ o pjesmi, književnom ogledu, prozi, pa i obraćanju široj javnosti. To jedinstvo različitosti koje se zrcali kroz njegovu riječ najbolji je jamac da imamo vrsnog književnika i majstora riječi.

Umjetnika koji nije kratkog daha. *Ogledi i prosudbe* posljedna je, četvrta knjiga književnih kritika Zdravka Kordića, i kako u pogovoru ističe Vlado Vladić, na djelu

je teorijsko-kritička riječ koja odustaje od "apsolutnog suda" o pjesništvu i pjesnicima. Tako Kordić s jedne strane pjesništvo raspoznaje kao "metaforično, transcendentno, višesmisleno", a s druge strane "pjesništvo (zajedno s filozofijom) dograđuje racionalni iracionalitet i iracionalni racionalitet, ponekoć i mimo filozofije i protivno filozofiji i samom životu - ipak raskriva sam život, duhovnost, bitak na zamjedben, neposredan, esteticki način". Ovdje se čini da se kolege po struci (filozofija i književnost), o struci ponajbolje razumiju.

Knjiga *Ogledi i prosudbe* podijeljena je na dva dijela: prvi dio donosi oglede i prosudbe o pjesništvu i pjesnicima, a drugi dio o prozi i prozaicima. Prvi tekst, koji je najopširniji, govori o suvremenom hrvatskom pjesništvu u BiH. Riječ je o pjesništvu 123 pjesnika koji su živjeli i žive, te stvarali u BiH u posljednjih 80. godina i koji su uvršteni u antologiju koju su zajednički sastavili autor i Krešimir Šego, a objavio *Osvit*, br. 1-2, Mostar, 2000. Osvijetlio je tako Kordić zavidan broj imena i isto toliko poetika koje su uronjene u *europski pjesnički kontekst*, a istodobno nose snažan hrvatski pečat i privrženost hrvatskom narodu. Navedeno je i abecedno kazalo pjesnika uvrštenih u antologiju koja nosi naziv *Mnogoglasje*. Poslije ovoga slijedi poduži tekst o Nikoli Šopu, a zatim o pjesnicima: Anđelku Vuletiću, Nenadu Valentinu Borozanu, Peri Pavloviču, Danici Bartulović, Diani Burazer, Željku Ivankoviču, fra Miljenku Stojiću, Ružici Soldo i Vladi Vladiću.

U drugom dijelu koji je znatno kraći slijedi poduži tekst pod nazivom: "Ramski iliti bosanski put zbiljnosti" - promišljanje na tragu "Puta bez sna" Ivana Aralice i tekst o knjizi Vladimira Pavlovića "Ožiljci, ranjeni

krajobrazi", te posmrtno slovo koje je Kordić izrekao na pogrebu književniku Ivanu Aliloviću.

Zdravko Kordić je uspješan antologičar.

Primjer treći: *Hrvatske marijanske pjesme,* Široki Brijeg-Zagreb, 2006.

Još je jedna knjiga suvremenog hrvatskog književnika Zdravka Kordića nedavno ugledala svijetlost dana. To je izbor iz hrvatske marijanske lirike koga je sačinio ovaj marni pjesnik, književni kritičar i antologičar.

Još se slova u njoj ni osušila nisu, a već je igrivošću riječi zaiskrila i ocvala u najljepše poetske dragulje, ljepotu nad ljepotama, u zrcalnu nisku stihovlja Mariji u čast posvećenu.

Još se utisci ni slegli nisu, a već su očite dvojbe: je li to samo puki izbor, panorama, možda povijesni pregled ili antologija. Sam autor, u tom pogledu, samozatajan je, skroman a strog; ovo lijepo stihotvorje nazvao je *Hrvatske marijanske pjesme - izbor.* Opredijelio se za ovo prvo, a ipak knjiga ima odlike antologije. Druga jer stvar kako bi knjigu koncipirao neki drugi antologičar, koje bi pjesnike i pjesme uvrstio, koga bi preferirao i si. Ovo je dakle antologija.

Samim imenom knjiga nam vraća radost i mir u dušu i srce, krijepi vjeru, budi nadu, razbuktava ljubav.

Još nas svojom poetskom osobitošću i providnošću bogati blagom neprocjenjive i nepropadljive vrijednosti.

Još samim pojavkom posvjedočuje da je mnogo onih koji ljube i štuju Mariju, a ljubeći i štujući Nju, ljube,

štuju i polažu sva svoja uzdanja u onog koga je ona rodila, Spasitelja svijeta.

Ova je knjiga - i pjesma, i molitva, i otajna nebeska glazba. Kaže se: tko u crkvi pjeva, taj dvostruko moli. Pa zar ne bismo za pjesnike koji spjevaše ove tako mile pjesme mogli ustvrditi kao oni trostruko mole? Pa zar takve žarke molitve onda ne dopiru do Marijina Srca i Srca njena Sina? Pa zar takve molitve nisu živi primjeri žive vjere hrvatskih pjesnika u Boga? Isto, i hrvatskog vjerničkog puka? Ta nam se i slična pitanja nameću dok čitamo ove pjesme. Ipak, jedna pjesma na početku svijetli kao najdivniji ures i kruna svega pjeva o Mariji. To je veličanstveni Hvalospjev Marijin kojega navodim u početku, a tebi, dragi čitatelju stavljam u srce da pozorno, postupno i polako pročitaš sve pjesme ove knjige.

Hvali duša moja Gospodina;
duh moj kliče od radosti Bogu, Spasitelju mojem.
Jer, milostivo pogleda na sluškinju svoju neznatnu.
Od sada će me blaženom zvati svi naraštaji.
Jer, velike mi stvari učini Silni,
čije je ime sveto.
U sve naraštaje on se smiluje
onima koji ga se boje.
Izvodi silno djelo mišicom svojom:
raspršuje one koji su oholi u srcu svojem.
Zbacuje s prijestolja silne,
a uzvisuje neznatne.
Gladne siti dobrima,
a bogataše otpušta praznih ruku.
Zauzima se za Izraela, slugu svojega,
sjećajući se milosrđa svojega,

- kako obeća očima našim -
Abrahamu i potomstvu njegovu dovijeka.

Hrvati osobito ljube Mariju

Poslije Hvalospjeva slijede pjesme koje su hrvatski pjesnici Mariji u čast ispjevali kroz svu povijest. Pjesme su podijeljene u dva odjeljka: *Pučke i popularne molitvene pjesme, zazivi i himne* i *Ave Maria, rosa mystica.* Poredao pjesnik Kordić pjesnike hrvatske kronološkim redoslijedom, negdje doduše ostala samo pjesma jer je nadživjela svoga autora, negdje nepotpuni podatci o autoru, negdje neki manji propust, ali tu je cvijet hrvatskog marijanskog pjesništva koji ljepotom plijeni i zaokuplja oko, uho i srce. Sve je u velikom znaku ljubavi, u darju i uzdarju, u davanju i primanju. Znamo: Marija je bezgriješno začeta, ona je začela po Duhu Svetomu i rodila Boga, Spasitelja svijeta, ona je Djevicom bila i ostala, ona je dušom i tijelom uznesena na nebo.

Ona je naša nebeska Majka, ona nam donosi poruke neba. Crkva zaista časti Mariju. Mnoge su naše crkve pod njenom zaštitom. Mnogo je njenih svetišta.

Tijekom godine slavi se 15-tak Marijinih blagdana, a prije Drugog vatikanskog sabora bilo ih je 60-tak. Koliko samo Crkva drži do Marije koja je prva do Boga! Hrvati osobito ljube Mariju. Kroz dugu svoju tešku i krvavu povijest, njoj su se utjecali. I tražili njenu zaštitu. Bili, trajali i rasli pod njenom moćnom zaštitom. Baš zato hrvatski pjesnici Mariju časte tako divnim imenima: Duša duše hrvatske, Kraljica Hrvata, Zvijezda Mora, Kraljica Mira, Odvjetnica Hrvatske...

Na bezmjernu ljubav kojom Marija grli svoj puk, hrvatski pjesnici njoj na uzdarje nadjenuše ova časna

imena. To je ta uzajamna ljubav. Može li se na bezmjernu Marijinu ljubav, uzvratiti istom ljubavlju? Ne može. Ograničena smo ljudska stvorenja. Grješni i nesavršeni. Ali uzvratiti na tu ljubav, ljubavlju krajnjih ljudskih granica, možemo. I onda, kolika je ta naša ljubav? Evo, iščitajemo iz ovih imena i pjesama koje pjesnici njoj u čast darovaše. Isto tako, opisati bezmjernu Marijinu ljepotu, nemoguće je. Ali, pisati o ljepoti toj, itekako je moguće. Srce se hoće!

2005.

Marija Ancila BUBALO

"ARS POETICA JANKA BUBALA" POD SITNOZOROM ZDRAVKA KORDIĆA

Zdravko Kordić, *Ars poetica Janka Bubala*
Naklada DHK HB i Neovisna naklada,
Mostar - Zagreb, 2005.

"Pažljivo promatrajući tekstualnu metastrukturu Bubalovog pjesničkog izričaja primijetit ćemo neprekinuti lanac jedinstva slikovitosti i misaonosti koji vodi iz povijesnih korijena prošlosti *{Koraci od jučer, Između sna i zastava, ciklus Jelenino viđenje)* preko kratkotrajnih srazova i susreta sa sadašnjošću *{Raspon trenutka, Na rubu ništavila)* u onostrana duhovna obzorja izvan stvarnog svijeta...u eshatološko otkrivanje i otkrivenje budućeg *{Unedogled okrenut, Prema sidrištu, Gorko drvo)"* (Zdravko Kordić).

Zaključne retke Zdravkova suputništva s fra Jankom kroz njegovih sedam pjesničkih zbirki uzimam kao moto drugovanja filozofa - pjesnika Zdravka Kordića s pjesnikom - filozofom fra Jankom Bubalom.

Drago mi je slušati pjesnika i filozofa. I onda kad ih ne razumijem, uživam u njihovu govoru. Zanimljivo je stajati između njih dvojice i napajati se smislom.

Slušati tajanstvene razgovore o vječnim temama: o Bogu, o smislu, o prolaznosti, o samobitnosti, o.....

Nije toliko važno o čemu razgovaraju, važno je da ih možeš slušati. Nije toliko važno ni koliko ih razumiješ, važno je da te njihov govor ispunja. Fra Janko govori - otkoračanim koracima od čega je stvorio pjesničku

zbirku. “Koraci od jučer”. To su sada doista koraci od jučer, jer su fra Jankovi koraci zaustavljeni prije osam godina, pjesnikovom smrću. Svejedno fra Jankov je govor sadanji. Vrijeme sadanje, prošlo i buduće jednako je zastupljeno u zbirci pa je i život zaustavljen. Ostala je misao: *traženje Boga, traženje vlastite samobitnosti.* Zdravko izvlači niti iz fra Jankova tkanja i spaja ih s nitima filozofa i pjesnika T. S. Eliota. Ako su za T. S. Eliota vrijeme prošlo i vrijeme sadanje *možda oba prisutna u vremenu budućem,* tako i kod Bubala *budućnost o prošlosti visi,* korijen se po plodu poznaje, jer je *čitavo vrijeme vječno prisutno* i čitavo *vrijeme je neiskupivo* (Eliot), jer treba *sebe pronaći u koordinati svoje prošlosti/ i svojih sila* (Bubalo). Tako Zdravko umiješno sklapa rečenicu od Eliotovih, fra Jankovih i svojih vlastitih misli. I fra Janko se kroz poeziju povezuje s velikanima duha: s onima koji su bili, s onima koji jesu i onima koji će biti. A Zdravko, koji je fra Janka upoznao tek negdje na polovici njegova pjesničkoga puta (1975. kad je objelodanjena fra Jankova pjesnička zbirka “Između sna i zastava”), povezuje pjesnika i filozofa T. S. Eliota, Radovana Grgeča, Ivana Goluba i druge i uvodi ih u razgovor. I tako je Zdravkovo poniranje u fra Jankovu poeziju zapravo otkrivanje fra Jankova komuniciranja s ljudima koji imaju duha i međusobno se prepoznaju. A Zdravko se sam toliko približio fra Janku, da se doimlje kako je svoju misao posudio fra Janku, odnosno svoju misao posudio od fra Janka. I tako je, čitajući Zdravkovo razmišljanje o fra Jankovu pjesništvu, teško razabrati što piše jedan pjesnik, a što drugi. Oni sklapaju istu rečenicu. Samo navodnici upozoravaju čitatelja o kojemu je pjesniku riječ.

Čitajući fra Jankovo sedmoknjižje dobivam dojam da je fra Jankova temeljna preokupacija *odlazak*.

Zdravko izvlači fra Jankovove pjesničke niti i veže ih uz novu pjesnikovu vijest iskazanu u naslovu "Na rubu ništavila". Vijest je iskazana u obliku antiteze: opstojnost - neopstojnost, postojanje - nepostojanje, bitak - nebitak *(ništavilo)*. Zdravko kao da se na trenutak odriče filozofije i filozofske misli kojom se iskazuje u razgovoru s fra Jankom i kratko se pretvara u tako potrebna tumača i posve razumljivim jezikom govori: "Mi jesmo svagda kako na rubu ništavila - tako i na rubu opstojnosti (ili bitka). Mnoštvo je zagonetki, upita na koje nema odgovora, stoga je i pjesnik zagledan u neizvjesno, u neizmjerno i neizmjerljivo kroz dilematična stanja. Okupiran šumovima vremena, prolaznošću, okupiran *odlaskom...te* to pomno promatra i bilježi te temeljne i dodirne točke dopuštajući različitost pristupa ovoj tematici, kao i različitost putovanja u smiraj..." (Z. Kordić).

Fra Janko je svjestan prolaznosti koja je već na dohvatu: "možda smo već i pozobali dane/što su nam dati/na putu do ruba" (Bubalo). Dobiva se dojam kao da Zdravko pomaže fra Janku da, hodajući po rubu ništavila, ne upadne u pesimizam i očaj."Treba u mreže života uloviti *svjetlo novih nada*. Treba stići, treba saći *u ljudski osmijeh i ljudski zagrljaj*. Sve stvari, sva bića i pojave pri ruci su nam da dosegnemo ljudski zagrljaj i Božju dubljinu." (Z. Kordić).

Fra Janko koraca, svjesno i namjerno, on je *u nedogled okrenut*. Pjesnici često više od teologa otkrivaju bit u ispovijedi svoga "subrata". Tako i Zdravko pred čitateljem razotkriva fra Jankove metafore: "Krist je ispred i

u pozadini ovih stihova i ovih pjesama... Navodi iz *Novoga zavjeta* već vjetrovito otkrivaju euharistiju, nazočnost Isusa Krista i to kroz *lomljenje kruha; kroz Jaganjca, kroz ugaoni kamen...* " Zdravko prepoznaje vrelo iz kojega izvire Jankova pjesma, Jankove spoznaje. "Bubalo, nabijen nutarnjom snagom, slikovitošću, svježinom, jednostavnošću, plijeni u pjesmi koja nastaje iz dubine duše, iz dubine srca; iz njegovih koraka koji nestaju *u pijesku tako nestalnom/ dok ih kiše nemilosrdno oplakuju*" (Z. Kordić). Iz iste dubine izrasta i fra Jankovo pouzdanje u Boga: "A tvoja je baština Svemir...A ja: baš iz toga jasno zaključujem/ da sam u nedogled okrenut/ i da smo zajedno ubaštinjeni/ za sva vremena" (Bubalo).

"Tu zajedničku baštinu, Božju i čovjekovu, Bubalo metaforično i metonimijski izvrsno koristi u spoznaji Tajne, u spoznaji života i smrti, u spoznaji onostranosti..."(Z. Kordić).

Pjesnici se u svemu izvrsno razumiju. Koliko god je njihova preokupacija *svemir,* svrhovitost življenja i traženje je *onostranost,* oni ne napuštaju *zemlju.* Vraćaju se zemlji svjesni da smo u njoj ukorijenjeni, da "sve strjemi zemlji i sve izlazi iz zemlje" (Z.Kordić), čovjek i zemlja su ranjeni. Otuda nostalgični tonovi i zle slutnje. U "Hvarskim elegijama" (zbirka: "Između sna i zastava") pjesnici zajedno tuguju nad pečalbarenjem, nad nestankom naših otoka, do nestanka našega mora i njegove *pretvorbe* u tuđe more; *s jednom zorom zauvijek nestao je* "hrvatski čovjek, nema njegovih stopala na kamenu, njegova zemlja više ne rađa novu i svježu krv! Što je još tragičnije, branio je tu svoju zemlju, svoj zavičaj i nakon bitke i pobjede, ipak odlazi." (Z. Kordić). "Ti si/ tek nakon bitke zemlju ostavio/i, kad je svićalo,

u svijet si pobjegao." (Bubalo). "To Bubalovo rodoljublje i domoljublje u etičkom i estetskom smislu odjekuje utrobom svakoga pravednika, jer treba *zvati krv,* bez novih naraštaja nema ni vremena, ni protoka povijesti, ni nužde, ni baštine, ni usuda, tj. nema nacije, nema domovine!" (Radovan Grgec).

Zdravko druguje s Jankom. On je zajedno s njim trajno u *nedogled okrenut,* ali se u pravi čas vrati čitatelju i protumači ono što bi obični čitatelj možda teško dokučio... A Zdravko to može. Osjeća se kako mu je lijepo ploviti s fra Jankom valovitim morem, tihim povjetarcem dizati se do oblaka i spuštati u utrobu zemlje. Slušati nečujne korake, koracati ruku pod ruku s već pokojnim pjesnikom i biti u onostrano zagledan. Osobno osjećam i koliko je Zdravko kao filozof i pjesnik zadovoljan. Dobivam dojam kao da poput praoca Adama: "Gle, evo kosti od mojih kostiju, mesa od mesa mojega!" - Post 2, 23); želi uskliknuti: "Gle, evo poezija za moju dušu!"

"Putovati prema sidrištu označuje naše otkrivanje tajni i slutnji neslućenih, označuje otkrivenje; zakoracenje u ono preko, iza, s onu stranu." (Z. Kordić). "Jedrenje može otpočeti bez svjetiljke", tvrdi Zdravko, ali "bez duha ne bi bilo putovanja", jer "Svjetiljka je Gospodnja/ duh čovječji..."

Putovanje je ključna riječ, ključna misao i preokupacija fra Jankova. Na putovanju fra Janko ne bira suputnike. On ostavlja trag. Na pjesnikovu su putu oni koji su jedno s njime. U redcima knjige "Ars poetica" Zdravko se doista očituje kao fra Jankov suputnik koji s njim najdublje, najiskrenije i najpozornije razgovara. Ta vrijeme u fra Jankovim pjesmama ne igra presudnu

ulogu. Ni Zdravku to nije važno. Važno je da se ova dva pjesnika, filozofa razumiju i to izvrsno.

Koliko god sam radosna kad u fra Janku i Zdravku prepoznam sudrugove koji su na istome putu, premda u različitome vremenu, radujem se poglavito onda kad Zdravko kao učitelj priđe čitatelju i usitni mu kruh da se može nahraniti. Pa poslušajmo Zdravkovo očitovanje na kraju pisanja o ovoj zbirci: .. .”očito je da se Bubalo u ove dvije zasad posljednje knjige tematski pomalo ponavlja, da je u njima manje koherentnosti, cjelovitosti, no, magijom jezika, gotovo istim riječima u njihovu novom poretku i ocrtju Bubalo stvara velebne lirske slike, i to je bjelodano.“

“Gorko drvo” završetak je fra Jankova sedmoknjižja. Pod Zdravkovim sitnozorom *gorko drvo* je drvo križa koje “raste s čovjekom, ali i čovjek raste i jača s Drvetom križa.” (Z. Kordić). *Gorko drvo* je drvo u zemaljskom raju kao i drvo “hrvatske baštine, hrvatske bilosti i hrvatskoga roda, to je drvo i hrvatskoga preporoda ...” (Z. Kordić).

Napojen fra Jankovim sedmoknjižjem, Zdravko svoje razmišljanje o njegovoj poeziji završava mislima: “Poniruć̀i u sebe, poniremo i u svijet oko sebe; spoznajući svijet oko sebe, spoznajemo sami sebe, svoju duhovnost; jer mi smo jedro raspeto i napeto između plavetnila mora (zelenila zemlje) i plavetnila neba”.

Uz izabrane fra Jankove pjesme objelodanjene pod naslovom “Blagoslov darivanja” Zdravko izdvaja neke fra Jankove misli te tuđmanovskom jednostavnošću, kojom je Predsjednik isticao svoje geslo: *Mi samo želimo biti svoji na svome,* prenosi fra Jankovu poruku čitateljima: “Ova poezija nije fanatična drama zbivanja i poretka svijeta...ona traži *da se u Zoru pravim putem*

pođe (Bubalo) kako bi se ustrajno i smjerno moglo stići onamo kamo smo se uputili!" (Z. Kordić).

Naprotiv fra Jankova memoarska proza "Apokaliptični dani" istinska je drama o ubijanju fratara i njihova puka što su je godine 1945. izvele partizanske komunističke vlasti. Ti *apokaliptični* dani orgijanja "pobjednika" kroz četrdeset pet godina su bili obavijeni velom šutnje, ali urezani u svijest i pamćenje očevidaca nisu se mogli izbrisati i zaboraviti. Fra Jankova sjećanja utisnuta u književno djelo ugledala su svjetlo dana godine 1992. s posvetom "braći svojoj poklanoj, dok su šipci cvali, a bilo je proljeće tisuću devetsto četrdeset pete". Neki su nazvali to djelo autobiografskim romanom, drugi mu osporavaju tu književnu formu. I Zdravko smatra da bi to teško bilo nazvati roman u tradicijskom shvaćanju romana jer fra Janka, dok to piše uopće ne zanima ni književna ni druga kakvoća, njemu je važno "ova sjećanja... zabilježiti kako se ne bi zaboravila!" (Z. Kordić). Istinitost je pratilja kako Zdravkova, tako i fra Jankova. Kako u fra Jankovu svjedočenju tako i u Zdravkovu razmišljanju nema ništa usiljeno,"nema zapjenušavosti i titravosti" (Z. Kordić).

Nasuprot "Apokaliptičnim danima" u fra Jankovu su opusu spoznaje o najvažnijemu i najtajanstvenijemu događaju naših dana - o ukazanjima Gospe u Međugorju. Fra Janko je o tome događaju progovorio u knjizi "Tisuću susreta s Gospom u Međugorju".

Čim pročitaš taj naslov, pitaš se koje to nam istine posreduju pjesnici fra Janko i Zdravko. Već na prvim stranicama sigurno ćeš se zadovoljiti i složiti s fra Jankovim iskazom: "Gospa je baš zato tu da pomogne čovjeku da se pronađe i da se smiri u Bogu koji jedini

dariva čovjeka mirom *što mu ga svijet ne može dati"*, Iv 15, 27 (prema Bubalu).

Zdravko jednako uspješno komunicira s fra Jaukom teologom kao i s fra Jankom pjesnikom i čitatelju nudi i fra Jankove i svoje dragocjene spoznaje o Gospinim susretima s djecom.

Ovdje prekidam pisanje o suputništvu dvaju pjesnika i završavam Zdravkovim riječima: ,'Pjesnik je već dosegnuo i dotaknuo *dno života;* iskustvo pisanja primiče se pomaku k onostranosti. Iskustvo već prelazi iz ovoga u onaj vječni svijet smiraja" (Z. Kordić).

(Dnevni list, Mostar)

Ante MARIĆ

ARS POETICA JANKA BUBALA (PUTOVANJE OD ILUMINOZNOGA DO I PREKO APOKALIPTIČKOGA)

Zdravko Kordić, *Ars poetica Janka Bubala*
Naklada DHK HB i Neovisna naklada,
Mostar - Zagreb, 2005.

Umjetnost pjevanja fra Janka Bubala na putu od pjesničkog rasvjetljenja do nesretnoga i teškoga (apokaliptičnoga) i preko njega do zvijezda! Hrvatski pisac, pjesnik, esejist i kritičar gospodin Zdravko Kordić, predsjednik Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne učinio je jednu lijepu, rekao bih odličnu knjigu o hrvatskom pjesniku fra Janku Bubalu.

Knjiga je izdijeljena na poglavlja:

- Kratki životopis s bibliografijom
- Sedmoknjižje
- Koraci od jučer
- Na rubu ništavila
- U nedogled okrenut
- Između sna i zastava
- Raspon trenutka
- Prema sidrištu
- Gorko drvo
- Spoticanje, samozaborav i darivanje
- Apokaliptični dani
- Tisuću susreta s Gospom u Međugorju
- Fenomenološko i ontološko
- Duša, duh, jezgra
- Bog i čovjek
- Poetsko i (po)etičko
- O križu
- Darivanje i blagoslivljanje
- Kozmičko, kozmopolitsko i eterično
- Zavičajnost, putovanje pjesmovnost
- Orfej i suvremenost
- Arhetipsko, povijesno i zbiljsko
- Teološko, antropološko
- Zbiljnost, apokalipsa; ponad
- Završno razmatranje
- Schlussbetrachtung
- Napomene
- Korištena literatura

I konačno

- Kratki izbor pjesma Janka Bubala

Uz to knjiga ima i Abecedno kazalo imena. U ruci je uspio pokušaj prikazanja života i djela jednog pjesnika. Uspješnost leži u činjenici da je o pjesniku fra Janku pisao pjesnik Zdravko. I čitajući napisano ćutiš da je to Zdravko čitajući Janka, i upoznavši njegovu poeziju morao učinit, da je to jednostavno morao nekomu kazati. Fra Janko je Zdravku oteo misao, pogodio ga u srce izrekao na snažan i dojmljiv način ono što je pjesnik kao čovjek proživljavao.

(Na str. 92.)

"Vidjeh zemlju, otetu kamenu i nebu,
gledah masline
i njihove ruke snažne, suhe. I krv
osušenu vidjeh po kamenju.
A tuđe lađe pokraj tvojih laguna.
Uzalud ih sunce obasjava jer
Galebov se krik više ne mješa
S krikom djece koju više ne rađaš.
Pustoš je u granju tvojih maslinika.
Nikad ne vidjeh tužnijih oblaka".

Pa, gospodo! Velikoj poeziji je dostatno vlastito obilježje i obilježavanje! Ona je samoj sebi tumač, prevoditelj i provoditelj. Ovo su istinski velike poeme: Hvarske elegije i Jelenino viđenje. (Z.K.)

Svaki odsjek, ili bolje reći članak u ovoj knjizi ispisan je u dahu, pitak je, i vuče te da ga pročitaš. Da se uvjeriš koliko se ova dva pjesnika razumiju. A jer je pokojni pjesnik fra Janko bio fratar zajednice kojoj i sam pripadam, uspoređujem ovo pisanje Zdravkovo o fra Janku kao jednu svetu i pobožnu devetnicu. S, uistinu dobrim

propovijedima. Kod ovakvih se propovijedi ne spava. One se slušaju otvorenih usta. Zato ja iz srca preporučam ovu dobru Zdravkovu knjigu čitateljima.

Ilija DRMIĆ

KORDIĆEVA *ARS CRITICA* STVARALAŠTVA JANKA BUBALA

Zdravko Kordić, *Ars poetica Janka Bubala*
Naklada DHK HB i Neovisna naklada,
Mostar - Zagreb, 2005.

Hrvatski književnik Zdravko Kordić u ovoj svojoj knjizi *Ars poetica Janka Bubala* s podnaslovom *Putovanje od iluminoznoga do i preko apokaliptičkoga* polazi od curriculuma vitae (životnoga tijeka) svećenika, redovnika franjevca i hrvatskog pjesnika Janka Bubala. Tu nabraja njegova pjesnička i prozna djela, a očito je da pjesnička imaju središnje mjesto u njegovu stvaralaštvu. No, i prozna na svojevrstan način objašnjavaju poetska ili moguće je čitajući prozna uspostaviti svojevrsnu vezu s poetskima. Nakon toga obrađuje pojedine teme koje mu se nadaju čitajući Bubalove knjige, a odnose se na fenomenološko i ontološko, dušu, duh, Boga i čovjeka, poetsko i (po)etičko, teološko, antropološko, teleološko, kozmičko, kozmopolitsko, eterično, arhetipsko, povijesno, zbiljsko, zatim tu su Kordićeva promišljanja na temelju Bubalova pjesništva o Križu, darivanju i blagoslivljanju, zavičajnosti i putovanju, itd. Tu je popis literature i prijevod na njemački, a potom kratki izbor iz Bubalove poezije, što knjigu veoma obogaćuje,

te čitatelju koji prvi put čita ovoga pjesnika omogućuje s jedne strane uvid u Jankovu poeziju a s druge pruža mu Kordićev tekst, interpretaciju te poezije.

Kad se sve ovo pročita pogotovu ako se dobro poznaje Bubalovo pjesništvo, onda se zaista stječe gotovo cjelovit uvid u stvaralaštvo našega hercegovačkoga i hrvatskog pjesnika barda Janka Bubala.

Knjiga je napisana odlično. Stil je visoki s mnoštvom filozofsko-teoloških pojmova i refleksija te književno-umjetničkih ponad svega. Čitljivo je i razumljivo za velik broj naših čitatelja, a poglavito bit će dragocjena knjiga za one koji se bave pjesništvom i poetikom ovoga našega pjesnika Janka Bubala, koji je počeo pjevati u mladosti, a onda najednom utihnuo te u poodmakloj životnoj dobio opet oživio napisavši i objavivši sedam knjiga pjesama, što je znakovit broj. *Čudim se/ kako sam pri koncu ovako nepamljiv:/ ne znam nikako broj svojih koraka/ što sam ih prošao/ od svanuća do ovog sumraka.* (Usp. pjesmu "Bez povratka" iz zbirke *Koraci od jučer).*

Osobno sam se susreo s pjesmama ovoga pjesnika u Zagrebu kao gimnazijalac u klasičnoj gimnaziji na Šalati. Prvu njegovu zbirku *Koraci od jučer,* koja je izišla 1973. god., tada sam čitao i komentirao. Posebno me dojmila prva pjesma iz te stihozbirke s naslovom Na pojilima: *Sve je u tome: da se pravo Drvo pronađe/ da se na pravom mjestu zareže/ da se u Zoru pravim putem pođe i/ da se na pravo mjesto u predvečerje dospije.* Ona me nekako podsjeća na specifičnost biblijskog stila i tematike koja je dobrano povezana s podnebesjem rodnoga zavičaja, pa i moga, te na zanimljivo kazivanje u duhu našega narodnog pripovjedača, što očituju

stihovi iz iste pjesme: *Uvijek će se naći dobrih Marija/ da zamijese Kruh djeci/ koja na svom Gumnu kruh i mlijeko dozivlju./1 muzlice je potrebno navesti/ na prava Pojila/ pa svakome dati mjeru koja okrepljuje.* Bubalo s lakoćom pjeva. Kod njega nema nejasnih mjesta iako ima vrlo zgusnutih i hermetičkih slika koje nadaju višeslojna značenja.

Moram priznati da sam čitajući Bubalove pjesme i sam napisao pokoju pjesmu što sam je objavio u zbirci *Pogled u nebo* u Zagrebu, 1974. god. Ne želim reći da sam se ičim približio ovome pjesniku i da se išta moje može usporediti s njegovim, nego samo ovo napominjem kao sjećanje na svoje "korake od jučer" koje sam koracao s ovim pjesnikom tada i Zagrebom i rodnim zavičajem koji obilježuju vrhunci Kamešnice što se od 1974. god. ogledaju u vodama Buškoga jezera.

Ova knjiga Zdravka Kordića prilogom je hrvatskoj književnoj kritici, koja se kod nas postupno razrašta-va. Zacijelo mogla bi mu donijeti znanstvenu titulu na kojem od naših fakulteta da je išao za tim. Studentima književnosti pomoći će u promišljanju pjesništva i poetike ovoga našeg pjesnika ako se netko od njih opredijeli za pisanje seminarskih radnji iz književnosti ili pak diplomskih radova o ovome pjesniku i njegovu stvaralaštvu.

Mostar, 29. ožujka 2005.

Fabijan LOVRIĆ

CURRICULUM VITAE JANKA BUBALA U *ARS CRITICI* ZDRAVKA KORDIĆA

Zdravko Kordić, *Ars poetica Janka Bubala (Putovanje od iluminoznoga do i preko apokaliptičkoga)* Naklada DHK HB i Neovisna naklada; Mostar - Zagreb, 2005.

Zdravko Kordić je već odavno tražio put ulaska u područje znanosti o književnosti (što se jasno prepoznavalo u njegovim kritičkim radovima, koji su težili otkrivanju novog uz dokazivost), a ova knjiga o Janku Bubalu to i potvrđuje, tim prije, što je Kordić zadovoljio elemente semiotičkog viđenja u vizualnom pristupu temi, te sadržajnim umreženostima koje sobom pronose pokazivo na dokazivim temeljima. O jasnosti onoga o čemu Kordić piše, na samom početku je dobro posegnuti za rečenicom Ilije Drmića, a o tome što to Kordić obrađuje: - *...Tu nabraja i njegova pjesnička i prozna djela, a očito je da pjesnička imaju središnje mjesto u njegovu stvaralaštvu. No, i prozna na svojevrstan način objašnjavaju poetska ili moguće je čitajući prozna uspostaviti svojevrsnu vezu s poetskima. Nakon toga obrađuje pojedine teme koje mu se nadaju čitajući Bubalove knjige, a odnose se na fenomenološko i ontološko, dušu, duh, Boga i čovjeka, poetsko i (po)etičko, teološko, antropološko, teleološko, kozmičko, kozmopolitsko, eterično, arhetipsko, povijesno, zbiljsko, zatim tu su Kordićeva promišljanja na temelju Bubalova pjesništva o Križu, darivanju i blagoslivljanju, zavičajnosti i putovanju, itd.*

- (153. stranica). Ne zbog prijekog pogleda drugog, ali, nekada se jednostavno mora poštivati mišljenje kritičara, te ću, odmah naglasiti potvdu opravdanosti, koju sam i sam prepoznao kada je Kordić i njegov rad u pitanju, a što u svom tekstu ustvrđuje i Vlado Vladić kada piše odličnom pristupu Kordićeva rada - na ovoj vrijednoj studiji: - ... *Valja napomenuti da je ovom studijom Kordić otišao dobar korak dalje od pukog književno-kritičkog interesa za pjesništvo i pjesnike, da njome nadilazi dnevno-književničku žurnalistiku koja se iscrpljuje u informativnoj i orijentacijskoj ulozi - ovdje Kordić nudi studiju o jednom pjesniku na način studije o pjesništvu uopće, čime se diskurs osamostaljuje i zaodijeva u samodostatnost.* - (151. stranica).

Poštivajući uvodne odrednice (nakon pročitanog), metodološki slijed Kordić počinje razložnom crticom životopisa i bibliografije Janka Bubala, dovodeći nam u goste čovjeka koji potiskuje sve naše predrasude i već unaprijed stvara sliku povjerenja, kako se radi o ozbiljnom, a u isto vrijeme i jednostavnom književnom, lirsko-filozofskom pristupu misli utkanih u pjesništvo koje jest središnjim interesom Kordićevog gonetanja.

Janko Bubalo, rođen 31. siječnja 1913. godine u Turčinovićima, u blizini Širokog Brijega, te upisan u krsni list kao Nikola, izravni je potomak Galicijskog ratnika, gdje je njegov otac bio u Prvom svjetskom ratu, a strpljivim praćenjem Kordić prebire godinu za godinom i bilježi značajke, one životne vezane usudom i koje ne možemo kontrolirati, nego se prilagoditi stradanjima, te one unutarnje nagone koji potiču na stvaralački čin i kojima se ne može oduprijeti onaj tko umjetnikom jest; a Bubalo to nedvojbeno pokazuje, jer; kada se

odrekao pisanja i spalio rukopise, Božja providnost ga je nagnala da još blistavije propjeva. Tako je i interes za njegovo stvaralaštvo potaklo vodeća imena u Hrvatskoj književnosti da pišu o Janku Bubalu i njegovom stvaralaštvu, a to su: akademik Ante Stamać, Dubravko Horvatić, Vladimir Pavlović, Tomislav Ladan, Vinko Grubišić, Andrija Bonifačić, Željko Ivanković, Radovan Grgeč, Ivan Golub, Miroslav Vaupović, Branimir Donat, Mile Babić, Vinko Nikolić, akademik Dubravko Jelčić, Krešimir Šego, Ante Marić, Zdravko Kordić, dajući tako priznanje prvom članu Društva književnika Hrvatske iz redova svećenstva (2. travnja 1987.). Nesumnjivo je kako Janko Bubalo, ne samo da zavrjeđuje ovakvo priznanje primitkom, nego bi recentna hrvatska književnost bila uskraćena za izravniji interes i ljepotu pjesničkog viđenja svijeta oko sebe kroz prizmu ovog autora, da je Janko Bubalo ostao izvan književnog korpusa kakvo je Društvo književnika Hrvatske, danas Društvo hrvatskih književnika. Njegovo sedmoknjižje: *Koraci od jučer* (1973. godine), *Na rubu ništavila* i *U nedogled okrenut* (1974. godine), *Između sna i zastava* (1975. godine), *Raspon trenutka* (1976. godine), *Prema sidrištu* (1977. godine), *Gorko drvo* (1979. godine), još uvijek, kako ustvrđuje Kordić, nedovoljno su podvrgnute ozbiljnijoj recepciji i književno-teorijskoj raspravi, a nesumnjiva su vrijednost humanog odnosa i lijepe književnosti. Sam Janko Bubalo, znajući za svu karizmu pjesnika, zapisa: ... *divno je biti svjetlost iznad mostova!* ; ali, veoma teško biti jednostavan u tome, a opet, prihvatljiv od drugih.

Čineći kratke impresije, te otklone prema već poznatoj recepciji, Zdravko Kordić sažecima provodi

interes čitatelja kroz svih sedam knjiga Janka Bubala, baš onim redom kako su i tiskane, čineći prosudbene bilješke ozbiljno i znalački, tako da ne postoji sumnja u njihovu točnost. Čineći to filozofskim kalemima od samog naslova, Kordić vizualno i plastično dočarava cvijet već okalemljene biljke literarnog nadahnuća, dajući odgovore na sudbinska pitanja pjesništva Janka Bubala.

Zdravko Kordić vjeruje pjesničkoj vodilji Janka Bubala, jer; to i jest način da se proputuje stvaralački čin, da se upozna svijet o kojem pjesnik pjeva, svijet koji ga zaokuplja i koji mu ne da mira, svijet kojega bi se rado odrekao, a opet, zna kako ne može bez tog i takvog svijeta te se uzda u Boga, Stvoritelja, obraća mu se izravno i nedvojbeno, kao onome kojega dobro poznaje i u čiju mudrost i pravednost vjeruje:

A Tvoja je baština Svemir
i sve stvoreno u vremenu
još prije ljudi i žena.
A ja: baš iz toga jasno zaključujem
da sam u nedogled okrenut
i da smo zajedno ubaštinjeni
za sva vremena.

(Janko Bubalo, 19. str.).

Misaonost i bogatstvo pjesničkih slika, može se uzeti odrednicom pjesništva Janka Bubala, a Kordić to dekodira primjerom koji vrijedi ponoviti: i zbog uzoritosti primjera i zbog njegove slikovne slojevitosti, jer; razgovor s travama, govor prirodi u njezinom zagrljaju prožet snovima, može se iznova i iznova isčitavati:

... bježeći od sebe,
potraži me u travkama.
I, slušaj mrmor voća
i sunaca
što ih pozobah
bježeć od svog jastva
u naponu krvi
i tmurnih svitanja.
(Janko Bubalo, 30. str.).

Ako bi se na bilo koji način bavili pjesništvom Janka Bubala, pa i samo čitanjem iz znatiželje, nećemo moći ne proživjeti zadovoljstvo i trajan uvir riječi i slikovnosti u naš emocionalni bitak - i to trajno. To i jest istinska vrijednost pjesnika Bubala i profesionalna opravdanost Zdravka Kordića.

Kordić se i ranije bavio pjesništvom Janka Bubala, u vidu kritike, što je još 1983. / 84. godine objelodanjeno u *Jukiću*, br. 13. - 14., koji izlazi u Sarajevu, a koji je kasnije, 1995. godine ponovno otisnut u knjizi *Iz umjetnosti pjesništva.* Taj Kordićev tekst nagovještava sumnju i potrebu da se nanovo vrati pjesmama Janka Bubala: - *... Sve ovo što je iskazano o Bubalovu pjesništvu, ostalo je s onu stranu zaključanih vrata pjesničke tajne spoznavanja bitka u svijetu! Govor o Bubalovoj leksici, disonanci, o " adequatio rei ad intellectum ", o biblijskoj ili novozavjetnoj motivaciji o likovima, o "prosjačkom štapu ", sve je to ostalo s onu stranu bitnosti kazivanja pjesničke sage i kaze. Postoji nemoćnost i nemogućnost prodiranja u takovo pjesničko djelo.* (41. str.).

Tražeći problemska pitanja i želeći ih približiti u razjašnjenju, Kordić ne odvaja, niti može, stvaran život Janka Bubala od njegovog apokaliptičnog vremena u kojem je autor živio i stvarao, a što je zasigurno utjecalo i na formiranje određenog mišljenja, preobrazbe istog, te u oblicima pjesničkih formi očuđujuće zablistalo u versima nesvakidašnje ljepote. Takve, apokaliptične trenutke, Kordić dekodira kao *Veliku hrvatsku tragediju,* što je u nemilim događanjima ostavilo tragičan *pečat i zločin na hercegovačke Hrvate.* Pišući o takvom, desetljetnom zločinu (1940.-1950.), Bubalo je kao svjedok vremena, kronološki i osjećajno bilježio događanja, dajući vrijednostan i istinosan obol jednom vremenu. - *Neistine i varke treba rasvijetliti da se nikada ne ponove!* (49. str.) – zaključuje Kordić svoje viđenje kroz zabilješke fra Janka Bubala.

Dokazivost je to više, kako događaji nisu prolazili pored revnosnog fratra, nego su budili interes i znatiželju i dovodili do razine spoznajnog, te nikako nije mogao ostati po strani kada su djeca ustvrdila kako su vidjela Gospu. Ove stranice Kordić ispisuje pobožno i deklarativno, s punom opravdanošću i bez trunke sumnje u istinitost, jer; Gospa i jest tu da pomogne čovjeku, a metafizika poprima jasne oblike i djela. Iz takvih odnosa, kod Bubala se javlja neskrivena ljubav prema zavičaju; naslutiti je da kako će njegovo opredjeljenje i vjera u obraćenje čovjekovo prerasti u duboko human čin, čin koji proizlazi iz uskomešanosti odnosa stvarnosti i emocionalne proživljenosti koju on bilježi stihom, ili jednostavno zapisuje. Kada je pjesnička odredba u pitanju, Kordić za Bubala kaže: - *Janko Bubalo moderni je pjesnik izvan općih mentalnih sklopova, atipična*

prijemčiva govora i govorenja (pjesničkoga iskazivanja). - (59. str.).

Vjera je temelj koji Kordić pronalazi kod Bubala. Ona je pokretač i vršilac na putu kojim čovjek kroči. Ona pokazuje na bitnosti i rasvjetljava trajnost materije u preobrazbama, te tako daje novu oktavu za istrajnost u životu. Kordić piše: - *Bubalo je putnik, rječiti putnik koji slikovnim metaforama i epitetima pokazuje i prokazuje svoj (ne)definirani i (ne)određeni put...* (76. str.).

Simboli vjere su sveprisutni, tako Kordić upućuje na križ, koji je ne samo simbol patnje i muke, nego simbol kršćanskog praštanja kada se Krist dragovoljno predao na muke kako bi dokazao svoju nevinost. Iz samog čina izbija duhovnost i blistava vrijednost duhovnosti koja postaje novim svjetlom u dušama vjernika, a onaj koji vjeruje taj i prašta, taj dariva svog bližnjeg i blagoslivlja ga kako bi mu Bog oprostio grijehe, jer; svi smo mi grješni. Želeći plastično prikazati primjerom, Kordić ispisuje *Pjesmu brata Sunca,* (87. - 88. str.), sv. Franje Asiškog, secirajući stihove u pojmovne riječi koje koristi i Janko Bubalo, te dajući im semiotičke prepoznatljivosti.

Svijetle povjesnice Bubalo iznosi u poemama: *Hvarske elegije* i *Jelenino viđenje,* a za koje Kordić kaže kako su ponajbolje poeme hrvatskog pjesništva. (95. str.). Pri tome, Kordić navodi kako je *Solilokvij* o kraljici Jeleni saslušan u Solinu, 12. rujna 1976. godine, na Dan obnove *Velikog Zavjeta.*

Od mnogih pitanja na koja Kordić želi dati odgovor, a u svezi su s pjesništvom Janka Bubala, gotovo nemoguće je neke misaone sklopove ne ponoviti, te se neka pitanja čine već dotaknutim, a onda ih autor detaljnije

obrađuje, daje im semiotičke značajke i usustavlja svo-ju priču, navodeći mnoštvo komparativnih primjera iz bliskih materija, kako bi što uvjerljivije pokazao i ukazao na vrijednosti i opravdanost svog rada, te na raskoš talenta Janka Bubala i njegovu tematiku osebujno ispjevanu. Ta tematika prolazi kroz socijalno tkivo, kozmičko, eterično, religijsko, zavičajno, općeljudsko i pravedno, humano, teološko i antropološko, arhetipsko, povijesno, božanski uljudbeno, karizmatično i apokaliptično, te iz takve slojevitosti iznosi vrijednosti humanih odnosa u obliku pjesničke forme. Za takvu poetiku Kordić bilježi: -*Ona je spiritualna, zaljubljena je u samu sebe, u riječ koja je određuje i oblikuje; poetika je samo iskazivanje biti dobrote ljudskosti, ona je uzrok ljudske i svoje konačnosti; na kraju drame ona (poetika) je uzrok svoje smrti.* (97. str.). Trgnemo li se iz razmišljanja, jasno je uočiti kako je smrt posljedica preobrazbe materijalnog, o čemu sam zabilježio u tekstu s nekoliko riječi, jer; Janko Bubalo, kako je i sam Kordić ustvrdio *ostaje vjeran Kristovom putu,* dakle; trajnosti.

U *Završnom razmatranju* Kordić govori o umjetnosti i pjesništvu, te o važnosti ovih čovjekovih djelovanja kroz spoznaje, jasno vidljivih u pjesništvu fra Janka Bubala, te svoje viđenje iznosi numeričkim slijedom u devet jasnih i tematski različitih odrednica, koje opet zajedno, čine cjelinu jednog studioznog viđenja pjesništva autora o kojem je pisao i o kojem je u zaključnim redcima napisao: - *Svako tumačenje Bubalova pjesništva nužno se sudara s njegovim unutarnjim kodeksima; sudara se s Brijegom, s užim i širim zavičajem i zavičajnošću; s putovanjem, onostranšću, sudara se nužno s fratarskoprosijačkim životom i usudom.* (130.

str.). Ipak, ostaje nemjerljiva duhovna dimenzija zbog koje vrijedi žrtva, zbog koje vrijedi napor pjesničkog svijeta fra Janka Bubala, i ovaj drugi napor, Zdravka Kordića, koji na svjetlonosni način podastire vidljivosti humanih nastojanja jednog, kroz gonetanje drugog, kako bi upozorio i uprizorio sjaj ljepote jednog pjesničkog izraza.

Studija Zdravka Kordića o sedmoknjižju fra Janka Bubala, vrijedan je književno-teorijski uradak, obuhvaćen znalački najpovoljnijim rakursom očudioca kakvim Kordić jest, te bi svoje viđenje zaključio Bubalovim sthovima, jer; on ostaje središtem interesa:

Rekao sam:
Možeš sa mnom prebirati pijesak
I ući u predvorje pradavno ocvale pustinje
Ali, sa zanosom kojega već dugo ne pamtiš!
.....
(U predvorju pustinje, 182. str.).

Knin, 20. kolovoza 2005.

Miljenko STOJIĆ

ŠIPCI SU PROCVALI, IAKO JE BILA ZIMA

Zdravko Kordić, *Ars poetica Janka Bubala*
Naklada DHK HB - Neovisna naklada,
Mostar - Zagreb, 2005.

Hrvatska književna kritika prihvatila je fra Janka Bubala kao značajnog suvremenog hrvatskog pjesnika. Dogodilo se to još za komunističkih vremena, i tim je značajnije. Kao franjevac i svećenik nije se uklapao u vladajuću društvenu sliku. No, njegova nadarenost i hrabrost onih koji su se usudili prepoznati ga, skršili su sve prepreke. Progovara kratko Kordić o svemu tomu u kratkom uvodu. Nije pogriješio, dapače. Neljudska komunistička vremena ostavila su velikog traga na fra Janku Bubalu kao čovjeku i kao pjesniku. Svojom nutrinom pripadao je nekamo drugamo, a tijelom je bio vezan za njih. Doprinijelo je to stvaranju naročitog pjesništva satkanog od lirike, filozofije, teologije. Način izražavanja očijukao je s hermetizmom. Pomogao je Bubalu u pjesmi izraziti ono što uistinu hoće, ali u isto vrijeme biti pošteđen od zatvora, odnosno od uskraćivanja daljnjeg pjevanja, pa čak i od lišavanja života. Komunizam se nije šalio, razbibrigom su ga držali samo dokoni salonski ljevičari.

Zdravko Kordić progovorio je o Bubalu kroz tri nenaznačena poglavlja: govor o pojedinoj Bubalovoj knjizi; govor o temama iz Bubalova stvaranja; govor Bubalovih biranih pjesama. Svaki je ovaj govor značajan, ali za samog Kordića najznačajniji je govor o temama iz

Bubalova stvaranja. Tu se i on sam iskazao, predočio nam što ustvari misli o pjesništvu i o životu oko nas. Progovorivši kao pjesnik o pjesniku stvorio je štivo koje se može čitati s malo više zanimanja nego što se obično čita. Pokazuje se da je proizašao iz istoga svijeta kao i Bubalo, da na književnost misli slično kao i on. Zbog toga je njegov govor o Bubalu blizak, topao i zanimljiv. Ipak, to nije snizilo prag njegovog kritičkog opažanja. Uspio je pokazati da je pred nama čovjek i vjernik čije misli treba prebirati u glavi i tako spoznavati skrivenije strane života.

Čak bismo i stvaralaštvo Janka Bubala mogli podijeliti u tri poglavlja: pjesništvo; memoarska proza; nabožna literatura. Pjesništvo mu je najznačajnije, to je ona lokomotiva koja je vukla naprijed čitavo njegovo razmišljanje. Međutim, nije moglo a da se ne nasuče na životne hridi. O tome Bubalo progovara u memoarskoj prozi "Apokaliptični dani". Dovoljno je pročitati samo posvetu: "braći svojoj, poklanoj, dok su šipci cvali, a bilo je proljeće tisuću devetsto četrdeset pete" (str. 45.). Dijelovi "Međunarodne zajednice" namjerno su na to zaboravili budući da su bili krivci tomu događanju, ali nije zaboravio hrvatski pjesnik. Nosio je u sebi svoju nadarenost i svoj životni i narodni usud kao zrcalo kroz koje se progledavao. Pojavom Kraljice mira u Međugorju naslutio je nove, drukčije dane. Kada nitko nije htio, onda se nebo smilovalo i pružilo ruku tješiteljicu hrvatskom narodu i čitavom svijetu. Šipci su cvali unatoč zimi, da parafraziramo Bubalov vlagom (oprezom) uništeni rukopis "Šipci su cvali, bilo je proljeće".

Kordić se ne trudi naznačiti koja bi Bubalova pjesnička knjiga bila doseg njegova pjesništva. Progovara

o svakoj od njih na način da pred nas iznosi bogatstvo koje je u njoj pronašao i da bi ukazao na nedostatke u odnosu na druge njegove zbirke pjesama. Tako se pred nas na poučan način prosipa bogatstvo Bubalova pjeva. Mislim da ga je ponajbolje ocrtao sljedećim riječima: *Bubalo je pjesnik pjeva, jednostavnosti i jedinstvenosti poretka bića i stvari u svijetu. Bubalo je moderni pjesnik okamina, arhaičnosti i istražitelj prapočela, pjesnik iznašašća, koji traži drvo spoznaje koje je istodobno i drvo spoticanja!* (str. 40.) Prepun slika svojim pjevom nas podučava da je ova zemlja prolaznost i da uvijek treba tražiti odgovore na pitanja koja nam se svakodnevno postavljaju. Već smo spomenuli da su se njemu naročito postavljala pitanja bespotrebne ljudske patnje nanesene drugome samo zbog mržnje. Nije mogao zaboraviti II. svj. rat, krik za slobodom i krik zbog nanesene boli. Prestao je bio, zbog samo njemu znanih razloga, pjevati prije toga rata, ali je on zacijelo pridonio da je ponovno počeo pjevati tek u zrelim životnim godinama. Ipak, za kratko vrijeme uspio je ostvariti golemo pjesničko djelo. Zdravko Kordić učinio je dobro kada se potrudio i napisao ovu knjigu - svjedočanstvo o pjesniku u huda vremena i tako doprinio snazi i širenju Bubalova govora. A on itekako ima smisla čuti se danas, za razliku od nekih drugih razvikanih glasova.

U kratkom izboru Kordić je donio devet Bubalovih pjesama, da je dodao još jednu bilo bi to po jedna pjesma za objavljenu knjigu. Nalazi se tu i "Jelenino viđenje (Kraljičin solilokvij)". Ne samo što je to Bubalova dobro ispjevana pjesma, već je to bila i hrabra pjesma dok je carevalo jugoslavenstvo. Hermetičnim jezikom, kakvim bi tada drukčije, progovorila je o usudu

hrvatskog naroda, o njegovim patnjama kroz povijest i u suvremeno vrijeme. Uz ostalo, i ona je budila našu svijest i pripravljala nas za dolazak slobode. Pokazao je da se može biti i pjesnik i pripadnik svoga naroda, a ne samo iskorijenjeni sebični internacionalist. Naviještao je vjeru u čovjeka i vjeru u Boga. Za njega su oni bili osobni, netko koga se susreće u stvarnom životu, a ne samo u mislima. Htio je da dobrota i ljepota pobijede sve loše na ovom svijetu, iako mu je samom bilo teško u to se uživjeti pa je svoj pogled neprestano upravljao prema onostranosti. Znao je da tamo prestaje ovakva stvarnost, a počinje potpuno drugačija.

Bubalova pjesnička nadarenost pomogla mu je zaviriti u srž ukazanja Kraljice mira u Međugorju. On je u njih u potpunosti vjerovao. Više nego itko drugi uz pomoć pitanja upućenih vidiocima uspio je našim ljudskim očima približiti osobu koja se ukazuje u tom zabačenom hercegovačkom mjestašcu. Jednostavno nam ju je približio. Napajajući se i njome Kordić je progovorio o temama iz njegova pjesništva. Navedimo nekoliko naslova: Fenomenološko i ontološko; Duša, duh, jezgra; Bog i čovjek; O križu; Zavičajnost, putovanje, pjesmovnost. Kuša ga pokazati u svoj njegovoj punini, proniknuti duboko u njegov govor. Koliko god da usput govori i o svom shvaćanju života, pjesništva i uopće umjetnosti, ne podučava ga u ime mišljenja koja trenutno vladaju, već ga pušta govoriti čitateljima na njegov način. Time se Kordić pokazuje poštenim i dosljednim, pravim književnim znalcem.

Osim Kordića, o Bubalu su govorili i drugi poznati hrvatski književnici. No, to još ni izdaleka nije dovoljno. Bubalo je, usuđujem se reći, zaslužio i veće mjesto nego

što ga trenutno ima u književnom svijetu. Došlo je vrijeme kada bi se trebalo moći otvoreno govoriti o njemu i sličnima. Bolje rečeno, nadam se da je došlo. Sve u svemu, Kordić je probio tako potrebnu stazu prema otkrivanju još jedne književne veličine. Obogatio je time ne samo hrvatsku književnost u Bosni i Hercegovini, već u njezinoj cjelini. Trebamo mu biti zahvalni i očekivati da na svjetlo dana izađu i druge naše veličine, a ne samo patvorine.

Vlado VLADIĆ

PJESNIK O PJESNIKU, DAKLE, O SEBI

Zdravko Kordić, *Ars poetica Janka Bubala (Putovanje od iluminoznoga do i preko apokaliptičkoga)* Naklada DHK HB i Neovisna naklada, Mostar - Zagreb, 2005.

Posezati za pjesmom, za pjesništvom, znači posezati za samim sobom. To što današnji čovjek ima tako slabo razvijenu i osviještenu potrebu za pjesništvom znak je da je samome sebi postao suvišan u najhitnijim dimenzijama vlastita života i dopustio da se svede na one potrebe koje ga više zastiru i suzbijaju negoli očituju i razvijaju. Nije svatko pjesnik, ali potreba za pjesmom je općeljudska, svatko treba krhak život kojeg živi odmjeravati s životom koji se kroz pjesmu otkriva u njegovoj neopozivoj veličini.

Kroz ovu knjigu jedan pjesnik, Zdravko Kordić, poseže za drugim pjesnikom, Jankom Bubalom, a kada pjesnik govori o pjesniku onda nije moguće a da ne

govori i o samome sebi. Razumijevanje drugoga kroz samorazumijevanje i razumijevanje sebe kroz razumijevanje drugoga ovdje se isprepliću i zajedno narastaju i izazivaju na neprestan napor u razumijevanju koje se nikada ne dovršava i baš zato ima priliku da se stalno događa.

Kordić na koncu "identificira" Bubala kao pjesnika koji je *nadaren, jednostavan* i *prijemčiv,* istodobno *zavičajan i kozmopolitski, metaforičan* a ne samo *metafizičan, misaon, arhetipski, religijski, rodoljuban i domoljuban, protejski i prometejski* - no Kordić je svjestan da svaka interpretacija pjesništva mora ostati otvorena za nove interpretacije i da svaki pojam primijenjen na pjesništvo mora otrpjeti vlastitu suprotnost. Život iz kojeg pjesma izrasta kao cjelina je zagonetka, a pjesma ne pretendira na njezino razrješavanje, nego možda više na njezino potenciranje, sve do nesnošljivosti koja će izazvati na opredjeljenje kojim se čovjek opredjeljuje za ono što je s onu stranu njegovih snaga. Iz tog razloga je neobično važno što ni snaga čovjekova mišljenja nije izuzeta iz potrebe da u odnosu na pjesništvo prizna vlastite granice, jer kroz pjesmu se propituju posljednje uvjetovanosti ljudskoga života i nije moguće mišljenjem učiniti korak unatrag u stabilnost, a da se ne obezvrijedi i obesmisli iskorak u izloženost koji se dogodio kroz pjesmu.

Na taj način ono intuitivno doživljeno u susretu s pjesništvom biva potvrđeno na putu mišljenja kao nastojanja da se pjesma postavi pred čovjeka kao predmet interesa, analize, prosuđivanja - čovjek je izvan vlasti samoga sebe, bez obzira je li u stanju intuicije ili u stanju mišljenja.

Tako se Kordić u susretu s pjesništvom Janka Bubala ne prestaje kretati na rubu između dvaju nastojanja, prvoga, da o tom pjesništvu progovori iz same stvari, njegova dubokoga doživljaja, da oda čast njegovoj veličini i neupitnosti, da u susretu s njim odmjeri svoju rasudnu snagu, onu koju duguje svom obrazovanju i onu samoniklu i, drugo, koje kao da završava u rezignaciji, nedostatnosti, upitnosti, smislenosti samoga promišljanja pjesništva i njega kao takvoga.

Valja napomenuti da je ovom studijom Kordić otišao dobar korak dalje od pukog književno-kritičkog interesa za pjesništvo i pjesnike, da njome nadilazi dnevno-književničku žurnalistiku koja se iscrpljuje u informativnoj i orijentacijskoj ulozi - ovdje Kordić nudi studiju o jednom pjesniku na način studije o pjesništvu uopće, čime se diskurs osamostaljuje i zaodijeva u samodostatnost. Tako je napokon probuđen onaj potencijal koji se do sada uglavnom mogao samo nazrijeti kroz Kordićeve kraće književno-poetičke osvrte i nagoviješteno je još i više što bismo od Kordića imali pravo očekivati. Pjesnička veličina i osjetljivost ne mora nužno biti popraćena odgovarajućom sposobnošću umskog očitovanja na temu pjesništva, ali da je do sada u slučaju Kordića refleksivni pristup pjesništvu bio potisnut, to je više plod društvenih uvjetovanosti njegova života, nego li samih njegovih individualnih potencijala i sklonosti.

Kordićeva rasudna snaga, dakle, ne očituje se na način uspostavljanja kakva dogotovljena poetičkog koncepta, nego se taj koncept uspostavlja u dosluhu s Bubalovim pjesništvom s kojim stupa u odnos uzajamne afirmacije. Trag Kordića kao onoga koji promišlja

pjesništvo kao vječnu zagonetku i trag Bubala kao izvornog posrednika *zagonetke života* kroz pjesništvo u ovoj su knjizi tako naravno srasli da jedno u odnosu na drugo predstavlja obogaćenje. Stoga će i čitatelj koji posegne za Kordićevom knjigom bilo prije, bilo nakon posezanja za samim Bubalovim pjesništvom, to doživjeti kao neupitno obogaćenje vlastite recepcije pjesništva i vlastite orijentacije u njemu, a onda i vlastite orijentacije u životu.

Ilija DRMIĆ

PRIKUPLJANJE LITERARNIH ARTEFAKATA

Zdravko Kordić, *Jezik i hrid*

Institut fontes sapientiae i Neovisna priređivačeva naklada, Zagreb - Mostar, 2005.

Najprije pogledajmo u rječnik književnih pojmova da bismo saznali što znači riječ antologija. Antologija (grč. *anthos* - cvijet, *legein* - birati, anthologia biranje cvijeća; logos - riječ, govor) znači zbirka odabranih književnih sastavaka, tekstova u stihu ili u prozi, jednog autora ili više njih, svrstanih prema određenim priredivačevim mjerilima. Slično je i: *hrestomatija* (grč. *chrestos* - koristan, valjan; *mathesis* učenje) znači čitanka s odabranim odlomcima književnih djela najboljih pisaca, namijenjena za školsku uporabu. Ovdje je riječ o zbirci u kojoj su pomno uvršteni odlomci proznih tekstova pojedinih pisaca članova Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne kao i pjesme pjesnika članova toga istog Društva.

Jezik i hrid jest knjiga uvaženoga i cijenjenoga pjesnika, pisca i bivšeg predsjednika Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne Zdravka Kordića. Isti je autor nedavno u ovoj istoj dvorani, Mala scena Hrvatskog narodnoga kazališta u Mostaru, predstavio svoju knjigu s naslovom *Ars poetica Janka Bubala, (putovanje od iluminoznoga do i preko apokaliptičkoga)*. I jedna i druga knjiga svojevrsna su novost kod nas, jer se Zdravko odvažio prvom prikupiti na jedno mjesto literarne artefakte mnoštva hrvatskih pisaca a u drugoj protumačiti pjesništvo velikoga hrvatskog pjesnika franjevca i svećenika Janka Bubala. Obje knjige pokazuju njegovu brigu, skrb, ljubav, znanje i umijeće vezano za odabir i interpretaciju književnika i njihova stvaralaštva pod našim podnebesjem. Želja mu je da ovom najnovijom knjigom podsjeti sve nas na veći broj pisaca i pjesnika, literarnih stvaratelja kod nas, te da njihova imena zapamtimo a knjige prihvatimo i čitamo kako bismo rasli u književnoj i jezičnoj umjetnosti, a knjigom o Janku Bubalu pokazao je na koji način treba pristupati pojedinome književnom stvaraocu i njegovu književnome djelu, jer je temeljito protumačio sveukupnost Bubalova poetskoga stvaralaštva. Objema knjigama zacrtao je i sebi i nama put pristupa svim našim književnicima, ili barem nekima, jer neće, na žalost, svi biti obrađeni u dogledno vrijeme. Usudio sam se do sada pisati o nekim književnicima i to cjelovito, koliko sam u tome uspio, prosudit će čitatelji. Tako sam se suočio s pjesništvom S. S. Kranjčevića, A. B. Šimića, s dramama Josipa Kosora, s pjesništvom i poezijom Zdravka Kordića, Krešimira Šege, Veselka Koromana, Mire Petrovića, Ancile Bubalo, don Stjepana Džalte, zatim Maka

Dizdara, Pere Pavlovića, fra Janka Bubala, s romanima Nevenke Nekić, zatim Mije Tokića, Marka Matića, don Ante Ivančića, Marka Blaževića, Borislava Arapovića, Antuna Lučića i nekih drugih više i manje poznatih pisaca i pjesnika, a svaki je od njih zanimljiv na svoj način. Čitajući njihova djela obogatio sam svoj duh i preporučio ih drugima da ih čitaju, a čitanje je danas vrlo upitno. Mogu samo ponoviti riječi sv. Ivana iz Apokalipse: Blago onome tko čita. Naravno, ne bilo što.

U Zdravkovoj antologiji nalaze se zanimljiva imena i izbor tekstova koji mogu mnoge obogatiti u dokolici i u vrijeme odmora. Čitajući te izabrane tekstove naći će svatko nešto za svoju dušu a osim toga upoznat će mnoštvo naših pjesnika, pisaca i raznovrsnih literarnih stvaratelja te će potom posegnuti za njihovim knjigama i čitati ih u cjelovitosti i nad njima razmišljati o važnim pitanjima koja su zaokupila autora koji je opet na svoj način naš glas jer prenosi na papir ono što je univerzalno, opće za sve nas. Ova knjiga vrlo je poželjna za sve nas da znamo svoje pisce i pjesnike. Neke smo od njih susretali po novinama, medijima a možda nismo imali prilike s njima se temeljito upoznati. Evo nam izvrsne prilike da ih nakratko upoznamo i da ih dobro upoznamo. Svaki grad treba imati svoga pjesnika (danas je to malo upitno), svaki narod treba imati svoga pisca i pjesnika, dramskog stvaratelja, filmskog tvorca, slikovnog umjetnika, kipara, arhitekta... Trebaju nam ovi ljudi kao svećenici, liječnici, psihoterapeuti, učitelji... Oni unose novi duh u našu sredinu, novi način promišljanja o životu i raznim problemima. Svi nabrojeni stvaratelji trebali bi podržavati život, stvarati prostore nade i budućnost osvjetljavati novim svjetlom. Oni bi trebali

biti naši moderni proroci koji u magli govore da postoji svjetlo i u tami života da postoji nada.

Priređivač ove naše antologije i hrestomatije Zdravko Kordić imao je pred sobom upravo tu ideju da nam predstavi naše stvaratelje koji su nikli u našim okolnostima i koji su djeca svoga vremena i koji su naši jer oslikavaju našu zbilju i nezbilju, naše padove i uspjehe, razočaranja i nade, ljubav i mržnju, estetiku lijepoga i estetiku ružnoga, svjetlo i tamu, borbu i bijeg od borbe, služeći se našom gramatikom, pravopisom, stilistikom te našom hrvatsko-katoličko-svjetskom etikom a ponad svega opet našom religijskom tradicijom i hrvatskom tradicijom uopće te kršćanskim svjetonazorom i estetikom, svime dakle onim što je naše na ovim našim prostorima.

Smatram da je ova knjiga zanimljiva za nas, da je orijentir u potrazi za piscima i pjesnicima našim i njihovim djelom što su ga stvarali u tišini, a sada su malo više u javnosti, a koliko će biti u punini u javnosti, ovisi i od večerašnjega predstavljanja ove knjige i od naše ljubavi prema knjizi i književnicima, dijelom i prema knjižničarima kojima je zadaća prodati lijepu knjigu. Ova svakako pripada među te knjige koje su zanimljive za sve nas, jer je ona dobar naramak naših literata.

Mostar, 3. studenoga 2005., predstavljanje

Pero PAVLOVIĆ

PREDIVNA NISKA OD 105 IMENA

Zdravko Kordić; *Jezik i hrid — Pisana riječ članova DHK HB*

Institut fontes sapientiae i Neovisna naklada, Zagreb-Mostar, 2005.

Čudesni su putovi pjesnički. Kada nam se ponekad učini da nekoga pjesnika dobro poznajemo, kada malo više zavirimo u njegov pjesnički svijet, kada mislimo da smo odgonetnuli, doslutili, dokučili i pronikli put kojim pjesnik hodi i cilj koga želi dostići, dogodi se obrat. I to baš pravi obrat. Upravo to se dogodilo u slučaju Zdravka Kordića. Pjesnik bio dogovorio i nakanio prirediti panoramski prikaz suvremenog hrvatskog književnog stvaralaštva u BiH, za "Motrišta", časopis Matice hrvatske, Mostar. Dogodilo se nešto drugo. Bio naumio, bio se odlučio, zasukao rukave i dao se na posao; i evo sada pred nama knjige-zbornika od skoro 500 stranica u koju su uvršteni pjesnički, prozni, dramski i kritičarski ulomci hrvatskih književnika. Sunakladnici knjige su autor i Institut fontes sapientiae.

"Jezik i hrid" - odakle samo pjesniku taj naslov? U prvi mah čini se da su u pitanju dva zasebna, odvojena i nespojiva pojma. Pogotovu što jezik pripada, reklo bi se, svojstvu žive prirode, a hrid svojstvu mrtve prirode.

Opet, prvi utisak vara. I te kako vara. Jezik živi svojim punim životom. On je u vječnoj mijeni: rađa se, raste, širi, visi, zri, osmišljava, oblikuje, buja, vijuga i pretače u nove rijeke srca i duše. Sav od snova, čežnje i

ljubavi - jezik hrvatski. Htjeli bi ga ubiti, ubrati i išču-pati iz bića hrvatskog, a on je vječan i stamen poput hridi koju valovi, vjetrovi i munje nemilosrdno biju i šibaju. Eto simbolike u tom naslovu. - "Kad bih ljudske i anđeoske jezike govorio,/ a ljubavi ne bih imao,/ bio bih mjed što ječi,/ ili cimbal što zveči..." Tako veli Pavao *Korinćanima.*

Sličnu poruku Zdravko Kordić ovom knjigom oda-šilje nama, ljubeći i skrbeći se, evo i na ovaj način, za svoj materinski, hrvatski jezik. Knjiga je predivna niska od 105 književnih imena, članova Društva hr-vatskih književnika Herceg Bosne. Nekih više nema među nama živima, neki žive izvan granica BiH, neki samo književnim djelima pripadaju književnoj matri-ci stvaralaštva uvrštenih autora. Svejedno; književnik Zdravko Kordić sve ih je uveo u knjigu, rasporedio ih, dodijelio im određeni broj stranica i sada oni tu stoje na vječnoj straži, kao opomena, braneći i čuvajući svoj jezik hrvatski od zabrana i zaborava. Kordić se nije upuštao u prosudbene vrijednosti pojedinih uvrštenih autora i njihovih djela. U proslovu knjige on taj stav izričito naglašava. On je imun od bilo kakva kritičar-skog promišljanja i prosudbe uvrštenog štiva. Kao da pere ruke od svega. Čak ide i tako daleko, pa priznaje da nije uvijek odabirao ono najbolje u pojedinog knji-ževnog stvaratelja. Zato je izričito na prvoj stranici uz naziv knjige u zagradu stavio naznaku - zbornik. I eto sada pred nama mnoštva hrvatskih književnika pod zajedničkim književnim krovom i uredničkom Kor-dićevom palicom: velikih, malih, osrednjih; poznatih i manje poznatih; već afirmiranih i onih skromnih koji stvaraju u velikoj tišini za neka buduća i bolja vremena;

sveučilišnih profesora i obična svijeta; svećenika, redovnika, redovnica, itd. Svi su oni tu da daju svoj obol bogatstvu hrvatske književne riječi.

Razvidno je: suvremena hrvatska književnost u BiH, i umjetnost uopće, duboko je uronjena u europski književni kontekst, a istodobno snažno je opečaćena hrvatskom tradicijom, poviješću i sadašnjom aktualnom stvarnošću. U tom širokom dijapazonu zrcali se sva raskoš i dubina umjetničkih nadahnuća, pouka, poruka, misli, htijenja, težnja, nagnuća, književnih usmjerenja i pravaca, sve do onih koje ne možemo smjestiti u bilo kakve književne kalupe i škole.

Čitajući ovu knjigu uviđamo kako je brojčano mali hrvatski narod u BiH iznjedrio zavidan broj književnih imena. Neka od njih već pripadaju europskoj pa i svjetskoj književnoj baštini. Neka u našim hrvatskim prostorima tek zauzimaju dostojno mjesto. Neka poput labuđeg pjeva navješćuju svoj dolazak.

Zdravko Kordić, očito je, već ima dobro iskustvo pri sastavljanju knjiga sličnog sadržaja. Naime, on je zajedno s Krešimirom Šegom objelodanio panoramski prikaz suvremenog hrvatskog pjesništva u BiH, u časopisu DHK HB "Osvit", br. 1-2, Mostar, 2000. Tada su se na okupu u jednoj knjizi našla 123 pjesnika koji su rođeni u BiH, koji tu žive ili su živjeli u posljednjih osam desetljeća. Bio je to Kordićev snažan iskorak izvan granica njegovih dotadašnjih umjetničkih preokupacija. Knjiga je imala snažan odjek u javnosti.

Autor je sigurnim plovom krenuo u nove umjetničke vode.

Povucimo sada paralelu između ovih dviju Kordićevih knjiga! On je prije bio kritičniji i obazriviji pri

izboru imena. Sada je mirniji i ležerniji. Prije je više usmjeravao, sada se prepustio matici koja ga nosi do konačnog odredišta. Djelomice; prije je bio sputan, jer je knjigu pripremao u dvojcu, a sada je više samostalan i slobodan. Ipak, u oba slučaja nakana je bila ista: prikazati sve bogatstvo hrvatske književne riječi i borbu za pravo, opstojnost i ravnopravnost hrvatskoga jezika u BiH s ostala dva jezika i naroda.

2006.

Ilija DRMIĆ

UMJESTO POGOVORA

Zdravko Kordić (priredio), *Hrvatske marijanske pjesme*, Gral-Gral Široki, Široki Brijeg - Zagreb, 2006.

Hrvatski književnik i književni kritičar Zdravko Kordić dao se na vrlo zanimljiv i težak posao prikupljanja i slaganja marijanske lirike hrvatskih pjesnika, što je urodilo ovom pozamašnom zbirkom s naslovom Hrvatske marijanske pjesme. Ovo je izbor iz marijanske lirike, ali to je i svojevrsna antologija, cvijetnjak, biserje, marijanski brevijar..., što će dobro doći svakome čitatelju koji voli poeziju, a pogotovo poeziju koja u središtu svoga pjevanja ima uzvišeni lik Blažene Djevice Marije, Kristove majke i naše duhovne majke. Zdravko je radeći na ovome poslu, a to pokazuje njegov opsežni uvod, i sam rastao u marijanskom duhu i duhovnosti, kao što će i svaki čitatelj kada bude čitao ovu knjigu.

Uoči (2000. godine), jubilejske godine, kod nas u Mostaru izašla je iz tiska knjiga s naslovom Breviarium poeticum u izdanju Crkve na kamenu, Mostar, 1999. U njoj je duhovna lirika, i to za svaki dan u godini po jedna pjesma. Znači, nijedan dan bez pjesme, bez poezije, i to prigodne! Pjesme su raspoređene prema liturgijskoj godini, od prve nedjelje došašća do blagdana Krista Kralja kad završava liturgijska godina. Pjesme u čast Mariji vezane su za sve njezine blagdane tijekom godine, a poglavito su uvrštene za mjesece svibanj i listopad. Ta dva mjeseca posebno su posvećena Gospi. Tada vjernički puk razmišlja o uzvišenoj Ženi, koja je

okrunjena zvijezdama i mjesec joj je pod nogama. I ne samo da razmišlja, nego se njoj i utječe moleći krunicu, litanije, pobožnost križnoga puta, Gospin plač i druge molitve ovisno o liturgijskom vremenu. Kod nas su još uvijek zanimljive i privlačne marijanske procesije kad se nosi Gospin lik i zastava i kad se pjevaju popijevke njoj u čast. Naravno, pobožnost Gospi nije bez štovanja Krista. Zapravo, Krist treba biti uvijek u središtu, što i Gospa želi. I pjesnici su njoj u čast ispjevali mnoštvo pjesama, od kojih su mnoge uglazbljene i pjevaju se za vrijeme svetih misa, procesija i drugih marijanskih pobožnosti.

Prije toga izašla je također u izdanju Crkve na kamenu, Mostar, 1988., antologija marijanske lirike od preporoda do naših dana s naslovom *Duša duše hrvatske,* koju su priredili Božidar Petrač i Neven Jurica. Na toj antologiji ova dvojica hrvatskih književnih djelatnika radili su podosta. Želja im je bila da naš puk čita pjesme o Gospi i da se nadahne za pravi oblik ljudskoga i kršćanskoga života po uzoru na Onu koja je u svome krilu nosila Sina Božjega i rodila ga za nas, za naše spasenje. Ona je rodila Ljubav za ovaj svijet i potiče nas cijelim svojim bićem na ljubav prema Presvetom Trojstvu, Bogu Ocu, Bogu Sinu i Bogu Duhu Svetome, te prema Crkvi kako bismo iz te ljubavi ostvarili pravu ljubav u ovome svijetu počevši od samih sebe i drugih do prirode u kojoj postojimo i jesmo. I prije ove antologije tiskane su slične ali ne u ovom smislu i opsegu. Bila je nakana da se priredi marijanska anatologija od prvih početaka hrvatske književnosti do preporoda, ali taj posao, koliko mi je poznato, nije okončan.

Zacijelo, svojevrsni poticaj za ovu antologiju marijanske lirike bila je antologija duhovne lirike s

naslovom *U sjeni transcendencije* istih autora, Zagreb, 1987. Sve je to povezano, jer je i marijanska lirika u sjeni transcendencije. To su duhovne pjesme u čast Gospi koje nas potiču na pravo promišljanje vrijednosti što ih je njegovala Blažena Djevica u svome ovozemaljskome životu i na koje nas neprestance potiče da bismo dospjeli u nebo, u to transcendento, gdje je Bog i B. D. Marija sa svim anđelima i svecima.

Hrvatski je narod od pokrštenja počeo pjevati u čast Gospi i o Gospi. Kasnije kroza sva stoljeća možemo pratiti razvoj marijanske lirike, koji je i u ovome Kordićevu izboru djelomice naznačen. Njemu i nije bila temeljna svrha dati pregled pjesama u čast Gospi kroz povijest, nego ponuditi vjerniku svoj izbor koji otkriva bogatu riznicu marijanske duhovnosti izražene u poeziji.

Marijanska svetišta jesu povlaštena mjesta gdje se vjernici duhovno krijepe sakramentima ali gdje tamo kođer pjevaju ili recitiraju Gospi i o Gospi ispjevane pjesme. U ovome izboru ima poprilično pjesama vezanih za naša službeno proglašena marijanska svetišta na čelu s nacionalnim marijanskim svetištem u Mariji Bistrici, koje su i uglazbljene te se nalaze gotovo u svim našim molitvenicima i pjesmaricama.

Osim toga, mnoge su naše crkve pod zaštitom Marijinom. U tim se crkvama, i u svima ostalima, na svečan način slave Marijini blagdani, kojih tijekom godine ima 15-ak, a ako se k tome dodaju i subote, onda će biti slavlja u čast Kristovoj majci tijekom godine kao i prije Drugoga vatikanskoga sabora kad je bilo 60-ak Gospinih blagdana. Ova činjenica pokazuje da Crkva zaista časti Gospu, i to sa svrhom da mi vjernici poprimimo njezine vrline u odnosu na Krista i Crkvu, u odnosu na Boga i sve sveto.

Postoji još jedan važan razlog svemu ovome slavlju Bogorodice, a taj je što Crkva kao Majka želi pokazati Marijinim blagdanima i porukama kako je u ovome svijetu i u Crkvi bitan "ženski princip" života, koji se sastoji u ljubavi. Istina, Bog je ljubav, ali Gospa je kao ovozemaljsko biće, otvorena Bogu po Duhu Svetome, očitovala veliku ljubav i posluh istome Bogu. *Ecce ancila Deil* U tome je rasla do Križa na kojem je bio raspet Krist i do svoga završetka ovozemnoga životnoga tijeka.

Kada se prigovara Crkvi da je podupirala tradicionalne oblike odnosa prema ženi, onda valja imati u vidu ovu činjenicu blagdana Gospinih, a kad se slavi Gospa, onda se slavi i žena, odnosno čovjek, i to sve pod vidom ljubavi prema Bogu. Crkva je svojim stavom prema Bogomajci razvijala svoj nauk i prema ženi, odnosno njezinoj ulozi u obitelji i braku.

U pjesmama je sveobuhvatno zahvaćen Marijin život i njezino poslanje u povijesti spasenja ljudskoga roda. Za hrvatske pjesnike ona je još k tome Odvjetnica Hrvatske, Advocata Croatiae!

U pjesmama ove knjige susrećemo duboko poštovanje i zahvalnost prema Blaženoj Djevici Mariji. Tu su molitve, zazivi, obraćanja, duboka spiritualno-mistična inspiracija vezana za dogmu o začeću Marijinu kao i ostale dogme o njoj; zatim o njezinoj otvorenosti prema Bogu i njezinu rođenju Bogočovjeka. Najednom mjestu zapljusnuti smo duhovnim marijanskim pjesmama raznih pjesnika. Pred čitateljem se otvara unutarnji ocean ali i vanjska nepreglednost izvrsno složenih pjesmotvora. Ništa nam ne preostaje nego toplo čitateljima preporučati ovu knjigu.

Miljenko STOJIĆ

SVEVREMENA MUDROST

Zdravko Kordić (priredio): *Hrvatske marijanske pjesme*, Gral-Gral Široki, Široki Brijeg - Zagreb, 2006.

Ovo naše vrijeme koje nazivamo suvremenim na žalost će ostati upamćeno i po sljedećoj rečenici: "Bog je mrtav". Pripisuju to jednome čovjeku, Nietzscheu, ali ima ih još koji su tako mislili i govorili. S druge strane neprestano su postojali oni koji su govorili da je Bog živ. Nije ih uspio pokolebati ni marksizam u svim svojim inačicama počevši od boljševizma, komunizma, nacionalsocijalizma, fašizma..., kao ni njihova braća kolonijalizam, globalizacija... Uvijek je, dakle, bilo takvih koji se nisu bojali gledati pokraj zdravih očiju.

Knjiga o kojoj govorimo upravo je krik, molitva, mudra misao upućena u spomenuti svijet. Bez namjere da bilo koga prosuđuje i napada, svjedoči o povjerenju ljudi prema onoj koju nazivaju Gospa, Blažena Djevica Marija, danas Kraljica mira. U trenucima životne ugroženosti, kao i u trenucima velike radosti, nisu se sjećali dokonih salonskih filozofa i filozofčića, već one koja je dubinom bića vjerovala svome Stvoritelju, na svijet rodila Boga, iskusila što to znači kada ti ubiju pravedna sina i kako izgleda samoća. Činili su to jednako u Srednjem vijeku kao i danas kada smo okruženi mnogim tehničkim dostignućima i znanstvenim postignućima. U svakom vremenu, naime, čovjek je samo čovjek i ništa više bez obzira na znanje, bogatstvo, moć.

Došavši u ove krajeve zbog povijesnih mijena hrvatski je narod i nadalje nastavio živjeti burnu povijest. Da je dobio neke bitke, puno bi toga bilo drukčije, ali ih dobio nije. Ipak, uspio je ne potonuti u povijesni mrak nego nastaviti trajati kao onaj narod koji u sebi gaji duboku pobožnost prema Bogu i prema svojoj Gospi. Kordić svoj izbor započinje Šibenskom molitvom nastaloj negdje polovicom 14. st. Ne zna joj se pisac, ali se prepoznaje da je u njoj sabran duh puka, njegova mudrost. Napisana je ikavicom, jezikom koji je bio predodređen postati našim standardnim književnim jezikom. Na žalost povijesni su tokovi to omeli. Za taj jezik Bartul Kašić je bio napisao i izdao gramatiku, ali nije uspio tiskati prevedeno Sveto pismo i to je sve odlučilo. Bilo bi dobro da je i *U se vrijeme godišta* i *Gospin plač* donesen ikavicom. Puk ga je očito tako pjevao ili, ako hoćemo tako, pivao. Ikavica je nekada, naime, zauzimala veliko ozemlje hrvatskih zemalja, sve tamo prema Drini, te se rađalo i umiralo s njom na usnama. Njezin utjecaj prepoznaje se u mnogim pjesmama donesenim u knjizi, čak do naših dana. Možda se njoj ponovno jednoga dana vratimo, možda.

Ako bismo ovu knjigu gledali naočalama suvremenosti, kako nam je objašnjavaju javna glasila, onda bismo ovu knjigu nazvali promašenom. Ona govori o Bogu, o dobru, ljepoti i sličnome. A na početku modernog pjesništva, tako barem kažu oni koji se nazivaju suvremenim književnim teoretičarima, stoji zbirka pjesama *Cvjetovi zla* Charlesa Baudelairea iz 1857. Da ponovimo, umjesto ljepote dobra ona počinje navješćivati ljepotu zla. Baš tako! I to je valjda toliko velik i mudar zaokret u povijesti književnosti da ga treba spominjati i ugledati se na njega. Kordić, pak, ovom knjigom

navješćuje nešto drugo. Dobro je lijepo i svatko onaj tko je mudar slijedit će ga. Od svih ljudi koji su hodili ovom zemljom to nam najbolje svjedoči Marija iz Nazareta. Zbog toga je njezina riječ i danas suvremena i važna kao i prijašnjih stoljeća. Vraća nas nama samima, otkriva nam kako pobijediti životne nedaće i neprestano biti suvremeni osjećajući snagu blizine u svojim grudima.

Listajući *Hrvatske marijanske pjesme* prepoznajemo tri kruga u koje bi se mogle podijeliti. Prvi krug sačinjavaju pjesme u kojima prevladava odnos pjesnika i Gospe, drugi krug sačinjavaju pjesme koje govore o njoj samoj, a treći krug sačinjavaju pjesme koje govore o Gospinoj ulozi u našoj zajedničkoj povijesti. Koliko god svi ovi krugovi bili značajni, ovaj mi se treći čini naročito važnim u ovome trenutku. Tu se prepoznajemo kao cjelina, ali ne cjelina koja nas je upila i razosobila, već cjelina koja diše zajedničkom mudrošću i zajedničkim stavom. Sve naše pobjede i svi naši porazi ove ili one vrste, kroz povijest i danas, postaju i naši osobni. Samo tako se moglo dogoditi da su naši bojovnici tijekom rata stavljali oko vrata krunicu i išli braniti svoju nepravedno napadnutu Domovinu. Ako spadamo u one koji nismo podlegli neprofesionalnosti naših javnih glasila i okanili se čitati literature iz Domovinskog rata, znamo da su krunica i riječi sabrane u ovoj knjizi bili ona duhovna snaga koja našim bojovnicima nije dopustila mrziti. Stoga ne će biti pogrješka ako se jednoga dana krunica proglasi zaštitnim znakom Domovinskog rata, kako to neki predlažu. Da je nisu molili i u knjizi nabrojani pjesnici, nikada oni ne bi napisali ovako lijepe pjesme i ostavili neuništivi trag ljudskosti i vjere.

Još bih spomenuo jednu silnicu koja proizlazi iz ovih pjesama. To je Kraljica mira ili događaji u župi Međugorje. Što god o svemu držali moramo priznati da su ovi događaji promijenili ne samo hrvatsku već i svjetsku povijest. Još traju, još nema dovoljno vremenskog odmaka da se trijezne glave i neopterećeno sagledaju sa svih strana, ali to nije priječilo i ne priječi pjesnike prebirati ih u svojoj duši i u njima prepoznavati Božje i Gospine tragove. Učinili su nas dionicima jedne neponovljive povijesti i još nismo dovoljno svjesni što oni sve znače. Puno nam je toga postalo jasnije tijekom Domovinskog rata. Ne bismo to smjeli zaboraviti u današnje vrijeme i dopustiti da nam mišljenje oblikuju javna glasila koja su daleko od ljudskosti, podrazumijeva se još dalje od vjere. A nije ih teško zaustaviti i promijeniti. Treba samo okrenuti pucu ili zatvoriti njihove stranice. Padom zanimanja ugasit će se ili će postati drugačiji, srednjega puta nema.

Iako ovo nije prva knjiga ovakve vrste u hrvatskom pjesništvu i narodu, ne bih htio uspoređivati je s ničim drugim. I sam Kordić priznaje da ju je nepreuzetno napravio. Očito da mu je bilo više stalo do duha kojim ona zrači, nego do teorijsko-književnog nadmetanja s drugima. No, mjerilo za pojedine pjesme nije smanjivano. Ono je na potrebnoj visini. Očito, zreo pjesnik mogao je napraviti zreo izbor. U očima nekih drugih prosuditelja ovo će mu umanjiti književni prijam, ali to samo dokazuje njihovu sporednost. Drugoga trebamo pravilno prosuđivati bez obzira na njegova uvjerenja. Oni koji uz ljudskost gaje i vjeru nikada nisu bili protiv toga.

Đuro VIDMAROVIĆ

NOVA ZBIRKA HRVATSKIH MARIJANSKIH PJESAMA

***Hrvatske Marijanske pjesme*, Izbor.**
Priredio Zdravko Kordić, Gral - Gral Široki, Široki Brijeg - Zagreb, 2006.

Hrvatski pjesnik iz Bosne i Hercegovine, Zdravko Kordić, obradovao je štovatelje Blažene Djevice Marije vrijednom knjigom pod naslovom "Hrvatske Marijanske pjesme", u kojoj se nalazi izbor iz bogate književne riznice hrvatskog pjesništva posvećenog Gospi.

Gospodin Kordić je svoj izbor obogatio nadahnutim predgovorom pod naslovom "Obuhvatnost marijanskoga pjevanja". U tome tekstu nalaze se sljedeće misli:

Blažena Djevica Marija je teološka, kozmološka i antropološka spiritualna orbita i usredištenje živoga Života. Teološka jer je imala posvemašnju i posebnu božansku milost, koju je svakako svojom vjerničkom revnošću i beskrajnošću zaslužila i zbog toga jer je velika i svemoćna Majka Sina Božjega. Tako obdarena milošću Boga u dijalogu s anđelom Božjim izaslanikom, samo je pokorno pognula glavu i bespogovorno izustila "evo službenice Tvoje, neka mi bude po riječi Tvojoj." Ta frapantna najava začeća za koje ne zna kako će se dogoditi, ubrzo biva razjašnjena - osjenčanjem i osjenjenjem Duha Svetoga. U taj kratki dijalog stala je čitava vremenska i vremenita povijest i povijest vremena post festum tu je stala i okupila se oko srži, oko srčike sva

kozmološka i mitska materijalna i duhovna povijest i zbiljnost. Zbiljnost aktualnosti kozmosa koja se racionalno razdanjuje ljudskim umom, u kojoj je ljudska praktična povijest teologizirana pa je to antropomorfno postalo slično Bogu; slika i prilika Boga i Duha svetoga.

Svoju knjigu Kordić skromno naziva "krhotinama" jednog dijela bogatog stvaralaštva posvećenog Blaženoj Djevici Mariji:

Mnoge su mudre knjige napisane o Bogu, Isusu Kristu, Duhu Svetom, o Blaženoj Djevici Mariji, pisale su se i pišu filozofijske i teologijske raspre, priče, prozna djela, feljtoni, pravili su se i prave mnogi filmovi, pišu mnoge pjesme i zazivi i to na različitim jezicima ovoga šarenoga Božjega vrta pod kapom nebeskom.

Ovdje ću podastrijeti ulomke, krhotine jednoga dijela toga bogatoga stvaralaštva.

Hrvatski je vjernički puk poznat po odanosti Blaženoj Djevici Mariji. Ne bez razloga nazivaju literarno, lirski nježno, svojom Kraljicom ili svojom Odvjetnicom. To se pisalo na lijepom latinskom jeziku kao *Advocata Croatiae*.

Slažemo se s tvrdnjom priređivača Kordića da *Hrvatske marijanske pjesme predstavljaju ne samo poetički sukus, već su monumentalne, kako u svojoj pojedinačnosti tako i u cijelosti kakve su ovdje izabrane, predstavljene, odredbenice ovoga pjesništva su pune dinamike životodajnosti; impresivne su, figurativne, predstavljaju i istodobno su odraz drame i patnje, umiranja koje je postalo sastavnicom i povjesnicom našega okružja i svakodnevlja.*

Prvi ciklus u knjizi koju predstavljamo donosi izbor iz pučkih popularnih molitvenih pjesama, zaziva i himna. Prva je među njima, po povijesnoj logici, "Šibenska molitva" nastala polovicom 14. stoljeća. Iza nje slijedi niz drugih molitvenih zaziva i himna, kao što su "Posveta Blaženoj Djevici Mariji", "Molitva Svetog Ante majci Božjoj na nebo uznesenoj", itd. Među inima uvršten je i čuveni "Gospin plač", koji se u raznim nijansama širio i širi, među našim vjerničkim pukom. Još uvijek se moli i vrlo je popularan. Pisac ovih redaka sjeća se iz djetinjstva kako se molio "Gospin plač i Muka Isusova". Ovu molitvu, kao uvodni dio "Gospinog plača" uvrstio je kolega Kordić u svoj *Izbor*.

U dijelu koji se odnosi na himne i posvetne pjesme Gospi Kordić je uvrstio poznate nam pjesme "Zdravo djevo" fra Petra Perice, zatim "Zdravo budi Marijo", "Faljen Isus Marijo", "Čuvaj nas majko", "Majko Božja Bistrička", "Marijo, majko našega Trsata", "Čuj vruću molbu", "O Gospe Sinjska", "O Marijo otoka Gospe", "O Gospe Olovska", "Preko gora", "O mila majko", "Bezgrješna djevice", "Marija Lurdska", "Pazinska Gospo", dakle pjesme koje vjernički puk pjeva u raznim prigodama, a koje pokrivaju cijeli hrvatski etnički prostor.

Sljedeće poglavlje nosi naslov *Ave Maria, rosa mystica*. Ovdje su uvrštene autorske pjesme hrvatskih književnika. Prvi među njima je Pavao Štoos s pjesmom "Uzdah u srcu Blažene Djevice Marije".

Slijede Ivan Trnski, Ivan Despot, Đuro Arnold, Marin Sabić, August Harambašić, Eugenija Šah, Bono Zec, Ivan Šarić, Antun Gustav Matoš, Velimir Deželić Stariji, Dragutin Domjanić, Vladimir Nazor, Milan Pavelić, Izidor Poljak, Ljubo Wiesner, Vilko Gabarić, Tin Ujević,

Marko Soljačić, Nikola Kordić, Antun Branko Šimić, Antun Bonifačić, Sida Košutić, Frano Alfirević, Đuro Sudeta, Vladislav Kušan, Ton Smerdel, Josip Berka, August Đarmati, Ivan Lendić, Jeronim Korner, Ante Jakšić, Branko Klarić, Mirko Talajić, Ivo Balentović, Janko Bubalo, Aleksa Kokić, Viktor Vida, Lucijan Kordić, Vinko Kos, Rajmund Kupareo, Mustafa H. Grabčanović, Nada Kerstečanek-Vujica, Ana Zorka Kojaković, Stipo Barišić, Mijo Škvorc, Ljudevit Rupčić, Ante Sekulić, Mirko Validžić, Stanislava Adamić, Umberto Lončar, Boro Pavlović, Mato Marčinko, Dražen Panjkota, Branislav Zejković, Božena Brajdić Kruz, Ivan Golub, Anka Petričević (Marija od Presvetlog Srca), Zlatko Tomičić, Marko Bošković, Borislav Arapović, Vladimir Pavlović, Ivan Marijan Čagalj, Ivan Martinac, Mate Sušac, Andrija Vučemil, Milan Milišić, Ante Ivančić, Nevenka Nekić, Marija Ancila Bubalo, Luko Paljetak, Zlatko Rajčevac, Luka Janić, Đuro Vidmarović, Iva Nuić, Božidar Prosenjak, Mile Maslac, Krešimir Šego, Drago Štambuk, Neven Jurica, Danijel Načinović, Pero Pavlović, Slavica Buljan, Ivan Tolj, Anka Žagar, Zdravko Kordić, Marela Jerkić Jakovljević, Antun Lučić, Dragan Marijanović, Miljenko Stojić, Marina Kljajo-Radić, Miroslav Radić, Josip Milić, Ivana Talaja, Vlado Vladić, Vesna Zovko i Mario Perić kao posljednji i najmlađi, rođen 1978. godine.

Autor knjige koju predstavljamo priložio je nakon završnog ciklusa svoju "Napomenu", u kojoj stoje riječi stanovite isprike, po nama nepotrebne, jer je knjiga autorsko djelo:

Izbor Marijanskih pjesama je sačinjen temeljem osobnoga uvida u dosege hrvatske marijanske lirike i ni po

čemu on nije posve nov, također, nužno ponavlja neke pjesmotvore koji su uvrštavani u nekoliko ranijih izbora i antologija. Ponajviše sam zahvalan izborima i antologijama koje su priređivali Đuro Kokša, Pavao Crnjac, a posebice izborima Jurice i Petrča U sjeni transcendencije i Duša duše Hrvatske, Petračevom izboru - Majci kraljici mira, također sam sa zahvalnošću koristio pojedinačna djela, posebice Matoša, Šimcća, Ujevića, Nazora, Sudete i Kuparea, Pavlovića, Šege, Zovke, Stojića, Vladića, Janjića, Ivančića, Talajića, Buljana, Bubala, Vučemila,, Tolja, Perića.... Tu je također pjesmarica, nastavlja Kordić, *koju sam koristio Pjevajte Gospodu pjesmu novu zatim duhovnu poeziju - recitacije u raznim prigodama, Knjižica razmatranja, Mostar 2004.*

Koristio sam razne predgovore, pogovore i dogovore o duhovnoj lirici uopće, a i o Marijanskoj lirici posebice. Istaknut ću Juričinu studiju U sjeni transcendencije, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1987., s kojom sam se u uvodniku slagao, ali s istom i polemizirao.

Iz citiranoga ulomka vidljivo je da Kordić insistira na kontinuitetu. Dobro je što spominje svoje prethodnike, jer ih ne treba zanemariti, ali je pošteno što kao autor "Izbora" ističe i autonoman pristup u odabiru pjesama, bez obzira na moguće prigovore glede uvrštavanja, ili estetske razine uvrštenih stihova.

Knjiga "Hrvatske marijanske pjesme" vrijedan je prilog hrvatskoj književnosti kršćanskog nadahnuća, odnosno povijesti hrvatske književnosti kršćanskog nadahnuća, poglavito njezinom djelu koji je posvećen štovanju Blažene Djevice Marije.

Knjiga je estetski i tehnički dobro uređena, ima čvrste korice i može poslužiti kao priručnik vjerskom

zajednicama, vjeroučiteljima, kao i svim ljudima koji vole kršćansku pjesmu.

Zdravko Kordić je relativno mlad autor. Rođen je 1955 u Tihaljini. Do sada je objelodanio veći broj književnih djela.

(Književnik Kordić je bio predsjednik društva Hrvatskih književnika Herceg-Bosne, i urednik časopisa "Osvit".).

Vlado VLADIĆ

ISTO A UVIJEK NOVO

Zdravko Kordić, *Književnost i kulturna politika*
IFS, Neovisna naklada, MH; Zagreb -Mostar - Grude, 2006.

Pred nama je sedamnaesta samostalna knjiga pjesnika, kritičara i duhovnog pregaoca Zdravka Kordića, šesta književno-kritička. Zdravko Kordić ovom knjigom kao da želi reći da i dalje ostaje dosljedan svom izvornom opredjeljenju da književno stvaralaštvo prati književno-kritičkim promišljanjem i tako pokušava graditi jednu sintezu stvaralaštva i njegova umskog određivanja.

Po čemu se ova knjiga izdvaja u odnosu na dosadašnje Kordićeve knjige? Rekao bih: ni po čemu - a to je samo zato što nas je u prethodnim knjigama već navikao na to da novost nije dopušteno ostvarivati po cijenu nedosljednosti. I zato što je ono novo ustvari uvijek isto i uvijek različito, ako je riječ o dosezanju onoga što se umjetnošću riječi uopće može dosegnuti. Pod krinkom

istoga, književnih kritika, osvrta, uvodnih studija i programskih tekstova, na što nas je Kordić u formalnom smislu već navikao kao na prepoznatljiv sastavni dio mnogih svojih knjiga, njemu uvijek uspijeva dosegnuti onu novost, neponovljivost, o kojoj se samo natuca kada se kaže: jezik, stil, misao, metafora, istina.

Zdravko Kordić i u ovoj knjizi vješto balansira između povijesne odgovornosti za riječ kojom se neodgodivo imenuje i proziva ono događeno i filozofsko-umjetničke odgovornosti za riječ kojom se nagoviješta ono neprolazno. U prvom slučaju se raskrinkava značenje aktualiteta u političkom, nacionalnom, umjetničkom, filozofskom kontekstu, a u drugom slučaju se gradi jedan novi aktualitet, nešto kao Kordićeva vizija politike, nacije, umjetnosti, filozofije.

Bjelodana je autorova moć orijentacije u području hrvatske književnosti Bosne i Hercegovine, neskrivena su njegova načela, dosljedna je njegova praksa, nesporno je njegovo nastojanje oko ljepote stila i jezika. No živimo u vremenu u kojem nemamo vremena iskreno, istinski doživjeti i proživjeti ono što vrijedi, dati mu prostora da nas oblikuje, da komuniciramo i uzajamno se oplođujemo. I zato će i ova knjiga, a i Kordićev opus u cjelini, biti prisiljeni da na svoj oblikotvorni utjecaj na uljudbeni prostor kojem pripadaju pričekaju neodređeno vrijeme kada će i sva njegova slojevitost, izazovnost i dalekosežnost isplivati na svjetlo dana.

Pero PAVLOVIĆ

Umjesto pogovora

IZVORNI ZRCALNI IZBOR

Zdravko Kordić; *Književnost i kulturna politika*
Zagreb-Mostar-Grude, 2006.

Nad stihom, proznim tekstom, nad sudbinom hrvatskih prosvjetnih ustanova i hrvatskog jezika u BiH - stoji Zdravko Kordić, pjesnik, književni kritičar, javni i kulturni djelatnik.

Zasukao rukave, zaoštrio pero i dao se na pisanje. Drugi krenuli drugim nekim putovima. Za drugim nekim poslovima. Netko za slavom, netko za moći, netko za novcem, netko za trgovinom, netko za politikom. I tomu slično. I tako redom. I svi se, kao, žurimo. I svi, kao, svojim poslovima zauzeti. I sve jedni drugima, kao, smetamo. I svatko je, kao, u pravu. Samo što nas drugi, kao, ne razumiju. Samo što me drugi, kao, ne razumiju. I tako život teče. A kako život urediti, da nam svima bude bolje, ljepše i ugodnije? I da jedni druge razumijemo?

I da se razumijemo?

Pjesnici to rade na svoj osebujan pjesnički način. Nije ih malo. Želimo se čuti, porazgovarati s jednim od njih; odgonetnuti autentičan pjesnički glas. Ovaj put, to je pjesnički put Zdravka Kordića.

Opet, prostor i vrijeme nas ograničuju. I to, višestruko. Nemoguće nam je govoriti o sveukupnom pjesničkom Kordićevu opusu. I ne samo to. Ne možemo ići

ni u širinu ni u dubinu govoreći o ovoj Kordićevoj knjizi. Jednostavno, želimo istaknuti da je autor na zrcalan način uspio selekcionirati najbolje i najreprezentativnije književne kritike, osvrte, prikaze, kulturološke članke i recenzije koje je objelodanio u posljednjih nekoliko godina. Radovi su svrstani u slijedeće tematske krugove: *Uvodnici, O pjesništvu, O proznim djelima, Uredničke napomene* i *Umjesto svih programa.*

Učinkovito pogođeni naslovi govore sami za sebe. Na svoj način. Ključ zagonetke je pročitati ponuđeno štivo i donijeti vlastiti sud.

Napomenuo sam da je pjesnik Kordić i književni kritičar. Jednom prigodom sam napisao da bismo čitajući hipotetski nepotpisan Kordićev tekst, odmah pogodili ime auktora. Mislim da je ovo njegova vrlo znakovita odlika. I te kako znakovita. I šifra za dekodiranje njegova teksta. Njegovoga *ja.* Njegovo umjetničko stvaralaštvo, u posljednje vrijeme, sve više se grana u dva kraka - pjesnički i prozni odjeljak - iako oba pripadaju istoj matici, istom auktoru. Teče tako ovo začudno štivo ujednačenim, pravilnim ritmom. Bez velikih padova i uzdignuća.

Ipak nam se svojom tematikom živo nameću tri umjetničke cjeline: to je predgovor za antologiju *Hrvatske marijanske pjesme,* uvodnik za knjigu *Jezik i hrid, pisana riječ članova Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne* i, usudio bih se reći, lamentacija pod nazivom *Kratki opis položaja hrvatskih kulturnih i prosvjetnih ustanova i hrvatskoga jezika sada i ovdje - u BiH.*

Tri su ovo svjetiljke, poput svjetiljki koje nose djevice mudre, koje nam neprestance svijetle svjetlom vjere, svjetlom duha i svjetlom uma...

Svjetlom vjere: Hrvatski puk duboko štuje Gospu. Njoj u čast ispjevao je najljepše pjesme. Njeno ime ukrasio, uresio, okitio, najljepšim nazivima. Vjerojatno, nitko u svijetu nije tako lijepo propjevao Mariji kao Hrvati. Ona je Majka Spasitelja svijeta i naša nebeska Majka. Suotkupiteljica i suspasiteljica.

Kordićevi prozni retci na početku antologije hrvatske marijanske lirike o tome posvjedočuju. Svjetlom duha: Hrvatski jezik teče poput rijeke; buja, obnavlja se, osnažuje, šumori, romoni, leluja - a opet stamen je i postojan kao hrid. *Jezik i hrid*. Pod zajednički književni krov, u jednu knjigu, Kordić je udomio članove Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne. Velike, osrednje i male; one iz obična puka, do sveučilišnih profesora i akademika. Predivna niska ljepote; iskre božanske!

Svjetlom uma: Bosna i Hercegovina je država i hrvatskog naroda, njegova *zipka i arhetip*. Povijest hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini ne mjeri se samo desetljećima i stoljećima, nego i tisućljećima. Tu nas je Bog uputio živjeti i opstati. Ni manje, ni više, nego ravnopravno s drugima. Ne na štetu drugih, nego poštujući druge u njihovu dostojanstvu i čovječnosti. No, daleko smo od tog ideala.

Hrvatski narod je obespravljen i neravnopravan u odnosu na druga dva naroda u BiH. Umom, snagom umjetničke riječi, srcem i istinom, pjesnik se bori za svoj hrvatski narod. Pečat te borbe je i ova knjiga. Posebice četiri zadnja teksta u knjizi. Konac djelo krasi.

Đuro VIDMAROVIĆ

OBRANA I PROMICANJE HRVATSKOGA IDENTITETA

Zdravko Kordić, *Književnost i kulturna politika*

Institut fontes sapientiae, Neovisna naklada i Matica hrvatska, Zagreb-Mostar-Grude, 2006.

Pjesnik i književni kritičar, Zdravko Kordić, objavio je krajem 2006. poticajnu knjigu pod naslovom „Književnost i kulturna politika." S obzirom da autor živi u Mostaru, dakle, kako publicisti vole kazati„u turbulentnoj zoni", poglavito što se tiče opstojnosti hrvatskoga naroda, njegovoga jezika i kulture, u BiH, ovo djelo dotiče vrlo bitne, gotovo krucijalne, teme koje se dotiču upravo opstojnosti Hrvata kao konstitutivnoga naroda u ovoj državi.

Knjigu je podijelio u poglavlja: "O pjesništvu" i "O proznim djelima". Slijede "Uredničke napomene" i "Umjesto svih programa". U navedenim poglavljima nalaze se književni prikazi, ocjene i apeli koje je Kordić pisao tijekom proteklog vremena. U svojevrsnome predgovoru naslovljenu "Uvodnici", nalazi se stručno fundirana studija (koja je ujedno i predgovor Kordićevoj antologiji marijanske lirike) *Obuhvatnost marijanskoga pjevanja*. Ovo je djelo već ugledalo svjetlo dana i predstavlja doprinos hrvatskoj književnoj, kulturnoj i vjerskoj baštini. Drugi prilog u ovoj knjizi uvodni je članak *Jezik i hrid*, (pisana riječ članova Društva hrvatskih književnika Herceg Bosne), što je uvodno slovo u istoimenom zborniku *Jezik i hrid* - koji je Kordić

objavio i priredio 2005. godine. U poglavlju "O pjesništvu" autor je uvrstio svoje prikaze knjiga Borislava Arapovića - *Prolomom* (2005.), Andrije Vučemila - *Kap svjetla u tami trajanja* (2004.), Nenada Valentina Borozana - *Čekanje blizine* (2004.), Mije Tokića - *Drago kamenje* (2000.), Pere Pavlovića - Što *pjesnik nosi u torbi* (2005.), Marele Jerkić-Jakovljević - *Ostani šapat* (1998.), Petra Milića - *Godine ufanja* (2002.), Marine Kljajo-Radić - *Sjaj slova* (2004.), Mirka Božića - *Bijele noći* (2004.), Mateja Škarice - *Treće stanje duha* (2005.).

U poglavlju "O proznim djelima", objavljeni su prikazi sljedećih dijela: *Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u drugoj polovici 20-tog stoljeća, knjiga 11.* (2006.); Priredio Rajko Glibo; Ilija Jakovljević, *Hercegovke* (2005.); Anđelko Vuletić, *Nadglednica djevojaka iz Moskve* (2003.); Borislav Arapović, *Gog i Magog hrvatski* (2004.); Ivan Fofić, *Ramske priče* (2005.). U dijelu knjige koji nosi naslov *Napomene*, objavljene su recenzije knjiga: Vatroslav Murvar, *Na izvorima neistina* (1990.); Zvonimir Remeta, *Grieh* (2002.); Ivan Alilović, *Dr. Ante Radić-velikan hrvatske kulture* (2003.); Josip Milić, *Sekte i masoni* (2003.); *Pedeset i pet suvremenih židovskih pjesnika* (2004.).

U posljednjem poglavlju pod naslovom "Umjesto svih programa", nalaze se tekstovi koje držimo važnima zbog izvanknjiževnih razloga. To su: "Kratki opis položaja hrvatskih kulturnih i prosvjetnih ustanova i hrvatskoga jezika sada i ovdje u BiH"; "Jezik i njegova uporaba i opstojnost u BiH"; "Zašto Hrvatski intelektualni krug '04?" i "Deklaracija" kulturnoga kruga.

Na kraju, složili bismo se s piscem pogovora, pjesnikom Perom Pavlovicem, koji kaže: *Hrvatski narod je*

obespravljen i neravnopravan u odnosu na druga dva naroda u Bosni i Hercegovini. Umom, snagom umjetničke riječi, srcem i istinom, pjesnik se bori za svoj hrvatski narod. Pečat te borbe je i ova knjiga. Posebice zadnja četiri teksta u ovoj knjizi. Konac djelo krasi.

Što na to kazati nama koji živimo u Republici Hrvatskoj? Ako se pjesnici koji žive u Bosni i Hercegovini bore za hrvatski narod, bore se i za nas. Ako se složimo da je tome tako, tada ih trebamo poštivati, uvažavati i cijeniti, da ne govorim o političkim, gospodarskim i društvenim poticajima i pomaganjima, jer bi smo zadrli u temu moralnih i političkih obveza, prosudaba, igara i politikantstva. Najmanje je što možemo, kao književnici, na individualnoj razini i razini struke, zahvaliti im.

Vlado VLADIĆ

RAZUMJETI PJESNIŠTVO ZDRAVKA KORDIĆA

Živimo u vrijeme - je li ikada bilo drukčije, je li ikada čovjek bio drukčiji, je li ikada za biti čovjek bilo drukčije - kada se stvaralački čin čovjeka nastoji prigušiti iz više smjerova i na više razina. Stvaralački čin je, dakako, nešto što se u njegovu nastanku teško može nadzirati, ali je zato njegova pojavnost - u liku autora koji se osvjedočio kao stvaratelj, u liku djela kojima izlazi u javnost - podložna višestrukim smetnjama i zastiranjima. Smetnja može doći iz smjera ideologije, iz smjera ljubomore i zavisti, iz smjera zlobe, iz smjera bolesti - a može se javiti u obliku pritiska na stvaratelja,

na njegovu egzistenciju, uvjete života, na njegovo pravo da objelodanjuje, na njegovo pravo na odgovarajuću recepciju, na stalno iznovično rađanje njegova djela u duhu čitatelja, na njegovo pravo da bude ugrađen u kontinuitet tradicije kojoj pripada.

Površno sudeći, netko bi mogao reći da to ne može imati nikakve veze sa slučajem Zdravka Kordića. Riječ je o čovjeku koji je u razdoblju od 1980. godine pa do danas objelodanio devet pjesničkih knjiga, knjigu izabranih pjesama, sedam knjiga književnih kritika - koji je izabrao i uredio tri presjeka pjesništva: bosanskohercegovačkoga, članova Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne i marijanskoga - koji je od 1997. do 2005. bio predsjednikom Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne, a što je još važnije, da je u istom razdoblju uredio petnaest svezaka časopisa *Osvit* i četrdeset naslova u Nakladi DHK HB. U istoj je nakladi 2003. godine objelodanjen zbornik kritika *Šumovi vremena*, povodom tridesete obljetnice autorova stvaralaštva - čijih su prvih šest pjesničkih knjiga doživjele novo izdanje 2006. godine u nakladi udruga građana *Orion* i *Sapho.*

Kordić je, dakle, napravio puno - i kao pjesnik i kao kritičar i kao antologičar i kao urednik. No to nipošto ne smije zavesti čitatelja na zaključak o lakoći stvaralačkoga i životnoga puta Zdravka Kordića. Čitatelj koji ima pregled nad cjelinom njegova dosadašnjega opusa, ne može a da na osnovi već same šarolikosti, tehničke manjkavosti, improviziranosti njegovih izdanja ne dođe do zaključka o mukotrpnosti njihova ukoričavanja. Možda i sama količina objelodanjenih naslova više govori o strahu da druge prilike neće biti ako se ne iskoristi ona prva, bez obzira na odsutnost

svakoga profesionalizma iz nje - kažem, možda količina više govori o tome, nego li o prohodnosti puta od stvaralačkoga čina do njegova utjelovljenja u knjigu.

To je ona elementarna razina. Ali pravo zrcalo života određenoga stvaralaštva, osim što život nosi u samom sebi, jest njegova recepcija, odnosno zrelost njegova razumijevanja. Pitanje o tome se može pratiti na tri razine: razumijevanje stvaraoca u njemu samome, odnosno samorazumijevanje - razumijevanje stvaraoca izvan njega, odnosno koliko je njegova recepcija istodobno i njegovo razumijevanje i razumijevanje stvaraoca na strani onoga tko nastoji razumjeti prva dva razumijevanja i tako preuzeti na se odgovornost za eventualno nadvladavanje nerazmjera između onoga što se ima razumjeti i samoga razumijevanja. Kada se kaže *razumijevanje stvaraoca,* onda se, dakako, misli na razumijevanje njega kroz razumijevanje onoga što je on stvorio.

Razumije li Kordić samog sebe?

Riječ je u stvari o odnosu stvaranja i njegova razumijevanja. Od stvaranja se polazi kao od činjenice zatečene u liku stvaralačkih (umjetničkih, pjesničkih) djela. Time se priznaje prijenos stvaralaštva sa stvaraoca na njegova djela, kao i prohodnost od djela do stvaraoca.

Najprije se nameće istovjetnost i zamjenjivost između *znati/razumjeti* i *stvarati.* Onaj koji stvara, zna što čini i zato je on ujedno onaj koji najbolje razumije ono što je stvorio. Jer njegovo *znati* počiva na

neposrednom, prvom, unutrašnjem iskustvu onoga što se ima razumjeti. To je razumijevanje kao svjedočenje.

To proizlazi iz tradicionalne koncepcije stvaranja. Stvaranje se odvija od točke zamisli o djelu i pod vodstvom njegove svrhe. Misao prisutna na samom izvoru stvaranja kao i na njegovom cilju ujedno postaje i izvor njegova razumijevanja.

Osim toga, najbolje razumijevanje je ono koje je potkovano činom. Stoga i stvaralački čin, neupitan na strani stvaraoca, biva osnovicom za njegovu mjerodavnost u razumijevanju stvaralaštva.

No, u oči upada trajni i nedokidivi nerazmjer između misli (naročito one koja olako skače s uzroka na uzrok: proizvodni, svršni, formalni, materijalni) i mišljenog, tako da i za samo razumijevanje postaje presudno pitanje o njegovoj kakvoći, a ne o njegovoj dovršenosti. Jednako u oči upada i nemoć, koja se uspostavila gotovo kao pravilo, da sam stvaratelj ponudi mjerodavno razumijevanje vlastitoga stvaralaštva. Sve dotle da su padale tvrdnje o tome da u trenutku stvaranja stvaratelj ne zna što čini, da je to trenutak izvansebnosti.

Ali nesposobnost stvaraoca da iskaže razumijevanje vlastitoga djela ili da njegovo razumijevanje bude mjerodavno nikada se nije shvaćala kao plod samoga razumijevanja koje je prispjelo svojim granicama, nego kao početna ograda od bilo kakve odgovornosti. Ista nesposobnost češće se tumačila u svjetlu onoga viška kojim je kao stvaralac obdaren u trenutku stvaranja, a ne u svjetlu onoga manjka u trenutku kada se postavi pitanje o njegovom samo/razumijevanju kao stvaraoca.

Razumije li, dakle, Kordić samoga sebe kao pjesnika? Razumije li vlastito pjesništvo? Razumije li pjesništvo

uopće? Da mu je do toga stalo, oko toga ne treba dvojiti - jer u njegovu opusu istaknuto mjesto, odmah do pjesničkih, zauzima i šest teorijskih književno-kritičkih knjiga. Njih valja shvatiti upravo kao odraz Kordićeva nastojanja oko razumijevanja onoga što kao pjesnik čini, razumijevanja sebe kao pjesnika i pjesništva uopće.

Ali i prije Kordića-kritičara, Kordić je očitovao volju izgraditi sebe kao filozofa kako bi s te ravni razumijevao i sebe kao pjesnika. U Kordićevoj filozofskoj naobrazbi valja gledati prvi izvor njegova mogućega samorazumijevanja. Dva teksta svjedoče o tome:

jedan je o Nietzscheu, s kraja sedamdesetih, a drugi je *Ontologija suvremene lirike,* s početka osamdesetih godina minuloga stoljeća. Ali i novija književno-kritička knjiga o Janku Bubalu, odraz je Kordićeva nastojanja da se još jednom pokuša vratiti onome što u njemu nikada nije ni odumrlo, a to je posezanje za istinom kao obvezujućom orijentacijom, a ne samo kao izloženosti doživljaju. I to prije svega u području same *umjetnosti pjesništva.*

U tekstu *Ontologija suvremene lirike,* ali i inače u kritičkim ogledima, Kordić najčešće referira i oslanja se na estetičare kao što su: Theodor Adorno, Gaston Bachelard, Walter Benjamin, Hugo Friedrich, Martin Heidegger, Heraklit, Hegel, Friedrich Nietzsche, itd. Riječ je o imenima koja iznenađuju, ako se poznaje svjetonazorska Kordićeva pozadina, koja je neupitno kršćanska. Iznenađenje se umanjuje, ako se misli na crtu Kordićeva filozofskoga obrazovanja u Sarajevu. Tumačenje je, ipak, potrebno. Razumijevanje umjetnosti privlači sebi, okuplja oko sebe različita svjetonazorska ishodišta. To

ne znači relativizaciju njihove vrijednosti, vrijednosni sinkretizam. Jedna je stvar svjetonazor kao zbir ideja o svijetu, druga je stvar artikulacija estetike koja ne mora značiti doslovnu primjenu svjetonazora na područje razumijevanja umjetnosti (pjesništva), ali ne mora značiti ni takav odmak od svjetonazorskoga ishodišta koji bi značio potpunu indiferentnost estetike u odnosu na svjetonazorsko ozračje iz kojeg dolazi i koje konstituira - sasvim je treće sama umjetnost (pjesništvo) za koju u nastanku vrijedi još veća sloboda od automatizma svjetonazora u vlastitom ustrojstvu, premda i sama vapi za zdravim svjetonazorskim ozračjem kao nečim kroz što tek može i samu sebe protkati. I zato se estetika koja u vlastitom ustrojstvu polazi od primjene ideje (svjetonazora) na područje razumijevanja umjetnosti može očitovati kao manjkava, bez obzira na samu kakvoću i vrijednost iste ideje (svjetonazora). Baš kao što estetika koja sebe gradi na samim umjetničkim fenomenima ima priliku biti ono što jest, bez obzira na svjetonazorske konotacije samoga estetičara. I onda nestaje prostor za strah od mimoilaženja estetike i umjetnosti sa samim zdravim svjetonazorom. Kordić pitanje o autentičnosti svjetonazora ni ne postavlja, sav je predan slijeđenju traga umjetničkoga stvaralaštva, toliko je njegovo povjerenje u trag istine koji za sobom ostavlja umjetnost, da i ne vidi problem u tome da se u stvarima estetike oslanja na autore koje nipošto ne bi mogao uzeti kao oslonac u pitanjima svjetonazora.

Kordić, kao i tolika većina pjesnika, ne ide u smjeru razumijevanja pjesništva ni drugih pjesnika kroz razumijevanje samoga sebe kao pjesnika - u korijenu njegova razumijevanja pjesništva nije stvaralački pjesnički

čin kojeg čini, recepcija sebe kao pjesnika, autorecepcija, samotumačenje. Uglavnom je riječ o razumijevanju sebe kroz razumijevanje pjesništva kao pjesništva, do čega, opet, ne dolazi kroz izravno mišljenje pjesništva, nego kroz kritičko promišljanje pjesništva drugih pjesnika. Stoga je ključno pitanje o tome probijaju li se kroz prosudbe o konkretnim pjesmama i pjesnicima prosudbe koje se dotiču pjesništva uopće i kakva je njihova vrijednost?

Unatoč određenoga stupnja uzajamne prepoznatljivosti, koja nam govori da i pjesma i misao o pjesmi imaju isti izvor u stvaralačkom duhu pjesnika, nije moguće prikriti sporadičnost takve misli. Ne prigovara se toj misli odsutnost adekvacije, još manje izostanak puke sustavnosti - nego nemar za istu onu razinu privlačnosti za koju se mari u pjesništvu. Time i sam doživljaj punine prisutan u susretu s pjesništvom biva relativiziran, jer se za isti doživljaj uopće ne mari kada je riječ o njegovu ostvarenju na razini mišljenja pjesništva.

Misao skučena informativnim, recenzijskim, novinarskim, praktičnim, pragmatičnim, itd. zadatostima ne može doći do vlastite cjelovitosti, nego ostaje razbacana u komadićima od odlomka do odlomka, od rečenice do rečenice, od sintagme do sintagme, od riječi do riječi. Tko danas ima snagu povući se iz svega što misao o pjesništvu skučiva ili, još i više, ustrajavati da u sve to, u sve te skučenosti, unosi što obuhvatnije naznake cjeline!? Zar filozofi koji su izgubili doticaj sa stvarnošću; zar umjetnici čija je moć mišljenja odumrla?!

I tako se po časopisima i knjigama gomila misao koje pati od vlastite započetosti jednako kao i od vlastite nedovršenosti, misao koja vapi za vlastitim domišljanjem.

Domišljati nečiju misao po sebi nije ništa loše, jer je svaka misao osuđena na vlastitu domišljivost - samo ako u njoj kao nedomišljenoj ima dovoljno supstrata koji može probuditi volju za njezinim domišljanjem, za dogradnjom njezina kontinuiteta.

Tako je i Kordićeva misao podlegla uvjetovanostima koji dolaze od duha vremena, što nipošto ne znači njezino samoizručenje duhu vremena, nego nemogućnost ostvarenja sebe u njemu. Po onom što Kordić želi reći svojom mišlju, on prkosi duhu vremena, ali po samom ostvarenju vlastite misli, on pada kao njegova žrtva.

Svaka pojedina recenzirana pjesnička knjiga navodi Kordićevu misao na određeni konstitutivni dio pjesništva: duboka misaonost, iskristaliziranost jezika, zvučnost... Tako daje riječ o misli koja sebe potražuje u mišljenom, sustvara se kroz stvaralački doticaj s pjesmom. To je dobro sve dok ne postane isključivo, sve dok se ne prometne u granice misli - tako da preostaje ostvaraj koji je manje od zaokruženog stvaralačkog djela, a više od prisilne ustanovljenosti. Time se dotiče ona razina mišljenja kojoj se malo što može prigovoriti, ali koja je nedovoljno razvijena da bi ju se uzelo kao samostojnu, izazovnu, privlačnu - da bi nas izazvala na raspru i izgradnju jednoga višega stupnja dosljednosti i suvislosti. Kao da se u mišljenju u susretu sa svakom pojedinom pjesničkom knjigom kreće ispočetka, a početak se nalazi u samom trenutnom stjecaju okolnosti pronađenih u koricama iste knjige.

Ako je potrebno sažeti, onda ovako: filozofsko-estetička erudicija, književno-kritičko iskustvo, čitalačko i, napokon, stvaralačko iskustvo - to su ishodišta i temelji za Kordićevo samorazumijevanje kao pjesnika. Kordić

nastoji oko razumijevanja sebe kroz razumijevanje pjesništva, kroz razumijevanje drugih pjesnika i na tom putu dolazi do određenih spoznaja koje su neupitne i sporadične, ali istodobno i nedostatno opravdane kao plod dosljednosti i sustavnosti u mišljenju. Kordić samomu sebi nije jasan u smislu samorefleksije nad onim što čini, u smislu sustavnosti njegove refleksije - ali to ne znači odsutnost onog sustavnog i osmišljenog u samom ishodištu njegove misli i njegova stvaralaštva.

Razumije li Kordića kritika?

Glas kritike o Kordiću opet valja preispitati u odnosu na uvjetovanosti kojima je podleglo i Kordićevo samorazumijevanje sebe kao pjesnika, a izražavaju se u sintagmi *duh vremena:* Bitna je, prebitna razlika. Kada pojedinac, ovdje je to Zdravko Kordić, ne uspije seberazumijevanje kao pjesnika uzdići na razinu koja bi bila privlačna ne samo u trenutku njezina događanja i ne samo kao povijesni dokument - nego čija bi se privlačnost mogla mjeriti s privlačnošću samoga njegova pjesništva kao onoga što se nastoji razumjeti, onda je to još shvatljivo. Pojedinca ne mora biti teško onemogućiti, ma koliki on potencijal u sebi nosio. No kako shvatiti kada se sveukupan misaoni potencijal određene zajednice, naroda, očituje kao razvodnjen kada razumijevanje, mišljenje pjesništva, ali i mišljenje kao mišljenje, biva svedeno na prigodnost, pragmatičnost, naručenost, institucionalnost bez duha

kada prolaze desetljeća a da se ne pojavi nijedno reprezentativno stvaralačko djelo o stvaralaštvu, nijedno djelo kao plod stvaralačkoga mišljenja - kada je u

načelu moguće da i najveći genij bude hotimično i promišljeno potiskivan u zapećak - kada i oni koji hrle zauzeti odgovorna mjesta u društvu čine to samo zato da vlastite nadležnosti rasprodaju u zamjenu za krhotine vlastitoga egoizma - kada je unaprijed onemogućena živa misaona interakcija suvremenika, samo da se ne rodi nešto krupno - kada diktat funkcije ne dopušta da se razmaše diktat same stvari - kada se i najznačajnije ustanove iscrpljuju u besplodnom funkcioniranju... Sve to u naznakama razotkriva svojevrsnu urotu protiv narodnoga duha i bića, urotu koja, kao i svaka druga, ne bi mogla uspjeti da nije onih koji pristaju biti njezinim instrumentima. A biti instrument, na to može pristati samo onaj koji za nešto više i nije kadar, pa tim pristankom u biti ništa i ne gubi - osim što čini veliko zlo, blokirajući spontani razvoj stvaralačkoga mišljenja.

Razumijevanje Kordića izvan njega samoga mora voditi računa o dva pitanja: je li Kordić zavrijedio biti shvaćen i, ako jest, tko su oni koji su nositelji društvene odgovornosti, dužnosti da shvaćanje Kordića nastupi kao dio izgradnje naše tradicije i naše budućnosti? Jesu li ti sebe osvjedočili kao sposobne za tu dužnost i jesu li tu dužnost ispunili?

Doduše, i sam Kordić je jedno vrijeme na se preuzeo (kao predsjednik DHK-HB, kao utemeljitelj *Osvita*, kao predsjednik Matice hrvatske, kao urednik *Motrišta...)* službenu odgovornost izgradnje razumijevanja dobroga dijela književnoga stvaralaštva Hrvata u Bosni i Hercegovini. Bi li netko drugi u to vrijeme stvar bolje odradio?; bi li bilo bolje i odgovornije da je Kordić uskratio sebe zbog nemogućih uvjeta?; djeluju li spomenute ustanove bolje nakon Kordićeva odlaska? - neka ta

pitanja ostanu kao zadatak za sve one koji su sposobni njihovu težinu doživjeti sa svom ozbiljnošću.

Ima li išta strašnije od toga da se živi u okružju u kojem nema onih koji su te voljni ili sposobni razumjeti?

Kordića su mnogi pokušali razumjeti, o njemu se pisalo, o njegovim knjigama, pjesmama - na koncu, objelodanjena je i knjiga "Šumovi vremena" u kojoj su povodom tridesete obljetnice Kordićeva književnoga stvaralaštva skupljeni svi dotadašnji kritički zapisi o Kordiću kao pjesniku, kritičaru i kulturnom pregaocu.

Na samom početku, uz prvu pjesničku knjigu Zdravka Kordića "Svjetlost snovidjela", Ivan Lovrenović je odredio njegov pjesnički profil kao "sintezu *budnoga uma i lirskih snohvatica*[23]", a isti je uz drugu knjigu "Plavet i pretkazanje" uočio "pomak od filozofski zasnovanog izricanja... prema neposrednom poetskom formuliranju i artikuliranju emocionalnih iskustava i misaonih zapitanosti[24]". Isti je prijelaz, uz knjigu "Miris olovne kiše", Vladimir Pavlovič registrirao kao stvar prošlosti, kada je rekao da je "mudroslovna i poetska artificijelnost, što je dominirala u prvim zbirkama, postupno iščezavala i ustupala mjesto doživljajnom: iz Kordićeva pjesništva sve su se češće zrcalile životne naplavine[25]". A i Krešimir Šego će uz izabrane pjesme "Svjetlost, plodovi praha" kazati da što sve "dalje i dublje ide Kordićev rukopis, to je stvarnost nazočnija, a njegova pjesma uvjerljivija[26]" da bi potom kao

---

[23] ***Šumovi vremena,*** zbornik kritika i razgovora povodom 30. obljetnice književnoga stvaranja Zdravka Kordića, Mostar: Naklada DHK HB, 2003., str. 7. Sve tekstove o Kordiću navodim prema ovom izdanju, premda su objelodanjeni u raznim prigodama i izdanjima.

[24] Isto, str. 12.

[25] Isto, str. 28.

[26] Isto, str. 53.

prekretnicu označio zbirku "Vrtovi otajstava" kojom je iz filozofskoga "zakoračio u čisto pjesničko, napuštajući svjetove koje je dotle njegovao, da bi knjigom *Zipka i smrt* došao do vrhunca vlastita pjesničkog izraza".[27] U tom pitanju kritika je suglasna.

Prijelaz iz filozofskog konteksta u životni kontekst kao kontekst iz kojeg se pjesma rađa ne vidim presudnim za evoluciju ni kakvoću Kordićeva pjesništva. Jer eksplicitna filozofija kod Kordića nikada nije ni bila statistički dominantna i ne valja miješati filozofsku narav, filozofski habitus Kordićeva stiha, s u početku rijetkom, a kasnije posve odsutnom uvjetovanošću razumijevanja pjesništva poznavanjem filozofske baštine.

Druga točka oko koje se usredotočila kritička misao o pjesništvu Zdravka Kordića tiče se njegova određenja s obzirom na njegove imanentne poetičke zakonitosti. Ante Stamać Kordića naziva "prikrivenim nadrealistom", ali koji se "pretvara u očita 'pjesnika jezika', u pjesnika koji svakodnevnu sintaksu pretvara u zlatnike stihova[28]". Dubravko Horvatić imenuje Kordića pjesnikom "nadrealističke vokacije", zbog "mnogih protega nadrealnoga svijeta", te uočava kod njega "baroknu crtu", koja se "očituje u slikovitosti, u gomilanju riječi i simbola". Ali i Horvatić vlastitu prosudbu o nadrealizmu Kordićeva pjesništva donekle omeđuje, "jer je to pjesništvo čvrsto ukorijenjeno u tlo na kojemu nastaje, u ljubav i smrt u obitelji, u vjeru[29]" i jer i u gomilanju riječi i simbola pjesnik "nalazi mjeru, te se podvrgava stegi racionalnoga pjesničkoga iskaza[30]". Vjekoslav

---

27 Isto, str. 86.

28 Isto, str. 48.

29 Isto, str. 96.

30 Isto, str. 97.

Boban pak odlazi korak dalje i kaže da se "Kordićeva poezija ne sluša uhom niti gleda okom.

Makar egzaltacijski intonirana, jer je nabijena retorskom baštinom, ona do nas dopire putem pojmova s kojih je svučeno zvučno i pigmentno ruho[31]".

Poznato je da poetičke kategorije nastaju naknadno kao tumači već ostvarenoga pjesništva i da tumačiti buduće pjesništvo povijesno-poetičkim kategorijama nanosi nepravednost spram njemu, ukoliko se ne dopušta prepoznavanje njegove novosti po kojoj se upravo prihvaća kao pjesništvo. Novosti ne samo kao uspjelosti, nego i novosti kao izraza onoga što prihvaćamo kao uspjelo, kao pjesništvo.

Zato Stamać u eseju povodom Kordićevih izabranih pjesama i razlikuje *predvidljive potencije,* koje mogu biti izvor poetičke stalnosti i *nepredvidive realizacije*[32] koje svaku poetiku čine jedinstvenom.

Sljedeći sloj književno-kritičkoga promišljanja Kordićeva pjesništva usredotočio se na njegovu toponomastiku, njegovo ishodište u mediteranskom krajoliku. Tako Đuro Vidmarović uz knjigu "Putovanje - Stari hrast" zaključuje da bi Kordić "prema leksičkom rekvizitariju svojih pjesama pripadao mediteranskom lirskom ishodištu, dok, što se tiče estetike i filozofičnosti u širem smislu, pripada europskom egzistencijalizmu kršćanskog nadahnuća[33]". Svrstavanje Kordića kao bosanskohercegovačkoga hrvatskoga pjesnika u Mediteran ne treba zbunjivati, što dobro uviđa Božidar Petrač kada kaže da "hercegovačko podneblje nije ni u smislu

---

31 Isto, str. 60.

32 Isto, str. 44.

33 Tekst mi je autor ustupio putem elektronske pošte, na čemu se zahvaljujem, jer mi nije bio dostupan u tiskanom obliku.

pejsaža, ni u smislu duhovnosti, ni u smislu vrjednovanja života drukčije od mediteranskoga. ... ono je nadasve prodahnuto Sredozemljem i mediteranskim mirisima, zasadama grčko-rimske civilizacije te hrvatstva koje bez mediteranskih obilježja ne može postojati[34]". U kojoj mjeri takvo zemljopisno smještanje doprinosi razumijevanju Kordićeva pjesništva? Dakako da nije riječ samo o zemljopisu, nego li o mnogim dimenzijama koje sudjeluju u izgradnji pjesničkoga izraza - riječ je o određenom mentalitetu, jeziku, nazoru, tradiciji, itd. Takvo smještanje može biti orijentacijsko, ali i opterećujuće, za nastojanje da se dopre do same srži po kojoj je nešto ustrojeno a onda i prihvaćeno kao pjesništvo.

Kordićevo su pjesništvo pokušali tumačiti i iz njegovih stvarnih životnih koordinata, doživljaja, tragedija. To je naročito došlo do izražaja u tumačenju Kordićeve knjige "Zipka i smrt", ali se na određeni način uzimalo pravo suodnosnost stvarnoga Kordićeva života i njegova pjesništva uzimati kao temelj razumijevanja njegova pjesništva uopće. Vidmarović je tako povukao usporednice između Kordića i Marije Barbarić Faunko, htijući pokazati kako pjesnik reagira na obiteljsku tragediju, odnosno "kako snažne umjetničke ličnosti, a uz to i baštinici kršćanskog učenja, tu dramu izdižu na razinu univerzalnog smisla i univerzalnog pjesničkog iskaza[35]". Božidar Petrač koristi Kierkegaardove pojmove *strah i drhtanje* kako bi iz takve vizure pokušao interpretirati Kordićevu liriku[36]. A Nenad Valentin Borozan za Kordića ističe da je "s uzama i križem sišao u

---

[34] PETRAČ, Božidar, ***Drhtanje i strah,*** u: KORDIĆ, Zdravko, ***Putovanje. Stari hrast,*** Zagreb, 2004., str. 100. - 101.

[35] Za ovaj tekst vrijedi isto ono što je rečeno u bilješci 11.

[36] Isto, str. 99.

najtamnije dubine bića, prosvijetljen bolom i patnjom koje u poeziji ne znače ništa ako nisu dosegnule neprijeporne obzore uznosita pjevanja[37]". Bol i patnja u pjesništvu ne znače ništa, bez pjevanja. Ako se, međutim, uviđa da nema magijskoga ni automatskoga odnosa između stvarnoga života i pjesništva - jer veličina stvarne drame ili stvarnoga poleta ne korespondiraju s uspješnošću njihova pjesničkoga izraza - onda ne bi smio izostati ni uvid da u slučaju uspjeloga pjesničkoga izraza nikada nije riječ o nadavanju konkretnoj drami univerzalnoga smisla. Jer smisao je jedno, a moć i kakvoća pjesničkoga izražavanja drugo. To ne znači da se pjesništvo ostvaruje mimo ili protiv smisla, nego samo da je riječ o različitim kategorijama, slojevima stvarnosti - imati smisao ne znači automatski i moć smislenoga izražavanja, a kamoli onoga pjesničkoga.

Jednako je neprimjereno razumijevanje Kordićeva pjesništva u kasnijim fazama temeljiti na poznavanju njegova životnoga konteksta iz kojeg se iznjedrilo. Jer pjesništvo nije ono koje bi nas doticalo po onom odakle dolazi ni po onom čime se izražava, nego po onome u čemu se tiče svakoga čovjeka, bez obzira na vlastito ishodište.

Još jedan pristup bio je onaj u kojem se slijedila i iščitavala idejna osnovica Kordićeva pjesništva: od očajanja, krika, smrti, do nade, svjetlosti - sinteza egzistencijalističke potresenosti i kršćanske nade. Sklonost da se u egzistencijalističkoj dimenziji gleda pjesnička širina i otvorenost, a u kršćanskoj dimenziji opstanak u granicama vrijednosti i smisla ili da se taj odnos promatra u svjetlu nadvladavan]a egzistencijalističkoga

---

37 Usp. ***Šumovi vremena,*** str. 95.

straha i drhtanja kršćanskom nadom; a pogotovu ukoliko se u tome gledao ključ Kordićeve pjesničke tajne - uvijek je značilo presuđivanje o pjesništvu prije samoga susreta s njim. Time ne želim dati nimalo prostora relativiziranju vrijednosti svih ideja, odnosno kazati da su sve ideje pjesnički jednako relevantne, nego samo to da vrijednost određene ideje u okviru pjesništva ne znači odmah i njegovu vrijednost, odnosno pjesničku ostvarenost iste. Takvo presuđivanje o pjesništvu na prečac preko same njegove idejne pozadine, takvo idejno svrstavanje prije no što se doprlo do čvrstoga tla za istinoljubivost, hrabrost, pravednost pa i požrtvovnost vlastite prosudbe znak je određene tjesnoće koja vlada na mjestima gdje bi se sudovi trebali donositi.

Na koncu, neka bude sažeto.

Razumijevanje Kordića kao pjesnika svedeno je na prigodne osvrte vezane za sam proces objelodanjivanja njegovih pjesničkih knjiga. I u tome sudbina Kordića nije nikakva iznimka. Time se pokazuje da je razumijevanje pjesništva i dalje stvar dobre volje pojedinaca, a ne ustanova koje bi trebale djelovati integracijski i orijentacijski.

Jesam li ja razumio Kordića?

O Kordiću sam pisao povodom većine njegovih knjiga. I sada uviđam da se sve to kretalo između dviju krajnosti: da sam, s jedne strane, o Kordićevu pjesništvu pisao mnoge stvari koje se mogu odnositi na svako pjesništvo; da sam, s druge strane, o Kordićevu pjesništvu pisao mnoge stvari koje uopće ne dotiču pjesništvo. Kušnja uopćenosti i kušnja usitnjenosti dvije su kušnje

na koje se oslanja svatko tko je u prilici govoriti o pjesništvu. I ne samo pjesništvu. Veličina napona i snage da se unatoč tim kušnjama probije do određenoga stupnja uzajamne prepoznatljivosti između onoga o čemu se govori i samoga govora o tome - to je ono po čemu se odmjerava moć i vrijednost nečijeg očitovanja o pjesništvu.

Evo nekih mojih očitovanja.

- Nakon svega, moguće je sa sigurnošću kazati da Kordićevo pjesništvo svjedoči o pjesniku kao o biću koje više vidi i više čuje i tako više doživljava i više izražava. Riječ je o hitnji da se doživljaj, ono čuto i viđeno, posreduje kroz pjesmu, bez ikakve idejne, misaone intervencije - tako da u ishodu imamo ono izvorno doživljeno, a ne mišljenjem interpretirano. Stoga je i čitanje Kordićeva pjesništva prije svega slušanje i gledanje, odnosno izloženost vizijama i zvukovima, a manje pogođenost posve određenom porukom, idejom. Dakako da te vizije i zvučnost nešto znače, to je uvjet njihove smislenosti, ali Kordićevo pjesništvo nudi obilje, njime se puno dobiva i prije no što se postavi pitanje o bilo kakvom značenju i smislu. To nam govori da se u ovom pjesništvu smisao nije od slike i zvuka osamostalio, nego je dozvan u samu sliku, u sam zvuk - jer i na toj razini valja razlučivati smisleno od besmislenoga.

- I tako nam se Kordićevo pjesništvo očituje kao filozofsko, ali bez usmjerenosti na određenu poruku, štoviše, bez usmjerenosti na određenu ideju koja bi u granicama pjesničkoga izraza ipak bila zaokružena. Kordićevo pjesništvo nam se očituje i kao ugodno za sluh i izazovno za predočavanje, ali na način da zajedno s vlastitom zvučnošću ne pruža mogućnost nikakva

zaokruženoga notnoga zapisa, ali na način da zajedno s vlastitom slikovnom dimenzijom nadilazi mogućnost smještanja u granice ne znam kakva okvira. Kao da se kaže: ne pokušavaj me iscrpiti, ni mišlju, ni pogledom, ni slušanjem. Dopusti da u tvom biću pjesma odzvanja, rasprostire se u slutnju i sigurnost. To je ona sakramentalna snaga pjesništva, svakoga pjesništva, koja se tako često jednostrano želi pripisati samo takozvanom eksplicite duhovnom (a zar je moguće pjesništvo koje nije duhovno!), kršćanskom, katoličkom pjesništvu.

-1 sam svijet kroz koji se Kordić kretao u vrijeme nastajanja njegova pjesništva u njemu je raspoznatljiv isključivo kroz filtar njegove doživljenosti. Kao da i nije riječ o izvanjskom svijetu, odijeljenom od samoga pjesnikova bića, kao da je riječ o samo jednom svijetu, svijetu pjesnikove egzistencije. No ono ne postaje samo izraz za vlastito golo postojanje, stiješnjeno između metafizičkih i povijesnih uvjetovanosti, nego i izraz za sve ono što je sudjelovalo u njegovu nastajanju i oblikovanju: za Boga, obitelj, prijatelje, naciju, jezik.

- Još jednom naglasimo posebitost Kordićeva pjesništva. Nije ono posebito po tome što se otima svakoj fragmentarnoj i izvanjskoj interpretaciji, ma koliko ona gradila na bitnim sastojinama njegove strukture, jer to vrijedi za svako pjesništvo kao pjesništvo. Ono je posebito po tome što već u samom svom ustrojavanju uskraćuje razvoj vlastitih strukturalnih sastojina do one mjere kada bi se one mogle nametnuti ili sugerirati kao samostojne i zaokružene i kao temelj pjesme i polazište njegove interpretacije. I još, unatoč tomu što se u samom nastanku otima svakoj jednoznačnosti, ono je sasvim dostatno deklarativno i jednoznačno s obzirom

na svaki bitan element ljudskoga života: i naciju i vjeru i jezik i povijest i sadašnjost i budućnost. Ono je sasvim dovoljno pjesništvo da nas obvezuje da ga i osluškujemo i predočujemo i mislimo, da nas obvezuje da mu dopustimo da nas mijenja.

Neka to bude dovoljno za ilustraciju.

Jesam li uspio izbjeći krajnosti: uopćenost i usitnjenost? Ili sve upućuje na to da koliko god određeni pristup bio uspješan, on ne može izbjeći vlastitu ograničenost.

Ograničenost se sastoji u primjeni nekih već naširoko i nadugačko prožvakanih ideja iz estetike na određenoga pjesnika i njegovo pjesništvo. Kod Kordića se, doduše, uistinu nameće problem razvidnosti idejnoga u slikovnom, zvučnom. Samo Kordićevo pjesništvo u određenoj mjeri nameće to kao temu misaonoga osvrta na nj. Ali zar se na tom putu može napredovati u očitovanju pjesničkoga bogatstva kroz obogaćivanje misli o njemu? Ili će na djelu uvijek biti varijacije na istu temu, bez obzira na samo pjesništvo? Ovo je jednako problem kako da se spasi pjesništvo pred mišlju kao i problem kako da se spasi misao pred pjesništvom.

Ograničenost se sastoji i u otvorenom zaobilaženju pjesništva kroz govor o njegovim uvjetovanostima. Podnebljem pjesnika, njegovom egzistencijom, itd. Govoriti o uvjetovanostima pjesništva i isticati njegovu bezuvjetnost. Povlačiti usporednice između stvarno doživljenog i pjesnički izraženog.

Takvi pristupi pjesništvu opterećuju vlastitom učestalošću, predvidivošću, istrošenošću, suvišnošću. Naočigled pjesništva kao nesustajuće neponovljivosti. Potreba za drukčijim je napadna.

Vječni problem estetike kao misaonoga nastojanja da progovori o umjetnosti, o pjesništvu - jest potraga za onim nesvedivo pjesničkim. Počevši od Platona. Što je lijepo - ne znači koje stvari su lijepe, nego po čemu su lijepe. Želimo razotkriti značaj pjesništva, a nasjedamo na potragu za njegovom nesvedivošću na bilo što drugo - znači, potragu za njegovom beznačajnošću. Izvor pjesničke značajnosti (ne samo značenja!) ne može biti izolirana beznačajnost. Što je pjesništvo? - sada više ne znači: što je njegova specifičnost? - nego: u čemu je njegova značajnost? Značajnost po kojoj ono postaje naša obveza, dužnost. Pitanja iz estetike ne mogu biti izolirana od onih etičkih. Ali samo zato što i njezin predmet, pjesništvo, spada u polje ljudske odgovornosti. Nije tako da se etikom ocrtavaju granice stvaralačkoga čina, nego tako da priznanje njegove čovječnosti (za čovječka!) bude konstitutivno za etiku.

Iz smjera u kojem se hrvamo s pjesništvom da njime misaono ovladamo potreban je zaokret. Prema slijeđenju onoga što se nama događa u susretu s pjesništvom. Pjesništvo je prilika za samorazumijevanje. Značenje pjesništva za čovjeka ujedno je i značenje samoga pjesništva. Susret s pjesništvom je prilika da i čovjek preispita vlastitu značajnost. Do sada smo pod svaku cijenu nastojali okarakterizirati pjesništvo, prodrijeti u njega, razumjeti ga, kategorizirati - a sada je riječ o tomu da promatramo učinak pjesništva na nama samima kao ljudskim bićima.

Ako smo uz veliki stupanj neobvezatnosti i ravnodušnosti govorili o pjesništvu, hoćemo li to moći i o samima sebi? Ako smo olako upadali u samozadovoljstvo s onim što je od pjesništva ostalo u susretu s

nama, hoćemo li biti jednako zadovoljni kad uvidimo što od nas ostaje u susretu s pjesništvom?

Nije riječ o onome što mi pjesništvo govori, ni o mojoj recepciji pjesništva - nego o recepciji samoga sebe kroz pjesništvo. Odmah izbija na vidjelo uvjet upućen pjesništvu: da bude za mene (za čovjeka) izazovno (privlačno) kao pomoć u samoshvaćanju. Druga strana toga izazova jest onaj upućen meni (čovjeku) da budem voljan i sposoban tragati za sobom kroz pjesništvo. Ta se dva izazova i uvjeta susreću. Ako imam volju u obliku stalno izgrađivane sposobnosti da samoga sebe razumijem kroz pjesništvo, onda izostanak takvoga razumijevanja ili njegova slabost prokazuje pjesništvo kao upitno. S druge strane, upitan sam i slab ja, ako mi pjesništvo ništa ne govori.

Razumjeti Kordićevo pjesništvo sada znači razumjeti sebe kroza nj. To znači da sebe ne mogu razumjeti i ne smijem razumijevati prije uključenosti razumijevanja sebe kroz Kordićevo pjesništvo u vlastito samorazumijevanje. To je prilika, ali i obveza. Jer Kordić je kroz svoje pjesništvo stao u obzorje moga razumijevanja i samorazumijevanja. Pitanje o krivici i zasluzi gotovo da je neumjesno. Drugoga puta nema. Taj put meni stalno tek predstoji. To je i put moje odgovornosti. Za drugoga i za sebe - odgovornost se ne raspodjeljuje niti se dijeli, nego se umnaža. To mi nalaže *ordo amoris*. Tako me etika privlači estetici.

Kakvu sliku o sebi mogu kroz Kordićevo pjesništvo predočiti? Je li ta slika istinita, moralna, privlačna? Ovo *privlačna* je namjesto tradicionalnoga *lijepa*. Pitanje je ustvari samo jedno. Je li ili nije? Pjesništvo Zdravka Kordića jest! I ta slika je privlačna. Kao da je sve tu!

A opet, ta slika je okrnjena. Kao da najbitnije izostaje! Zahvatiti u nedostatno i naći se u potpunosti. Izraziti pretenziju na ono što je nemoguće a neophodno.

Na koncu mišljenja izboriti se za potrebu za njim. Za mišljenje koje tek predstoji kao dužnost. Prema Zdravku, prema sebi, prema pjesništvu, prema...

2007.

Ivan ČULO

NESKRIVENOST I SKRIVENOST

Zdravko Kordić, *Ne/skrivenost*, Zagreb-Mostar, 2007.

Zdravko je Kordić knjigu *Ne/skrivenost* podijelio u tri dijela a ona ukupno ima osam tekstova, te kratki pro/govor i kazalo osobnih imena. Knjižica je urađena sukladno europskim znanstvenim standardima a izvanjska podjela nosi sa sobom vremenito-povijesno i filozofijsko odvajanje u tematske cjeline.

U ovoj knjizi - u prvom dijelu riječ je o općekulturalnim, moralno-etičkim, političkim i religijskim problemima po auktorovu izboru. Prvi tekst donosi nam sažetak religijskoga zbivanja i božanstava u grčko-rimskoj civilizaciji. Drugi tekst se nastavlja na religijsku problematiku, ali ovaj put se polemizira s Palmerovim stavovima o Freudovu shvaćanju religije, gdje Kordić ne pristaje na shvaćanje religije kao „traumatičnoga iskustva", „infatilnosti", niti na „simptom povratka potisnutog", zapravo, *teorija libida* ne - da objašnjava religijske pojave, već religiju svodi na „opsesivnu neurozu".

O *Etici - Postavke i teorije*, Slavice Juke daje se kratka moralna plovidba, razmatrajući etičke teorije, tradicijske teorije, teorije „novih istina", te noetičke teorije. Juka zaključuje da je etika znanost; polazeći od aristotelijanskoga poimanja vrline kao sredine u odnosu na ontologijsku dimenziju i istodobno njezine izvrsnosti u odnosu na aksiologijsku dimenziju. Etika - bila ona empiristička, kršćanska, racionalistička, klasicistička,

materijalističko-pozitivistička, fenomenološka - u svakom slučaju je znanost, „pa tako i prema kontra aktualistima koji smatraju da nije *moguće utemeljiti vlastitu savjest,* naravno, po Tugendhatu savjest nije moguće instrumentalizirati". I danas je u vremenu posvemašnje destrukcije, barem, znanstveno aktualna etička istina; a također i politika priznavanja različitih mišljenja i različnih političkih opcija, a koje Kordić iznosi u kratkom tekstu „Taylorova *Politika priznavanja*". Razlike u mišljenjima, dapače, su dobrodošle i potrebite kako multikulturalistima tako i unitaristima.

Drugi dio knjige govori o „Kantovoj i Hegelovoj dijalektici", gdje je dijalektika „svjetska, povijesna, umska procesualnost." Dijalektika je i kod Kanta i kod Hegela napredovanje u „svijesti o slobodi". Kod Kanta ne govorimo samo o dijalektičkoj razlici „temelja bitka" i „temelja spoznaje". Etika dužnosti je nešto posve normalno u Kantovo doba, uvjeti iskustva su dani a priori kao mogućnosti, stoga prostor i vrijeme imaju *empirijski realitet i transcendentalni idealitet*. Hegelova dijalektika vremenitosti polazi od Kantova kopernikanskoga obrata, jer je riječ o „svjetskoj povijesti mišljenja". Dijalektika se sastoji u protimbi supstancije i subjekta, prirode i duha, te prostora i vremena čija je dijalektička međuovisnost očevidna. Dijalektika je u biti pokretač razvitka „svijeta i svijesti, i obrnuto u zbilji i u mišljenju jest dijalektika kao zakonomjernost, i kao procesualnost."

Wittgenstein je jedan od najkontroverznijih filozofa jezika; postavljanja problema odnosa „svijeta, mišljenja i jezika", pa je po njemu nemoguće bilo što reći „o svijetu kao cjelini." Jezik i simbol koincidiraju s izrecivim i neizrecivim, stoga je *Tractatus* logičko-lingvističko

usmjeravanje na vezu iskaza koja se provjerava iskustveno, za razliku od kasnog Wittgensteina koji se bavio jezičnim igrama kao uporabom znakova u svagdanjem jeziku. Wittgenstein je utjecao ne samo na pozitivističku filozofiju i znanost već i na mnoge suvremene filozofijske orijentacije.

U sljedećem tekstu, nekoć kultnoj knjizi „Struktura moderne lirike" Huga Friedricha, Kordić slojevito razlaže mitsko i mistično; nezbiljsko, eterično i egzoterično; diktatorsku maštu, povijest lirskog duha kao otpor, kao rad, kao oblik ali i kao ništavilo. Suvremena lirika je sa sobom donijela „slom intelekta", ona obilježava disonantnost simboličkoga, nadrealističkoga i suvremenoga pjesničkoga iskaza. Posljednja pitanja se postavljaju, ali kroz snovitu igru, somnabulno stanje; a ponekoć su čista kronika i izvješće o društvenom ustroju povijesna usuda. Stoga je svaki znanstveni pristup modernoj lirici nedostatan, ali s druge strane moderna lirika akribiskim jezikom je dosegla izrecivo, ali je u tom smislu posegnula i za neizrecivim.

Treći dio donosi esejističko-estetski pogled na knjigu „Ruže i trnje - Pripovijesti, crtice, krijesnice" Jakova Bubala. Bubalo je na jednostavan način opisao oporost trnovitoga hercegovačkoga života, ali iskazao, prokazao i dokazao da se preko trnja dolazi do najljepšeg cvijeta - cvijeta ruže. Pa kad je i ruža oblikovana u *obliku krika*, u *obliku kruga, okruglinom kao savršenstvom*, i tada je život aporija *svjetla i tmine*, ali je pobjeda života neupitna. Jer, *Blago onima koji ne vidješe a vjeruju*. „Ruže i trnje" su duboko proživljene kroz život Jakova Bubala, pa su i njegova imena i toponimi često skriveni u prigodničarskim iskazima i cinizmu spram totalitarizma

i protukatoličkoga komunističkoga sustava u kojem je Jakov Bubalo živio - vjerujući u nacionalno oslobođenje i oslobođenje „zapretene sinergije". Za Bubala možemo zaključiti njegovima riječima, da je „siromašni bogataš" ali koji poznaje glas ljubavi, glas naroda i glas svetosti koja svakako pobjeđuje zlo. On je konačno i doživio pobjedu i oslobođenje nacionalne sinergije.

Na koncu navedeno je i kazalo osobnih imena koje umnogome olakšava prohodnost kroz ovu knjižicu. Ova knjižica svakako može služiti onima koji se bave duhovnošću kao kratka uputa u općefilozofijske, moralne i estetsko-književne sfere.

Ovim djelom dobili smo još jedan vrijedan uradak zasigurno najznačajnijeg živućeg hrvatskog pjesnika iz Bosne i Hercegovine, a sigurno najistaknutijeg pjesnika među filozofima i filozofa među pjesnicima na našim prostorima. Stoga je i za očekivati da će opće/filozofijska, moralna i estetsko-književna ne/skrivena razmatranja Zdravka Kordića pobuditi pažnju i odobravanje svih onih kojima je naglasak na duhovnosti.

Fabijan LOVRIĆ

IDEJA U ZABORAVU BITKA

Kordić, Zdravko: *Ne/skrivenost*
Vlastita naklada i Vlado Vladić;
Zagreb - Mostar, 2007.

Tražeći sveopći način komunikacije, teoretičari su stvarali prepoznatljivu matricu odakle se moglo početi, odakle se iznalazila ideja daljnjeg analiziranja, stvarajući pri tome nove teorijske pokazivosti u jasnosti bitnog. Novi pokazivači upotpunjuju svoj emotivni svijet, te snagom emocionalne inteligencije prepoznaju, otkrivaju i pokazuju ono što je promaklo, ponekad, i samoj izvrsnosti začetnika određene teorije, ili, književnicima čije djelo traži drukčiji pogled, drukčiju recepciju poruke u stvaralačkom činu. Posao kritičara je i pronalaženje ljepote i ukazujući na nju, doprinose boljem razumijevanju poruke koja je skrivena metaforičnim, stilskim, jezičnim oblikovanjem kojim vlada određeni univerzum. Na takav način se ulazi u bitak problema, u prihvatljivost koja vidljivo slijedi iz pokazivog. U takvom nastojanju Kordić ima stanovito iskustvo, znanstveni pristup i zadovoljavajući uspjeh, te protočnost i opravdanost analitičkih postupaka naslonjenih na već poznato. Sam autor piše: *Prvi dio donosi sljedeće tekstove: „ Religije stare Grčke i Rima “ - tumačenja ovih religija iz na kraju navedenih vrela, a najhitnije vrelo za ovaj tekst je zbornik “Religije svijeta “. Drugi tekst govori o Freudovim stavovima o religiji kroza tumačenje Michaela Palmera. Treći tekst je moralno-etički i znanstveni*

prikaz knjige Slavice Juke Etika - Postavke i teorije. Četvrti kratki tekst govori o Taylorovoj (prevedenoj knjizi) Politika priznavanja.

Drugi dio donosi tekstove: „Kantova i Hegelova dijalektika' - a protumačen je iz navedenih vrela; drugi je tekst drugoga dijela „Jezik i simbol u Wittgensteina, s naglaskom na Tractatus" - sam naslov već govori koje je glavno vrelo ovoga rada; treći tekst također, naslovom govori koje je njegovo glavno vrelo, a to je Friedrichova kultna -Struktura moderne lirike

U trećem dijelu se radi o lirskom ogledu o djelu Jakova Bubala Ruže i trnje. (5. - 6. str.).

U plodnosti poznatog Kordić otkriva nepoznato, usvojeno i spoznato bogati novim, daje mu nove vrijednosti, oplemenjuje ga, čini svojim u onolikoj mjeri u koliko ga otkrivamo i priznajemo u komparativnoj prosudbi. On svoju namjeru znalački vodi kroz krugove koji se šire, ne koristeći pri tome književno-teorijska načela, nego filozofski i psihološki zvon koji pronalazi između i u redovima koji čine određenu književnu cjelinu. Osnovna vrijednost takvoga gonetanja je osobnost, legitimitet koji bi poželio svaki onaj koji se bavi analizom unutar nečijeg književnog, pisanog stvaralaštva. Taj legitimitet Kordić ima odavno, a studijski radovi u ovoj knjizi to samo potvrđuju i opravdavaju metodologiju kojom dolazi razmišljajnim skladom do bitka problema, ususstavljuje ga i oblači u novo ruho, s jasno prepoznatljivom ornamentikom – Kordićevom.

U prvom dijelu je to religija kao čovjekova potreba određenoga trenutka. U biti, radi se o duhovnoj i duševnoj, psihološkoj stabilnosti u potrebi čovjekovoj. Isto se, ali iz drugih izvora i drukčijih odnosa može

ustvrditi i za druge tekstove u ovoj knjizi. Svi oni nastoje obogatiti nutarnji svijet čovjekov dajući mu spoznaju o univerzumu, o trajnoj vrijednosti i potrebi za zadovoljenjem svijeta psiholoških odrednica, dajući prednost nematerijalnom u odnosu na materijalno. Međutim, nova slika je materijalna pojavnost u manifestaciji novog iskustva i novih odnosa spram sebe samoga, spram nove priče u odnosima koji slijede i koji traže odgovor. U prilog rečenome je upravo čin stvaralačke mašte, koji nam još uvijek nije jasan, ali na koji nikako ne treba ostati imun, nego tražeći odgovor približavati ga razumijevanju kako bi se, bar djelimično, iznašla valjana prosudbenost koja zadovoljava.

Autor piše: *Mašta je zapravo svemoguća duhovna akribijska i bezsupstancijalna moć. Mašta je prožeta vjerom u moć misli, vjerom u riječ, u jezik. Jezkujući moć i nemoć, iskazuje rekli bismo redukcionizam hermeneutičkoga ništenja i potvrđivanja koje je još u metafizici omogućeno kasnim Schellingom, Schopenhauerom a posebice Nietzscheom koji je ispraznujući transcendenciju doveo do ontologijskoga alogizma, a na tu praznu trnscendenciju postavlja Nadčovjeka.* (122. str.). Uspjeh teorije o Nadčovjeku je poznat, a pogrešna tumačenja dovela su do radikalnog odbijanja ovakve postavke. Danas se traže novi i novi tumači onoga što je počesto ostajalo s onu stranu, bilo potvrde ili negacije. Proizvod duha, proizvod mašte ostao je pod naslagama euforične i tragične sudbine tvorca i njegovoga djela kroz pogrešno gonetanje teorije koja se može čitati i drukčije. Ideja, mašta, oduvijek treba svoju kritičnu masu kako bi ovladala većinom, te tako bila općeprihvaćena i normativno usklađena spram potreba uljudbenih normi.

Opravdanost nastojanja u ovim tekstovima nije puka analitičnost zbog nje same, nego smišljeni i voljni akt koji govori u ime i za, s određenim ciljem u novim vrijednostima. Sve je to metodološki posloženo u okvire znanstvenog pristupa, formom i sadržajem, jasnim zaključcima i bibliografskim jedinicama. Sam uvodnik je opredmećen idejom vodiljom u nastojanju kako bi se znatiželja dovela do cilja. Stil i jezik su bliski onima koji se bave sličnom problematikom, ali bih naglasio kako je Kordić, u ovim tekstovima, bliže filozofsko-psihološkim promatranjima teksta, nego književno-umjetničkom analizom i propusnošću koju u sebi nosi suvisla književno-idejna znakovitost tekstova - on iz nutrine slika, pokazuje uzročno-posljedične veze nekad i sad, materijalizirajući duhovni i duševni odnos spram potreba i iskustava određenoga vremenskoga odmaka u kojem čovjek u spoznaji višeg, u spoznaji Boga, pronalazi sebe i svoj mir. Samo u takvom miru, čovjek je slobodan, zadovoljan, spreman za uzlete u tajne stvaralačkoga, u tajne koje postaju vrijednost svih ljudi, postaju bitak i iskustvo koje nas uči, kako i kuda ići da bi se došlo do mjesta koje možemo prepoznati kao cilj, kao očekivanu vrijednost.

Za nekoga će ovaj put biti drukčiji, ali tko god pođe, morat će imat u svijesti kako je do istoga cilja kretao na put i netko prije njega. U ovom slučaju, Kordić je krenuo i opravdao put. Cilj se nalazi u svakome od nas.

2008.

Miroslav MIĆANOVIĆ

SUVREMENI HRVATSKI PJESNICI IZ BOSNE I HERCEGOVINE

.....

(Zdravko Kordić)

Poezija Zdravka Kordića (1955.) živi od jedne neupitnosti i na njezinu je govorniku da idealu zavičaja (Hrvatske), u svim njegovim značenjima osigura dostatnu cjelovitost i ljepotu. Izvor za popunu značenja pristiže iz jezika djetinjstva, iz njegove imaginacije, jer mu se upravo to doba čini neprijeporno i oslobođeno trauma, frustracija koje donosi stvarnost i njezina logika. Uloga pjesnika u takvom kontekstu nedvosmisleno je određena važnošću njegova čina i važnosti njegove riječi, koja čuva ili stvara 'Hrvatsku iz snova'. Repertoar figura gradi se i razvija iz paralelnih i nekad neusuglašenih svjetova, nepostojećih jezika i stvarnosti sna, gdje se pjeva, slavi ili neutješno žali.

Nevenka NEKIĆ

AUGUSTINOVSKA PLOVIDBA

Zdravko Kordić, *Unutarnji svemir, IFS i HKD*
Napredak; Zagreb - Sarajevo, 2008.

U tlocrtu svijeta isprepletenom bezbrojnim linijama slobodnoga kretanja lirskih jastava, koja se gibaju uvijek u krugovima erosa i tanatosa, neznana rođenja i predživota, kao i nespoznate smrti i posthumnosti, poneki pjesnik ima sreću zalutati na vrelo Kastaliju u planini Parnasu i ugledati Pegaza, ili se čak i vinuti na njegovim bijelim krilatim leđima, grleći muzu Euterpu, možda Erato ili Melpomenu. U ekstazi sna letjeti uronjen u ono starogrčko poiesis, aisthesis, unutarnjim bilom dosegnuti catharsis, a onda se probuditi u mraku mimesisa. Mnogi su, ne samo pjesnici, progalopirali stazom ovoga svijeta, dodirnuli ga svojim osjetilima, vjerujući najčešće samo provjerljivom, scijentističkom, pa kad nisu dobili odgovore, ušli u metafizički svijet, pun ponora, neslućenih zamki i labirinata.

Nakon dugih godina poetskoga promišljanja svijeta, pjesnik Kordić usamljeno se kreće **unutarnjim svemirom,** koji je dakako veći i neizmjerniji od vidljiva. Samo anima u stanju je prijeći te ponore i pustinje, omirisati molekule, kako sam kaže,spojiti prostor, vrijeme i svjetlost koji čine okosnicu ove zbirke i pokušati podijeliti oniričkI svijet na samo prividne partikule: **Isus i anđeli; Nutarnji zid, svemir oka; Himan životu i smrti; Ah, ta sonata; Iskorak u vječnost.**

"Evo besmrtna ptica živi u meni", kaže Kordić, kao da se rukuje s Tinom kojem gotovo isto piše na grobu, ili došaptava sa Šopom, tim "astralcem" kako su ga zvali, koji je svoje tijelo nosio kao križ. Sakralnost visokojezične i osobne tragedije uzdignuta na razinu općega ljudskog, spaja u Kordića gotovo sva osjetila - a posebno se dodiruju osjet mirisa i vida, te nastaju čudesne prispodobe: hladni zeleni dodir njegove domaće rijeke Tihaljine vezanje uz daleku Samariju, cedrove Libanona, razorene utvrde Jerihona, a nespokoj je uzrok tom letu u oniričkom, kako bi to bachelardovski izrekao dosljednik kritičarskoga pera. Sigurno je jedno: odgođena nazočnost smrti samo je privremena i pjesnik ju je iskusio na najbolniji način. Dok "gavran kljuca vrijeme" sapet u aporijsku logiku, on je u vječnom stavu mirno, kretanje je zaustavljeno onoga kobnoga dana, sve je samo sadašnjost: iako su prošlost i budućnost. Tu se gubi smisao za ludizam suvremene mladenačke sada nazočne "lirike" toli slavljene; izbija na površinu riječi potištena unutrašnjost, a onaj "ja", kojeg nismo svjesni prema nekim definicijama, luta kroz sva poglavlja, dok "noć prerasta u starost". Tri zavjetna stiha, tišina pustinje obrasle vijugavim dinama i u daljini Križ. Vidi se samo dio Križa, jer je ostalo duboko zabijeno u dušu pjesnikovu i svijetli iznutra onim aureolskim ikonografskim znakom što smo navikli označiti prilikom rađanja i umiranja, te dvije najveće tajne svemira. Svjetlost, uznesenje Svjetlosti donosi osobnoga Boga, ali i niz pitanja na koja nema odgovora. Težak je bat koraka pjesnikova stiha - kao kamenih golemih stupova u romaničkoj katedrali, a na kapitelima sjede razni demoni: očaj, tuga, nada, sumnja, vatra, voda, nespokoj.

Kako malo pomažu velika znanja iz ovozemne povijesti, kako se kao grcaj javlja ono znanje latinštine, nekad svetoga jezika, danas ga zovu mrtvim, a povijest se prošetala "u sramotničkoj halji", rekao bi Kranjčević, pa i ovdje u Kordića, antropomorfna prolazi u oblaku krvi i metafizike, stvarna, a opet sjenka, spajajući nebo i zemlju. Razlomljena izgubljenost etimološki bliska poststrukturalizmu, kako ga tumači sada ugledni Derrida, pretvara se u niz metafora koje imaju novu semantiku, udaljuju pjesnika od stvarnosti, teško ga asimiliraju u prostor i vrijeme, kao glas noktom zadrhtale strune na violini, on je zvuk, ponešto sablastan i nadrealistički, zahvaćen tugom i hermeneutskim pokušajima obračuna s predačkom poviješću, ali uvijek na tragu Sanovnika svijeta. Tako blizak Hipnosu i Thanatosu, ostavlja vrata otvorena za jezik vode, huk povijesnoga vremena, da bi u pjesmi "Amplitude jezika" (prepjev po Wittgensteinu) ustvrdio: "Jezik caruje u šutnji /Šutnja plodotvorno oblijeva jezik vlažnošću riječi ..." I tu dolazi do teze da je jezik, glas, samo iluzija, sintaksa nerazumljivoga, puna komplementarnih sudara u koje se slilo kao u urnu jezično metafizičko suprotno i nasljeđeno, "mreža uzroka". Uhvaćeni u toj mreži, uronjeni u nemoć, autori i suvremena teorija ne teže sažimanju slike svijeta, pa i autor obezglavljen činjenicama "bezglasne pustinje" i turobne obezbožnosti, kazuje razorno strašne stihove "jedemo skuhani embrion"..."uho je puno goniča"...

Na koncu ništa ne preostaje čovjeku koji se bavi jezikom nego taj isti jezik, ma kako nesavršen bio! U Kordića je jezik na trenutke star i raskošan. U njega su još u životu riječi: bilost, pupolji, nemio, hip, dubljine, domaja, a unutarnji srok češći od uobičajenoga. Ako bi

se sačinila statistička analiza dominantnih riječi, prevladale bi tamne: crna, (kao česti epitet: crna zemlja, crni kukurijek, crni prozirni šešir, crna svilena haljina, crne duge vlati, itd...), mrak, tmina (sidro tminom procvalo), ambis, tama, pustoš, sumrak, smrt...

Uvezane u povijesnu i sadašnju gustu i teško prohodnu, tragičnu šumu Kordićeva spjeva, udaraju po licu prolaznika - čitača, kao što i "Korijen trstike i drače probada moju domaju"...

Dvije su konstante uz ono intimno koje oblijevaju ovu poeziju mračna zvuka: sakralnost i domovina. U javljanju "sebra" slutimo i onaj davni "lelek sebra", a hrvatski usud odzvanja i u arapovićevskim Krabatima, što ostaviše kosti negdje na sjeveru u rudnicima. Izravan u pjesmi "Hrvatska zauvijek", uznesen poput Viktora Vide nad blatnu jarugu, antropomorfna Hrvatska, lijepa i usplahirena "u snovima dosanjana", simbolizirana Zvonimirovom lađom, sinestezijski sastavljena od mora i bjeline, zlatnoga sjaja zvijezda i nevinosti krina, "Ponekoć u krletci zapjeva ...".To je ta ptica prema kojoj pjesnik uvijek diže pogled, pa i u času smrti kad samo jedan čovjek umire, jer tada nastaje drama u svemiru. Taj komadić uske zemlje raskrižje je snova i surovosti gdje samo duša briše suze prošlim životom.

U takvim kontrastima i oksimoronima sazdana je pjesnička riječ Zdravka Kordića, hermetična i teško razglobiva, pa i kad pokušava lirski sunovrat, pazeći pri tom da se ne oda u trenutku zanosa. Jer, "Grimizna tmina plaveti i snova" može se iščitati kao lirski zanos jednom Margaritom, goetheovski ili poput Blugakova, ostajući na obali mora, zaštićen tminom. "Margarita je nosila plavetnu tminu..." I pjesnik zatvoren u toj tmini

silazi s uzvisine, a prate ga oni koje je već upoznao na drugim čudesnim mjestima i vremenima: lutalica Ahasver, mučenik Tantal i nesretni heroj Sizif, pa onda i Odisej, čeznutljivac za ognjištem koji ipak voli lutanje.

Simbolizam u odabranim likovima, prostorima i mračnome Hadu ipak nije ona konačnica, nazivnik ove izuzetno zrele i teške poezije. Blistavilo vjere uzdiže se možda najviše u pjesmi "Žito, vino":

"U klasju smo žita razbacali našu tamu,
slazili niz krušnu svjetlost
Povjetarac je dirao u srce,
raznosio tjeskobu i sitne sjemenke
ljubavnoga zova.

Bože, mogu li naša htijenja stati
u jedan plamičak, u jednu prezrelu jabuku
Plod bezazleni! Možemo li ispuniti zapovijedi
Mogu li suze naše zadrhtati
dubljinom leda u duši;
možemo li blagovati prepunim srcem,
riječju!?

Molim Ti se nek časoslov naš bude
preblažen. Nek vino podgrijava
našu slavnu vatru
Ti si žito naše slave
Slave koja skončava u svojoj vjernoj sjenci
Ti si kruh naše razbacane i snovite smrti.
Amen."

Jezik kao prepreka, jedini izlaz iz šutnje i ulazak u Vječnost, jezik kao igra ogledala, rasprskava Kordićevu knjigu duše i *unutarnjega svemira* u odraze naših svemira. Kordićevu putovanju pridružujem se kao suputnik ili njegova sjena. Ne preostaje nam drugo u potrazi za tuđim jastvom, samo dodir nadrealnoga, duhovnoga i onoga što čini dušu, onoga mitskoga i refleksivnoga, onoga što doziva na koncu knjige:

"...o dušo moja / budi / bûdi / cjelov života".

Božidar PROSENJAK

POGLED KROZ KLJUČANICU DUŠE

Zdravko Kordić, *Unutarnji svemir,* IFS i HKD Napredak; Zagreb - Sarajevo, 2008.

Naslov zbirke pjesama Zdravka Kordića *Unutarnji svemir* najavljuje kompleksan i sveobuhvatan poetski korpus. Knjiga je to koja nastoji iskustveno i autorski zaokružiti tridesetpetogodišnje razdoblje književnoga stvaranja, kulturnoga djelovanja i cjelokupnoga angažmana ovoga autora. Životna je to priča, ispričana kao autobiografija duše, koja je poput nekoga hrama bogato oslikana brojnim lepezama slika, hrama koji ima svoje rubne i svoje središnje prostore, svoja sveta mjesta, svoje oltare i svetinje, čipke ponosa i pozlate ljudskosti ali i zidove ranjene događajima, sudarima i udarima, nasrtajima i borbama, posrtajima i usponima, sramom i uzmakom, patnjom i progonima, paučinom zaborava

i ptičjim cvrkutom živih i veselih nada i vjerovanja u težnji za samoodržanjem, a sve je to vidljivo u krhotinama uspomena. Kotao je to u kojem je izmiješano njegovo jučer, danas i sutra, sav sadržaj njegova života. Pjesnik u svojim stihovima nastoji sačuvati opstojnost svoje maštovite, duševne građevine, bez koje bi njegov život bio samo prazna ljuštura. Štoviše, nastoji u njoj osigurati opstanak roda i naroda, pa i same čovječnosti ma gdje ona postojala, kao Božje tvorevine koju nije moguće ignorirati bez teških posljedica po osobni život, ali i po budućnost cijelih naraštaja. Tu se njegova humana dimenzija širi u sva ona opća mjesta, tako svojstvena svakoj čovjekoljubnosti, ali zavirujući i izvirući istovremeno iz onih najintimnijih prostora obitelji i naroda, kojima pisac pripada. Zbog toga njegov, hrvatski narod, njegova budućnost i sudbina, postaju njegova prirodna briga i skrb, ali ne samo to, nego i stvarni prostor njegovog življenja.

Poznato je naime da narod živi u vlastitom jeziku, koji je *njegova zipka,* njegova riječna, ili bolje rečeno životna matica, i čudesan svemir njegove zrelosti, mudrosti i šutnje. Napokon šutnje, kao onoga najvišega dosega u kojemu više nema nadmetanja među narodima i nacijama, nego se sve slijeva u iskonsku konačnicu vječnoga, božanskoga smisla i sklada. A nas će se pitati kakvoga smo udjela imali, unutar svojega mikro-svijeta u kojem živimo, u stvaranju, čuvanju i obrani toga sklada, te ljubavi prema prirodi, prema ljudskom biću i kakvu zahvalnost osjećamo prema njihovom Tvorcu, koji je sve uredio dobro, ali smo mi svojim nestrpljenjima, nezrelostima i nepovjerenjima, toliko toga pokvarili, da se cijela ljudska povijest zbog toga bez prestanka prevrće u bolovima.

Kordićevi pjesnički ciklusi određuju tematske zidove njegove poetske tvorevine, koja je istovremeno neizmjerno prostranstvo neograničene slobode i utvrda podignuta da tu slobodu brani. Jer svaka se sloboda oslanja o neku silu, makar te sile bile upravo međe i ograđena područja samo jedne ljudske duše, koja je tako privržena tim svojim kotama i granicama, da ih smatra neprolaznim vrijednostima za koje se, ako treba, polaže i vlastiti život. Kordić je sav usmjeren prema tim vrijednostima, gledajući njihovo najčišće i najtočnije ostvarenje u liku Isusa, njegove Božanske Majke i nebeskih anđela, koje čovjek može po volji uzimati za svoje suradnike, čim se odrekne divljaštva, sebičnosti i duševnih uskoća unutar svoje vlastitosti.

Kod Kordića zato nema razračunavanja s čovjekom koji je neprijatelj jer u njegovom vidokrugu i nema neprijatelja. Nema klasičnoga rata u kojem se na smrt mrzi čovjek, ušančen u suprotnim rovovima, nego se mrzi izravno sama smrt, ono zlo vjerovanje i činjenje koje dovodi do smrti. Naime, upravo smrt je uvijek usmjerena prema srozavanju i uništenju kulture i civilizacije, te njezinih moralnih i etičkih dostignuća i vrijednosti, najprije u kolektivnom ponašanju, a zatim u svakoj osobi posebno. A mi ipak znamo i negdje duboko u sebi dobro osjećamo koji nas putovi vode do tamo, do mjesta u vlastitoj duši kojih se sramimo, zbog kojih urlamo, bjesnimo i opijamo se, da bismo zaglušili njihov tihi i plemeniti glas u sebi, koji nas uporno opominje da se toga puta okanimo, kako se ne bismo više morali stidjeti samih sebe, kako ne bismo morali glumatati da jesmo ono što znamo da nismo; impresionirati i zasljepljivati ljude kako bismo ih lakše zastrašili

i opljačkali, i kako ne bismo tonuli sve dublje u neiskrenost, licemjerje i laž koje nas čine posrednim i neposrednim samoubojicama i ubojicama.

Kordić upozorava da čovjek iznova posrće pred pitanjima koja su odavno riješena. Već i pogled nasumce bačen na njegove pjesme i stihove otkriva osobitosti njegova pogleda i tankoćutnu osjećajnost koja je ponekad puna oduševljenja i zanosa, a drugi put gotovo slomljena od tuge i žalosti što ga vuku u sumnju i beznađe. Autora obilježava i iskustvo proživljenih godina. Kao što magare pamti batine, tako čovjek pamti svoja posebna stanja, bila ona jadna i sramotna ili plemenita i uzvišena, a napose stanja svoje nemoći, trenutaka kad se našao ispred nepremostivih zidova. On žudi za trenucima kad vjera u njemu hvata korijen, dubok, do dna, kad ulazi u njega kao otac, kao majka, kao vlastiti narod i osobni Bog.

Kordić, kao što sam već spomenuo, kroči svojim stihom ne samo vlastitim putem, nego i stazama čovječanstva. Zaustavlja se poput iskrena vjernika na postajama Kristova križnoga puta i moli za sebe, za svoju obitelj, za Hrvatsku, za čovjeka, za mene i tebe. Neljudskost, prepoznata u brzom i krutom koraku sve je svojstvenija mordenom vremenu i čovjeku. Žene koračaju modnim i životnim pistama tuđim koracima, koji ne pripadaju njima. Ne djeluju kao prijateljice, majke i supruge, nego kao zamamna lovina, koja kad je uhvaćena, jednostavno se ogloda, a kosti se na kraju bace. One nisu više čuvarice kućnih ognjišta, nego podjaruju vatru sebičnosti u muškim dušama, u kojoj se muškarci suučesnici, a često i inspiratori toga nedjela, kuhaju u kipućoj vrelini svoje strasti i nemoći kao goli jastozi,

daleko od svoje prave prirode dobroćudnosti, blagosti i ljubavi prema ženama. Ljudsko biće, oba spola, vapi za samilošću i traži svoje izgubljeno lice. Naći sebe postaje imperativ života, jer sav moderni ambijent oko nas briše osobnost i uopćuje izgled i ponašanje čovjeka, napose u njegovoj mladosti. Pri tome upravo mediji nude obrasce, koje smišljaju ljudi koje motivira profit, vrhovni moralni zakon novoga vremena. Zaboravlja se Božji testament stravične žrtve i čini se kao da se sva bol svijeta prosula uzalud.

Ali, čovjek je izložen budnom oku svemira, koje ga vidi onakvim kakav on jest. Vidi njegova olovna usta i srce od kamena, njegovo nagnuće prema ništavilu.

Zdravko Kordić prolazi zemaljskim krajevima koje je zavolio, a svoje zanose želi podijeliti s nama. On želi ući u našu sudbinu pjesmom kojoj su usne samo instrument, a srce ishodište i izvor. I ne samo da prolazi uz nas, dodirujući zidove i kosture, sav svemir i "plećati vjetar", koji se pretvara u nježne vibracije srca u očekivanju susreta s bratom, sestrom, sa samim Svevišnjim, i njihovim licem. Škola je to života, stroga i skupa, prolaženje između čekića i nakovnja, s neizvjesnim ishodom. Ali, došlo je vrijeme da se ide...

Ipak, ozdravljenje postoji, ono dolazi od zalogaja Genezaretske ribe i od neobična mirisa križa. Nemir i bojazan nisu bez razloga, ali zato su tu anđeli svjetla, tajnoviti, spretni, brzi u prebrojavanju i vađenju svih čavala koje su zaboli u nas. Nesanice će proći i bol i osama, a ljubav će jedina ostati i neće joj nimalo naškoditi "crnostrijeci". Jer anđeli Božji su rod koji ne griješi i ne boji se ledene svjetlosti, ni staza zametenih snijegom.

Čovjek se izgubio, pa sad živi svoje uzdahe, a ne više svoje dane i godine. Koliko mu je još preostalo? Zaostao je iza vlastite iskrenosti, pa se čak za njom niti ne osvrće. Ali tu je i osmijeh smilovanja, koji je platila zdrobljena koštana srž Boga koji visi na križu, njegova krv i voda, i bol do ludila... On je to učinio za nas! Oprost grijeha je plaćen. Nada još stoji nad nama. I poniznost pronalazi put. Ona čuje mukli zvuk probodenoga srca, koji je čovjeku posljednji, odlučujući poziv u vječnost. Sve je to trebalo nama da se otrijeznimo. Čovjeku je ipak u konačnosti namijenjen pečat pobjede. Jer Stvoritelj nas potajno vodi i voli. Dok nas mame, odvlače, privlače, vuku, nasrću na nas i plijene blještavilom našu maštu, i zaokupljaju našu fascinaciju, naši vlastiti užici slabosti i strasti, njemu je jednak rimski imperator i plebejac. Mača se ne boji, a smrt je odgurnuo rukom u stranu, za sebe i za sve nas i ide u vječnost, u samo svjetlo jer On jest svjetlo i tko ga čvrsto i radikalno slijedi ne poznaje više nesigurnost i mrak. Ali, ipak, i iza tog vođe čuju se prigovori i mrmljanje, pa čak i proklinjanje: "Zašto izabireš za nas tako tvrd put?" A On se osvrće na nas kojima se od umora sklapaju vjeđe i pita po stoti put: "Zar opet spavate?" I daruje nam potom kristalni čas buđenja!

Toliko je sigurnosti u šuštanju lišća i nebeskim mijenama, a mi se još bojimo. Razgovijetan je govor vjetra, zvijezda, anđela, Boga... i sve je u iščekivanju Susreta. Kakva radost kad nam se budu iznova približavala sva ona draga i poznata, davno usnula lica...!

Treba čekati!... U međuvremenu, tu je tvoj vrt, ognjište, dom, prag, sve poznate stope, utabana staza koja vodi do vrata tvog doma, gdje srcem znaš da ljubav više ne može biti daleko. Tu je sve; sve i dokraja, onako kako

treba biti, tvoje. I ako jednom ipak treba umirati, čak i za to je ovdje najbolje mjesto. Duša ti veselo izleti prema gore, kao učenik poslije nastave iz škole...

Prasak zvjezdana počela, Bog, sve je tu.. .A kamo ići? Gdje tražiti? Otac je tu, i majka je tu, i sestra, i brat, i pjesma djedovinska iz Noinih lađa koje plove u nebesa. Prošlost doziva sadašnjost i putuju zajedno cilju, vođene zemljovidom zapisanim na Veronikino-me rupcu. Kruh i vino su postali nesrušivi kodeks, jedini preostali i autentični Sabor čovječnosti i demokracije; civilizacije ljubavi.

Toliko je toga uzalud rečeno, zato je valjda preostala bol. Bolje zapovijed onoga koji te ljubi! A On je otkriven, lice koje se ne skriva. I nježan poput leptira. Ne slama ni suhe trstike u močvarnom jarku, a imenom zove izabrane. Apokalipsa je tu, ali i vječnost!

"O Bože zar je na križu Hrvatska?", pita se autor. "Pije ocat? Osjeća čavle? Zabijaju joj koplje u bok!" I zatim zaključuje: "Hrvatska uči voljeti!"

I vapi na kraju: "Sijeku nam Isuse, korijenje, zar ne vidiš, tko zna po koji put?", a zatim u velikome i punom smirenju se počinje smiješiti. "Ne mogu nam ništa, moj Bože, naš korijen si Ti!"

Promukla su crkvena zvona od beznadežnog dozivanja sinova i kćeri koji su otišli daleko i sad im tamo negdje u tuđini srce pati za ovim podnebljem. Ali, Marijin znak je već tu - Gospa Međugorska. Svijetli Ona do nakraj Zemlje i pjesnik joj kliče: "Ti svjetlost si moga sumraka, moja nutarnja pučina!" Otvorila si vrata oduševljenja, nade, svanuća... I kako ne zaplakati kad od kamena postaje čovjek! Koljena se svijaju, spuštaju polako dolje, a pada nema. Nema pada... Čudo, ljudi!... Evo napokon čovjeka!... Unutrašnja promjena! Novi svemir!

Moguće bi bilo ovako slijediti stih po stih, misao po misao, pjesnika Zdravka Kordića, ponirati u dubinu, u vedrinu, u vječnu nadu, u svjetlost i osluškivati sretan ljubavni govor, prepoznat u kliktaju galeba, u uzbuđenom kucanju srca, ali dovoljno je...!

Gledajući kroz ključanicu, vrlo iznenađeni, otkrili smo svetost u očiglednome dostojanstvu.

U zbirci Zdravka Kordića isplivali su na površinu mnogi intenzivno proživljeni trenuci iz njegova života. Nazočimo u njima sjećanju na gubitak njemu dragih ljudi, pa otuda i posvete s njihovim imenima. Zbirka se iskazuje natresenom mjerom s nepreglednim brojem tema i sadržaja, ali i bogatstvom izričaja iskusnoga autora. Pjesnik se više iskazuje, nego li dokazuje. Bez grča i napora, samo u dosluhu s titrajima duše iz koje teku uvijek novi stihovi, s osjećajnim i misaonim nabojem. Srce i um idu ruku pod ruku i možda im tek ponešto oduzima to suzvučje i taj sklad, kojim srce zadržava razum, a razum srce, da proplaču onako duboko, ljudski i nekontrolirano; ili da klikne od sreće u nebo do kraja neobuzdano ono djetinje i spontano u njemu... No to već zadire u osobitosti ljudskoga temperamenta, svojstva duše i karaktera... Zato ni pjev svih slavuja nije isti, niti jedinstven. Oni, koje zovemo pravima, tek su jednodušni! A to jednodušje istinska je i autentična umjetnost.

Zdravko Kordić napisao je knjigu pjesama *Unutarnji svemir* i u njoj pohranio bogata dostignuća svoga životnoga iskustva, zrelost i mudrost svojih dobrohotnih promišljanja i ona je pokazala velik stupanj senzibiliteta za snažne pjesničke teme, koje nisu samo puka literarna igra, nego iskonski ljudski krik nad modernim čovjekom i zabrinutost zbog smjera budućnosti koju je taj isti čovjek izabrao.

Krešimir ŠEGO

ZAOKRUŽENJE VLASTITA PJESNIČKOG SVIJETA

Zdravko Kordić, *Unutarnji svemir,* Institut fontes sapientiae i HKD Napredak; Zagreb - Sarajevo, 2008.

Zdravko Kordić zasigurno je jedan od najsvestranih hrvatskih književnika - pjesnik, esejist, kritičar, polemik, antologičar, pisac tekstova filozofske provenijencije... Ipak, najsnažniji dio njegova opsežna djela jest pjesništvo, koje ustrajno, od knjige *Svjetlost snovidjela* iz 1980., piše.

Tri su, međusobno prožeta, ali jasno uočljiva razdoblja, faze njegova stvaralaštva: pjesništvo filozofskoga, ponajprije egzistencijalističkog naboja, zorno čitljivo u knjigama *Svjetlost snovidjela, Plavet i pretkazanje* i *Tragovi i snovi.* Drugi, prepoznatljivi Kordić, je dijelom u *zadnje spomenutoj knjizi* i zbirci *Vrtovi otajstva.* U toj njegovoj fazi najsnažnija je prožetost svakidašnjega života filozofskim promišljanjem. I, treća faza jesu pjesme u knjizi *Miris olovne kiše,* te u knjigama koje su slijedile iza nje.

Premda je Kordićev rukopis u sveukupnu njegovu pjesništvu prepoznatljiv i samo njegov, ta treća faza, ne samo zato što je najopsežnija, svakako je i najsnažnija. Naime, od izvanjskih, pokatkad teško čitljivih motiva, on je polagano prelazio i na tjeskobe svakidašnjice, na „unutarnji svemir" blizak svakomu čovjeku našega vremena, a u ponajsnažnijim pjesmama - svakoga

vremena. Ratna stradanja bila su, čini mi se, "inicijalna kapsula" za takav obrat: od vremena mira, došli smo u vrijeme posvemašnjeg njegova nestanka. I tu nije riječ o materijalnom, fizičkom stradanju, već stradanju duše i duha. Trajno prisutno u Kordićevim pjesmama jest pitanje - zašto? K tomu bih svakako dodao, kao nepro-laznu, osobnu tragediju, čije odjeke nalazimo posebno u knjizi *Kuća i krik*, ali i u knjizi koju je netom objelo-danio.

Za *Unutarnji svemir*, knjigu posvemašnje zapitanosti o nama ovdje i danas - o sebi ovdje i danas - čini mi se posebno važnom činjenica da je Zdravko Kordić prije nje objavio antologiju *Hrvatske marijanske pje-sme*. Nebitno je jesu li jedna i druga knjiga nastajale usporedno ili najprije jedna pa druga, već je bitno da svaka na svoj način izriče taj „unutarnji svemir", prva stoljeća nadahnuća Ženom, majkom Stvoriteljevom u hrvatskom pjesništvu, druga desetljeća pjesnikova zre-nja prema s jedne strane posve zemaljskom, a s druge strane mističnom. Dostatno je (do)čitati ulazni ciklus Unutarnjega svemira, „Isus i anđeli", pa osjetiti to zre-nje, duboku mistiku, kao primjerice u stihovima:

Odmaram se pod hrastom, onkraj voda
rijeke Tihaljine; gledam cedrovinu
kakva je rasla prije dva i više tisućljeća
u Samariji; obrezujem lozu koju je obrezivao
i rimski imperator i plebejac...

.....
Iznesoh na svjetlost nespokojstvo.
Ono s kojim sam se družio cijeloga života,

nespokojstvo koje je raslo u tkivu; nadrastalo
me u meni. Bože, koji si milosrdan, odagnaj mrak
(Isus i jastvo)

Ništa manje snažniji nije ni drugi, najopsežniji ciklus knjige *Unutarnji svemir,* „Nutarnji zid, svemir oka". I u njemu Kordić slijedi patnju, ljubav, nebo zavičaja i vječitu zapitanost pred tajnom našega opstanka. Mrak-svjetlost, dan-noć, povijest-trenutak bitne su označnice njegova stiha, a u ciklusu „Himan života i smrti", s pjesmama posvećenim stvarnim osobama, pjesnik razgovara sa živima na zemlji i onima koji su iskoračili u vječnost, duboko uvjeren da postoji trajna poveznica ta dva svijeta za kojom nam je tragati. Bez dvojbe, najnovija Kordićeva knjiga jest istinsko zaokruženje njegova vlastita pjesničkog svijeta, knjiga iza koje mogu nastajati samo pjesme još veće zgusnutosti riječi i smisla, te zapitanosti.

Zavirimo, na kraju, u uobičajenu "Bilješku o piscu," ponajprije stoga što na zadnjoj korici stoji kako je riječ o knjizi koja obilježava 35 godina stvaranja. Zdravko Kordić rođen je 1955. Od mladenačkih stihova, objelodanjenih prije tri i pol desetljeća, do današnjih zrelih, zaokruženih, tamnih pjesama, prošao je uistinu znakovit put. Njegovo djelo pruža priliku isčitavanja ne samo jednoga autorskog puta, već i života hrvatske književnosti, ne samo u Bosni i Hercegovini. K tomu, budući da je djelatan i u društvenom životu, mogu se isčitavati i životne silnice na ovom tlu, poglavito ako čitamo njegove polemike i knjige drugih autora koje je priredio za tisak.

Anđelko VULETIĆ

IZ PODNEBLJA VEDRINE I SVJETLOSTI

Zdravko KORDIĆ, *Unutarnji svemir.* IFS - HKD Napreda;, Zagreb - Sarajevo, 2008.

Od francuskih pjesnika,odnosno, od francuske pjesničke prakse, ostala je šansa da se već na početku, pjesnik „iskaže" - da objelodani što hoće; i kamo smjera, što se u jačim i zamašnijim pjesničkim skupinama označuje i manifestom, a što sve čitatelju i primatelju poruka, besjeda, nakana i inih zračenja omogućuje da lakše i, u ovo nepoetsko vrijeme, s manje napora i truda, prihvati i lirski subjekt i njegove snovne ili stvarnosne izričaje.

E, ako je tomu tako, Zdravko Kordić to radi malo drukčije: pjesma koja bi imala biti temeljna cigla u njegovoj pjesničkoj građevini - skrivena je negdje u sredini, u dubokoj dubini, u zaglušnim njedrima. U svakom slučaju, nema je u prvim redovima, ne isčitava se na čelu ovoga pjesničkog spleta, ovog vijenca od riječi koje se međusobno dopunjuju ili odbijaju. Ta lirska sonata, promatrana u cjelini ili u dijelovima, mogla bi biti ona pod naslovom „Borić zasađen u krvi", pa bilo da je čitam s početka ili s kraja, što će zorno posvjedočiti ovi stihovi:

„Hoće li rapsodija smaknuti himan zaleđene
vode u grlu, u gralu? Masline i kukurijek!"

Ili dalje, u nastavku:

„Moja krv skamenjena udiše ozon tvoga tijela:
planete. Moja ljubav traje do vrhova planina.
Hoće li sunce zasjati sjenkom zasađenom u krvi.”

Ili pak skrivenog poziva na pjesnički iskorak:

„Rapsodija. Krik galeba. Suri orao kruži
u orfičkoj tmini. Tajna Orfeja nije ispjevana već
isplakana mojim suzama. Ruka zadrhti.
Zašuti: umuknu krik. Sidro je tminom procvalo.
Tiho, tiše, najtiše.”

Premda skrivena - rekoh li već? - u njedrima pjesničkog svemira, stihovi ove pjesme postaju znaci pored puta u pjesničkom i u čitateljskom p/r/ohodu i gonetanju nesigurnih koraka, sve tamo do zastanka gdje „snovi su poljupci crnoga vina/ iz blagoslovljena trsja/ onkraj jezera...”

Filozofijskoga obrazovanja i filozofijskoga usmjerenja, Kordić nam ne podastire stihove koji umilno i zanosno zvuče ili opijaju skladom i rečeničnim suglasjem, što je ugodno i našoj danonoćnoj borbi za opstanak, nego, naprotiv, slaže pred nas klasje plodonosnih, smislom bremenitih stihova, koji svemirskoga prolaznika i zemaljskoga gonetača ne ostavljaju ni u jednom momentu ravnodušnim. Naprotiv! Pjesnikov poziv na pratnju i druženje u nesmiljenom okolišu koji je ništa drugo doli „Ljuljačka između vode i zraka/ Ponad zemlje, ponad vatre/ koja se upleće u mrak/ u ništavilo.”

Nutarnji raspon Kordićevih poetskih obuhvata dotiče beskraj, dotiče i one najudaljenije točke svemira, ali je zato i pojava ili nazočnost zidova neminovna, pa se taj sudar ocrtava u općoj izmaglici pjesničke tvorbe.

Dvije najčešće rabljene riječi - svjetlost i tama, i njihove jednako tako česte zamjene - život i smrt, makar i ne bile svjesno odabrane za „pokriće" ovozemaljskog usuda, ipak su preteška obveza za svakog tko pokušava istrajavati na putu gonetanja duha koji je - kako Kordić - upozorava ipak vidljiv. To se zorno očitava u pjesmi „Kad je duša prazna" gdje životna svjetlost nestaje netragom, jer ne nalazi oslonca u svijetu gluhoće i duhovne pustoši: „Kad je duša prazna svjetlost kaplje u bezdan/ Jecam ispod prozora, pored olovnoga/ srca; ispod čempresa." No, Zdravko Kordić uspješno odolijeva toj nerješivosti, toj svojevrsnoj kvadraturi kruga koju si je sam, poput križa, uzeo na svoja krhka ljudska pleća, pa makar bila i pjesnički impregnirana, jer:

„Samo gluhi i slijepi nisu čuli taj tutanj,
taj svjetlosni oblakoder koji je probio srce
kao čekić kosti,
kao čavao ukotvljen u drvu križa".

Kordić, ovaj Kordić, Zdravko, premda je potekao iz podneblja vedrine, svjetlosti i ras/pjevanosti, ovaj učenik T. S. Eliota, ispisuje stihove kao da su procvjetavali na samim vrhuncima europske pjesničke baštine, i, po tome gledano, djeluje kao tek pronađen, nenapučen otok, ona hrid na koju bi mnogi željeli doveslati, jer samo tragač njegovoga formata može odlučno, ali smireno, pa čak i pokajnički kazati:

„ ... kroz pupak/ sam vidio/ svoje rođenje/
i vidio sam pupak svemira."

Ako bi ova kratka pripomena o ovom pjesniku imala zadaću i odrediti se o njegovu mjestu u odnosu na sveukupno pjesništvo kojem prirodno i pripada, pa jednako tako i prema mjestu u nizu njegovih zavičajnih predšasnika, onda se mirne duše može konstatirati da - po snazi pjesničkoga zahvata, nadmašuje one koji su mu prethodili, ali mu učiteljima nisu bili (primjerice Koroman, M. Stojić i drugi).

Fabijan LOVRIĆ

UNUTARNJI SVEMIR

Zdravko KORDIĆ: *Unutarnji svemir,*
Institut Fontes Sapientiae / HKD Napredak;
Zagreb - Sarajevo, 2008.

Mišljenje i pravo na slobodan izraz, na stav koji je jasan, traje od prvih književnih uradaka ovog autora do danas. Punih trideset i pet godina borbe za dosljednost, za književnu ljepotu, domoljublje, za pripadnost vjeri i vrijednostima vjere. Fenomenologija ljubavi spram duha, očita je i u pjesmama ove zbirke, neovisno o kakvim se temama radi. Iz mrkline, Marija, ***nadahnuta zorom svitanja*** (7. str.) postaje spasonosna svjetlost, krvotok, poljubac tišine, kruh i vino. Taj codex odnosa je prepoznatljiv kod Kordića. Njegov mnogozvučni i mnogoznačni jezični plašt prekriva doživljaje, rasplamsava imaginaciju u smislene cjeline, pada i ustaje, bori se i pronalazi izlaz, mijenja težište u lakše prostore, izvlači iskustvo i služi se iskustvom kako bi ponovno mogao proći isti put a da ostane pobjednikom: ***Vidjeh***

stup svjetlosti koji se poput zlatna klasja / vrti nad Križevcem; aureola svjetlosti / se podigla / i ispuni prostor praznine. / Preznojih se. Kleknuh. / Ave Maria... (8. str.). Vjerovanje, vjera i vjerničko iskustvo, neodvojivi su doživljajni svijet ovoga autora, njegove svakodnevice, njegove antropološke potrebe i filozofije života. Samo onaj koji duboko proživljava vjerske trenutke može uspješno pisati o vjerničkom iskustvu. Iz iskustva izlazi snaga, razmiče vidike, pojavljuju se nepregledne pučine svemira, svjetla sumraka, kaosa, a onda: ***Rascvalo se srce; i kuca, kuca... //Kuca na Tvoja biserna vrata.*** (9. str.).

Jezične konstrukcije su obilježje generacije kojoj pripada Zdravko Kordić, a u svojevrsnoj raskoši tih konstrukcija, tematska obilježja čini izravan religijski i domoljubni osjećaj izrastao iz posvemašne genetike, iz metafore križa, iz muke: ***Gospode, tisuću godina korijen nam sijeku / a stabljika smo na vjetru / u klancima tvojim.*** (11. str.). Osobnost Kordićeva je filozofski protok misli kroz prizmu realizacije ideje do konačnog uratka. Tu je on britkiji od svojih godišta, borben, odvažan: ***Čekanje je prošlost u trenu / budućnosti / kad zanijemi vrijeme, / stane u vrtu, / u tišini ognjišta.*** (12. str.). Ognjište je pjesma na kojoj se ponekad ledena vatra žari, ponekad je to plam koji razara i sažiže, ponekada smrt, a ponekada život u ljepoti raskoši i mizvukom pjesme na usnama. Za sve njih ima mjesta u pjesnikovom srcu, on ih sve prepoznaje i poznaje, ali, radost pjesme na usnama je vječno blaženstvo. Toga blaženstva nema uvijek: ***Ali i to lijepo lice, koje sveudilj stoji / u meni! Bože, koliko sam te puta prokleo / a ti me voliš.*** (15. str.). Priznanje nije samo priznanje

grijeha, nego vjere, kršćanstva, vrijednosti religioznog odgoja, poštivanje tradicije u kojoj je pjesnik ustoličio svoju osobnost: ***Isus u punoj dobi zrelosti, / u punoj snazi / takova slika stoji na zidu moje sobe.*** (17. str.). Naravno, tradicijski obol i neskrivena pripadnost zrače iz svih stihova ovakve tematike, neovisno radi li se o pjesničkom zanosu ili suvislom lamentiranju odnosa koji vjerno pokazuju. Vjera ne dolazi u sumnju. Protkanost vjerom usustavljena je u životni smisao, u potrebu i prepoznavanje vrijednosti takvoga odgoja, od najranijih dana do zreloga doba: ***Govorili su o tami ponad Križa, / o neobičnom nestanku / i neobičnom mirisu.*** (27. str.). Iz nejasnoća izranja sumnja, ali nikako sumnja u Boga, nego sumnja u svoje postupke, sumnja u čovjeka podložnom slabostima, pogreškama, ali i onome koji vjeruje i moli za oprost znajući za volju Njegovu, za dobrotu kojom prašta i najteže propuste i pogreške: ***Znadem anđele koji žive u meni i imaju čitavo / prostranstvo:*** (29. str.).

Mir može pronaći samo onaj koji vjeruje. Pjesnik mir ne traži samo za sebe. U njegovoj nutrini događa se nesrazmjerna, veličajna složenost osjećaja i promjena, on vidi iza i ispred, on proživljava prošlost, sadašnjost i otkriva budućnost. Zato pjesnici prije svih imaju pravo i odgovornost, znaju uskliknuti: ***Mir narodu mom / Mir čempresu na brežuljku / Mir arki na pučini plavoj / Ljubavi našoj.*** (35. str.). Ipak, mir se nikako ne može imati bez mira u sebi, za koji je pjesnik ustvrdio kako je to ***svemir oka: Gledam sjenku / ispod stola, / obasjanu / tisućama svjetlosnih zrnaca, / kako se muči / rastajući se sa svojim tijelom.*** (39. str.). Začudan svijet svemira je prostranstvo nutrine iz čijih tamnih,

psiholoških nakupina, otkriva očuđujući učinak pjesme, jezičnog bogatstva, konstrukcijskih smislenosti kroz formu stiha: ***Dotaknula me modra plavet / rijeke svjetlosne glazbe.*** (41. str.). Vrt svjetlosne glazbe uzgaja ruže u rosnim oazama svijesti iz čije jedrine nastaju ponajbolji stihovi neba Hercegovine, Hercegove zemlje, hrvatskoga puka, pjesništva Hrvata: ***ispod oblaka na brzim pegazima /gazimo travu i zemlju, / ljubičaste grane u preljevu, / u bokoru, /pred uništenjem, / pred gutljajem vatre.*** (43. str.).

Ponekad i kod pjesnika ovakvog kalibra iskoči riječ, stih suviška, načini sedrastu barijeru protoka, ali ojača slapovitost, unese živost koja nakon preljeva zabrana silovito krene u osvajanje uzbuđenja. Ova konstanta bi mogla biti ključnom odrednicom sveukupnoga pjesnikovanja Zdravka Kordića. Njegova hermeneutika je plod konstrukcijske smislenosti kojom on suvislo i suvereno vlada: ***Jezik caruje u šutnji / Šutnja plodotvorno oblijeva jezik vlažnošću / riječi.*** (48. str.). I u toj potrazi za riječima, novokujući novoznačja, ponekada se osjeti iskok izvan svakodnevice jezične uporabljivosti, što opet daje osobenost, prihvaćenu osobenost ovog pjesničkog stvaranja komunikacijskih značenja i semiotičkih obrata kroz bogatstvo simbola: ***A gradimo život riječi / Svjetlost na dlanovima iznosimo / mi protejski kukavci / strahu pokazujemo zube / kao grješnici / i kao olujnici / prijeđene / bezglasne pustinje.*** **(51. str.).**

Život je isuviše slojevit da bi nudio jednu opciju. Isprepletenost konaca daje platno, a njihov smisleni uplet kakvoću i ljepotu. Baš kao kod jezične upletenosti u stih. Iste riječi na različitim mjestima različito znače.

Svijet boja pulzira između svjetlosne (bijele) koja simbolizira sveukupnost živog svijeta sa svim njegovim značajkama, i crne, koja je tajnovitost preobrazbe i trajanja u smrti kao drugom obliku života, nepoznatom čovjeku, ali trajanju u što je pjesnik uvjeren: *U crnom drvetu / zimska izmaglica / otčitava urezana imena.* (52. str.). Značenje, važnost tih imena otkriva novi svijet. Za nekoga je taj svijet prošlost, uspomena, za nekoga pogled u budućnost i dosege onih koji nose ta imena koja ih definiraju u konačnici ovozemaljskog bdijenja. Od bdijenja se traži vječnost. Od rada rezultat koji je simbioza bdijenja i rada, iskustva i protoka misli u grafemske oblike, kako bi značnje ponijelo uspostavu novih suvislih odnosa. Iz takvog procesa iznalazimo rezultate kojima se služimo, koji nam pomažu u uspostavi novog, koji mijenjaju navike, oplemenjuju, opominju, utječu na ustaljene slike dajući im nove dimenzije i nove oblike: *Puntari u vrtu cvijeća / i putujuća tijela / uzgajaju posmrtne krizanteme.* (65. str.). Zbog svega, *Labudovi su u čudu,* kako pjeva Kordić u pjesmi *Između vode i vatre* (67. str.). Neovisno o čemu se radi, neovisno o tematskoj igrivosti, Kordić je uvijek na tragu čovjeka, na tragu njegovoga djelovanja. Reakcije su uvijek zbog višeg smisla, osjećaja za vrijednost, osjećaja za opomenu i mogućnost hoda između zla i dobra, između života i smrti, između smisla i besmisla, rada i rezultata rada proizašlih iz filozofije i potrebe za komunikacijom: *Kada zora obznani svoj sjaj / Mrak će procvasti / do konca / do vječnosti.* (69. str.). Samo oni koji znaju svoje vrijednosti mogu dočekati red u koji će stati i koji ih odvodi u vječnost. Zato treba biti strpljiv. Graditi stihove. Zidati kulu bjelokosnu, tvrđavu od riječi ili,

ne biti pjesnik. Kordić jest pjesnik, jest istrajan, i zato je svojim stilom osigurao mjesto u redu za vječnost: *Htio bih reći našim poljima / koja ubiru naše smrti / da miri-šu travama / Htio bih reći drhtavim rukama / da lukavo preoru crnu zemlju / u siječnju / kako bi ona dobila zele-nooko sunčano / svjetlosno travanjsko biserje.* (70. str.).

Vjera u uspjeh, vjera u trajnost ljudske uljudbe, ve-ličajni ostvaraji rada, budućnost su i život u varijaci-jama posthumnog trajanja. Pjesme prigodnice, pisane prijateljima, za prijatelje čiji neizbrisivi trag unosi sjetu, doživljaje i vraća događaje koji vezuju konce trajnosti u neraskidivu mrežu suosjetilnih odnosa: *A jug donosi mirisnu čašu vina / u kolutanju dima lule nestaju oholo-sti, / san nastaje i nestaje / Suri jug ponovno otvara svoj ambis / nemirnu pjevaču koji kaduljom / ispire nevid.* (79. str.). Iz obrisa života i sveprisutnosti smrti, očuđu-je sonata svoj tajanstveni akord, izrasta hrastovina iz nježnosti, voda brusi čelik, na oštrici je sunce putozna-nac vječnosti: ***Margarita je nosila plavetnu tminu / zibale su se grudi kao voda u krčagu.*** (95. str.). Kordić sakupljene zvijezde svadbeno rasiplje našim čežnjivim čulima unoseći u odaje duše plamen zajedništva, prija-teljstva, prepoznavanja i povjerenja koje sobom donosi ljepota uglazbljenih riječi u stihove koji traju i koji će trajati: ***Ne, maslinom se ne možeš ubiti /samo te mje-sečeva sjenka može prerezati / San će doći s daškom proljeća,*** (101. str.). Cikličnost traje u svim kretnjama, statika gubi dah, vrijednosti se pretaču spojenim po-sudama, bikonkavnost ima smisao oka u reproduk-ciji slika dok jantarna tekućina čini čudo u određiva-nju boja. Na vjetrometini stvaralačkih nakupina stoji pjesnik, nag poput bogova antike, odjeven ljepotom i

prepoznat simetričnošću dara, izrasta Kordić, Zdravko, zdrav kao nikad, bolestan kao nikad od viška suvislosti. Otuda njegovano cvijeće stihova usrećuje onoga koji zna prepoznati potrebu komunikacijskih vrijednosti, usvaja ih i ornamentno postavlja u službu ugode na čijoj je strani mudrost. Mudrost se odziva kroz nakupine iskustva prikupljenog iz sadržaja odnosa koji su proizvod emocionalnog svijeta i stvarnosti, a to je i podloga za gradnju pjesme. Gradnja započinje vizijom koja se lagano opredmećuje smislenim činom ispisa u obliku stiha, slobodnog stiha koji je prijemčiv čistom protoku misli (bar kada je ovakvo pjesništvo opraktičeno). Bijeg u stupicu omče nije izlaz, ali niti neobično pribježište za iskaz umreženih cjelovitosti: ***Pjesniče budi spomenik i svjetionik...*** (103. str.). Lamentirajući sa svjetlom osvjetljava put svojim nastojanjima prelaska u vječnost, ali ne lagodno, nego s mukom čiji je smisao glorificiran, prijemčiv slavi proizašloj iz katarze. Pročišćen, pjesnik lakše razumije odnose, lakše pronalazi smisao kako bi riječi mudroslovno postavio u srazmjer idejnih potreba. Putujući od ideje do smisla estetskih riješenosti kroz izraz pjesničke forme, oslobađa pjesnik protočnost misli, svojevrsno zviježđe svemira u kojemu jedino sloboda ima smisla: ***Molim Ti se nek časoslov naš bude / preblažen. Nek vino podgrijava / našu slavnu vatru / Ti si žito naše slave.*** (107. str.). Tako se prolazi kroz vrijeme, tako se putuje od sjemenke do zrna, tako se klija, bubri, pretvara iz tame u svjetlo. Od svjetla nema spasa, od tame nitko nije uspio odustati. Ponekada, pjesniku se čini kako bi bolje bilo zamijeniti mjesta po potrebi, ali, otkuda snaga za takav pothvat, za iznenadan čin koji može spasiti, osloboditi, razgrnuti

granice unutarnjeg svemira u mir i slobodu. Ako se ne uspijeva fizički, može li se duševnim naporom mijenjati oblik kako bi se postigla punina zadovoljstva?

Vraćajući se u grobno mjesto Kordić traži sjeme vječnosti, traži ***travu zaborava*** koju će poput mitskog junaka usnuo izgubiti. Gdje je onda smisao traženja? Smisao ostaje u pjesmi, u stihu, u naporu dopadnosti i samodopadnosti. Smisao osobnog zadovoljstva natkriljuje dimenzije materijalnog i uskrisava kroz anateme potreba. Komunikacija postaje svrhom, a Kordić to veoma dobro zna i, veoma uspješno opredmećuje: *Hrid se izdiže na sjeveru, / svjetlošću okupana plavet juga / Koracaš naprijed, natrag.* (115. str.).

Zdravko je Kordić onaj koji koraca putovima očuđenja. Njegov je smisao pjesma, njegov je smisao vjera, sloboda, prostor duše i nadahnuća u sfernom okružju pjesničke rječitosti. Metafora je jezik koji najbolje razumije. On ulazi smiono u novokovanice, on otkriva arhetipe, oživljava toponime i daje im uzvišeni zvuk uglazbljenosti u cjelovitu misao. On u svojim pjesmama sve podređuje fenomenu misli. Ne dodvorava se čitatelju oblikovanjem rime. Pjesmi prilazi ozbiljno i ozbiljno slijedi početak i kraj misli. Zato i traje u svijetu u kojemu je ljepota riječi put u vječnost.

ЗАШТО ЈЕ ЗДРАВКО КОРДИЋ ПРОФЕСОР „МАРКСИЗМА„ „ПРЕКО НОЋИ” ПОСТАО НЕПОЖЕЉАН У ЈАБЛАНИЦИ

ОЦЕНЕ СА - ЗАДРШКОМ

МОЈА КЋЕРКА НИЈАГАРА ГОТОВО ЦЕЛУ ГОДИНУ ВУКЛА ЈЕ ЈЕДИНИЦУ ИЗ МАРКСИЗМА ИАКО ЈЕ ИЗ ДРУГИХ ПРЕДМЕТА ИМАЛА ВРЛО ДОБРЕ И ОДЛИЧНЕ ОЦЕНЕ — КАЖЕ БЕЋИР БЕХРАМ, НАСТАВНИК ОСНОВНЕ ШКОЛЕ. ПРОФЕСОР КОРДИЋ ЈЕ НЕПОТРЕБНО ОД МАРКСИЗМА НАПРАВИО „БАУК” ЗА УЧЕНИКЕ, ТЕРАЈУЋИ ИХ ДА ЛЕКЦИЈЕ УЧЕ НАПАМЕТ — КАЖЕ ЈУСУФ БЕГОВИЋ ДИРЕКТОР СРЕДЊОШКОЛСКОГ ЦЕНТРА. ОЧИТО ЈЕ ДА НЕКИМА СМЕТАМ, ЈЕР НА МОЈЕ МЕСТО ЖЕЛЕ ДА ДОВЕДУ СВОГ „ПУЛЕНА” — КАЖЕ ПРОФЕСОР КОРДИЋ

НЕ КАЖУ у Јабланици тек тако да у тамошњим основним и средњим школама има више проблема него ученика. Бројни „случајеви” одавно већ нису само својина чаршијских прича већ и званичних информација партијских и других тела у граду.

Посебно забрињава квалитет наставе марксизма у Средњошколском центру односно понашање „професора марксизма” **Здравка Кордића** — чуло се на недавно одржаној седници Председништва

ОК СК Јабланице. Предмет марксизам поменут је недавно и на седници Скупштине општине Јабланица, такође у негативном смислу. Директор средњошколског центра Јусуф Беговић има не мале замерке на рачун професора Кордића.

— Од „марксизма" професор Кордић је направио непотребно прави баук за ученике. Знао је да тражи од деце да напамет уче и одређене лекције па чак захтевао од њих да, као домаћи задатак, по двадесет пута у свеску напишу одређену дефиницију. Десило се и то да су га деца једном приликом срела и истукла. Радило се о понављачима који су сматрали да их је професор Кордић оштетио — каже директор Јусуф Беговић.

На адресу јабланичког „професора марксизма", упућују се и оптужбе да је он својим понашањем кумовао лошим међуљудским односима у Центру, да од ученика захтева да користе терминологију по његовом избору (на пример, да говоре зрцало уместо огледало), да због његових „престрогих критеријума" ученици настављају школовање у другим градовима...

ОДЛИКАШИ С „ФЕЛЕРОМ"

— Моја кћерка Нијагара скоро целу годину је вукла јединицу из марксизма, из осталих предмета имала је врло добре и одличне оцене. Не знам да ли се радило о њеном незнању или несхватању рада професора. Била је депримирана, па је одлучила да школовање настави у Сарајеву.

— каже **Бећир Бехрам, наставник основне школе у Јабланици.**

— Професор Кордић захтевао је од ученика исту разину знања као његовог. Његове критерије, заиста, није било лако испунити — кратко објашњава **Фадила Османовић,** педагог Средњошколског центра у Јабланици.

Најтежа оптужба (истина и најмање аргументована на рачун професора Кордића изречена је у недавној процени политичко-безбедносне ситуације у општини у којој је речено: „да посебно забрињава идејност наставе марксизма". Зашто је професор **Здравко Кордић** постао главни проблем не само у школству Јабланице?

— Седам година радим у Центру и све је било у реду до пре две године — каже Здравко Кордић. — Тада су на видело избиле малверзације око доделе станова. Као председник Збора радника инсистирао сам да се цели случај истера до краја. Морали смо да, чак, идемо на суд да би доказали да смо у праву. Због свега што се дешавало у вези те афере цело Председништво Збора радника поднело је колективну оставку, чак је и секретар **ОО** СК то исто учинио. вративши и партијску књижицу. Том нашем револту кумовала је и „тортура" директора **Јусуфа Беговића** који је, мимо свих надлежности, наметао дневни ред Збору радника. Он не бира начин само да придобије што већи број радника у Центру који би га подржали у намери да поново буде изабран за директора. Како се одговорни

људи у Центру односе према мени најбоље показује чињеница да су прошле школске године, без мог знања и без примедби Збора одељења, дакле незаконито, преправљене, чак четири оцене из „марксизма”. Ученику који ме је физички напао дата је потврда да се може уписати у школу у Мостару и то са оценом добар из владања.

ТЕРАЈУ МЕ!

— Очито је да сметам некима у овој средини и због тог што појединци имају намеру да на моје место ухлебе неког свог „пулена”. Директор Беговић ми је једном приликом рекао „шта нам радиш од деце, идиоте један, сели из Јабланице бићеш пребијен”. Зато сам се за заштиту писмено обратио РК ССРН БиХ, ЦК СК БиХ и подружници Удружења књижевника БиХ за Херцеговину чији сам члан... Како је могуће тврдити да је марксизам „баук” када је прошле године био међу најуспешнијим предметима. Непоштено је и није у духу марксизма дати двојку за нерад, незалагање и незнање. О идејности и квалитету наставе „марксизма не може судити човек који није квалифициран за то, ко није присуствовао мојој настави. Приговорио ми је једном приликом педагог школе да ми је потребан језички преводилац. Не знам са ког језика и на који — није ми објашњено. Користим обе варијанте и није тачно да инсистирам да ученици говоре само једно, — каже професор Кордић.

Случај професора Кордића очито није безазлен бар судећи по атмосфери коју ствара у Јабланици. Ових дана о њему се расправља и на бројним састанцима и какав ће епилог бити. за сада је тешко прогнозирати. Јер, колико год има оних против професора Кордића толико има и оних који му дају за право. Етикете се лепе, а аргумената је мало.

Радивоје ГУТИЋ
Жељко ВУКОВИЋ

Не поштујy језик

У Јабланици се јавно говори и о томе да неки професори изводе ученице у угоститељске објекте, да „не поштују закључке о књижевно-језичкој политици БиХ." Помиње се и случај једног радника у основној школи који је „заборавио" да достави потребне брошуре за такмичење „Титовим стазама револуције[и]...

Napomena

Isti ti totalitarno-komunistički ideolozi koji su me proganjali, zbog kojih sam napustio SK-a, i danas vrše neviđeni pritisak na moj rad koji je općekoristan kako

za hrvatski narod, tako i za BiH. Ti konvertiti su postali „pravovjerni” (i Muslimani, i Hrvati)! Sljedeći tekst I. Barbarića je samo okrznuo tu temu. Nadam se da dolaze ljudi koji će u okviru svojih mogućnosti i koliko im dopuste trenutne okolnosti; barem pokušati razbiti taj začarani krug - jedna od takvih je i rektorica Sveučilišta u Mostaru, prof.dr. Lj. Ostojić.

Dr. sc. Z Kordić

U povodu

PJESNICI I BOLESNICI

Piše: ILKO BARBARIĆ

Ulice su bile pune ljudi, na glavnom gradskom trgu gužva, transparenti, slike s flasterima na ustima, organizirano javno lomljenje olovaka, lokalni radio vrti budnice i priopćenja podrške, čitaju se nečiji stihovi s improvizirane pozornice prekidani pljeskom, uzvikuju parole na megafon...! Kažu, privelo nekog pjesnika zbog tužbe za neke problematične, nepodobne stihove koji se nisu svidjeli nekomu odozgo, ostao bez posla, zabranili mu knjige pa se ustali književnici, pjesnici, novinari, čitatelji, javnost, intelektualci, narod.

Ne daju pjesnika u birokratske ralje koje grizu i nagrizaju sve što je zdravo! Revolucija! I onda se probudite iz košmarnog sna s hladnim znojem iza vrata, odahnete s olakšanjem i zahvalite Bogu što vam nije dao istodobno dar i prokletstvo umijeća pisanja pjesama. Vrag ti to odnio, ta tko ti još ozbiljan čita pjesme?!

Hajmo malo zbilje! Mostarski književnik i pjesnik Zdravko Kordić ovih dana proživljava pravu profesionalnu i egzistencijalnu agoniju. Kao što je poznato, nekadašnji predsjednik Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne bio je stručni suradnik u kabinetu hrvatskog člana Predsjedništva BiH Dragana Čovića, kasnije Ive Mire Jovića do isteka mandata kad zapravo prestaje i njegov stručno-suradnički rad! Nakon toga novi vladar hrvatskog departmenta u zgradi u Titovoj

ulici u Sarajevu Željko Komšić brzopotezno je iskoristio svoje pravo i počistio iz kabineta sve hrvatsko. Mladi nadobudni urbani gerilac za sebe voli reći da je prvi predsjednik iz nebodera. Hoće reći da je zemlju vidio samo na balkonu u maminoj tegli za cvijeće čime daje do znanja da su eto dosad ondje bili seljaci.

Razvidno je da se Kordića želi ostaviti kruha. Uzalud je „trud svirača" iz DHK HB među kojima su mnogi akademici, prevođeni pisci i pjesnici, koji su pismom i svojim potpisima tražili poštovanje Kordićevih prava.

Pa je tako i „provincijski" pjesnik na mjestu stručnog suradnika „luzer" po definiciji. I dok se i ove godine čaršijski intelektualci, rashodovani političari i druge dangube iz Sarajeva zgražaju i dijele patriotske lekcije tko to (ne) slavi Dan nezavisnosti BiH, a to su bogme lijepe dvije trećine države, a to bi opet u nekoj normalnoj državi nešto značilo da nešto definitivno nije u redu, za to vrijeme eutanazira se pjesnik i njegova obitelj. Zdravko Kordić ugovorno trebao je biti vraćen nakon mandatnog angažmana u Predsjedništvu u Zavod za školstvo u Mostaru, u kojem ga je trebalo čekati njegovo prijašnje radno mjesto savjetnika za filozofiju. No vrata su mu ondje ostala zatvorena. Očito su Kordiću podvalili formulaciju o „sporazumnom raskidu", a on tvrdi da je riječ o nesporazumnom. Kordić tvrdi da su tamošnji pravnici „fulali" cijele točke Zakona o radu Federacije BiH. Razvidno je da se Kordića želi ostaviti bez kruha.

Uzalud je „trud svirača" iz DHK HB medu kojima su mnogi akademici, prevođeni pisci i pjesnici, koji su pismom i svojim potpisima tražili poštovanje Kordićevih prava. Nije urodio plodom ni apel Društva pisaca

BiH iz Sarajeva, ni Društva hrvatskih književnika iz Zagreba. Birokrati u Zavodu ignoriraju mišljenje ombudsmana, pa čak i ureda premijera HNŽ-a Miroslava Ćorića, iz kojega je odaslano pismo Kordiću da nema smetnji za povratak na posao. Na stranu svi, na stranu v. d. direktora Zavoda za školstvo stanoviti Knezović. Jasno je da se „seoske" vlasti u Mostaru ponašaju dvolično, kao ona „njihova" neboderska u Sarajevu jer su iz iste ideološke matične stanice. Oni Kordića ne žele vratiti na posao. Kordić ispunjava sve uvjete za kvalitetna disidenta jer mu ionako doslovce rade o glavi, međutim daleko od toga da je Solženjicin ili Noam Chomsky-

Njegov je „gulag" druge prirode. Slavni ruski pisac i topnički pukovnik Aleksandar Solženjicin imao je protiv sebe Staljina, pa potom i Brežnjeva, a Kordić ima protiv sebe stotine malih „Staljina" i ne zna pucati iz topa! Na mikroprostoru i u nacionalnoj hermetičnosti i autizmu u kojemu živimo nema mjesta za pjesnike i književnike. Rodijačko-klanovsko-kleptomanski mentalitet ima svoju „kulturu" od gange do „svetog trojstva" Thompsona, Cece i očenaša na retrovizoru džipova, BMW-a i mercedesa punih frivolnih tipova što se smucaju u vlasti i oko nje. Zdravko Kordić sam je sebi kriv što je objavio 18. knjiga. Druga bi priča bila da ima 18. šlepera.

Zdravko Kordić sam je sebi kriv sto je objavio 18 knjiga. Druga bi priča bila da ima 18 šlepera.

O „šleperizaciji" toga grotesknog Zavoda govori i Kordićev otvoreni poziv financijskoj policiji da istraži način trošenja 70 tisuća maraka za darove te opremu i uvježbavanje kadrova te zapošljavanje

određenih polupismenih „zaslužnica” iz Udruge udovica Domovinskog rata. No, taj undergorund može mirno spavati jer policija i sud imaju posla dok riješe gomilu kazni za prometne prekršaje i pogrešna parkiranja. Velika se lopovština ionako krsti kao poslovna sposobnost i uspjeh! A što se tiče one pobune javnosti s početka teksta, eto dobrog predloška Kordiću da počne pisati bajke ako mu osobni stvarni horor, koji je i svih nas, to dopušta.

(Večernji list, Zagreb, 5.03.2007.)

UMJESTO POGOVORA I ŽIVOTOPISA
RAZGOVOR SA ZDRAVKOM KORDIĆEM

NADE IMA, PREMDA JE MNOGI USKRAĆUJU

(Razgovarala: Matija Maša VEKIĆ)

U organizaciji Hrvatske matice iseljenika, pod visokim pokroviteljstvom Vlade Republike Hrvatske, od 22. do 26. listopada 2007. godine u Zagrebu se održava „Tjedan Hrvata iz Bosne i Hercegovine". Na okruglom stolu u srijedu, 24. listopada 2007. predstavljen je i književnik srednje generacije: Zdravko Kordić.

Više puta je nagrađivan za svoje stvaralaštvo. Stoga smo zamolili gospodina Zdravka Kordića da nam kaže nešto o svom bogatom radu.

1. Poštovani gospodine Kordiću, molimo Vas da nam se predstavite.

Rođen sam rođen 29. rujna 1955. godine u Tihaljini (Hercegovina). Gimnaziju sam završio u Ljubuškom. Na Filozofskom fakultetu u Sarajevu diplomirao filozofiju, gdje sam odslušao i poslijediplomski studij. Ponovno studiram doktorski studij na Filozofskom fakultetu u Mostaru. Objelodanjujem pjesništvo, oglede, književnu kritiku. Pjesme su mi prevođene. Suradnikom sam brojnih časopisa i glasila. Bio sam urednikom mnogih glasila.

Jedan sam od obnovitelja djelatnosti HKD "Napredak" u Mostaru. Utemeljiteljem sam i predsjednikom Matice hrvatske u Mostaru od 1996. do 1998, te

utemeljiteljem i nakladnikom "Motrišta" glasila Matice hrvatske - Mostar.

Bio sam urednikom edicija "Gral" i "Suvremena pitanja" u Ziralu.

Od 1997. do 2005. sam predsjednik Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne. Bio sam urednikom časopisa "Osvit" te voditeljem "Naklade DHK HB". Utemeljiteljem same i prvim predsjednikom poticajnoga odbora HDZ-a Mostara. Utemeljiteljem sam Hrvatskoga intelektualnoga kruga '04 - koji je djelovao u sklopu DHK HB, auktor same Deklaracije HIK-a '04, te mnogih drugih priopćenja. Zajedno sa suradnicima u DHK HB-u i HIK-u sam upozorio na ugroženost hrvatske kulture i hrvatskoga naroda u BiH.

2. Koje ste knjige objavili?

Objelodanio sam sljedeće knjige:

Svjetlost snovidjela, V. Masleša, Sarajevo, 1980.; Rijeka, 2005.,

Plavet i pretkazanje, V. Masleša; Sarajevo, 1984., Rijeka 2005.,

Tragovi i snovi, Rondo, Mostar, 1987.; Rijeka 2006.,

Vrtovi otajstva, HKD Napredak, Sarajevo, 1992.; Rijeka 2006.,

Miris olovne kiše, HKD Napredak, Mostar, 1994.; Rijeka 2006.,

Iz umjetnosti pjesništva (književni prikazi i članci), Neovisna naklada, Zagreb, 1995.,

Svjetlost, plodovi praha (Izabrane pjesme), Ceres, Zagreb, 1996.,

Stoljetna kuća ništavila (ogledi, kritike, zapisi), Ziral i Matica hrvatska, Mostar, 1997.,

Zipka i smrt, K. Krešimir i Naklada DHK HB, Zagreb-Mostar, 1999.; Rijeka 2006.,

(P)ogledi iz suvremenosti, Naklada DHK HB, Mostar, 2000.,

Mnogoglasje suvremeno hrvatsko pjesništvo Bosne i Hercegovine - s K Šegom; Osvit 1-2, Mostar, 2000.,

Kuća i krik, Naklada DHK HB i MH, Mostar, 2001.,

Ogledi i prosudbe, MH, Mostar i Biakova, Zagreb, 2004.,

Putovanje / Stari hrast, Alfa, Zagreb, 2004.,

Ars poetica Janka Bubala (Putovanje od iluminoznoga do i preko apokaliptičkoga), Naklada DHK HB, Mostar i Neovisna naklada, Zagreb, 2005.

Jezik i hrid - Pisana riječ članova DHKHB, (odabrao i priredio: Zdravko Kordić), Zagreb-Mostar, 2005.

Hrvatske marijanske pjesme - Izbor, Široki Brijeg - Zagreb, 2006.

Književnost i kulturna politika, Zagreb - Mostar -Grude, 2006.

Ne/skrivenost, Zagreb - Mostar, 2007.

U pripremi je nova knjiga pjesama *Unutarnji svemir.*

U nakladi Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne objelodanjena je knjiga *Šumovi vremena - zbornik kritika i razgovora (Povodom 30. obljetnice književnoga stvaranja Zdravka Kordića),* Mostar, 2003.

3. Kada ste počeli objavljivati i gdje?

Prve pjesme počeo sam objelodanjivati u zagrebačkom *Plavom vjesniku,* u mostarskoj *Slobodi,* u sarajevskim listovima i časopisima *(Oslobođenje, Lica, Život)* zagrebačkom *Oku;* mostarskim časopisima

i listovima *{Motrišta, Osvit, Dnevni list)*, zatim u zagrebačkim časopisima *{Republika, Forum)*, itd., itd.

U mostarskoj Matici hrvatskoj smo razvili nakladničku djelatnost, također u Društvu hrvatskih književnika Herceg-Bosne.

Također, sam surađivao i u drugim časopisima dijem bivše Jugoslavije, pjesme su mi prevođene u časopisima u drugim državama. Sudjelovao sam na mnogim književnim i kulturnim manifestacijama.

4. Objavili ste tri antologije, među njima „Hrvatske marijanske pjesme". Recite nam nešto o tome?

Objelodanio sam zajedno s Krešimirom Šegom u *Osvitu 1-2/2000. - Mnogoglasje, Suvremeno hrvatsko pjesništvo Bosne i Hercegovine.* To je presjek suvremenoga hrvatskoga pjesništva u BiH, ili panorama bh. - hrvatskoga pjesništva za koju sam napravio predgovor i kratke bio-bibliografske bilješke.

Objelodanio sam „Jezik i hrid - pisana riječ članova DHK HB" - 2005. godine, gdje sam uvrstio sve članove (mrtve i žive) DHK HB.

„Hrvatske marijanske pjesme - izbor" objelodanjene su 2006. g. Ovdje su uvrštene pjesme koje ne trebaju posebnoga tumača, niti tragača, meni su prispodobljive i duhovno bliske. Čitajući ovu knjigu nametnut će nam se, nekoliko nezaobilaznih imena, dubljina njihova mistična ozračja i porinuća u dogmatske i otajstvene marijanske teme; naći će se neke cjelovite i duboke pjesme, ali će se naći ponekoć i krhotine, te dijelovi pjesama zaneseni Blaženom Djevicom, otajstveno će nas osvježiti. U izbor sam uveo dosta bh. - hrvatskih pjesnika koji su u ranijim izborima uglavnom

izostavljani. Marija je slavljena u Hrvata ponajviše, pa su tu uvrštena i slavljenja i obraćanja; obraćenja Mariji kao Majci hrvatskoj i Advocata Croatiae.

Ovaj izbor je sačinjen temeljem osobnoga uvida u dosege hrvatske marijanske lirike, ni po čemu on nije posve nov, pa tako ponavlja neke pjesmotvore koji su uvrštavani u nekoliko ranijih izbora, pregleda i antologija.

5. U nakladi Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne objavljena je knjiga „Šumovi vremena". Kakav je to zbornik?

To je zbornik koji se pojavio povodom tridesete obljetnice moga književnoga stvaranja. U njemu su sadržane brojne kritike, recenzije i osvrti o mojim knjigama, te nekoliko bitnih razgovora koje su vodili razni novinari sa mnom - o raznim temama; prije svega vezanim za položaj Hrvata i hrvatskoga jezika u BiH. Knjiga ima 226. stranica.

6. Objavili ste dvadesetak knjiga, ali bih izdvojila zanimljivu knjigu „Ars poetica Janka Bubala", fratra koji je, čini se, utjecao i na Vaše stvaralaštvo?

Koliko mi je poznato ovo je prva cjelovita knjiga o jednom od ponajvećih hrvatskih pjesnika s konca 20. stoljeća. Knjiga je zapravo studija koja donosi kratki životopis, prikaz sedmoknjižja, prikaz izabranih pjesama; govori o njegovim memoarima „Apokaliptični dani", o njegovoj knjizi „Tisuću susreta s Gospom u Međugorju"; te o temeljnim i nosivim temama njegova pjesništva kao što su duša, duh, Bog, čovjek, teološko, križ, darivanje, kozmičko, eterično, suvremeno,

arhetipsko, povijesno, zbiljsko, antropološko, apokaliptičko - na koncu studije su dvije kratke recenzije te izbor dvadesetak ponajboljih Bubalovih pjesama i abecedno kazalo imena. Knjiga ima 192. stranice. Vjerojatno je staralaštvo Janka Bubala utjecalo i na moje pjesništvo.

7. Kako biste opisali Vaše stvaralaštvo?

O sebi je najteže govoriti kao književniku i kulturnom djelatniku. No, reći ću nekoliko općih stvari, a to je da sam se cijeloga svoga života borio za čistoću hrvatskoga jezika u BiH, za opstanak hrvatskoga naroda, te za njegovu suverenost i samostojnost u brojnim svojim djelima a o tomu se izričito govori i u knjizi „Književnost i kulturna politika" (2006.).

Moje pjesništvo, kao i pjesništvo brojnih drugih pjesnika prolazilo je i prolazi kroz nekoliko stvaralačkih faza i s nekoliko temeljnih tematika. Tematike su hermetične, metafizičke; govore o nacionalnom, kozmopolitskom; o hrvatskom čovjeku u BiH, itd. Moje pjesništvo nije ostalo na razini puko-zavičajnoga, ono je stvarano pod utjecajem velikih europskih pjesnika s konca 19. i iz 20. stoljeća, naravno i pod utjecajem velikih hrvatskih pjesnika; ono ipak ima svoj osobni damar, aromu i prepoznatljivost. Za njegovo čitanje i razumijevanje, tj. za recepciju moga pjesništva, osobno smatram, treba dodatni i duboki napor razumijevanja toga pjesništva i takove poetike.

8. Dopustite mi još jedno pitanje. Koji su vam planovi? Ima li nade?

Upravo zbog onih koji nemaju nade, nada nam je dana. (Benjamin).

Nade ima, premda nam ju mnogi uskraćuju; u BiH je uskraćuju djelomice tzv. europski i međunarodni čimbenici; ona je tu uskraćena, na žalost, i animozitetima među narodima koji žive u BiH.

Nada je uskraćena hrvatskom narodu u BiH, uskraćujući mu pravo na jezik, pravo na vlastite škole, pravo na ozemlje, pravo na gospodarstvo, te pravom (ili ne/pravom) na rad.... Upravo osobni primjer najprogonjenijega intelektualca proživljavam zadnju godinu dana od nekolicine hrvatskih moćnika, koji ne samo da ubijaju nadu u moje stvaralaštvo, već žele eutanazirati i moje dvoje sedmogodišnje djece.

Nama tek borba predstoji. Meni osobno. Bez osiguranih egzistencijalnih uvjeta života nema ni stvaranja. No, upravo sam nedavno objelodanio knjižicu „Ne/skrivenost"; evo pripremam novu knjigu pjesama pod nazivom „Unutarnji svemir" koja će se objelodaniti, ako Bog da, iduće godine kada slavim trideset i pet godina svoga napornoga književnoga, znanstvenoga i kulturnoga stvaralaštva.

Također će se pojaviti knjiga, ako Bog da, „Šumovi vremena II. - zbornik kritika o Zdravku Kordiću", i to onih koje su se pojavile u posljednjih pet godina, a njih ima dosta.

Promjenom nekih političkih moćnika među Hrvatima u BiH, javilo bi se još jače svjetlo nade, oslobodili bi se intelektualni potencijali, a duboko vjerujem da bi se još više angažirali hrvatski neovisni intelektualci i stvaraoci oko „hrvatske stvari" u BiH.

Gospodine Kordiću hvala Vam puno za ovaj razgovor.

MATICA, siječanj 2008.

Kazalo

ŠUMOVI VREMENA
ZBORNIK KRITIKA I RAZGOVORA
Povodom 30. obljetnice književnoga stvaranja
Zdravka Kordića

O KNJIGAMA PJESAMA

Enes DURAKOVIĆ
SVJETLOST SNOVIDJELA 9

Ivan LOVRENOVIĆ
SVJETLOST SNOVIDJELA 9

Željko IVANKOVIĆ
BLISKOST PJEVANJA. 10

Ivan LOVRENOVIĆ
PLAVET I PRETKAZANJE 13

Kasim PROHIĆ
PLAVET I PRETKAZANJE 14

Milka BOŽIĆ
ŽIVOT KAO TIHA STREPNJA 15

Munib DELALIĆ
PLAVET I PRETKAZANJE 17

Željko IVANKOVIĆ
TRAGOVI I SNOVI 19

Omer TIPURA
TRAGOVI I SNOVI 20

Munib DELALIĆ
VRTOVI OTAJSTVA ZDRAVKA KORDIĆA 20

Krešimir ŠEGO
VRTOVI OTAJSTVA ZDRAVKA KORDIĆA 22

Jago MUSA
MISAONI PJESNIČKI VRTOVI 23

Nenad Valentin BOROZAN
O KNJIZI *VRTOVI OTAJSTVA* 26

Vladimir PAVLOVIĆ
KAO CRNE GRAFIKE 27

Simun MUSA
METAFIZIČKA ZAGLEDANOST ZEMALJSKIH NEMIRA 31

Antun LUČIĆ
PROSTOR, PAD PROSTRANSTVA. 33

Jago MUSA
IZMEĐU KOZMOSA I KAOSA 37

Vesna ZOVKO
OTKRIVANJE TAJNI I STREPNJI. 39

Nenad Valentin BOROZAN
O KNJIZI *MIRIS OLOVNE KIŠE* 42

Ante STAMAĆ
O PJESNIŠTVU ZDRAVKA KORDIĆA. 43

Krešimir ŠEGO
FILOZOFSKO URANJANJE U SVAKODNEVICU 49

Leona BAUMAN
RIJEČ, CRTA ŽIVOTA I SMRTI. 53

Veso VEGAR
ZDRAVKO KORDIĆ:
SVJETLOST, PLODOVI PRAHA - IZABRANE PJESME. 56

Vjekoslav BOBAN
SKICA ZA PORTRET:
ZDRAVKO KORDIĆ 57

Vlado VLADIĆ
OTPOR PREMA PARADOKSU 60

Sanja MILOLOŽA
GEJZIR BOLA 67

Kristina Matica STOJAN
NIČEGA NEMA NAKON ZIPKE SMRTI 70

Nenad Valentin BOROZAN
PJESNIK SAMOĆE SVIJETA I SMRTI 72

Jozo JEZERČIĆ
ZIPKA I SMRT 76

Rajko GLIBO
PJESME TUGALJIVIH TONOVA. 79

Krešimir ŠEGO
ISKUSTVO SMRTI 82

Davorka TOPIĆ
OSJEĆANJE POČETKA I KRAJA 85

Munib DELALIĆ
ZIPKA I SMRT 87

Nenad Valentin BOROZAN
OBZORI UZA I NERASKIDIVA TERETA 90

Dubravko HORVATIĆ
OSOBNI PEČAT, ISTA NIT 94

Željko IVANKOVIĆ
PJESNIK I SMRT 96

Vlado VLADIĆ
MIŠLJENJE I PJEVANJE 100

Rajko GLIBO
PJESNIK ZLE KOBI 106

Pero PAVLOVIĆ
U LABIRINTU ŽIVOTA I SMRTI 108

Miljenko STOJIĆ
NALIČJE BOLI 109

Admiral MAHIĆ
DO ISUSA SPASITELJA 113

O KNJIGAMA
"Iz umjetnosti pjesništva"
"Stoljetna kuća ništavila"
" (P)ogledi iz suvremenosti"

Antun LUČIĆ
POSEZANJE ZA POETSKIM BITIMA 121

Pero SIMUNOVIC
O SLOŽENOSTI NIHILIZMA I INDIVIDUALIZMA 127

Vlado VLADIĆ
MISAONO-PJESNICKI SKLOP 130

Rajko GLIBO
NIT FILOZOFIČNE TJESKOBNOSTI 134

Žarko MILENIĆ
ZAPISI O SUVREMENICIMA 137

Vlado VLADIĆ
O SUVREMENOSTI ZA SUVREMENOST 139

Nenad Valentin BOROZAN
SVJEDOK I VRSNI DIONIK HRVATSKE DUHOVNOSTI 144

POGLEDI IZ SUVREMENOSTI 149

O MNOGOGLASJU

Pero PAVLOVIĆ
SUVREMENO HRVATSKO PJESNIŠTVO U BIH 153

Dubravko HORVATIĆ
PREGLEDNA ANTOLOGIJA HRVATSKOGA PJESNIŠTVA U BIH 156

Jakša FIAMENGO
ARHETIPSKA ZAVIČAJNOST 160

Antun LUČIĆ
OVODOBNO HRVATSKO PJESNIŠTVO 163

Miljenko STOJIĆ
KUCAJ I DRUGE POLUTKE 170

RAZGOVORI

PROŠLOST I BUDUĆNOST PODJEDNAKO OBVEZUJU (Jago MUSA) 177

OČUVANJE HRVATSKE KULTURNE BAŠTINE (Kristina MATICA STOJAN) 183

HRVATSKA KULTURA U BIH, POTICAJ
HRVATSKOJ DRŽAVOTVORNOSTI (Pero PAVLOVIĆ) 187

ANDRIĆ NIJE ANTIMUSLIMANSKI PISAC (Ivan KALEB) 201

GRADSKO POGLAVARSTVO JE FAVORIZIRALO DRUŠTVO PISACA BIH
I, PRIJE SVEGA, BOŠNJAČKU KNJIŽEVNOST U BIH (Blanka GALIĆ) . . 207

U BIH NIŠTA NIJE ODREĐENO, SVE JE U PROCESU (Josip MILIĆ) . . . 213

Nenad Valentin BOROZAN
ZAŠTO ZBORNIK *ŠUMOVI VREMENA* 220

ŠUMOVI VREMENA II.
ZBORNIK KRITIKA I RAZGOVORA

Povodom trideset i pete obljetnice stvaranja Zdravka Kordića

2003.

Vesna ZOVKO
LIRSKI COUHELO 227

Žarko MILENIĆ
SNAŽNI GLAS IZ KORA 232

Đuro VIDMAROVIĆ
PJESNIČKO SEDMOKNJIŽJE ZDRAVKA KORDIĆA 234

Đuro VIDMAROVIĆ
IZDAVAČKI POTHVAT IZ RIJEKE:
ŠEST KNJIGA ZDRAVKA KORDIĆA 238

Miljenko STOJIĆ
MISLI O PJESMAMA, A I O MISLIMA 246

USPOREDBE

Đuro VIDMAROVIĆ
KRIK IZMEĐU RUŽE I SVJETLOSTI – ILI KAKO SE SUOČITI
SA SMRĆU DRAGE OSOBE 253

Đuro VIDMAROVIĆ
KORDIĆ - BILOSNIĆ - KRILIĆ ILI KRIKOVI TRIJU
HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA 269

2004.

Ante MATIĆ
OTISCI NA PUTU U ZABORAV 297

Đuro VIDMAROVIĆ
ČOVJEK IZMEĐU KRIKA I BLAGOSLOVA 299

Fabijan LOVRIĆ
ZGUSNUTO PJESNIŠTVO ZDRAVKA KORDIĆA 307

Božidar PROSENJAK
PITANJE GLAVE 317

Božidar PETRAČ
DRHTANJE I STRAH 321

Vlado VLADIĆ
SLOJEVITOST I OSVIJEŠTENOST 326

Fabijan LOVRIĆ
TEORIJSKO-KRITIČKA ODGOVORNOST 331

Vlado VLADIĆ
U SMRTNOM TIJELU I PROLAZNOM VREMENU 334

Pero PAVLOVIĆ
GLAS, IZ DUBINA BOLA I TAME, IZRASTA U SVJETLOST 339

2005.

Marija Ancila BUBALO
“ARS POETICA JANKA BUBALA” POD SITNOZOROM
ZDRAVKA KORDIĆA 351

Ante MARIĆ
ARS POETICA JANKA BUBALA
(PUTOVANJE OD ILUMINOZNOGA DO I PREKO APOKALIPTIČKOGA). . 358

Ilija DRMIĆ
KORDIĆEVA *ARS CRITICA* STVARALAŠTVA JANKA BUBALA 361

Fabijan LOVRIĆ
CURRICULUM VITAE JANKA BUBALA U
ARS CRITICI ZDRAVKA KORDIĆA. 364

Miljenko STOJIĆ
ŠIPCI SU PROCVALI, IAKO JE BILA ZIMA. 373

Vlado VLADIĆ
PJESNIK O PJESNIKU, DAKLE, O SEBI. 377

Ilija DRMIĆ
PRIKUPLJANJE LITERARNIH ARTEFAKATA 380

Pero PAVLOVIĆ
PREDIVNA NISKA OD 105 IMENA 384

2006.

Ilija DRMIĆ
UMJESTO POGOVORA 391

Miljenko STOJIĆ
SVEVREMENA MUDROST. 395

Đuro VIDMAROVIĆ
NOVA ZBIRKA HRVATSKIH MARIJANSKIH PJESAMA 399

Vlado VLADIĆ
ISTO A UVIJEK NOVO 404

Pero PAVLOVIĆ
IZVORNI ZRCALNI IZBOR 406

Đuro VIDMAROVIĆ
OBRANA I PROMICANJE HRVATSKOGA IDENTITETA. 409

Vlado VLADIĆ
RAZUMJETI PJESNIŠTVO ZDRAVKA KORDIĆA. 411

2007.

Ivan ČULO
NESKRIVENOST I SKRIVENOST 435

Fabijan LOVRIĆ
IDEJA U ZABORAVU BITKA. 439

2008.

Miroslav MIĆANOVIĆ
SUVREMENI HRVATSKI PJESNICI IZ BOSNE I HERCEGOVINE. 445

Nevenka NEKIĆ
AUGUSTINOVSKA PLOVIDBA 446

Božidar PROSENJAK
POGLED KROZ KLJUČANICU DUŠE 451

Krešimir ŠEGO
ZAOKRUŽENJE VLASTITA PJESNIČKOG SVIJETA 459

Anđelko VULETIĆ
IZ PODNEBLJA VEDRINE I SVJETLOSTI 462

Fabijan LOVRIĆ
UNUTARNJI SVEMIR. 465

ОЦЕНЕ СА - ЗАДРШКОМ (Радивоје ГУТИЋ, Жељко ВУКОВИЋ) 473

PJESNICI I BOLESNICI (Ilko BARBARIĆ) 479

NADE IMA, PREMDA JE MNOGI USKRAĆUJU (Matija Maša VEKIĆ) . . 483